

Doktori (PhD) értekezés

Az 1524. évi váradi zsinat és határozatai

Jaczkó Sándor

Debreceni Egyetem

BTK

2011.

AZ 1524. ÉVI VÁRADI ZSINAT ÉS HATÁROZATAI

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a történelem tudományágban

Írta: Jaczkó Sándor okleveles teológus és kánonjogász

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
(történelem programja) keretében

Témavezető: Dr.
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200...

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200...

Nyilatkozat

„Én Jaczkó Sándor teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
Bevezetés	6
I. A zsinat fogalma és típusai	9
Az egyházmegyei zsinat	10
Az esztergomi egyháztartomány egyházmegyei zsinatai	14
A kalocsai egyháztartomány egyházmegyei zsinatai	16
II. Az 1524. évi váradi zsinat	20
Perényi Ferenc püspök, a zsinat összehívója	21
A váradi zsinat összehívásának okai	31
Helyszíne	32
Időpontja	35
A zsinat résztvevői	38
A káptalanok	38
Egyházmegyei papok	41
Szerzetesek	42
III. A hazai zsinati határozatok	43
Az esztergomi egyháztartomány egyházmegyei zsinati határozatai	43
A kalocsai egyháztartomány egyházmegyei zsinati határozatai	45
IV. A váradi zsinati határozatok	46
Meghatározása	46
A dokumentum formai leírása	48
Szerkezete	49
Forrásai	50
V. A váradi és a kortárs zsinati határozatok összevetése	51
A váradi és a veszprémi zsinati határozatok szerkezetének összehasonlítása	52
A váradi és az esztergomi zsinati határozatok 14. század végi változatának szerkezeti összehasonlítása	58
A váradi valamint az 1450-es és az 1493-as esztergomi zsinati határozatok szerkezeti összehasonlítása	61

A váradí és az esztergomi zsinati határozatok szövegtani összehasonlítása	66
A váradí zsinati határozatok egyedi rendelkezései	69
VI. A váradí zsinati határozatok tartalma	73
A szentségek	73
Kereszttség	75
Bérmálás	77
Bűnbocsánat szentsége	78
Eucharisztia	82
Betegek kenete	83
Egyházi rend	84
Házasság	85
A tiltott időszak	87
A szentségek őrzése	88
A szent szolgálatok ellátása	90
A lelkek és az egyház kormányzása	92
A simónia	93
A temetkezés	94
A tized	97
A kiközösítés	98
Viselet	101
A concubinátus és büntetése	102
A kocsmázás	106
Mise, vecsernye és matutinum	108
Az egyházi rendben való előmenetel	110
Az egyházi jogok elbirtoklása	111
Az adószedők	111
A megerősítés nélküli javadalmak büntetése	112
A rezideálás megszegőinek büntetése	112

A távollévők ellen	113
A végrendekezés	113
A kegyes adományokra szánt hagyatékok	114
A kiközösítettek kerülése	115
A lelki joghatóságot megzavarók ellen	115
Szerzetesek	115
A főesperesi hivatal	116
A papok dorbézolása	117
A kamat	118
Elbirtoklás	119
Az ünneplista	119
VII. Összefoglalás	130
Felhasznált források és irodalom	133
Függelék	152
Az 1524. évi váradi zsinat határozatai	153
Az 1524-es váradi zsinati határozatok hasonmása	186
Képek jegyzéke	214

Bevezetés

A középkori egyházmegyei zsinati határozatok legújabb szövegkritikai kutatásainak köszönhetően¹ egyre pontosabb és megbízhatóbb szövegkiadások jelentek meg egész Európában.² A püspökök által összehívott és irányított tanácskozáson az egyházmegye papsága teljes létszámban vett részt, hogy meghallgassák a zsinati határozatokat, amit az egyik visszatérő kifejezés is alátámaszt: „statuta synodalia auditori”. A szinódusokon az egyház törvényeit ismertették, amiket a püspök és elődei által kiadott rendelkezések gazdagítottak és aktualizáltak. A jogszabályok az egyházmegye életének egészét szabályozták, ezért igen változatos témaköröket öleltek fel. Ugyanúgy foglalkoztak dogmatikai igazságokkal, mint liturgikus utasításokkal, gyakran hoztak egyházfegyelmi intézkedéseket vagy gondoskodtak azok végrehajtásáról. A traktátusok a papság intellektuális és vallási képzésén túl azt a célt szolgálták, hogy a lelkipásztorkodás színvonalát emeljék az adott egyházmegyében.

Az eddigi megjelent tanulmányok elsődlegesen arra törekedtek, hogy egy adott egyháztartomány³ vagy egyházmegye⁴ zsinati dokumentumait minél részletesebben ismertessék.⁵ Hazánkban a püspöki rendelkezések kritikai kiadása és szakszerű tanulmányozása idáig az esztergomi egyháztartomány dokumentumaira korlátozódott. Az érdeklődés irányát eleve meghatározta, hogy az öt fennmaradt középkori egyházmegyei zsinati határozat közül négy: az esztergomi (több változatban),⁶ a nyitrai,⁷ a szepesi⁸ és a veszprémi⁹ konstitúció erről a joghatósági területről származik. A hazai szinodális tevékenység feltárása során nemcsak értékes eredmények, hanem korszerű szintézist alkotó összefoglalások is születtek.¹⁰ A kutatás nyomvonalának kialakítása Borsa Gedeon munkásságához kapcsolódott, aki elsőként kezdeményezte az esztergomi konstitúció kodikológiai vizsgálatát.¹¹ Borsa később beszámolt arról, hogy az esztergomi egyházmegyei határozatok addig ismeretlen bécsi kiadását a zágrábi Érseki Könyvtárban megtalálta és katalogizálta.¹² Erdő Péter az esztergomi szinodális könyv részletes ismertetése után a törvénykönyv külföldi kánonjogi forrásainak feltárását végezte

¹ Megköszönöm témavezetőmnek, Dr. Solymosi László akadémikus úrnak az értekezéshez nyújtott értékes tanácsait és segítségét.

² Pontal: *Les Statuts* 8-33; 44-105, Cheney: *English Synodalia* 51-89; 90-109; 11-141; 147-48,

³ Haering: *Partikularsynoden* 77-97; Tymosz: *Gneser* 177-198. Helmrath: *Partikularsynoden* 57-99. Erdő: *Tartományi* 149-172.

⁴ Trexler: *Dyocesan synods* 295-335. Erdő: *Az esztergomi* 263-278.

⁵ Avril: *L'evolution* 305-25.

⁶ Az esztergomi konstitúció három kiadást élt meg a Mohács előtti időszakban. Péterffy: *Sacra Concilia* 216-233, Batthyány: *Leges III.* 260-279. A második változatot közli: Batthyány: *Leges III.* 466-491; Dankó: *Constitutiones.* 1-32. A harmadik változatot közli: Batthyány: *Leges III.* 546-566.

⁷ Péterffy: *Sacra Concilia* 244-283.

⁸ Batthyány: *Leges III.* 507-518.

⁹ Péterffy: *Sacra Concilia* 220-243, Solymosi: *A veszprémi* 45-107.

¹⁰ Adriányi: *Die Synoden* 541-575.

¹¹ Borsa: *Constitutiones* 287-293.

¹² Borsa: *Hazai egyházmegyék* 67-74.

el.¹³ Megállapította, hogy a kortárs spanyol egyházjogi szerzők által használt szinodális könyv, mint műfaj fogalma teljes mértékben alkalmazható az esztergomi zsinati határozatokra is. A további forrástörténeti vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy egyes határozatok nemcsak saját környezetükben rendelkeztek nagy tekintéllyel, hanem jelentősen ösztönözték más egyháztartományok jogkultúrájának kialakulását és fejlődését. Az esztergomi egyháztartomány egyházmegyei zsinati határozatainak rendszere a veszprémi zsinati határozatok kritikai kiadásával vált teljessé.¹⁴ A fenn említett neves szerzőknek köszönhetően kirajzolódott az esztergomi egyháztartomány forrásokból dokumentálható, kora-középkori jogi hagyományból táplálkozó, színes és változatos szinodális anyaga.

Az esztergomi tartomány területéről származó egyházmegyei zsinati határozatok mellett a legszűkebb szakirodalom még egy hazai konstitúció létezését tartja számon a késő középkorból. Ez az idáig feldolgozatlan dokumentum a középkori magyar egyházszervezeti sajátoságként létrejött kalocsai egyháztartomány joghatósága alá tartozó Váradon látta meg a napvilágot.¹⁵ A kalocsai érsekség egyetlen fennmaradt egyházmegyei zsinati határozatait Perényi Ferenc püspök (1514-1526) bocsátotta ki az 1524. évi váradi zsinaton. Az irat létezéséről elsőként Bunyitay tudósított *A váradi püspökség története* című monográfiájának első kötetében.¹⁶

A váradi zsinati határozatok szakszerű tanulmányozását idáig jelentősen gátolta, hogy jelenlegi ismereteink alapján nem gondoskodtak a szöveg nyomtatásáról, csak kéziratos formában kutatható.¹⁷ A doktori dolgozat megírását ezért megelőzte a váradi zsinati határozatok teljes szövegkritikai kiadásának elkészítése. Közel száz éve Békefi Remig gondoskodott arról, hogy a kézirat 39 címe közül két artikulus, a *Sequitur sextum sacramentum de ordine clericali* és a *De promovendis ad sacros ordines* kezdetű cikkely olvasata megjelenjen.¹⁸ A most elkészült és az egyházi valamint a világi körökben egyaránt régóta várt forrásközlés elengedhetetlenül fontos kiegészítője a függelékben mellékelte hasonmás.

Az értekezés egyik fontos célkitűzése, hogy a forrásközlés birtokában elvégezze a váradi zsinati határozatok ismertetését és szisztematikus bemutatását. A status questionis a következő: Milyen jellegű jogi rendelkezések voltak érvényben a kalocsai egyháztartomány területén lévő váradi egyházmegyében a késő-középkorban? Hogyan irányította a püspök a reformáció hajnalán az egyházmegyéjét? Milyen lelkipásztori rendelkezéseket tett a katolikus hit integritásának megőrzése érdekében? További vizsgálat tárgyát képezte a váradi zsinati

¹³ Erdő: Az esztergomi 263-278.

¹⁴ Solymosi: A veszprémi 45-107.

¹⁵ Borsa: A hazai 67-74; Erdő: Az esztergomi 263-278.

¹⁶ Bunyitay: A váradi püspökség I. 374.

¹⁷ Jelzete: DL 29416

¹⁸ Békefi: A káptalani iskolák 452-454.

határozatok artikulusinak tárgyalása során a hazai és esetleges külföldi források és előzmények minél teljesebb körű feltárása.

A disszertáció másik alapvető szándéka a kalocsai és az esztergomi érsekség egyházmegyei szintű jogalkotási gyakorlatának tudományos vizsgálata. Az egyes jogszokások, jogi és pasztorál teológiai rendelkezések viszonya a két egyháztartomány későközépkori történelmében jelenleg még feltáratlan. A magyar egyházi közigazgatásban megjelenő bipolaritás lehetővé teheti az egyházjogi szabályozás általános jellege mellett a helyi szintű sajátosságok, egyedi rendelkezések bevezetésének relatív egyszerűségét. A kérdés tehát az: Milyen idáig ismeretlen rendelkezést tartalmaznak a váradi zsinati határozatok az esztergomi szinodális könyv egyes változataihoz képest? Mennyire önálló a kalocsai egyháztartomány jogi kultúrája és hagyománya? Reményeink szerint a két egyháztartomány szinodális könyveinek összehasonlítása gazdagítani fogja az eddig kizárólag Esztergomhoz kötődő hazai jogtörténeti ismereteinket.

Ennek érdekében az értekezés szerkezetileg három jól elkülöníthető egységre tagolódik, amelyek tartalmilag mégis szoros kapcsolatban állnak egymással. Az első rész az 1524. évi váradi egyházmegyei zsinat történelmi háttérét írja le. Összegzi a kalocsai egyháztartomány szinodális aktivitását és ábrázolja azt a szellemi és kulturális közeget, amiben a dokumentum létrejött. Ismerteti összehívójának, Perényi Ferenc püspöknek életét, a zsinat összehívásának okait, helyszínét, időpontját és résztvevőit. Ezt követően a váradi zsinati határozatok és a hazai szinodális könyvek szerkezeti összehasonlítását végeztük el. Bunyitay Vince megállapítása szerint¹⁹ a váradi anyag a bevezető sorok kivételével szó szerint megegyezik az 1515. évi veszprémi zsinat határozataival.²⁰ A disszertáció ezért megvizsgálja a veszprémi forrás hatását a váradi zsinati határozatok létrejöttében. Külön felhívja a figyelmet a fontosabb eltérésekre és egyedi rendelkezésekre a részletes tárgyalás alatt. A teljesség kedvéért a komparatív eljárást kiterjesztettük az esztergomi szinodális könyvek egyes változataira is. Ezek a határozatok annak ellenére, hogy egy családba tartoznak, nem változatlanul követik egymás rendelkezéseit. Az eltéréseket táblázatban is összefoglaljuk, hogy érzékeltsük a zsinati határozatok rokonságát. Nagy hangsúlyt fektettünk a váradi zsinati határozatok és a szinodális könyvek részletes szövegtani bemutatására és összevetésére. A harmadik tartalmi egység során a zsinati dokumentum egyes fejezeteit ismertettem. Amennyire a dolgozat keretei engedték az egyes témakörökön belül a rendelkezések jogtörténeti előzményeit is röviden ismertettem. Ezzel a metodológiával megbízhatóan kirajzolódik a kalocsai egyháztartományból fennmaradt egyet-

¹⁹ Bunyitay: A váradi püspökség I. 374

²⁰ Ezt a megállapítást már Békefi által nyomtatásban kiadott két rész sem támasztja alá. A két szöveg hasonlósága megkérdőjelezhetetlen, de szövegeltérés több helyen is megfigyelhető.

len későközépkori szinodális határozatok, a *Constitutiones nove alme ecclesie Waradiensis* általános és egyedi karaktere egyaránt.

I. A zsinat fogalma és típusai

A váradi zsinati határozatok részletes bemutatása előtt érdemes először a zsinat terminológiáját megmagyarázni. Az egyház hierarchikus struktúrája mellett a püspökök kollegiális természetéből fakadó zsinati intézménynek kánonjogi szempontok alapján is nagy jelentőséget tulajdonítunk. A kollegialitás az egyházjog szóhasználatára szerint elsődlegesen a felső szint, a püspöki rend tagjainak kölcsönös együttműködését jelenti, ami a hierarchikus rend miatt a papság középső és alsó osztályának középkori életére is hatással van. A zsinat eredete az egyetemes egyházban pontosan körülhatárolható. Az apostolok jeruzsálemi összejövele volt az első sajtóságos alkalom, amikor az egyház vezetői elméleti és gyakorlati kérdésekben tanácskoztak. Ezen a megbeszélésen azt tisztázták, hogy a pogányok közül megtérteknek kötelező-e megtartani a zsidó hagyományokat és szokásokat. Az intézménytörténeti kutatások egybehangzóan állítják, hogy a zsinatok tartása a 2. század második felétől vált általánossá.²¹

Az egy egyháztartományhoz tartozó főpapság és papság részére tartott zsinatot tartományi zsinatnak nevezzük. Az I. nikeai zsinat 5. kánonja már 325-ben elrendelte, hogy egy évben két alkalommal, nagyböjt előtt és ősszel tartsanak tartományi zsinatot.²² A kánon azzal magyarázza a püspökök tanácskozásának elrendelését, hogy közösen vizsgálják meg ezeken az összejöveteleken a korábban hozott büntető jellegű kiközösítéseket, és adott esetben módosítják azokat. Mivel az évenkénti két találkozó megtartása gyakran nehézséget jelentett, ezért a zsinati atyák a 692. évi trullózi zsinat 8. kánonjában ezért évi egy alkalmat írtak elő.²³ Később a 787. évi II. nikeai zsinat megismételte a korábbi határozatot, és elrendelte, hogy évenként legalább egyszer tartsanak tartományi zsinatot.²⁴ A tartományi zsinatok után foglalkozunk közvetlenül az egyházmegyei zsinat fogalmával, szerepével és sajátosságával.

²¹ Szuromi: Intézménytörténet 32.

²² „Ut hoc ergo decentius inquiratur, bene placuit annis singulis per unamquamque provinciam bis in anno concilia celebrari, ut commuñiter omnibus simul episcopis provinciae congregatis questiones discutiantur huiusmodi et sic, qui suo peccaverunt evidenter episcopo, rationabiliter excommunicati ab omnibus aestimentur, usque quo vel in communi vel eidem episcopo placeat humaniorem pro talibus ferre sententiam. Concilia vero caelebrentur unum quidem ante quadragesimam paschae, ut omni dissensione sublata munus offeratur Deo purissimum, secundum vero circa tempus autumnii.” COD 7.

²³ CCO 135-136.

²⁴ „Quoniam, quidem regula est, quae dicit: „Bis in anno per singulas provincias oportet fieri per conventum episcoporum regulares inquisitiones”: propter fatigationem et ut opportune habeantur ad iter agendum hi qui congregandi sunt, definierunt sextae synodi sancti patres, omni excusatione remota, „modis omnibus semel in anno fieri et deprevata corrigi”. Hunc ergo canonem et nos renovamus: et si quisquam princeps inventus fuerit hoc prohibere, communione privetur. Si quis vero metropolitanorum hoc neglexerit agere, absque necessitate vel vi seu aliqua rationabili occasione, canonicis poenis subiaceat.” COD 119-120.

Az egyházmegyei zsinat

A katolikus egyház hatályos jogrendjében a zsinatnak a szó szoros értelmében két típusa van. A hagyomány és a törvénykönyvek a zsinati formák legmagasabb szintjét egyetemes jelzővel (*concilium oecumenicum*) illetik. A püspökök testülete az egész egyházra kiterjedő, történelmi múltú hatalmát ünnepélyes formájában 21 alkalommal gyakorolta. A püspökök testülete kollegiális viszonyban van a pápával. A testület feje a pápa, aki nélkül a hierarchikus közösség nem is létezik.

A zsinati törvényhozás alacsonyabb szintje a részleges jogkör. A részleges zsinat (*concilium particulare*) szintén a püspökökből áll, valódi, ugyanakkor nem egyetemes zsinat. Két alaptípusa van, a plenáris zsinat (*concilium plenarium*) és a tartományi zsinat (*concilium provinciale*). A plenáris zsinatokat ezen túlmenően nagyobb zsinatok (*concilia maiora*), területi zsinatok (*concilia regionaria*), és meglepő módon viszonylagos egyetemes zsinatok (*concilia quasi universalia*) elnevezéssel is illették.²⁵ A keleti egyház tradícióját követő pátriárkai zsinatok (*concilium patriarchalium*) intézményének a prímási zsinat (*concilium primatialium*) felel meg a nyugati egyházban. A megnevezések kavalkádja ugyanazt a jogintézményt fejezi ki, a több egyháztartományra kiterjedő, de az egyetemes szintet el nem érő zsinatot. Összehívására csak pápai engedély után kerülhetett sor.²⁶

A középkor folyamán az egyházmegyei zsinat (*synodus diocesana*) az egyházmegye kormányzását segítő jogintézmény. Szabályozásakor az egyetemes zsinatok törvényszövegei következetesen tartózkodtak a zsinat (*concilium*) kifejezéstől. Mivel a zsinat számára megfogalmazott kritériumoktól mind a szerepében, mind tagjainak összetételében különbözik, ezért „szó szoros értelemben tehát nem zsinat, hanem gyűlés.”²⁷ Mégis az ilyen jellegű eseményeket a szokásjog és a patrisztikus hagyomány alapján zsinatnak, pontosabban egyházmegyei zsinatnak nevezik.

Az 1215. évi IV. lateráni zsinat 6. kánonja a tartományi zsinatok témakörében az egyházmegyei zsinatok összehívásának gyakoriságát és rendszerességét is szabályozta.²⁸ A középkor egyik legrepresentatívabb egyetemes zsinatán 80 egyháztartomány képviselte magát.²⁹ III. Ince pápa (1198-1216) már az egyetemes zsinat meghívólevelében kifejtette, hogy „ki kell irtania a bűnöket, táplálni az erényeket, kijavítani az eljárásokat, megreformálni az erkölcsö-

²⁵ Melichár: A zsinatok 10-14.

²⁶ Jelenleg a plenáris zsinat az adott püspöki konferencia területét foglalja magába. Mivel gyakorlatilag a püspöki konferenciák általában országos jellegűek, ezért a plenáris zsinat általában a nemzeti zsinattal azonos. Összehívása a hatályos jogrendben már a püspöki konferencia feladata. Vö: CIC 441. kánon

²⁷ MKL. II. (Erdő Péter) 937. A lexikon a történelmi ismertetés során nem említi a kalocsai egyháztartomány középkori zsinatait.

²⁸ „... quae statuerint, faciant observari, publicantes ea in episcopalibus synodis, annuatim per singulas dioceses celebrandis.” in: COD 212-213.

²⁹ A világi előkelők és követek részletes felsorolásához: Foreville: Lateranense 237-39.

ket, kiirtani az eretnokségeket, megerősíteni a hitet, megszüntetni a viszályokat és megszilárdítani a békét ...”.³⁰ A pápa azt az utasítást adta a zsinati törvényhozás számára, hogy hasznos rendeleteket fogalmazzanak meg az alsó- és felsőpapságnak.

A magyar püspökök szinte kivétel nélkül megjelentek az egyetemes zsinaton. János esztergomi érsek négy szuffragáneusával együtt, Péter győri, Boleszló váci, Róbert veszprémi, Tamás egri püspökkel képviselte az egyháztartományt. Bertold kalocsai érsek³¹ a csanádi és Simon váradi püspökkel,³² míg Bernát spalatói érsek két szuffragáneus püspökével kapcsolódott be a tervezet megvitatásába. A magyar főpapság így tevékenyen részt vett az egyház egyetemes törvényhozásában, közvetlenül értesült a zsinat említett 6. kánonjáról is, amely előírta, hogy évenként rendezzenek tartományi zsinatot (*concilium provinciale*), illetve egyházmegyei gyűlést (*episcopalis synodus*). A püspökök fontos feladata volt, hogy gondoskodjanak saját egyházmegyéjükben az egyetemes egyház általános törvényeinek ismertetéséről és betartásáról. Tevékenységük nem merült ki a kánonok közvetítésében, mert a törvénygyűjteményeket saját rendelkezésekkel bővíthették. A püspök a jogszabályok hierarchiájából eredően nem hozhattak olyan rendelkezést, amit az általános jog tilt (*contra legem*), illetve nem tilthatott meg semmit, amit az egyetemes jog kifejezetten megengedett.

Az egyházmegyei zsinat a középkor folyamán olyan fórum volt, amelyen a püspök ünnepélyesen hirdette ki a rendelkezéseket az egyházmegyéje papsága, a szerzetesek és a hívek számára. A határozatok az adott püspökség szentségtani és egyházfegyelmi életét irányították. Az egyházi törvények értelmében a püspök, mint egyedüli aktív alany nemcsak az összehívásra, hanem a rajta való elnöklésre is illetékes volt. A püspök akadályoztatása esetében a helynök is vezethette az ülést. Sőt, a zsinaton elkészített határozatokat is kihirdethette az ordinárius nevében. A határozatok életbe lépése után a püspöknek gondja volt a jogszabályok betartásának ösztönzésére és ellenőrzésére. Ha a szükség megkívánta, egyházi büntetésekkel sújtotta a vétkeket, hogy korigálja a visszaéléseket. Az okozott anyagi és lelki kár megtérítésére is gondosan figyeltek.

Az egyházmegyei zsinat kormányzati jelentősége abban állt, hogy az egyetemes és a tartományi zsinatok határozatait ismertette a jelenlévőkkel. Nem meglepő ezért, hogy a kiadott rendelkezések nagy részben egyetemes zsinatok kánonjaira vezethetőek vissza.³³ A határozatokat a helyi sajátosságok és jogszokások alkalmazása formálja mégis egyedivé adott esetben.

³⁰ „ad extirpanda vitia et plantandes virtutes, corrigendos excessus et reformados mores, eliminandas haereses et roborandam fidem, sopiendas discordantias et stabiliendam pacem” PL 216,824

³¹ Kristó: Magyarország 201.

³² Bunyitay: A váradi püspökség I. 89-94.

³³ Unger: Die Rezeption 4-10.

A korai magyar törvényalkotás sajátossága, hogy az uralkodó által kiadott törvények egyházi témákra is vonatkoztak. A világi és egyházi törvényhozás elkülönülése az 1092. évi szabolcsi zsinaton figyelhető meg, melyen a főpapok a világiak jelenlétében gyakorolták törvényhozói hatalmukat. Kizárólag a papság részvételével tartott zsinatra először Könyves Kálmán király (1095-1116) uralkodása alatt került sor. Elrendelte, hogy az ispánok és a tisztviselők a területileg illetékes püspöknél egy évben kétszer Fülöp és Jakab apostolok napján (május 1.), valamint Szent Mihály arkangyal ünnepének nyolcadán (október 6.) zsinaton ítéelkezzenek.³⁴ A vegyes zsinat létrejöttét a jogszabály a nép királyi udvarba való utazás fáradalmával és költségeivel magyarázza. Ugyanakkor kiderül, hogy a világi bírászkodás ebben a korszakban még nélkülözi a szükséges intézményes háttérrel és épületeket egyaránt. A megfelelő szakképzett világi bírók hiánya elősegítette a középkori jogrendben az egyház jogalkotói tevékenység autonómiájának kialakulását. Gerics József és Ladányi Erzsébet a Kálmán király által bevezetett püspöki szinodális bíróságok létrehozását az 589-es toledói zsinati határozatból vezetik le. A vizsgálat során megállapították, hogy a nyugati gót források érsekségenként, míg a hazai törvénykezés püspökségenként írta elő a szinódus tartását.³⁵

Könyves Kálmán törvénykönyve még további öt kánonban foglalkozik a szinódus tárgyalásával. A 7. kánon szerint a szinódus illetékes a comesek közötti peres kérdések rendezésében.³⁶ A 8. kánon szerint ugyanez a jogintézmény ítéelkezik az apátok közti viszályokban.³⁷ Mivel a király és a herceg főbb tisztségviselőihez és káplánjaikhoz méltatlan lenne, hogy alacsonyabb rangú bíróhoz forduljanak, ezért a 9. kánon elrendelte, hogy az egyházmegyei zsinat ítéeljen peres ügyekben.³⁸ A 10. kánon meghagyta, hogy a szinódusról távolmaradó, gögös bíró felett saját vádlója ítéelkezzen.³⁹ A 13. kánon úgy határozott, hogy a comes és népe közötti perben vagy a szinodális ítéelkezéshez vagy a szomszédos comeshez forduljanak.⁴⁰

Az első esztergomi zsinat⁴¹ további három esetben utalt az egyházmegyei törvényhozásra 1100-ban.⁴² A 24. kánon előírta, hogy az elnyomott klerikusok a püspöki zsinathoz felleb-

³⁴ „Quia populus noster magnis sepe tam vie, quam inopie laboribus pregravatus pro qualibet necessitate curiam regalem adire non potest, bis in anno, id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi, et in octavis sancti Michaelis synodum in uno quoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam comes et comites, quam reliquorum magistratum potestates ad suum episcopum convenient, ad quam quicumque etiam sine sigillo vocatus non venerit, reus iudici(i)erit.” in: Závodszy: Szent István 184.

³⁵ Gerics-Ladányi: A Kálmán-kori 114.

³⁶ „Si duo comites pro causa aliqua dissideant, in supradicta synodo ventillentur.” in: Závodszy: Szent István 184.

³⁷ „Si duo abbates contenderint, in eadem synodo iudicentur.” Uo.

³⁸ „Majores ministri regis vel ducis et capellani, quorum personis indignum est coram iudice infra se conferre, in eadem synodo iudicentur” in: Závodszy: Szent István 184-85.

³⁹ „Si quis superbus iudex ad predictam synodum venire neglexerit, suo accusatore iudicetur.” in: Závodszy: Szent István 185.

⁴⁰ „Si comes cum comite contenderit, vel populus eius seu synodica discrecio seu vicinus comes causas eorum discuciat.” Uo.

⁴¹ A zsinat egyházfegyelmi előírásaihoz Szuromi: Esztergomi zsinat 91-115.

bezhethnek.⁴³ A 25. kánon a már Szent István által elrendelt külön egyházi törvénykezést erősítette meg. Az a klerikus, aki ügyét világi bíróság elé viszi, automatikusan pervesztessé vált, sőt tettéért vezekelnie kellett.⁴⁴ A 68. kánon értelmében a zsinati részvétel nem egyszerűen a klerikus joga, hanem kötelessége is volt. A távolmaradásnak ugyanis súlyos ára, a laicizálás volt.⁴⁵

A 15. századra az egyházi törvénykezés sajátos intézményei jelentősen megszilárdultak, ezzel párhuzamosan a jogi műveltség is emelkedett. Az állam és az egyház viszonyában mélyre ható változás állt be, a világi hatalom a kegyúri jogra hivatkozva rezerválta az egyházi javadalmak betöltését. Az egyházi hatalom működését tovább korlátozta a római kúriában való pereskedés tilalma, ami egyedül a fellebbezésre nem terjedt ki.⁴⁶

Feltehetőleg a zsinatok nagy részén nem hoztak új határozatokat, olyan döntéseket vagy ítéleteket, amiket írásba kellett volna foglalni. Ne feledjük, hogy egyetemes zsinat a határozatok kiadásáról és azok megjelentetéséről nem rendelkezett. A zsinatokról többnyire másodlagos források tájékoztatnak. Ezek közül igen érdekesek azok az oklevelek, amik a zsinatról távollevő papok kiközösítését oldják fel. Thomas Amadeus de Ferraria egyházjogi doktor, esztergomi helynök⁴⁷János plébánost oldozta fel a kiközösítés alól 1500 körül, miután elfogadhatóan igazolta távollétének okát és az engedelmességi esküt letette.⁴⁸ Bakócz Tamás bíboros utasítására Nyási Demeter esztergomi helynök tudatta, hogy az 1520-as esztergomi egyházmegyei zsinatot igazolás nélkül elmulasztó papok számára súlyosabb szankciókat fog kiszabni.⁴⁹ Zsinati meghívólevél lényegesen kevesebb maradt fenn. Ide tartozik például Bakócz Tamás utasítása, melyben papjait egyházmegyei zsinatra hívta 1520. április 23-ra. Esztergomban bevett szokás volt továbbá, hogy az érsek zsinatra szóló felhívását a székesegyház csarnokában lévő egyik oszlopra is kifüggesztették.⁵⁰

A püspökök az évenkénti egyszeri összejövetelnek azzal is eleget tehettek, hogy misére hívták össze papjaikat az egyházmegye valamelyik kiemelt ünnepére. Ilyenkor akár a prédikációban kötött és liturgikus formában, akár az istentiszteletet követően részletesen is ismer-tethették tanításukat és parancsaikat.

⁴² Waldmüller: Die Synoden 132.

⁴³ „Si quis se oppressum existimat, liceat sibi concilium episcopale appellare.” in: Závodszy: Szent István 200.

⁴⁴ Si quis vero clericorum aut abbatum in causis ecclesiasticis relicto episcopali iudicio regalem curiam aut seculare iudicium adierit, causam perdat aut penitencia emendet.” Uo.

⁴⁵ „Quicumque de his, qui in clero sunt, ad sinodum episcopi non venerit, usque ad laicum deponatur.” in: Závodszy: Szent István 205.

⁴⁶ A korszak összefoglalását lásd: Bónis: Egyházi bírászkodás 644-647.

⁴⁷ Kollányi: Esztergomi kanonokok 119; Körmendy: Studentes 204-205.

⁴⁸ Beneéthy fk 23 a. fol. idézi: Bónis: Szentszéki regeszták 514. N 3841

⁴⁹ Nyási fk 362 a. fol. idézi: Bónis: Szentszéki regeszták 596. N 4259

⁵⁰ Nyási fk 354.a. fol. idézi: Bónis: Szentszéki regeszták 593. N 4249

Az esztergomi egyháztartomány egyházmegyei zsinatai

A késő középkori Magyarország egyházszervezete a 13. század közepére már kialakult.⁵¹ Két érsek és tizenkét püspök irányította a hazai egyház tevékenységét.⁵² Kelet-Közép-Európában a 14. század végéig az a jogszokás volt életben, hogy országonként csak egy érseki tartományt alapítottak. A Collectio Pseudo-Isidoriana, egy 9. századi joggyűjtemény úgy rendelkezett a 451. évi khalkhedoni zsinat 12 kánonja alapján,⁵³ hogy a provincia nem osztható két metropóliára,⁵⁴ és egy egyháztartomány 10-12 püspökségből álljon. Az egyházi közigazgatás jellegét és működését alapjában véve a területiség elve határozza meg.

A jogilag önálló magyar egyházszervezet kiépítése az esztergomi érsekség megalapításával kezdődött meg Ravennában 1001-ben. Az általános európai gyakorlattól eltérően a 14. magyar püspökség idáig még nem teljesen bizonyított okok miatt két egyháztartományt alkotott.⁵⁵ Az esztergomi és a kalocsai egyháztartományt az érsekek irányították, míg a püspökök saját egyházmegyéjük egyházfegyelmi élete felett örködték. A hierarchia élén az esztergomi érsek állt, aki az ország prímása volt. A főpapok műveltségére általában az egyetemjárásuk alapján szoktak következtetni. A Jagelló-korban a püspökök közel 50%-a járt egyetemre, közülük csak öten szereztek doktori fokozatot. Az egyetemi képzés során kiváló humanista műveltséget szereztek, de a szükséges kánonjogi és teológiai tudásuk gyakran hiányzott.⁵⁶

Alexander Szentirmai a középkori magyarországi egyházmegyei zsinatok tanulmányozása során negyvennégy szinódusról tett említést.⁵⁷ A közel sem teljes összeírás az 1256-1526 közötti intervallumot öleli át. Azóta Solymosi László a veszprémi káptalan oklevelei alapján 1262-re egyházmegyei zsinatot datált Veszprémbe.⁵⁸ Szentirmai felsorolásából hiányzik az 1500. évi esztergomi zsinat is, amire a zsinatról távolmaradók kiközösítéséről szóló oklevelek kapcsán már utaltunk.⁵⁹

⁵¹ Solymosi: Mátyás király 62.

⁵² A főpapok tárgyalásakor Mályusz még a székeskáptalanok és nagyobb társaskáptalanok prépostjait is, mint az egyházi társadalom felső rétegébe tartozókat ide sorolja. Vö: Mályusz: Egyházi társadalom 171.

⁵³ COD 69.

⁵⁴ „Pervenit ad nos eo quod quidam praeter ecclesiasticos ordines affectantes potentiam per pragmaticam formam unam provinciam in duas dividant, ita ut ex hoc inveniantur duo metropolitani episcopi in eadem una esse provincia. Statuit ergo sancta synodus deinceps nihil tale attentari a quolibet episcopo Eos vero qui tale aliquid tentaverint, de proprio gradu cadere.” in: PL 130,311

⁵⁵ Mályusz: Egyházi társadalom 180-81; Kristó: Szent István 128; Koszta: A kereszténység 153–207; Gyertvai: Egyházi szervezés 21-26; Erdő: A Szentistváni egyházszervezés 32-43; Kiss: Egyházszervezet kialakulása 105-116.

⁵⁶ Kubinyi: Az egyház szerepe 91-92.

⁵⁷ Szentirmai: Die Diözesansynode 290-92.

⁵⁸ Solymosi: A veszprémi 12-13.

⁵⁹ Beneéthy fk 23 a. fol. idézi: Bónis: Szentszéki Regeszták 514. N 3841

Az egyházmegyei zsinatok közül negyvenkettő az esztergomi egyháztartomány területén volt.⁶⁰ Ha tovább vizsgáljuk a hazai szinodális aktivitást, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az 1453 és 1524 közötti időben két szepesi préposti zsinat mellett további tizennégy szinódust tartottak,⁶¹ ugyanebben az időszakban a kalocsai egyháztartományból öt egyházmegyei zsinatról van tudomásunk.

A zsinati tanácskozások a kánonjogi képzettségű esztergomi főpapok alatt váltak gyakoribbá, bár tartásuk egyházmegyei szinten nem mondható rendszeresnek. Érdekes módon a tartományon belül két-háromévente tartottak gyűlést valamelyik egyházmegyében. Szécsi Dénes esztergomi érsek (1440-1465) a kánonjog doktoraként nagy hangsúlyt fektetett az egyház jog előírásainak betartására. Az ő idejében a 39 fős székeskáptalanból 20 kanonok rendelkezett valamilyen kánonjogi fokozattal.⁶² Érseksége alatt hat alkalommal tartottak egyházmegyei zsinatot, háromszor Esztergomban, kétszer Egerben és egyszer a szepesi prépostságban. Szécsi halálával az egyházmegyei zsinatok tartásának gyakorlata közel negyed évszázadra szünetelt az esztergomi egyháztartományban vagy legalábbis a források hallgatnak róla. Így az Európai szerte ismert, kiemelkedő műveltségű, de kánonjogi fokozattal nem rendelkező Vitéz János egykori váradi püspök, majd esztergomi érsek (1465-1472) idejéből nem maradt fenn szinodusi emlék szinódus. Beckensloer János (1472-1476) és Aragoniai János (1480-85) esztergomi főpapságának időszakából sincs adatunk egyházmegyei zsinat összehívásáról.

Estei Hippolit (1486-1497) érseksége alatt négyszer hívtak össze zsinatot,⁶³ kétszer Esztergomban, egyszer Nyitrán, Egerben és Veszprémben.⁶⁴ Bakócz Tamás (1497-1521) érseksége alatt ismét fellendült az egyházmegyei zsinatok tartása. Bakócz a krakkói egyetemen baccalaureus (*artium*) fokozatot szerzett a források szerint.⁶⁵ Ezt követően kánonjogi tanulmányokat folytatott Ferrarában, ahová Geréb László, Pálóczy Zsigmond és Perényi Miklós kísérőjeként utazott ki Ferenc öccsével együtt.⁶⁶ Az első Bakócz által összehívott zsinat 1500-ban volt Esztergomban, majd öt évre rá a következő. Az 1510-es évtől kezdve pedig rendszeresnek mondható az egyházmegyei zsinatok tartása. Meglepően sok, összesen hét szinodális eseményt ismerünk az 1510 és 1524 közötti évekből. Háromszor Esztergomban, egyszer Egerben, majd Pécsen, Veszprémben és a Szepességben volt zsinat. Valószínűleg nemcsak az utalások gyakoribb fennmaradásáról van szó, hanem a szinódusok tartása is ténylegesen in-

⁶⁰ Időrendi eloszlása szerint három a 13. században, tizenöt a 14. században, tizenöt a 15. században és kilenc a 16. század elején volt.

⁶¹ Szentirmai: Die Diözesansynode 290-292.

⁶² Körmendy: Studentes 121.

⁶³ Estei Hippolit később egri püspökként is hívott össze egyházmegyei zsinatot 1512-ben.

⁶⁴ Solymosi: A veszprémi 33.

⁶⁵ Ritoókné: Bakócz 157.

⁶⁶ Vö. Veress: Olasz 366-368

tenzivebbé vált ebben az időszakban. A váradi zsinat idejében az esztergomi érseki székben Szalkai László (1524. május 6.-1526. augusztus 29.) ült.

A püspökök a 16. század elejétől egyre jobban felismerték az egyházmegyei zsinatok doktrinális és egyházkormányzati értékét és szerepét. Ebben nemcsak a püspökök kánonjogi fokozatának vagy tanulmányának volt döntő szerepe, hanem a káptalan egyre képzetesebb tagjainak jogi műveltségének is. Ebben az időszakban igazi befolyással az országban a főpapok mellett a mágnások rendelkeztek.⁶⁷ Egyházi kézből lévő uradalmak összességében lényegesen kisebbek voltak a világi nagybirtoknál. A prelátusok állásfoglalása meghatározó volt a királyi tanácson belül az egyházpolitikai kérdésekben is. Későbbiekben látni is fogjuk, hogy ez különösen igaz a püspöki kinevezésekre is.

A kalocsai egyháztartomány egyházmegyei zsinatai

A kalocsai érsekség alapításának idejére és körülményeire vonatkozó alapvető korabeli források hiányában ismereteink meglehetősen bizonytalanok. A kalocsai egyháztartomány vitatott előélet és hosszú szentszéki elismerési folyamat eredményeként⁶⁸ jött létre. Ez a bipolaritás kedvezően hatott az egyházi közigazgatásra, mivel egészséges versenyhelyzetet teremtett az egyháztartományok között. A kora középkori magyar egyháztörténelem egyik legvitatottabb területe a két egyháztartomány jogi, kulturális és művészeti kapcsolatának kérdése.⁶⁹ Esztergom vezető szerepének megkérdőjelezése nélkül olyan új helyzet állt elő, amiben az esetleges egyházi visszaélés vagy túlkapás már csak a joghatósági terület könnyebb átláthatósága miatt is nehezebbé vált. A jogi kontrol növekedése egyértelműen pozitívan hatott az egyház hierarchikus szervezettségére.

A szinodális aktivitás mértéke a kalocsai egyháztartományban lényegesen alacsonyabb, mint az esztergomi érsekség területén. A kalocsai egyháztartomány joghatósági területéről öt későközépkori egyházmegyei zsinat időpontját ismerjük.⁷⁰ Hármat a 15. században, kettőt a 16. században tartottak. Az első két zsinatra az erdélyi püspökségben került sor, a harmadik a kalocsai egyházmegyében volt. A következő zsinatra való utalás ismét az erdélyi egyházmegyéből maradt fent. Jól látható, hogy az egyházmegyei zsinatok megtartása nem egyszerűen elmarad az egyetemes jog előírásától, hanem komoly nehézséget okozott a kalocsai egyháztartományban. Habár kevés adat utal a kalocsai egyháztartomány szinodális aktivitására, korai

⁶⁷ Kubinyi: Nemzetiségi 134. Uő: Bárók 148-152.

⁶⁸ Esztergom és Kalocsa egyházpolitikai viszonyának kialakulásához: Koszta: Esztergom és Kalocsa 29–50.

⁶⁹ A kalocsai érsekség történetéhez Katona: A kalocsai érseki 9-16.

⁷⁰ Az érsekség területén az egyházmegyei zsinatok tartása korábban sem volt gyakoribb. Közel száz évig nincs nyoma szinodális összejövetelnek ebben a régióban.

lenne azt a következtetést levonni, hogy egyáltalán nem törekedtek volna az egyházmegyei zsinatok évenkénti tartására.

Sajnos, a kalocsai egyháztartomány első négy ismert egyházmegyei zsinatáról nem maradtak fenn írásos határozatok. Egyetemes jogszabály nem írja elő, hogy az egyházmegyei zsinat kötelező jelleggel határozatokat adjon ki. A kalocsai egyháztartomány jogalkotásával kapcsolatban nem apellálhatunk erre az évrre, sokkal inkább valószínű, hogy a gyakori háborúkban megsemmisülhettek az írásos források. A kalocsai érsekség területe az ország határvédelmi rendszerének legfontosabb része volt. Szerbia eleste után a török portyák egyre gyakoribbá váltak a Délvidéken is.⁷¹ Így a kalocsai érsekséget egyre inkább a harci események árnyékozták be. Mátyás seregeit a morvai és sziléziai harcok kötötték le, a király távollétében a közbiztonság is meglazult.⁷²

A szultáni hadvezetés nem hagyta kihasználatlanul a számukra kedvező helyzetet és Mihál-oglu Ali bég vezetésével 6-7000 könnyűlovast indított Várad kifosztására 1474-ben.⁷³ A portyázók február 7-én virradat előtt törtek rá a városra, amikor még az igazak álmát aludták a farsang ünneplésében elfáradt váradiak. Eredeti tervük, a vár elfoglalása habár kudarcba fulladt, de a várost szinte teljesen kifosztották. A házakat felgyújtották, a templomok és kolostorok értékes kincseit magukkal vitték.⁷⁴

A zsinatok rendszeressége az európai gyakorlathoz képest még kedvezőtlenebb képet mutat.⁷⁵ A közeli gnieznói érsekség területén⁷⁶ tizenegy egyházmegyei és harmincöt tartományi zsinatról van adatunk a 15. században.⁷⁷ A bambergi egyházmegyében nyolc egyházmegyei zsinatról tudunk ebből az időszakból, melyekről öt határozat maradt fenn. Eichstättben szintén nyolc szinódust tartottak, munkájukat öt határozat tanúsítja. Würzburgban öt egyházmegyei zsinatról tudunk, mindegyik adott ki határozatot.⁷⁸ Boroszlóban (Wroclaw, Breslau) húsz alkalommal hívtak össze zsinatot. Freising kilenc, Regensburg kilenc, Passau hat alkalommal adott otthont zsinati tanácskozásnak.⁷⁹

A fennmaradt források alapján elmondható, hogy a kalocsai egyháztartomány szinodális aktivitásának első fennmaradt nyomai az erdélyi püspökségben fedezhetőek fel. Az első ismert szinódus Łabiszyni Máté püspöksége (1443-61) alatt volt Gyulafehérváron. A lengyel származású 23 éves fiatal papot I. Ulászló király (1440-1444) valószínűleg még 1444-ben

⁷¹ A török portyákhoz lsd: Kubinyi: Nándorfehérvártól Mohácsig 159.

⁷² Kubinyi: Mátyás, a személyiség 93.

⁷³ A korabeli feljegyzésekhez Balogh: Varadinum II. 57.

⁷⁴ A vár ostromához és a csodás megmeneküléshez Bunyitay: A váradi püspökség I. 304-307.

⁷⁵ A magyar szinodális tevékenység Európában meglehetősen alacsony volt. Helmrath: Partikularsynoden 77-85.

⁷⁶ Tymosz: Gneser 186-196.

⁷⁷ A magyar tartományi zsinati könyvek problematikájához: Erdő: Tartományi 167-168.

⁷⁸ Flachenecker: Bemühen 75.

⁷⁹ Haering: Partikularsynoden 92-95.

nevezte ki erdélyi püspökké.⁸⁰ Idegen származása miatt erős fenntartással fogadta az erdélyi nemesség.⁸¹ Az egyházmegye állapota válságos volt, mivel vezetése közel két éve betöltetlen volt. Az egyházi vezetés nélküli püspökségben elszaporodtak a visszaélések, különösen az egyházi birtokok kisajátítása. A püspök Temesváry János szerint a papság meglazult fegyelmének helyreállítása miatt tartott egyházmegyei zsinatot 1453. április 15-én.⁸² Mivel a határozatok nem maradtak fenn, ezért csak következtethetünk arra, hogy a püspöki területek korábbi elidegenítésének kérdése is szerepelhetett a zsinaton. A püspök Újlaki Miklós erdélyi vajdával és Garai Lászlóval szövetkezve III. Frigyesnek császárnak ígérte az országot 1459-ben. Mátyás király (1458-1490) a lázadás leverése után felfüggesztette hivatalából a felségsértést elkövető egyházi vezetőt. Újlaky rövid időn belül lecsillapította Mátyás Łabiszyni elleni haragját. Az 1459. július 1-én kötött megállapodásuk zálogaként azt kérte, hogy az erdélyi püspököt helyezték vissza a püspökség élére.⁸³

Mátyás ezek után arra törekedett, hogy Erdélyben tovább erősítse pozícióit, ezért a püspöki székbe is saját bizalmasát nevezte ki. Szapolyai Miklós püspökre (1461-68) az a meglehetősen nehéz feladat hárult, hogy az egyházmegye kormányzását a kánoni elvek és a királyi szándék szerint kormányozza. A király elvárása ösztönzően hatott a püspök egyházkormányzati működésére, mivel minden tekintélyével szorgalmazta az egyházi törvények betartását, többek között az egyházmegye állapotáról szóló szentszéki jelentés rendszeres megküldését.⁸⁴ Az egyházi élet viszontagságai és a társadalmi problémák hatására zsinati tanácskozást hívott össze 1466-ban. A nagy adók miatt kitört 1467-i erdélyi lázadás azonban a püspökség pozícióját is megrendítette. Az adóterhek növekedése leginkább az erdélyi területeket sújtotta, ahol a katonáskodó rétegek már hosszú ideje adómentességet élveztek.

Az érsekség harmadik egyházmegyei zsinatára az egyháztartomány központjában Kalocsán Várad Péter (1481-1501) érsek⁸⁵ idejében került sor. Várad Péter életének alakulásában összekapcsolódott Várad és Esztergom. Az ifjú és tehetséges Váradit Vitéz János várad püspök karolta fel. Vitéz akkor sem felejtkezett el pártfogoltjáról, mikor Esztergomba került, hanem egy javadalommal támogatta Várad hosszú és költséges tanulmányait Bolognában.⁸⁶ Itáliában nemcsak kánonjogi ismeretekben gazdagodott, hanem kiváló diplomáciai és művé-

⁸⁰ A lengyel alsópapság egyházi fegyelmének megszilárdítására tett törekvések egyike Nicolaus de Blonia *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* c. műve. Ennek cím és szerző megnevezés nélküli másolata az esztergomi káptalani iskolában 1463-1476 között másolt iskoláskönyvben található meg (OSzK Cod. Lat. 410 ff. 26-107.). Vö. Körmeny: Ms II. 7. 183-201.

⁸¹ Az 1397-es országgyűlés már korábban megtiltotta külföldiek kinevezését az erdélyi egyházi javadalmakba.

⁸² Temesváry: Erdély 362.

⁸³ Solymosi: Mátyás király 67.

⁸⁴ Temesváry: Erdély 379.

⁸⁵ Életéhez bővebben: Fraknoi: Várad Péter 489-514; 705-749; 825-843; Udvardy: A kalocsai érsekek 335-402.

⁸⁶ Egyetemi tanulmányaihoz: Körmeny: Studentes 195.

szeti kapcsolatokat épített ki.⁸⁷ Hazatérése után rövid idő alatt bámulatos karriert futott be a királyi udvarban. Politikai nézeteltérésük és rosszakaróinak aknamunkája miatt Mátyás végül Árva várába bebörtönöztette, ahol szigorú megfigyelés alatt állt. Mátyás egykori barátjától egy szellemes névjátékkal búcsúzott el: „Arva fuisti, arva eris et in Arva morieris...”.⁸⁸

Váradai 1490. május 20-án szabadult ki a fogságból Pecchinoli pápai legátus hathatós közbenjárására.⁸⁹ Az érsek hamar felmérte a fogsága idején keletkezett anyagi és szellemi károkat. Az egyházmegyét kritikus helyzetben találta. Híveinek életét a török fenyegetés árnyékolta be, súlyos egyházfegyelmi visszaélések akadályozták a püspökség fejlődését. Az érsek kénytelen volt szembesülni a lelki állapotok romlásával is.⁹⁰ II. Ulászló király (1490-1516) Somi Józsnak írt parancsleveléből⁹¹ értesülünk arról, hogy Váradai szinódust tartott egyházmegyéje papságának 1490-ben.⁹² Az érsek, mint képzett kánonjogász tisztában volt az egyházmegyei zsinat gyakorlati előnyeivel. Fraknói szerint az érsek több alkalommal is tartott zsinatot, hogy egyházmegyéjét a kánoni elvek figyelembe vételével kormányozza. Az érsek diplomáciai jártassága és egyházpolitikai szerepvállalása nem elegendő érv ennek igazolására, mivel a kalocsai szinódusok tényét hiteles forrás nem támasztja alá. Egyik előremutató rendelkezése a kánoni vizitáció felélesztése volt az egyházmegyéjében,⁹³ ami az egyházi kormányzást nagymértékben megkönnyítette. A látogatás során felmérték a plébániák hitéletét, és megpróbálták az egyházfegyelmi visszaéléseket orvosolni. A kánonokok helyben lakását szigorúan ellenőrizte, így akarta megakadályozni, hogy a javadalomhalmozók elhanyagolják kötelességeiket. Az évenkénti egyszeri gyónást nem tartotta elegendőnek, helyette háromszori alkalmat írt elő. Döntését azzal indokolta, hogy sokan csak megszokásból és félelemből vallják be bűneiket.⁹⁴

A kalocsai érsekség hadi kiadásra fordított összege a török birodalom terjeszkedése miatt túlzottan megnövekedett. A legnagyobb gondot az okozta, hogy az érsekség 1520 és 1523 között betöltetlen volt. Így a birtokok jövedelmét nem a háborúra fordították, hanem egyéni érdekeket szolgálták. A végvárak fenntartására szinte egyáltalán nem maradt sem pénz, sem szándék.⁹⁵ Nándorfehérvár eleste után a lakosság menekülni kezdett az ellenséges erők közvetlen fenyegetése miatt az érsekség déli részéről.

⁸⁷ Kapcsolataihoz bővebben: Véber: Két korszak 13-21.

⁸⁸ Révay: De monarchia 49.

⁸⁹ Fraknói: Váradai Péter 730.

⁹⁰ Udvardy: A kalocsai érsekek 352.

⁹¹ Wagner: Epistolae 102-104. in: MHL 193 sz. 375-376.

⁹² Fraknói: Egyháznagyok 164.

⁹³ Udvardy: A kalocsai érsekek 354.

⁹⁴ Véber: Két korszak 147.

⁹⁵ Kubinyi András: Nándorfehérvártól Mohácsig 227-229.

Az egyháztartomány negyedik zsinatát 1520-ban tartották Erdélyben Várdai Ferenc püspök (1513-1524) vezetésével. A zsinatról egy fennmaradt oklevél tanúskodik. Sándor mindkét jog doktora, muzsnai plébános, a megyesi szék dékánja a többi dékán, plébános, kegyúr és érdekelt laikus nevében panasszal fordult a pápához a püspök rendelkezése miatt.⁹⁶ A fellebbezés sérelmezte, hogy a püspök az elhunyt plébánosok vagyonaiból a budai és nem a szebeni mértékkel mért ezüst márkát kívánt. A püspök a tizedet kijátszók ellen kiközösítést rendelt el, ami erős ellenállást váltott ki a papság körében.

Jól látható tehát, hogy a 15. század második felében viszonylagosan megélénkült a kalocsai egyháztartomány szinodális tevékenysége. Mértéke mégis messze elmarad az esztergomi egyháztartományhoz képest. Összehívásukat gyakran az egyházmegye életét megnehezítő konkrét társadalmi és gazdasági problémák ösztönözték. A zsinaton résztvevők a püspökök vezetésével megpróbálták egységesen fellépni a tapasztalható visszasságok megszüntetésére. Az egyházmegyei zsinat megfelelő intézménynek bizonyult a dogmatikai, liturgikus és egyházfegyelmi szabályozások kihirdetésére és elrendelésére a késő-középkor folyamán.

II. Az 1524. évi váradi zsinat

A váradi zsinatot Perényi Ferenc püspök hívta össze 1524-ben, a határozatok az ő nevében születtek. Mályusz Elemér kifejezésével élve egy olyan „statikus összkép”⁹⁷ alakult ki az egyházi társadalom hármas kategóriájának alkalmazásával, ami jelentősen megkönnyíti az egyes rétegek tárgyyszerű szemléltetését. Köblös József világított rá nagyszerűen arra a sajátos anomáliára, ami a papság három rétegének hazai vizsgálatát jellemzi.⁹⁸ Meglátása szerint a főpapság egyházi és politikai tevékenységével kapcsolatban számos kiváló tanulmány és monográfia jelent meg.⁹⁹ A forráshiány ezen a téren jelentkezett legkevésbé, ennek köszönhetően az egyházi felső réteg feldolgozottsága megközelíti az európai mércét. A középréteg tanulmányainak, karrierlehetőségeinek vizsgálata összetettebb módszert igényel, mivel több helyről kell összegyűjteni a szükséges adatokat. Mégis elmondható, hogy az egyház „derékhadának” kutatása új lendületet vett, relatív reneszánszát éli a 20. század végétől kezdve.¹⁰⁰ Az alsópapság életének, fegyelmének és liturgikus szokásainak feltárása a közismert nehézségek miatt jelenleg kevésbé vonzó kutatási terület.¹⁰¹ Az egyes rétegek egymástól mégsem hermetikusan

⁹⁶ A fellebbezést közli: Egyháztörténelmi emlékek I. 28. idézi: Bónis: Szentszéki regeszták 602. N 4286

⁹⁷ Mályusz: Egyházi társadalom 12.

⁹⁸ Köblös: Az egyházi középréteg 7.

⁹⁹ A vizsgált korszakhoz kapcsolódó püspökökről szóló művek: Udvardy: A kalocsai érsekek 335-402; Csapodi: Bakócz Tamás 59-66; Beke: Esztergomi érsekek 222-239.

¹⁰⁰ Az egyházi középréteg, kutatásához: Tonk: Erdélyiek egyetemjárása, Köblös: Az egyházi középréteg: 37-46; Fedeles: Pécsi kanonokok 51-82; Körmendy: Studentes: 81-95. Kristóf: A váradi káptalan 10-19; Kristóf: Szmélyes kapcsolatok 67-84.

¹⁰¹ Koszta: Alsópapság 45-50.

izoláltak, hanem szervesen összekapcsolódnak. Egyrészt lehetőség van elsősorban a tanuláshoz köszönhetően az egyik osztályból a felette való rétegbe emelkedésre. Ennél ritkábban fordul elő az egyházi hivatal elvesztése vagy jövedelem elkobzása.

Az integráns szabályozás közvetlenül a zsinatokon terjed ki az alsó, a közép és felső papságra, de egyszersmind a hívek életére, tehát magára az egyházra. Mielőtt a zsinat összehívásának feltételezett okainak taglalásába bocsátkoznánk, vizsgáljuk meg részletesen a mohácsi csata előtti utolsó váradi püspök alakját.

Perényi Ferenc püspök, a zsinat összehívója

Perényi Ferenc váradi püspök pontos születési évét nem ismerjük. Életrajzi utalásokból arra lehet következtetni, hogy 1498-99 körül, legkésőbb 1500-ban látta meg a napvilágot. Vincenzo Guidoto, velencei követ diplomáciai jelentésében tömören jellemezte az ország főpapjait 1525-ben. Perényi Ferencről és a váradi püspökségéről tömören a következőket fogalmazta meg:

„El quarto episcopato e varadino, qua tene il R. D. Francesco perini figlio del pallatino morto de eta de anni 27 in 28 homo di prospera statura, piccolo, bello di corpo, et faza, et bona doctrina, et inzegno.”¹⁰²

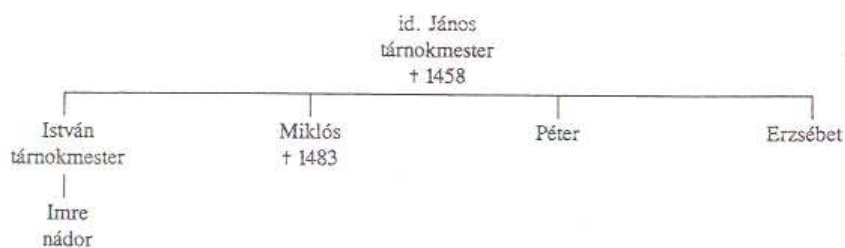
Guidoto Perényi életkorát olyan 27-28 évre becsülte levele írásakor. A nádor fia jó megjelenésű fiatalember volt, akinek képzettsége feltűnt az éles szemű pápai diplomatának. A követ előtt az sem maradhatott titokban, hogy a váradi püspök Perényi Imre nádor fia. Ezt az információt mindenképpen fontosnak gondolta közölni a levelében. Való igaz, hogy Perényi Ferenc egyházi pályafutásának egyik fontos, de nem kizárólagos mozgatója a családi kötelék volt. Perényi Imre és befolyásos rokonsága céltudatosan támogatta és segítette Perényi Ferenc érdekeit. A szakirodalom által karrierként számon tartott előrehaladás nemcsak a rokonság által volt lehetséges, hanem a tanulmányok végzésének köszönhetően is. Habár a püspök egyetemjárásáról nincs adatunk, műveltsége és könyvszeretete is kimagasló volt a magyar püspöki karon belül is.

A Perényiek birtoka századokon át a Magyar Királyság északkeleti részében, Kassa mellett feküdt. A család az Abaúj megyei Perény (*villa Peruen*) településről származott. Nevüket erről az ősi fészekről kapták, amit még III. András adományozott nekik a 13. század végén. Perényi Orbánnak három fia született, így a család három ágra oszlott. A püspök az első ágból származott, amit a genealógiák gyakran nádori vagy idősebb ágként jelölik. A má-

¹⁰² közli: Firnhaber: Vincenzo Guidotos 136; Egyháztörténelmi emlékek 214.

sodikat nemesi ágként tartják számon, ugyanakkor rihnoi, krompachi vagy kárászi jelzővel is illették.¹⁰³ A második a nyálábvári, amit még ifjabbik ágként is említik.

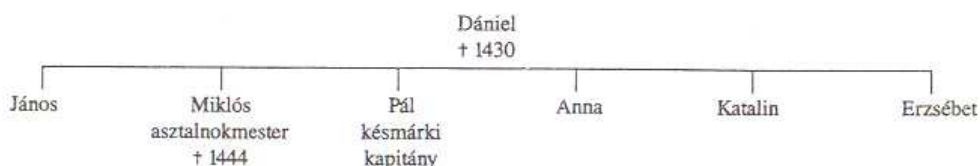
nádori ág

bároi ág

rihnoi ág

A Perényi család tagjai a 15. században¹⁰⁴

A Perényiek politikai és gazdasági hatalma fokozatosan alakult ki. Perényi Miklós Abaúj megyei köznemes Perényi Péter, a nádori ág megalapítójának fia 1387-ben pohárnokmester lett.¹⁰⁵ A királyi udvarban nem töltött hosszú időt, hivatalát a szörényi bánságra cserélte 1390-ben.¹⁰⁶ Hadi sikereiért a Krassó megyei Érsomlyó várat kapta, amit az első alkalommal elcserélt a családi fészek mellett lévő Sárospatak várra,¹⁰⁷ amihez Patak és Sátoraljaújhely mezővárosokat és az Abaúj megyei Szinát kapta meg.¹⁰⁸ A Perényi családból kilencen is viseltek bárói rangú hivatalt 1387 és 1437 között. Csak két olyan év volt (1429-1430), amikor

¹⁰³ Tringli: Perényiek 178.

¹⁰⁴ Tringli: Perényiek 191.

¹⁰⁵ Engel: Királyi hatalom 35.

¹⁰⁶ ZsO. I. 1674

¹⁰⁷ Mályusz: Zsigmond király 31-32.

¹⁰⁸ Pesty: Krassó III. 219. ZsO. I. 2563 közli: Tringli: Perényi levéltára N 163.

nem szerepelt egy Perényi sem a főméltóságok között kilencven éven át.¹⁰⁹ Perényi János tárnokmester (*camerarius*) volt 1445 és 1458 között. Fia István, aki szintén tárnokmester is volt, már az ország és legbefolyásosabb urai közzé emelkedett. Gazdagságát híven tükrözi az a 18 kővár, ami a birtokában volt.¹¹⁰ Testvérei, Miklós és Péter már korán sem voltak annyira lojálisak a királyhoz, mint apjuk volt. Különösen Miklós fordult szembe a közrenddel és ezáltal a királlyal is.¹¹¹ Az ellenségeskedés odáig fajult, hogy Lábatlani András, Mátyás hadvezére sorra foglalta el Perényi Miklós várait 1483-ban.¹¹² Mátyás király bosszúja Perényi Istvánt, a püspök nagyapját sem kerülte el. Miután birtokainak nagy részét elvesztette,¹¹³ Perényi István kegyelmet kért és kapott a királytól.

Perényi Imrére, a püspök apjára hárult az a nehéz feladat, hogy a család becsületét helyreállítsa és az elvesztett birtokokat visszaszerezze. Ennek érdekében egyre erősebb befolyást épített ki a királyi udvarban. Karrierje II. Ulászló király (1490-1516) idejében kezdett kibontakozni. A király Abaúj vármegye örökös főispánjának nevezte ki,¹¹⁴ így vezető szerepet töltött be a vidéki nemesség körében. II. Ulászló Perényi Imrét bízta meg, hogy köszöntse menyasszonyát, Anna de Foix grófnőt, amikor az ország határához megérkezett.¹¹⁵ Politikai súlya tovább növekedett, mígnem Szatmári György kancellár, egykori váradi püspök segítségével nádor lett 1504-ben. Felesége, Báthori Magdolna,¹¹⁶ a püspök édesanyja korán elhunyt, két árva gyermeket hagyott férjére. A püspök öccse, Perényi Péter a középkori történelem egyik vitatott szereplője volt. Apja politikai szerepvállalását követve erdélyi vajda és koronaőr lett. Bunyitay a püspök apjáról megemlíti, hogy „fényes állásával nem álltak arányban birtokviszonyai.”¹¹⁷ Perényi Imre családja anyagi jólétének biztosítása miatt 1504-ben feleségül vette Kanizsai Dorottyát, elhunyt nádor elődje, Geréb Péter gazdag özvegyét. Kanizsai vallásos neveltetésben részesítette a Perényi gyerekeket. Fráter Gergely, a pálosok rendfőnöke később hálából felvette az özvegy Kanizsai Dorottyát a rend tagjai közé lelkületének elismeréséért.¹¹⁸

A nádor egyik legnagyobb diplomáciai eredménye a Habsburg-Jagelló házassági szerződés létrejötte volt, aktív közreműködéséért német-római szent birodalmi hercegi címet kapott. A család az ország egyik legnagyobb birtoka felett rendelkezett a 16. század elején. Sike-

¹⁰⁹ Engel: Birtokszerkezet átalakulása 157.

¹¹⁰ E. Kovács: A leggazdagabb 424.

¹¹¹ Teleki: Hunyadiak XII. 252-53.

¹¹² Tringli: Perényiek 188.

¹¹³ Teleki: Hunyadiak XII. 255-56.

¹¹⁴ DL 71087

¹¹⁵ Szamota: Régi utazások 134.

¹¹⁶ Báthory Magdolna (Borbála) az ecsedi vár építetőjének Báthory Andrásnak a lánya volt. Testvérei pedig a nyírbátori stallumok donátorai voltak. Fábíán: Várad püspökei 20.

¹¹⁷ Bunyitay: A váradi püspökség I.370.

¹¹⁸ Vö. DL 23544 közli: Egyháztörténelmi emlékek 34-35.

rült megszerezniük Délvidéken Valpót, Borsodban Ónodot, Hevesben Debrőt és Baranyában Siklós várát. II. Ulászló király (1490-1516) Perényi Imre hűséges szolgálataiért a királyt megillető jogokat ajándékozott a nádornak.¹¹⁹ II. Lajos király (1516-1526) koronázásakor a kiskorú király helyett Perényi, mint nádor végezte el a mise után szokásos kardvágásokat a világ négy égtája felé.¹²⁰

Perényi Imre további javadalomszerzési lehetőséget látott abban, ha a kor szokása szerint püspökségi javadalmat eszközöl ki a királytól. Elképzelésének támogatására hathatós segítséget kapott a Szatmári-Thurzó rokonság befolyásos tagjaitól. Perényi Ferencet az egyházi és az országgyűlési törvények tiltása ellenére 1508-ban kinevezték az erdélyi püspökség élére.¹²¹ A püspökséget előszeretettel adományozták arisztokrata családok tagjainak. 1270 és 1524 közt 24 püspöke volt Erdélynek, közülük 9 arisztokrata. Az erdélyi Geréb családon kívül a Monoszló nemzetség, a Szécsi, Czudar, Pálóczi, Perényi és a Várdai család tagjai töltöttek be ilyen hivatalt.¹²² A többi főpap köznemesi vagy szabad városi polgári származású volt. Mezővárosi polgári családból elsőként Kálmáncsehi Domokos nyerte el a püspöki címet 1495-ben.¹²³

Perényi pályafutása kezdete ebből a szempontból hasonlít a gyermek Estei Hippolit esztergomi érsekre. Komoly főpapi tevékenységet nem vártak el tőle, mivel nyolc éves gyermek volt. Papi funkciókat nem láthatott el, az akkor ötszáz éves egyházmegyét helynöke irányította. A püspök karrierje szempontjából Gyulafehérvár csak átmeneti állomásnak tekinthető. Az ötödik legjövedelmezőbb hazai püspökség jövedelmét azonban Joannes de Fluxo, választott bourdeaux-i püspök élvezte, aki Perényi Ferencnek évi 1000 forint fejében átengedte ezt.¹²⁴ Perényi ötéves erdélyi püspöksége alatt 2000 forint hátralék keletkezett, amit már utódja, Várdai Ferenc püspök fizetett ki a hitelezőnek.¹²⁵

A Perényi család nem mondott le a birtokaik további gyarapításáról. Thurzó Zsigmond 1512-es halálával a váradi püspökség megüresedett. Az előrelépés érdekében Perényi Imre elérte a királyi udvarban fia kinevezését Szent László városába. Várdai a váci jövedelmét közel megduplázta az új püspöki székbe kerülésével. A váradi püspökség még jövedelmezőbb volt, mint az erdélyi. Bevétele 26000 aranyforint bevétellel az esztergomi érsekség után második legjövedelmezőbb volt az országban.¹²⁶

¹¹⁹ DL 71096 közli: Tringli: A Perényi

¹²⁰ Fögel: II. Ulászló udvartartása 128.

¹²¹ Bunyitay: A váradi püspökség I.370.

¹²² Köpeczi: Erdély I. 372.

¹²³ Fábrián: Várad püspökei 12.

¹²⁴ Néző: Várdai Ferenc 235.

¹²⁵ ZO. XII. 368.

¹²⁶ „Ha de intrada da ducati 26/m. in circa.” in: Firnhaber: Vincenzo Guidotos 136; Egyháztörténelmi emlékek 214.

Thurzó Zsigmond halála után tehát a váradi püspökség, több mint egy évig betöltetlen volt. Ebben az időben Pöstyén Gergely volt a püspökség jövedelmeinek gubernátora. Lőrinc pap seregei a Dózsa-féle parasztfelkelés első nagy csatáját Váradtól két mérföldre vívták 1514. májusában.¹²⁷ Perényi Ferenc első említése 1514. november 19-én fordult elő először választott püspökként.¹²⁸

X. Leó pápa (1513-1521) a következő évben hagyta jóvá a gyermek Perényi püspöki kinevezését. Perényi székfoglalása 1515. április 30-án történt.¹²⁹ Perényi nem egyedül érkezett rezidenciájába, hanem elkísérte őt Homorogdi Miklós, korábbi hunyadi főesperes is. Homorogdi vikáriusként kormányozta az egyházmegyét, míg a fiatal Perényi tanulmányait végezte.¹³⁰ A püspöki helynök az egyházmegyei szentszéki bíróság elnöki tisztét is betöltötte, ezért megfelelő jogi tudással kellett rendelkeznie.¹³¹ Már az 1279. évi budai zsinat előírta, hogy főesperes csak kánonjogban jártas pap lehet, ha mégsem, akkor három évig egyházjogot kell tanulnia.¹³²

A püspök humanista műveltségének kialakításában Magyi Sebestyén kanonok játszott főszerepet. Az ifjú püspök szeretett volna Itáliában tanulni, de valamilyen ismeretlen okból nem sikerült. Bunyitay szerint politikai okok és vallási zavarok gátolták Perényi külföldi tanulmányait.¹³³ A külföldi tanulásnak pénzügyi akadályai nem lehetett. Sokkal inkább a püspökök számára előírt kötelező rezideálás hátráltatta szándéka elérésében. A hatályos kánonjogi előírások értelmében nem hagyhatta el komoly ok nélkül az egyházmegyét.¹³⁴ Így valószínűleg a korai püspöki kinevezése miatt nem tartózkodhatott huzamosabb ideig külföldön.

Fölszentelés után első miséjét kb. 22-24 évesen végezte 1522-ben. Mivel a váradi zsinat az áldozópapi tisztség megengedett betöltésének életkorát 25 évben szabta meg,¹³⁵ a korhiány alól felmentést kaphatott. Egyedi esetben erre lehetőség van, ugyanakkor a váradi zsinati határozatok egyik sajátos rendelkezése, ami a helyi szokásból táplálkozhatott, a szubdiakonus életkoránál kifejezetten engedékenynek tűnik:

¹²⁷ Szűcs: A ferences obszervancia 243.

¹²⁸ Bunyitay: A váradi püspökség I.370.

¹²⁹ Eubel III. 326.

¹³⁰ Homorogdit először egy 1516. szeptember 5-én kelt oklevélben említik prépostként és vikáriusként. Vö. DL 16571.

¹³¹ A helynök szükséges jogi tudásához bővebben: Bónis: Egyházi bíráskodás 638.

¹³² Holub: Zala megye 345.

¹³³ Bunyitay: A váradi püspökség I.373.

¹³⁴ A rezideálás alól is lehetséges felmentés. Így Stoltz Miklós váradi püspökké történt kinevezése után, de még megerősítése előtt Bolognába ment tanulmányait befejezni 1471-ben. Vö: Fraknoi: Pruisz pontificáléja 1.

¹³⁵ A váradi zsinat a következőképpen határozza meg a szent rendek betöltéséhez szükséges életkort: „Et tales, qui sunt legitime etatis ut non obstante impedimento canonico possint in decimo octavo ad subdiaconatus, in vigesimo ad diaconatus et in vigesimo quinto etatis sue anno ad presbyteratus ordines promoveri.” in: Békefi: A káptalani iskolák 453.

„Nec requiritur, quod subdiaconandus explenerit decem et octo annos, sed sufficit attigisse.”¹³⁶

Bunyitay szerint ehhez a szertartáshoz kapcsolódhatott az a különleges misekönyv, ami egy hártýára nyomtatott értékes misszálé.¹³⁷ Hoffmann szerint a misszálé festése alátámasztja ezt a feltételezést.¹³⁸

A püspök címere a misszálén¹³⁹

A gazdagon díszített és aranyozott díszkiadás címlapjának alján a püspök címere látható, alatta következő felírással: „Franciscus Pereni episcopus Varadiensis.” A könyvet Johannes Emericus de Spira 1498-ban Pap János budai könyvkereskedő számára nyomtatatta Velencében.¹⁴⁰ Későbbi tulajdonosai, Oláh Miklós prímás, Pethe Márton püspök, Náprádi Demeter püspök és Ivanczy János győri nagyprépost is hozzájárultak címeres leveleikkel könyv díszítéséhez.¹⁴¹ Utolsó ismert helye a győri kincstár volt, ahonnan ismeretlen tettesek 1996-ban ellopták.

Perényi Ferenc és Coelio Calcagnini levelezéséből¹⁴² kiderül, hogy a püspök szenvedélyesen gyűjtötte, kereste, vásárolta és kölcsönözte a könyveket.¹⁴³ Nagyon valószínű, hogy az

¹³⁶ Békefi: A káptalani iskolák 453-54; DL 29416 p.19. Függelék 204.

¹³⁷ A könyv pontos leírásához: Hubay: Missalia 44-45.

¹³⁸ Hoffman-Wehli: Régi 86.

¹³⁹ Balogh: Varadinum I. 97-es kép

¹⁴⁰ Balogh: Varadinum I. 34-35.

¹⁴¹ Mikó-Verő-Jávör: Mátyás király 72. és 143.

¹⁴² A humasista tudós és a püspök levelezéséhez: Bitskey: Celio Calcagnini 272-274.

¹⁴³ „Quod ad libros attinet, scito omnem hanc bibliothecam, quantulacunque sit, nam sane perexigua est, totam esse tui mancipii. Sed unus omnium Maro, Maro inquam ille optimus et doctissimus, florem librorum habet. Nam quo est iudido praestantissimos quosque auctorum secum advexit Livius prope diem ad te ibit. Qui apud nos est, nihil habet neque in interiore pagina, neque in umbilicis, quod ad amplissimum patronum mitti deceat.

ő közvetítésével került az egyik Ptolemaios-korvina Hacaki Márton tulajdonába.¹⁴⁴ Perényi könyvszeretetére és gazdagságára jellemző, hogy a kodikológiai szakirodalom 5 könyvét tartja számon.¹⁴⁵ Vergilius, Seneca, Synesius, Diodorus Siculus és Erasmus művei bármelyik európai püspöki könyvtár polcainak klasszikus díszé lenne.¹⁴⁶ Habár ezek a kötetek elvesztek, mégis egyértelműen elárulják a főpap humanista beállítottságát. Kortársai az ország egyik legjobb latin stílusztájaként tartották számon. A váradi iskola színvonala az országos átlag felett lehetett, mivel a humanista főpapjai időt és pénzt nem sajnálva példamutatóan segítették az oktatás helyzetét.

Brodarics István kancellár, humanista történetíró Perényi adottságainak méltatása közben sem felejtkezett el megemlíteni a jellemhibákat is.

„Oly kitűnően írt, hogy e tekintetben az egy Szalaházy Tamás veszprémi püspökön kívül közülünk senkit sem tudnék vele összehasonlítani, főként ha szellemének kiképzésére is annyi időt fordított volna, mint amennyit tétlenségben s oly dolgokkal töltött el, amilyenekkel nem ifjak önmaguknak s a hazának nagy kárára idejük legnagyobb részét elfecsérik.”¹⁴⁷

Ezek a hiányosságok inkább a fiatalság életkori sajátosságából fakadnak, mint inkább a tudatos cselekedetekből.

Szerémi György udvari káplán lényegesen sötétebb tónusú hangvétellel a következőket írta róla:

„rosszalkodott a földön, mindig belerészegedett a borba és az evésbe, s rossz és parázna életet élt szegény, és gyilkos volt.”¹⁴⁸

Perényi Ferenc váradi püspök Péter öccséhez hasonlóan ritkán kapcsolódott be a politikai közéletbe.¹⁴⁹ Mindketten belépnek abba a szövetségbe, amit II. Lajos király (1516-1526) távollétében a főurak kötöttek Budán 1522. augusztus 22-én.¹⁵⁰ A politikai visszafogottsága ellenére a török elleni harcokból kivette a részét. Serege élén a török ellen vonult 1523-ban. A Bács megyei Szentandrás határában táborozva vitája támadt Izsákay Osvát bihari nemessel. A nézeteltérést saját maga torolta meg, buzogányával megütötte vitapartnerét.¹⁵¹ A király Izsákay panaszára megidézte a püspököt, a levelet Váradi Ferenc kanonok kézbesítette.¹⁵²

Caeterum animi mei erga te observantissimi testes mitto ad te Diodorum Siculum de gestis Philippi regis; Senecae opusculum, si modo Senecae est, de morte Claudii; Synesii de laude calvicii; et Erasmi Moriam cum commentariolis non omnino aspernandis.” *Analecta* 84.

¹⁴⁴ Jakó: Írás 165-166.

¹⁴⁵ Magyar könyvtártörténet 41.

¹⁴⁶ Fábán: Várad püspökei 20.

¹⁴⁷ Szentpétery: Brodarics históriája 47.

¹⁴⁸ Szerémi: Magyarország 103-104.

¹⁴⁹ Puskár: Perényi Péter 295-296.

¹⁵⁰ Szabó: Országgyűlések 57.

¹⁵¹ Bunyitay: A váradi püspökség II. 220.

¹⁵² DL-DF 99816 Miscell 55. A levelet közli: Bunyitay: A váradi püspökség II. 221.

Brodarics és Szerémi véleményének tehát vannak közös pontjai, különösen azok, amelyek a püspök jellemének egyes hibáit tárják fel. Szerémi megjegyzését mégsem kritikátlanul fogadjuk el, mert a jobbágy származású szerző képviselte legerőteljesebben azt a nézetet, hogy a főurak és a főpapok felelősek az ország romlásáért és bukásáért. Perényi jellemzésében inkább Mályusz Elemér véleményét osztjuk. Szerinte a váradi püspök esetében az egyházi méltóság nem alapja a felemelkedésnek. Abba a csoportba tartozott, ahol a „javadalmakat a rokonság igényli és szerzi meg, mintegy a családi hatalom kiegészítésére s a gazdagság fokozására.”¹⁵³

Bunyitay szerint Perényi nem elégedett meg a nagyobb egyházi rendek felvételével, hanem komolyan készült a püspökké szentelésére.¹⁵⁴ Ezt alátámasztja, hogy a püspök erre az alkalomra ezüst alapú, aranyozott pásztorbotot készíttetett magának. A főpapi jelvény a család gazdaságát is méltóan reprezentálja.

Perényi Ferenc püspöki botja¹⁵⁵

A pásztorbot stílusában a gótikus és a reneszánsz formai jegyek egyaránt felfedezhetőek. Az ötvösök körtékkel és pikkelyekkel díszítették a pásztorbot veretes szárát.¹⁵⁶ A kampó alatt a levéldíszekkel ékesített szár alatt bibliai események rejtőzködnek diszkrétan. A figurális kompozíciók sajátosságosan régiesek,¹⁵⁷ a jelenetek kiválasztása, különösen a templomi események megformálása és a tanítás hangsúlyozása új megközelítésre, humanista felfogásra utal. A sort Szent Joakim és Anna találkozása nyitja, majd az angyali üdvözlés és Szűz Mária látogatása Erzsébetnél jelenet következik. Majd Szűz Mária templomi imádságát örökítették

¹⁵³ Mályusz: Egyházi társadalom 168.

¹⁵⁴ Bunyitai: A váradi püspökség III. 72.

¹⁵⁵ Balogh: Varadinum I. 96. kép

¹⁵⁶ Bunyitai: A váradi püspökség III. 72.

¹⁵⁷ Balogh: Varadinum I. 37.

meg. Jézus életének három eseménye zárja a domborművek tematikáját. Először a jászolban fekvő, majd a templomban, végül az írástudók közt tanítva ábrázolják.¹⁵⁸

A kampó egy virágzó gránátvirágot ölel körbe, amelyben Szűz Mária koronás félalakja ismerhető fel. Bal kezében gyermek fiát öleli, míg másik kezében jogart tart.

*Perényi Ferenc püspök címere*¹⁵⁹

A pásztorbot kampójának ívében, a Mária ábrázolás mögött, vastag sodronykeretben lóg a püspök címere, mely körül sárkány tekerődzik és fölötte az egyházi méltóságot jelképező püspöki süveg emelkedik. Bunyitay szerint a körré görbült sárkány motívum arra utal, hogy a Perényiek a Societas Draconistarum, azaz Sárkányrend tagjai voltak.¹⁶⁰

A püspöki bot felirata¹⁶¹

A baculum alsó végén fordított írással a következő felirat található: „1526 Iesus Maria.” Perényi nem sokáig használta díszes pásztorbotját, mivel nem sokkal a Mohácsi csata előtt készült el. A főpapi jelvény szerencsésen elkerülte a török elleni harcok miatti egyházi kincsek beszolgáltatásának sanyarú sorsát. Balogh Jolán a pásztorbotot a híres váradi ötvösművészet egyik remekéeként tartja számon, amit feltehetően a belényesi püspöki bánya ezüstjéből munkáltak meg.¹⁶² Jelenleg a nyitrai székesegyház kincstárában őrzik.

¹⁵⁸ Bunyitai: A váradi püspökség III. 72-73.

¹⁵⁹ Bunyitai: A váradi püspökség III. 73.

¹⁶⁰ A Societas Draconistarum alapítólevele a püspök két elődjét is említi. Perényi Péter, előbb a székelyek, az alapításkor pedig Máramaros vármegye ispánja, Perényi Imre pedig a korszak egyik legelismertebb diplomatája, királyi titkos kancellár volt. Lövei: A Sárkányrend 148-179. A szövetség kialakulásához: Mályusz: Zsigmond király 60-63.

¹⁶¹ Bunyitai: A váradi püspökség III. 72.

¹⁶² Balogh: Varadinum I. 37.

1526 nyarán pár nap leforgása alatt két diplomáciai követség is érkezett Budáról Váradra. Érkezésük egyáltalán nem örvendeztette meg a váradiakat, mert súlyos veszedelemre, a török csapatok közeledésre figyelmeztette őket. II. Lajos király (1516-1526) 1526. június 23-án elrendelte, hogy a váradi egyházmegye valamennyi temploma és kolostora pénzbeli értékének felét, valamint arany és ezüst edényeinek és ékszereinek felét a török elleni háború kiadásainak fedezésére szolgáltatassák be.¹⁶³ A fenyegető veszély nagysága és az ország sanyarú pénzügyi helyzete miatt a pápa hozzájárult ahhoz, hogy az egyházi vagyon ideiglenesen ezt a célt szolgálja. Az első küldöttség a székesegyház valamint a többi váradi templom arany s ezüst edényeiért jött. A mozdítható egyházi kincsek összegyűjtését Serédi Gáspár királyi titkár felügyelte.¹⁶⁴ Ám a váradi káptalan vonakodott a királyi parancsot teljesíteni, nem akart lemondani az értékes liturgikus kegszerekről és művészi tárgyokról. Talán ennek az ellenkezésnek köszönhető, hogy többek között Perényi pásztorbotja is fennmaradt. II. Lajos király levélben figyelmeztette a káptalant 1526. július 7-én kelt oklevelében,¹⁶⁵ hogy ne akadályozza a parancs végrehajtását, mivel pápai engedély alapján jár el.

A másik vendég pedig Szegedi Gergely deák volt, aki a király hadba hívó levelét kézbesítette. Felszólította a püspököt, hogy csatlakozzon a török elleni küzdelemhez és Sárlos Boldogasszony napján (július 2.) jelenjen meg csapatai élén Tolnán.¹⁶⁶ A váradi püspökségnek 400 főből álló bandériumot kellett kiállítania.¹⁶⁷ A váradi püspök Bunyitay közlése szerint 3000 fegyverrel jelent meg.¹⁶⁸ A püspök vezette a váradi káptalan által kiállított katonákat és Bihar megye zászlóalját is. A váradi püspökök Bihar megye örökös főispánjaiként világi tisztiséget is betöltöttek, akiktől nem volt idegen, hogy karddal védjék meg a hazát.¹⁶⁹ Perényi a csata elhalasztása mellett érvelt, de mint ismert, a hadi tanács máshogy döntött. Akkor azt javasolta, hogy a király küldje Brodarics István szerémi püspököt Rómába, hogy húszezer magyar vértanú szentté avatását kérelmezze, mivel ennyien fognak meghalni a csatában.¹⁷⁰

Perényi misszálé egyik érdekes jelenete németalföldi miniatúrák hatására készült haláltáncot jeleníti meg,¹⁷¹ amelyen a halál elragadja a püspököt. Néhány évvel a könyv és a jelenet elkészülte után, Perényit is elrabolta a halál a mohácsi csatamezőn 1526. augusztus 29-én.

¹⁶³ Az oklevelet közli: Pray: Dissertatio 54-57. idézi: Egyháztörténelmi emlékek I. 267-69.

¹⁶⁴ Kubinyi: A királyi titkárok 16.

¹⁶⁵ DL 24308 közli: Kereszturi: Compendiaria I. 268-69. idézi: Balogh: Varadinum II. 60.

¹⁶⁶ Engel: Monumenta 224.

¹⁶⁷ Solymosi: Mátyás király 63.

¹⁶⁸ Brodarics: Mohács 35. utal rá: Bunyitay: A váradi püspökség I. 376.

¹⁶⁹ Így esett el a várnai csatamezőn Dominis János váradi püspök 1444. november 10-én.

¹⁷⁰ Bunyitay: A váradi püspökség I. 376-77.

¹⁷¹ Hoffman-Wehli: Régi 86.

A váradai zsinat összehívásának okai

A kalocsai egyháztartomány egyházmegyei zsinatainak tárgyalása során megállapítottuk, hogy az 1453-as, 1466-os és 1520-as erdélyi valamint az 1490-es kalocsai zsinat jogalkotásától a vallásos élet megújítását, az egyházfegyelmi visszaélések megszüntetését remélték. A váradai zsinat összehívása illeszkedik ebbe a gyakorlatba, mivel Bunyitay szerint a zsinódus munkája a hit védelmét, az erkölcsi élet emelését és a teológiai ismeretek gyarapítását szolgálta.¹⁷² Így a püspök intézkedését a hitújítók elleni fellépésnek, a zsinatot pedig a belső megtisztulás egyik lehetséges eszközének vélte.

A katolikus egyház megpróbálta minél hamarabb megakadályozni és meggátolni az új tanok terjedését. A főpapok viszonylag korán felismerték, hogy a katolikus hit tanításának felelevenítése erősíti az egyház identitását, javítja az erkölcsöket és megszünteti az visszaéléseket. Kelet-Európában, különösen a lengyel területeken törekedtek a katolikus egyház megújulására. Johannes a Lasco (1508-1531)¹⁷³ gneznói érsek a Luther tanait elítélő wormszi birodalmi gyűlés után szinte minden évben tartományi zsinatot tartott, ahol központi szerepet játszott a reformált tanítás elutasítása. Az érsek 1522, 1523, 1525 és 1527-ben Lenciczbe, míg 1526-ban Piotrkowba hívott össze zsinatot.¹⁷⁴

Ezzel szemben a váradai zsinati határozatok az 1521-es wormszi birodalmi gyűlés és a mohácsi csatavesztés közti egyetlen hazai zsinati dokumentum. X. Leó bullájának kihirdetése után az egyház egyre élesebben elutasította a hitújítók tanítását, amire a megváltozott szóhasználat is utal. Bakócz Tamás esztergomi érsek a keresztesek eszméit még az egyházon belülnek tartotta 1514-ben, prédikációjában konkolyhoz (*zizania*) hasonlította őket. Addig a Luther ellenes szövegekben már a szakadár, szekta és az eretnek terminus is megjelent.¹⁷⁵ A reformátor tanait ekkor már Erdélyben, különösen is a szászok körében közvetlenül ismerték és követték.¹⁷⁶ A királyi tanács utasítására a bányavárosokban és az erdélyi szászok között lutheránus könyvek után kutattak 1524 augusztusában.¹⁷⁷ A váradai zsinati határozatok előírta, hogy a főesperesek a kánoni vizitáció során érdeklődjenek az eretnekségekről és a katolikus egyház tanításával szembeni visszaélésekről:

„ac rerum ecclesiasticorum inquirant et referant. Item de sectis, heresibus, abusibus contra dogmata sancte Romane ecclesie.”¹⁷⁸

¹⁷² Bunyitay: A váradai püspökség I. 374.

¹⁷³ Eubel: Hierarchia III. 204.

¹⁷⁴ The Cambridge History 327-28.

¹⁷⁵ Vö: Péter: A reformáció 48. és 62.

¹⁷⁶ A király Gerendi Miklós titkárt küldte Erdélybe a szászokhoz Luther tanainak terjedése miatt. lásd: Egyháztörténelmi emlékek I. 138-140.

¹⁷⁷ Csepregi: Udvari papok 48.

¹⁷⁸ DL 29416 p.17-18. Függelék 202-203.

Ezért a zsinat összehívása és a határozatok kiadása a katolikus egyház teológiai tanításának összegzésére és védelmére irányult. A kor vallási viszonyainak bonyolultságát mindenél jobban tükrözi a Perényi család szerepvállalása. Perényi Ferenc váradi püspök a katolikus egyház érdekeit védelmezte, addig bátyja, Péter a lutheri elvek egyik legfőbb támogatójává vált.¹⁷⁹

Helyszíne

A kalocsai egyháztartomány ötödik és egyben utolsó középkori szinódusa Váradon volt. Az egyházmegyei zsinatot a püspöki székhelyen tartották, a középkori gyakorlat szerint a székesegyház falain belül volt a tanácskozás. Váradon nem volt ismeretlen a magas szintű tudomány művelése és a mindennapos jogi aktivitás. A szellemi munka, a kulturális élet és jogi tevékenység egyaránt formálta a település szellemiségét. A város Vitéz János püspöksége alatt a hazai humanizmus és szellemi élet egyik legfontosabb központjává vált. A Dubniczi krónika a 15. század végi Váradról a következőket írta:

„civitatem illam opulentissimam Waradiensem, Civibus diucys omnibus plenam, cui inter ceteras Regni vrbes in rebus vix erat par.”¹⁸⁰

Balogh Jolán Magyi János kanonok formuláskönyvében az Epitaphium super Excisione urbis Varadiensis feljegyzés¹⁸¹ ugyanezt támasztja alá: „illam opulentissimam civitatem Varadiensem, quae felix appellebatur.”¹⁸² A város gazdagsága a vásárok megnövekedett forgalmára vezethető vissza. A város agglomerációjában 11 országos várost tartottak, ami Kubinyi szerint országos rekord volt.¹⁸³

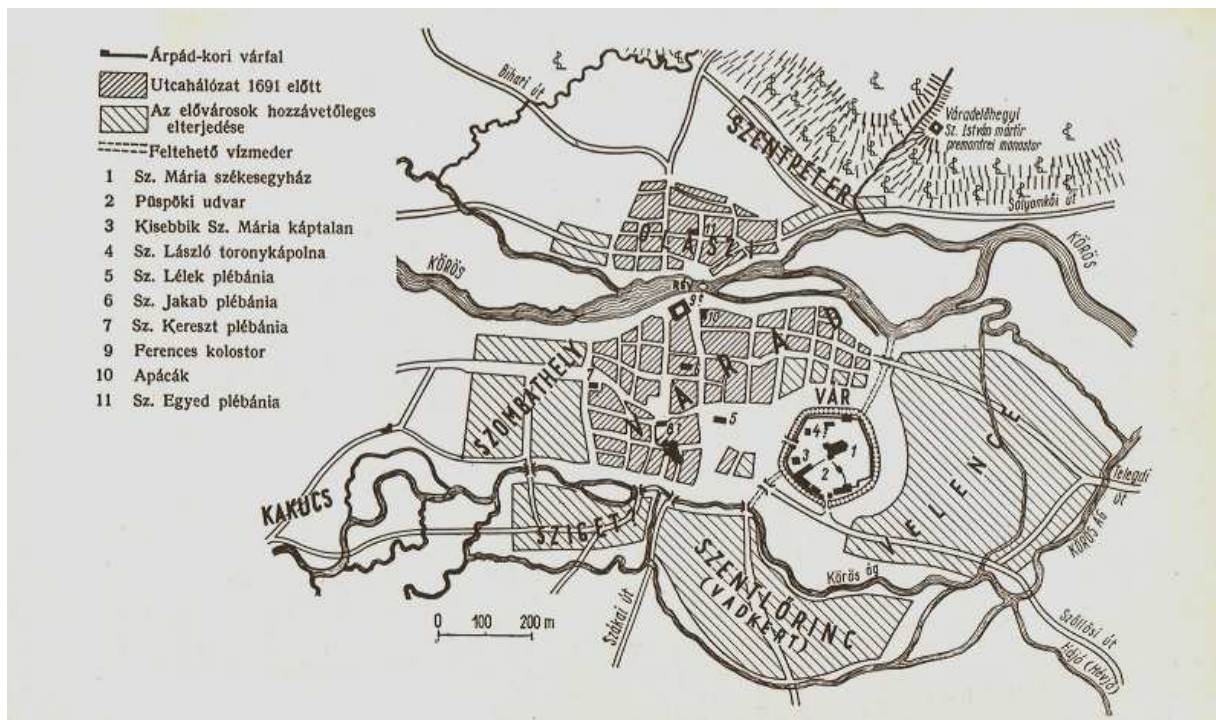
¹⁷⁹ Péter: Tolerancia 73-83.

¹⁸⁰ Domanovszky: A Dubniczi 442.

¹⁸¹ Balogh: Varadinum II. 57-58.

¹⁸² Domanovszky: A Dubniczi 442.

¹⁸³ Kubinyi: Városfejlődés 92.

Várad a 14. század végén¹⁸⁴

A káptalani státútumok szerint Várad nyolc részből állt. Várad városa (*civitas Waradiensis*) a vártól nyugatra feküdt. Velence (*Vicus Venezia*) a vártól keletre helyezkedett el. Várad, Szombathely (*vicus Zombathely*) elnevezésű része nyugat felé esett. Később Újvárosként (*Villa Nova*) szerepel a forrásokban. Ettől délnyugatra feküdt Kakucs. Szent Lőrinc (*Villa Sancti Laurentii*) - a vártól délkeletre eső rész. 1273-ban említik először, mint a püspök és a káptalan közös tulajdonát. Ez megegyezik a későbbi Vadkerttel (*Ortus cervorum*), melynek Szent Lőrinc-napi (augusztus 10.) piacai messze földön híresek voltak. Bologna a vártól délnyugatra feküdt. Első írásos említése 1291-94-ből származik, villa Bon néven püspök tulajdon, amelynek egy szekér jó búzát kell szállítania a fenesi várba. A Körös jobb partján terült el Olaszi és Szent Péter.¹⁸⁵

Olaszitól északkeletre, a Körös part menti Váradelőhegyen állt a 12. században létesített premontrai prépostság. II. István király (1116-1131) közvetlenül Prémontreből hívott ide szerzeteseket.¹⁸⁶ A Várad-előhegyi Szent István társaskáptalan a II. István király által alapított Szent István első vértanú premontrai konventjének és Szent László király sírjának káptalanjának egyesüléséből jött létre. Annak ellenére, hogy Váradon mindig is nagy volt Szent László sírjának kultusza, önálló káptalant nem sikerült alapítani tiszteletére. Pedig az elképzelésnek hathatós pártfogói voltak, többek között Vitéz János váradi püspök (1445-

¹⁸⁴ Györfy: Történeti földrajz I. 687.

¹⁸⁵ Bunyitay: A váradi püspökség III. 129-131. Györfy: Történeti földrajz I. 688.

¹⁸⁶ Györfy: Történeti földrajz I. 689.

1465) és V. László király (1444-1457) személyében. A kettős című káptalant Kálmáncsehi Domokos váradi püspök (1495-1501) hívta életre 1495 és 1497 között. Első prépostja Kornis Benedek volt.¹⁸⁷ A káptalan megnevezéséből meglehetősen korán eltűnt Szent László sírjának megnevezése. Ezzel párhuzamosan az intézmény szerzetesi jellege is átalakult, mivel a prépostok a világi papok közül kerültek ki. Váradon az emberek vallásosság utáni vágya is marandó emlékeket alkotott. A Szent László által alapított Szűz Máriáról elnevezett székesegyház köré csoportosultak a templomok, a kápolnák, a kolostorok és az ispotály.

A püspöki palota és az északnyugati várkapu közt emelkedett Szűz Mária kisebb temploma.¹⁸⁸ Csanád prépost társas káptalanná alakította 1320-ban, melyet kisebb káptalannak neveztek. A vár nyugati kapuja mellé a Keresztelő Szent János templomát építették,¹⁸⁹ ahol 1472-től társaskáptalan működött. A népi hagyomány szerint a várban volt még egy kápolna, aminek az alapjait Szent László rakatta le.¹⁹⁰ A toronyszerű épület vagy a Szűz Mária templomhoz tartozott, vagy talán a Szent László prépostsággal azonosítható.¹⁹¹

A Körös bal partján, a vár nyugati kapujától nem messze feküdt Szent Lélek templom. Bunyitay szerint a Szent Ferenc utcában álló épület a ferencesekhez tartozott.¹⁹² A rend kolostora a Sebes Körös bal partján, a vár alatti rév közelében állt.¹⁹³ A város legtekintélyesebb¹⁹⁴ plébániája, a Szent Kereszt templom Várad nyugati részén állott. A Szent Jakab templom Várad keleti részén, nem messze a vártól feküdt.¹⁹⁵ A Szent Márton templom a város szegényebb plébániái közé tartozott, a város délnyugati részében működött. A Szent Mihály templom minden bizonnyal Várad Vadkertnek nevezett részében épült.¹⁹⁶ Bunyitay szerint a közelében tarthatták a Szent Mihály napi vásárt.¹⁹⁷ A Mindenszentek temploma ellenben egészen biztosan Vadkertben volt.¹⁹⁸ A vártól keletre Velence külvárosban állt még a Szent Anna templom.

A Körös jobb partján emelkedett a Szent Egyed templom Olasziban.¹⁹⁹ István nevű plébánosa fizette a legnagyobb összeget az egyházmegye papjai közül az 1332-36-os tizedjegyzék alapján, összesen 3 finom ezüst márkát,²⁰⁰ ami elég tekintélyes vagyon. A Szent Péter

¹⁸⁷ Bunyitay: A váradi püspökség II. 97.

¹⁸⁸ Balogh: Varadinum II. 307, Bunyitay: A váradi püspökség III. 119.

¹⁸⁹ Balogh: Varadinum II. 307, Bunyitay: A váradi püspökség III. 120.

¹⁹⁰ Bunyitay: A váradi püspökség III. 121.

¹⁹¹ Györffy: Történeti földrajz II. 686.

¹⁹² Bunyitay: A váradi püspökség III. 121.

¹⁹³ Bunyitay: A váradi püspökség II. 440-41.

¹⁹⁴ Györffy: Történeti földrajz II. 686.

¹⁹⁵ Bunyitay: A váradi püspökség III. 125.

¹⁹⁶ Balogh: Varadinum II. 307.

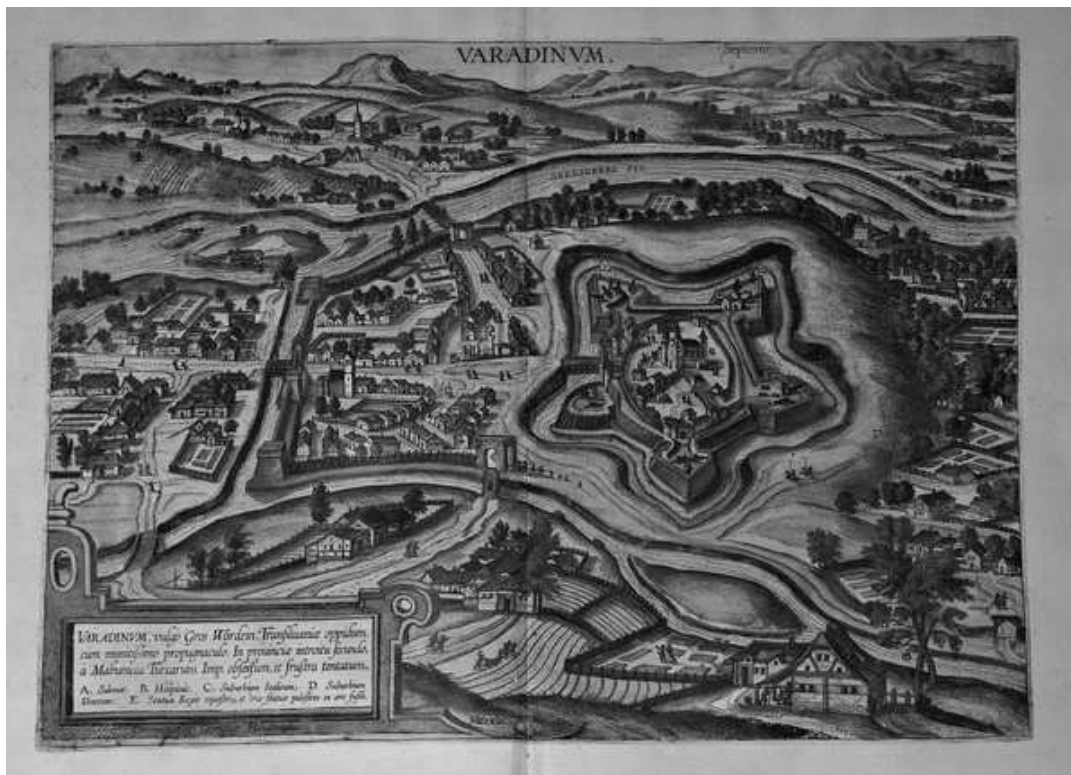
¹⁹⁷ Bunyitay: A váradi püspökség III. 127-28.

¹⁹⁸ Bunyitay: A váradi püspökség III. 128

¹⁹⁹ Bunyitay: A váradi püspökség III. 129.

²⁰⁰ Györffy: Történeti földrajz II. 648.

templom is ennek a városrésznek a híveit szolgálta.²⁰¹ A Szent Miklós templom az ágostonos szerzetesek tulajdonában volt.²⁰²

Várad a 17. században²⁰³

Időpontja

Bunyitay feltehetőleg az akkor Gyulafehérváron megtalálható zsinati határozatok alapján azt állítja, hogy Perényi Ferenc 1524. július 24-re hívta össze a zsinatot.²⁰⁴ Sajnos ez a dokumentum eltűnt, úgyhogy Bunyitay datálásának magyarázatára nem vállalkozhatunk. Ha elfogadjuk a fenti időpontot, akkor a váradi gyűlés nyitónapja vasárnapra esett. Alexander Szentirmai a középkori magyar szinódusok vizsgálatakor megállapította, hogy a vasárnap szerepére megkülönböztetett figyelmet szenteltek a zsinatok szervezésekor.²⁰⁵

Ellenben azt biztosan állítjuk, hogy a váradi zsinati határozatok első lapjának tetején a következő dátum szerepel: 1524 29 die Iulii. A katolikus egyház az előbbi napon szent Jakab apostol ünnepét tartja, míg az utóbbi a váradi egyházmegyében szokásos Szent László ünnepe.²⁰⁶ A középkori szinódusok történelmében megfigyelhető, hogy a zsinati időpontok általá-

²⁰¹ Bunyitay: A váradi püspökség III. 130.

²⁰² Bunyitay: A váradi püspökség III. 131.

²⁰³ Balogh: Varadinum I. 108. kép

²⁰⁴ Bunyitay: A váradi püspökség I. 374.

²⁰⁵ Szentirmai: Die Diözesansynode 290-92.

²⁰⁶ A katolikus egyházban általában a szentek halálának napját nevezik ki ünnepnapnak, mivel keresztény felfogás szerint ez egyben égi születésnapjuk. III. Béla király (1172-1196) kérésére pápai követek érkeztek I. László

ban a székesegyház patrocíniumához igazodtak.²⁰⁷ A Szent László király által építtetett váradi székesegyház²⁰⁸ patrónusa Szűz Mária volt, címünnepét Nagyboldogasszony napján (aug. 15.) tartották. Mint látható, a váradi zsinat időpontja jelentősen eltér a védőszent ünnepétől. Vajon miért nem a székesegyház búcsúnapján tartották a zsinatot? Az alábbiakban megpróbálunk erre helytálló magyarázatot találni.

A székesegyház liturgikus életében²⁰⁹ kitüntetett tisztelet övezte az alapító Szent László királyt, akit ide temettek el. Az egyházi év során két ünnepe volt a középkorban, az egyik a szentté avatása²¹⁰ (*elevatio*) június 27-én. A liturgikus könyvek döntő többségében²¹¹ valamint a kortárs zsinati határozatokban csak ez az alkalom található meg.²¹² A másik ünnepet július 29-én tartották, amikor a szent temetésére emlékeztek. A váradi ünneplista *Depositio Beatissimi Ladislai regis*²¹³-ként tartotta számon, míg a többi hazai zsinati határozatokban ez az elnevezés nem szerepelt. A szinodális könyv feliratában ezt a dátum találjuk, tehát az 1524. évi váradi zsinat Szent László temetési évfordulójához kapcsolódott. Az egyházmegyei zsinatok a késő-középkorban gyakran több naposak voltak, általában három vagy öt napig tartott egy ilyen tanácskozás.²¹⁴ Ez magyarázhatja a Bunyitay feljegyzése és a váradi határozatok szövegének eltérő dátumát. Így a zsinat kezdőnapja 1524. július 24-én, a zárónap pedig július 29-én volt.

Ha a váradi püspök részt akart venni az érsekség egyházmegyei zsinatán, akkor időben el kellett indulnia Kalocsára. Ezért a váradi zsinat időpontjának választásában szerepe lehetett annak, hogy a kalocsai székesegyház titulusa, Szent Péter és Pál apostol június 29-i ünnepe túl közel van Szent László szentté avatásának (*elevatio*) napjához. Valószínűleg az érsekség zsinata után került sor a többi szuffragáneus egyházmegye zsinatára. A mezőgazdaságban is érdekelt váradi papságot az aratás kezdete távol tartotta volna egy esetleges júniusi zsinattól. Ellenben a Szent László országos viszonylatban kevésbé ismert júliusi temetésének napján jobban elfértek a nagyobb ünnepeken búcsújáróktól zsúfolt székesegyházban.

A zarándokok nemcsak Szent László ereklyéi miatt kereték fel előszeretettel Váradot, hanem a különleges búcsúengedélyek miatt is. A székesegyház keleti tornyai az 1443-as föld-

váradi sírjánál történt csodák kivizsgálására 1192-ben. A legátusokat a több szokatlan gyógyulás után egy égi jel győzte meg végérvényesen. A székesegyház fölött egy fényes csillag gyúlt ki dél tájban, s ott lebegett a magasban két órán át. III. Celesztin pápa követe, Gergely bíboros 1192. június 27-én a szentek sorába iktatta.

²⁰⁷ Solymosi: A veszprémi 11-12.

²⁰⁸ Balogh: Varadinum I. 10-15.

²⁰⁹ Török: Szent László 139-144.

²¹⁰ A szent kultuszának kialakulásához: Klaniczay: Szent László kultusza 357-374; Geric-Ladányi: Szent László 20-31; Klaniczay: Szent László 393-410.

²¹¹ Szt.László depositio a kalendariumban Breviarium per anni circulum ecclesiae Varadiensis post 1456. Gyöngyös OFM (OSzK Bajza József Könyvtára) Cod. 2. in: Radó: Libri liturgici. N. 104

²¹² Vö: Batthyány: Leges III. 491. és 566; Solymosi: A veszprémi 106.

²¹³ DL 29416 p.27. Függelék 212.

²¹⁴ Szentirmai: Die Diözesansynode 278.

rengésben ledőltek, elpusztult a sekrestye is, amiben a kincstár is helyet kapott. Az ereklyetar-
tók ugyan épségben megmenekültek, de megrongálódott a szentély és megsemmisült a stal-
lumsor is.²¹⁵ A török portyázások miatt a római zarándoklatok egyre veszélyesebbé váltak.
Hunyadi János kormányzó V. Miklós pápához (1447-1455) fordult, hogy szentévi teljes bú-
csút kérjen azoknak, akik a váradi székesegyházba vagy a Szent István és Imre fehérvári sír-
jához zarándokolnak. A pápa először a Hunyadi családnak adta meg kizárólagosan az értékes
búcsúengedélyeket. Majd a római bazilikák különleges privilégiumaihoz hasonló kiváltságo-
kat kiterjesztette az ország összes hívójére. A pápa engedélyezte, hogy akik Szent László
váradi vagy Szent István székesfehérvári sírját három egymást követő napon felkeresik és a
római zarándoklatra szánt összeg felét adományul felajánlják, azok jubileumi búcsúban része-
sülhetnek.²¹⁶

Váradon fennmaradt az az ősi liturgikus hagyomány, hogy a szent sírjánál olajat éget-
tek. Jeles költők, többek között Jannus Pannonius is megörökítette, hogy a koporsóból nektár
csorog. A költő „Abiens valere jubet sanctos reges Waradini” című költeményében a 30. sor-
ban ezt írja: „Sudarunt liquidum sepulcra nectar”.²¹⁷ Vadász Géza szerint Janus a Szent Lász-
ló ének 27. sorát: „oleo sudat sacrum sepulcrum” vette át, és alakította át humanista stílus-
ban.²¹⁸ A szent koporsójára olajat öntöttek, ami befolyt a csontok közzé is. A lecsepegő olajat
felfogták és szentelményként tisztelték.

A zsinat nem pusztán az egyházjogi törvények látványos kihirdetése, hanem az egy-
házmegye kiemelkedő liturgikus ünnepélye. A Szent László temetése napjához igazodó év-
fordulós requiem megfelelő alkalom lehetett a zsinat összehívására és ünnepélyes misére. A
zsinat főpapi megnyitása így a vasárnapi ünnepélyes püspöki misében lehetett. Perényi a kor
szokásától elrően nem kerülte a püspöki liturgikus feladatok végzését. A zsinat zárónapján
pedig a búcsúú naphoz kötődő látványos körmenetet tartottak.²¹⁹ A püspök vezetésével tartott
Szent László ereklyéivel végzett körmeneten a helyi egyház papjai és hívei mintegy zarándok-
laton vettek részt.²²⁰ A processió során a székesegyház lobogóit és jelvényeit is körülhordoz-

²¹⁵ Bunyitay: A váradi püspökség I. 265-66.

²¹⁶ Csukovits: Középkori zarándokok 45.

²¹⁷ Teleki: Jani Pannonii 643-45; idézi: Balogh Varadinum II. 50.

²¹⁸ Vadász: Janus 106.

²¹⁹ A körmenet később is fontos társadalmi esemény és vallási gyakorlat volt. A váradi kovácsok, sarkantyú- és kardgyártók arra kérik János Zsigmondot 1570-ben, hogy a váradi káptalantól 1481-ben kapott céhlevelüket erősítse meg. János Zsigmond a kérést készségesen teljesítette, kivéve az egyik pontban általa pápistának tartott szokásokat. A kifogásolt szakasz azt rendelte el, hogy a céh tagjai a székesegyház nagyharangjának hívó szavára vegyenek részt az úrnapi nagy misén és az azt követő körmeneten. Bunyitay: A váradi püspökség IV. 29.

²²⁰ Vö: Fedeles: Vallásos áhitat 67-68.

ták.²²¹ A zsinat szolidan demonstrálta a katolikus egyház tekintélyét és nagyságát, külső pompájának és rendkívüli tartalmának egyben hitvédelmi szerepe volt.²²²

A zsinat résztvevői

A váradi püspök minden papját meghívta, hogy vegyen részt a zsinaton. A papság, mint passzív alany elsősorban tanácsadással járult hozzá a közös munkához. Soraik közt a székeskáptalan, a Váradelőhegyi Szent István társaskáptalan, a Boldogságos Szűz Mária és a Szent János káptalan tagjait, az apátokat és főespereseket, a papokat és a szerzeteseket találjuk meg.

A káptalanok

A váradi káptalan a keleti országrész egyik legjelentősebb egyházi intézménye volt az Árpád-kortól kezdve. A váradi zsinati határozatok név szerint nem említett összeállítói a székesegyház teológiai, egyházjogi és liturgikus műveltségű kanonokjai közül kerültek ki. Mivel a királyi Magyarországon ekkor nem volt működő egyetem, az ún. artes fokozatnál magasabb képzést és szaktudást csak külföldi egyetemen lehetett szerezni. A váradi kanonokok döntő részben Itáliában és Krakkóban folytattak egyetemi tanulmányokat, többségük kánonjogi diplomával tért haza.²²³ A külföldi tanulás költségét a káptalani javadalom többnyire fedezte. A váradi káptalan ezért szorgalmazta, hogy tagjai egyetemi tanulmányokat végezzenek.

A zsinat idejében Homorogdi Miklós, egykori hunyadi főesperes volt a püspökség vikáriusa. Homorogdi azon váradi vikáriusok közé tartozik, akikről nincs adatunk az egyetemjárásukkal kapcsolatban. Mindössze négy vikáriusnál nem mutatható ki egyetemi képzés az 1440-1526 közötti időszak 16 váradi helynöke közül.²²⁴

Homorogdi vikáriusként kormányozta az egyházmegyét, hogy a fiatal püspök tanulmányainak elvégzésére fordíthassa idejét.²²⁵ A vikárius az egyházmegyei hierarchiában a második helyet tölti be. A püspök akadályoztatása esetén szerepe megnövekszik. Segédpüspök hiányában az egyházmegye irányítása ilyenkor az ő feladatkörébe tartozik. Homorogdi 1516 és 1524 között a prépostként is tevékenykedett.²²⁶

²²¹ Fedeles: Körmenetek 156.

²²² A körmenet hitvédelmi szerepét és fontosságát jelzi, hogy 1587-ben Király Albert erőszakkal szétoszlatta a már protestáns befolyás alatt álló Váradon a katolikusok húsvéti körmenetét. Az erről készült feljegyzést lásd: Bunyitay: A váradi püspökség IV. 394-95.

²²³ Kristóf: Egyházi középréteg 29-33.

²²⁴ Kristóf: Egyházi középréteg 34-35.

²²⁵ Homorogdi egyetemjárására sem a Tonk Sándorhoz kötődő erélyi, sem Kristóf váradi kutatása nem közölt adatot.

²²⁶ Kristóf: A váradi káptalan 12.

A zsinat éve a káptalani méltóságok körében éles választóvonalnak tűnik. A káptalan összes vezető tagjáról, a préposttól kezdve az örkanonokig ebben az évben van az utolsó említés. A következő pár évben nem ismert a káptalan személyi összetétele. A püspök elsősorban a káptalan tagjaira támaszkodott az egyházi törvénykezés során. A káptalan tagjai közül két személyről tudjuk, hogy doktori fokozattal rendelkezett a zsinat időpontjában. Gerlai Ábránfi János székeskáptalani kanonok (1511-33) *decretorum doctornak* nevezi magát egy sajátkezű oklevelében.²²⁷ Székesfehérvári Fülöpöt (1507-1529)²²⁸ már 1507-ben székesegyházi főesperesként említik Padovában.²²⁹ Bolognában Magyi Sebestyén tanuló társa volt, 1517-ben szerzett egyházjogi doktorátust.²³⁰

A zsinat évében olvasókanonok váltás volt. A kanonoklista szerint Magyi Sebestyén 1516 és 1524 között tevékenykedett ebben a tisztségben.²³¹ Ő a zsinat idejében az egyetlen váradi kanonok, akiről biztosan tudjuk, hogy egyetemen tanult. Tanulmányait Krakkóban kezdte, majd a fenyegető pestisjárvány miatt tette át székhelyét a bolognai egyetemre 1509-ben. Gazdag családból származott, apja az alországbírói tisztséget is betöltötte. A beiratkozási és utazási költségek nem jelenthettek akadályt fia taníttatásában. Magyi Bolognában adta ki *Jannus Pannonius* verseit 1513-ban.²³² Az Európa szerte híres humanista költő örökségének gondozására nagy figyelmet szenteltek váradi kötődése miatt a Szatmári-Thurzó-Perényi püspökök korában. Magyi közvetítette az egykori híres váradi humanista kör művészeti értékét Perényi püspök felé, mivel Perényi Imre őt bízta meg fia nevelőjének.²³³ Magyi 1516-tól 1524-ig töltötte be az olvasókanonoki tisztséget.²³⁴ Mursinai Gábor a következők olvasókanonok 1524-ben,²³⁵ a nevéből kikövetkeztethető esetleges származási helyén kívül mást nem tudunk róla.²³⁶

A káptalan harmadik méltósága az éneklőkanonok. Szászvárosi Miklós töltötte be ezt a hivatalt 1522 és 1524 között.²³⁷ Szászvárosival kapcsolatban is meglehetősen szegényes ismeretek birtokában vagyunk.²³⁸ Martonosi Pöstyén István 1520 és 1524 között volt örkanonok a káptalanban.²³⁹ Apja, Pöstyéni Gergely familiárisaként több szolgálatot is tett Perényi családnak. Thurzó püspök halála után két évig, 1513-14-ben az egyházmegye adminisztrátora volt.

²²⁷ Kristóf: Egyházi középréteg 168-69.

²²⁸ Kristóf: Egyházi középréteg 221-22.

²²⁹ Veress: A páduai egyetem 24.

²³⁰ Veress: Olasz 77-79.

²³¹ Kristóf: Váradi káptalan: 13-14. Uő: Egyházi középréteg 197-99.

²³² Veress: Olasz 72. 76-78.

²³³ Balogh: *Varadinum* I. 34. Kristóf: A váradi káptalan 14.

²³⁴ Kristóf: A váradi káptalan 12.

²³⁵ Uő.

²³⁶ Kristóf: A váradi káptalan 14. Uő: Egyházi középréteg 205.

²³⁷ Kristóf: A váradi káptalan 12.

²³⁸ Kristóf: A váradi káptalan 14. Uő: Egyházi középréteg 217-18.

²³⁹ Kristóf: A váradi káptalan 12.

Az 1514-es Dózsa felkeléskor az ő irányításával verték vissza az ellenséget Váradról. Szolgálatiért cserében fia taníttatását kérte. Pöstyén István Krakkóban folytatott egyetemi tanulmányokat, ahol a tanulói háza meglopásával megvádolták. Ügyét hazatérése miatt elnapolták.²⁴⁰ Két társa Ábránfi János és Henckel Sebestyén is kanonokok lettek.

A 24 kanonok közül név szerint ismerjük a már említett Gerlai Ábránfi Jánost (1511-33).²⁴¹ Sadobrics Péter 1524 és 1528 között a káptalan tagja volt, majd 1530-ban ismét felült.²⁴² Székesfehérvári Fülöp (1507-1529)²⁴³ Bolognában Magyi Sebestyén tanuló társa volt, 1517-ben egyházi doktori fokozatot szerzett.²⁴⁴ Székesegyházi főesperesként is működött. Toldi Jánosról tudjuk, hogy a zsinat évében székeskáptalani kanonok volt, javadalmát még egy évig birtokolta Váradon.²⁴⁵ Váradon segédpüspökként tevékenykedett, ugyanakkor a címzetes ascaloi püspöki címet is viselte.²⁴⁶

A 16. század során a váradi káptalan jogilag egyik legképzettebb tagja Ilosvai István volt. Igaz, hogy sokkal később, csak 1552-54 között volt prépost. A zsinat ideje alatt a Szentlélek Isten oltár igazgatója Mező-Telegden, egy Várad melletti településen.²⁴⁷

A Váradelőhegyi Szent István társaskáptalan a préposton kívül legalább nyolc kanonokból állt. A zsinat időpontjában Borsodi Ferenc²⁴⁸ (1517-1526), Nagynyúli Simon²⁴⁹ (1512-1525), Szerémújlaki János²⁵⁰ (1523-24), Ungvári Sebestyén fráter²⁵¹ (1524-1525) Váradi Móré Ferenc²⁵² (1520-1524) kanonok a Szent István protomártír társaskáptalan tagjaiként voltak felüntetve. Váradi feltehetőleg a püspöki székhelyen született és nevelkedett. Az oklevelek fráterként is említik, feltehetőleg szerzetes volt.²⁵³ Ezzel szemben Vajai Imre²⁵⁴ (1500-1526) a Szent István társaskáptalanban szerzett stallumot.

A Szűz Máriáról elnevezett káptalant vagy egyszerűen csak kis káptalant Telegdi Csánád váradi prépost, későbbi esztergomi érsek alapította Ivánka váradi püspök és a székesegyházi kanonokok jóváhagyásával 1320-ban.²⁵⁵ A kis káptalan 6 kanonokból állt, akik saját templomukon kívül a székesegyházban is bekapcsolódtak a liturgikus feladatokba. Mivel a

²⁴⁰ Tonk: Erdélyiek egyetemjárása 334.

²⁴¹ Bunyitay: A váradi püspökség II. 170; Kristóf: Egyházi középréteg 168-69.

²⁴² Kristóf: Egyházi középréteg 211.

²⁴³ Bunyitay: A váradi püspökség II. 177.

²⁴⁴ Kristóf: Egyházi középréteg 221-22.

²⁴⁵ Bunyitay: A váradi püspökség II. 177; Kristóf: Egyházi középréteg 227.

²⁴⁶ Eubel: Hierarchia III. 119.

²⁴⁷ Bunyitay: A váradi püspökség II. 55.

²⁴⁸ Bunyitay: A váradi püspökség II. 220; Kristóf: Egyházi középréteg 158.

²⁴⁹ Bunyitay: A váradi püspökség II. 219-20; Kristóf: Egyházi középréteg 206.

²⁵⁰ Bunyitay: A váradi püspökség II. 221; Kristóf: Egyházi középréteg 220.

²⁵¹ Kristóf: Egyházi középréteg 228.

²⁵² Bunyitay: A váradi püspökség II. 220-21.

²⁵³ Kristóf: Egyházi középréteg 231.

²⁵⁴ Bunyitay: A váradi püspökség II. 167-68; Kristóf: Egyházi középréteg 229.

²⁵⁵ Bunyitay: A váradi püspökség II. 191-94.

székeskáptalan zsolozsmáján is részt kellett venniük, ezért templomukban főleg az alapítványi miséket végezték.²⁵⁶

A Keresztelő Szent János káptalan első említése 1472-ből való.²⁵⁷ Első ismert prépostja Vitéz János váradi püspök unokaöccse, ifjabb Vitéz János későbbi szerémi majd veszprémi püspök volt. Vezetője rendszerint a székesegyházi prépost volt, aki nyolc kanonokkal alkotta a testületet. Templomuk feltehetőleg a várban állhatott.

Egyházmegyei papok

Az egri püspökség kiszakított területén létrejött váradi püspökség Bihar és Békés megyére valami Zaránd megye északi részére terjedt ki.²⁵⁸ Az 1332-37 között szedett pápai tizedjegyzék alapján kirajzolódó egyházmegye hat közel azonos nagyságú főesperességből állt.²⁵⁹ Az egyházmegyében 236 egyházközséget találunk, ahol ugyanennyi pap látott el szolgálatot. A települések közül 111-ről már a korábbi forrásból is van tudomásunk.²⁶⁰ A püspöki székhelyen a püspökön kívül 3 prépost, 6 főesperes, 16 kanonok, 12 karkáplán, 5 egyszerű pap, 13 lelkész és 8 káplán tevékenykedett.²⁶¹ A tizedjegyzék a székesegyházon kívül 10 templomról tesz említést.

A korszakhoz legközelebbi állapotot 1552-ből ismerjük. A zsinat idejére is közel helytállóan tekinthető jegyzék szerint a székesegyházi főesperesség 125, a homorogi 64, a kalotai 25, a köleséri 61, a békési 39, a szeghalmi 22 plébániát ölel fel.²⁶² A kimutatás 336 plébániát tartalmazott összesen.

A székesegyházi főesperesség magába foglalta a bihari, bagosi, keresztesi, derecskei és szalacsi esperességeket. A homorogi főesperesség négy részre oszlott, a homorogi, a jánosdi, az újlaki és a belényesi esperességekre. A köleséri és béli főesperesség a Fehér- és Fekete-Körös közti részen feküdt, a köleséri és béli esperességgel. A kalotaszegi főesperességhez Kalotaszegen kívül a Sebes-Körös Várad feletti völgy tartozott, amely a Külső-Kalotaszegi és Belső Kalotaszegi esperességből állt. Békés vármegye területén a békési és a szeghalmi főesperesség osztozott.²⁶³

²⁵⁶ Mályusz: Egyházi társadalom 66.

²⁵⁷ Bunyitay: A váradi püspökség II. 204.

²⁵⁸ Györffy: Történeti földrajz I. 574.

²⁵⁹ Györffy: Történeti földrajz I. 496.

²⁶⁰ Bunyitay: A váradi püspökség III. 6-8.

²⁶¹ Bunyitay: A váradi püspökség III. 8.

²⁶² Schematizmus historicus 16-18.

²⁶³ Györffy: Történeti földrajz I. 494-497.

Szerzetesek

Az 1524. évi váradi zsinaton részt vevő szerzetesek létszámát meghatározni nem egyszerű feladat. A váradi egyházmegyébe elsőként a bencés rend telepedett le, de a tatárjárás alatt elpusztultak apátságai. A monasztikus rendek monostorai gyakran üresen tátongtak, de jelentős javadalmak tartoztak hozzájuk.

A premontreiek a 12. században érkeztek a püspökség területére. Prépostságuk Monostorpályiban és Ábrányban már a 14. század közepén elnéptelenedett,²⁶⁴ Ugyanerre a sorsra jutott a Váradelőhegyi prépostság is, amit Kálmáncsehi Domokos váradi püspök társaskáptalanná alakított.

A püspökség területén 4 pálos kolostor volt. A 13. század végén alapított kápolnai kolostor Váradtól északra fekszik.²⁶⁵ A remeték Váradtól keletre pedig Fugyivásárhelyen telepedtek le. A pálosok mindkét helyről 1556-ban távoztak el, de létszámukat nem ismerjük. Harmadik kolostoruk Buzgón volt, de az 1524. évi váradi zsinat előtt 100 évvel, 1424-ben teljesen feldúlták és elpusztították.²⁶⁶ Szentjóbbot a bencésektől vették át, a monasztikus rend eltávozása után a pálosok költöztek be a kolostorba a király engedélyével és a váradi püspök jóváhagyásával.²⁶⁷

Az ágostonos remeték Szent Miklós klastroma Olaszi szélén áll. Első említése 1339-ből való.²⁶⁸ Hunyadi János kormányzó ezt a klastromot is szigorúbb életmódra akarta kötelezni, vagy az obszervánsoknak átadni.²⁶⁹

A ferencesek a 13. század közepétől telepedtek meg a váradi püspökség területén, a Mohács előtti időszakban öt kolostoruk működött. A főurak és az egyszerű nép adományaiból élő szerzetesek egyre nagyobb vagyoni helyzetre rendelkeztek, ami a 15. században éles ellentétbe került az alapító szegénység-ideáljával. A renden belül az obszerváns irányzat visszatért Szent Ferenc szegénységének és tanításának szigorú megtartásához, míg a konventuálisok ezt a belső megújulást ellenezték. A Szűz Máriáról elnevezett ősbibb rendtartomány megmaradt a konventuális szellemiség jegyében, míg a Megváltóról elnevezett szalvatoriánus rendtartomány az obszerváns előírásokat tartotta meg. A két irányzat közti tárgyalásokat főpapi jogvédők vezették. A konventuális irányzat pártfogója Váradi Péter kalocsai érsek, míg az obszervánsok érdekeit Bakócz Tamás képviselte.²⁷⁰

²⁶⁴ Romhányi: Kolostorok 7.

²⁶⁵ Györfy: Történeti földrajz I. 688; Romhányi: Kolostorok 47.

²⁶⁶ Romhányi: Kolostorok 17.

²⁶⁷ Bunyitay: A váradi püspökség II. 345.

²⁶⁸ Bunyitay: A váradi püspökség II. 483.

²⁶⁹ MKL IX. (Hervay Ferenx-Bálinger Béla-Hetényi Varga Károly) 555.

²⁷⁰ Véber: Két korszak 108.

Váradon a konventuális kolostort 1298-ban alapították és 1557-ig működött.²⁷¹ Az obszerváns kolostort 1490-ben hozták létre. A ferencesek nagyobb részt tanítással, egyes tagjai fizikai munkával is foglalkoztak. A kolostor falai között rendi főiskola működött 1529-től. Nem tudjuk, hogy a zsinat idejében mennyi szerzetes lakott itt, de népes küldöttséggel kell számolnunk. 1535-ben 36 ferences tartózkodott a kolostorban,²⁷² ebből 12 felszentelt pap.²⁷³ Debreceni kolostorukat egy Jakab nevű nemből kapták a 14. század elején.²⁷⁴ Módy György szerint az adományozó Debreceni Dózsa nádor fia volt.²⁷⁵ A telegdi kolostort 1335-ben építették.²⁷⁶ A konventuális irányzatot követő ferencesek létszámát nem ismerjük pontosan. Életmódjuk szerény és egyszerű volt, jövedelmüket a templom felszerelésére fordították.²⁷⁷

A szalárdi kolostorban obszerváns ferencesek laktak. 1535-ben 22 szerzetes tartozott ide.²⁷⁸ A következő obszerváns rendház Gyulán volt.²⁷⁹ 1535-ben 23 szerzetes lakott a kolostorban.

A domonkosok Váradon a Mindenszentek templomot kapták meg a hozzá tartozó birtokokkal együtt.²⁸⁰ Debreceni tartózkodásuk nagyon rövid ideig tartott, ahonnan kiutasították őket. Ezen kívül még Körösszegen telepedtek le.²⁸¹

A zsinaton részt vevő szerzetesek létszámát a felsorolt adatok ellenére is nehéz pontosan meghatározni, nagyjából százas nagyságrendűre lehet becsülni.

III. A hazai zsinati határozatok

Az esztergomi egyháztartomány egyházmegyei zsinati határozatai

Hazánkban az egyházmegyei zsinati határozatok szövegkiadása és ismertetése mindmáig az esztergomi egyháztartomány gyakorlatában figyelhető meg. Az országos zsinatok mellett kizárólag egyházmegyei szintű zsinatokat tartottak szent Adalbert városában. A középkori részleges egyházbizottsági források nem utalnak az esztergomi érsekség területéről származó tartományi szinodális könyv létezésére.²⁸² Messzemenő következtetéseket pedig nem lehet abból levonni, hogy írásos határozat csak öt egyházmegyei zsinat munkájából maradt fenn.

²⁷¹ Györffy: Történeti földrajz I. 686.

²⁷² Romhányi: Kolostorok 46.

²⁷³ Bunyitay: A váradai püspökség II. 440.

²⁷⁴ Györffy: Történeti földrajz I. 686

²⁷⁵ Módy: Ferencesek 145-148.

²⁷⁶ Csánki: Történeti Földrajz I. 625.

²⁷⁷ Bunyitay: A váradai püspökség II. 458-59.

²⁷⁸ Romhányi: Kolostorok 60.

²⁷⁹ Bunyitay: A váradai püspökség II. 446-48; Romhányi: Kolostorok 29.

²⁸⁰ Bunyitay: A váradai püspökség II. 437.

²⁸¹ Bunyitay: A váradai püspökség II. 434-435; Romhányi: Kolostorok 39.

²⁸² A középkori Kelet-Közép Európából 3 egyháztartományi zsinati határozatot ismerünk. A prágai tartományi könyv az 1349-es zsinathoz kapcsolódik. Az 1420-as gniezói szinodális könyv anyagát később a Galíciai Egy-

Kétség nélkül kijelenthető, hogy a határozatok hazai eredete és törzsanyaga egy 14. század végi esztergomi zsinat jogalkotó tevékenységére vezethetők vissza. A zsinat időpontját Batthyány indoklás nélkül 1382-re datálta.²⁸³ Az esztergomi anyag korábbi forrásait az egyetemekkel rendelkező, fejlettebb kánonjogi kultúrával rendelkező területeken érdemes keresni. Erdő Péter szerint a szöveg közeli hasonlóságot mutat Petrus de Sampsona bolognai profeszszor által a nimesi-i egyházmegye számára összeállított zsinati törvénykönyvvel. A francia püspökök kérésére elkészített gyűjtemény egész Európa szerte elterjedt és széles körben használt kézikönyvvé vált. A bolognai egyetemen nagy számban tanultak magyar diákok, akik akár meg is vásárolhatták a könyvet. Az esztergomi szinodális könyv elsődleges forrásként mégsem ezt a művet, hanem Nanker krakkói püspök 1320-ban kiadott rendelkezését tartják.²⁸⁴ Az összefüggéseknek köszönhetően lehetővé vált a hazai partikuláris jog elhelyezése a korabeli európai jogalkotás történelmében.

Magyarországon az egyházmegyei zsinat tanítását nem hirdették ki tartományi szinten a szuffragáneos püspökségek számára, mint ahogy a lengyel és a cseh tartományi zsinati határozatokkal ezt megtették.²⁸⁵ Ezzel szemben a hazai jogforrások azt mutatják, hogy egyes egyházmegyék az esztergomi szinodális könyv anyagát minimális változtatásokkal, teljes terjedelemben átvették. Ez a metodológia az egyház általános dogmatikai, liturgikus és egyházfegyelmi rendszerének megőrzését szolgálta. A szövegrészek változtatás nélkül kerültek át az egyes szinodális könyvekbe, eredetük általában valamelyik egyetemes zsinathoz kapcsolódik. Ugyanakkor nem egyszerűen másolásról van csupán szó, mert az egyes zsinati határozatok szerkesztői az alacsonyabb törvényerői szinten lévő egyes dekretális jellegű rendelkezéseket a saját egyházmegyéjükre alkalmazták.

Először Kanizsai János esztergomi érsek (1387-1418) ismerte fel a szinodális anyag egyházkormányzati értékét, és saját rendelkezéseivel jelentősen kiegészítve, megújított formában ünnepélyesen kihirdette. A zsinati anyag továbbélése és változása figyelhető meg a Szécsi Dénes esztergomi érsek által összehívott 1450-es zsinaton,²⁸⁶ majd az 1460-as Szepesi préposti zsinaton is.²⁸⁷ Estei Hippolit az 1493-as esztergomi zsinaton²⁸⁸ már a Szécsi-féle határozatok megújított és átalakított változatát hirdette ki. Az 1494-es nyitrai²⁸⁹ és az 1515-ös

háztartományban is hivatalosan átvettek. A salzburgi tartományi könyv szisztematikus felépítése több tartományi zsinathoz és legátusi rendelkezéshez kapcsolódik.

²⁸³ Ezt az időpontot vitatja Solymosi László, mivel VI. Orbán pápa 1382. május 10-én kiadott oklevele alapján ekkor tartományi zsinatot tartottak Esztergomban. Vö: Solymosi: Az esztergomi 89.

²⁸⁴ Erdő: Lengyel forrásai 1-15.

²⁸⁵ Erdő: Kirchenrecht 47-67.

²⁸⁶ Kiadta: Batthyány: Leges III. 466-491; Dankó: Constitutiones. 1-32.

²⁸⁷ Kiadta: Batthyány: Leges III. 507-518

²⁸⁸ Kiadta: Batthyány: Leges III. 546-566.

²⁸⁹ Kiadta: Péterffy: Sacra Concilia I. 244-283.

veszprémi zsinati határozatok²⁹⁰ összeállítói is az esztergomi határozatok 1450-ben készült változatát vették alapul.

A zsinodális könyvek fontos egyházi és liturgikus tartalma miatt nyomtatásban is megjelentek. A törvényerőre emelkedésnek nem kritériuma az írásbeliség, a szóbeli közlés elégséges az ismertetéshez. A nyomtatott szöveg olvasása a kézzel írott formához képest könnyebbséget jelent a lelkipásztorkodó papság számára. A nyomtatott könyv plébániai tárolása is egyszerűbb, mint a pergamené. Nem utolsó szempont az sem, hogy a könyv adott esetben más egyházmegyei klerikusok számára is hozzáférhetővé válik. Az esztergomi zsinodális könyv három kiadást ért meg. Ahogy Borsa Gedeon megállapította, az első megjelenés, ami az 1450-es zsinathoz kapcsolódik, 1484 táján került ki egy velencei nyomdából. Az 1493-as zsinat határozatait egy éven belül 1494-ben nyomtatták ki. Időrendi és tartalmi szempontból ebbe a sorba illeszkedik az 1515. évi veszprémi zsinat szövegének 1517-es bécsi publikálása. A sort az 1494-es nyitrai határozatok módosított változatának bécsi kiadása zárta 1560-ból.²⁹¹ A nyomtatásban fennmaradt egyházmegyei határozatok vizsgálata során kirajzolódott az esztergomi egyházmegyei tartomány zsinodális könyveinek családfája.

A kalocsai egyháztartomány egyházmegyei zsinati határozatai

A késő-középkori részleges törvényhozás emlékeként a kalocsai egyháztartomány területéről egyedül a váradi zsinati határozatok maradtak fenn. Solymosi László a következőket írta ezzel kapcsolatban a veszprémi zsinati határozatokról szóló munkájában:

„A váradi határozatok viszonya az esztergomi egyháztartomány ismert zsinati szövegeihez további kutatást igényel. Az összehasonlító vizsgálat révén a két egyháztartomány doktrinális, liturgikus és kánonjogi hagyománya közti eltérésekre is fény derülhet.”²⁹²

A hazai egyházmegyei középkori szertartáskönyvei nem követtek egységes miseformulát. Az egyes szentek tiszteletének terjedésével bővültek az egyes liturgikus szövegek.²⁹³ A 15. század még csak szándék sem volt egy egységes liturgikus fegyelem kialakítására.²⁹⁴ Mindez az egyháztartományok sajátosságainak vizsgálatát jelentősen megnehezíti. Elsőként Fraknói Vilmos részletesen foglalkozott Váradi Péter kalocsai érsek misekönyvének leírásakor az esztergomi misétől való tudatos eltérésekkel is.²⁹⁵

²⁹⁰ Kiadta: Péterffy: Sacra Concilia I 220-243, Solymosi: A veszprémi 45-107.

²⁹¹ Borsa: Hazai egyházmegyei. 67.

²⁹² Solymosi: A veszprémi 34.

²⁹³ Pásztor: A magyarság 73-75.

²⁹⁴ Pásztor: Betlehemes mise 408.

²⁹⁵ Fraknói: Missálé 4-8.

IV. A váradi zsinati határozatok

Az egyházmegyei zsinaton kiadott püspöki végzések a részleges jogalkotás fontos törvényei. Az újabb kutatások megerősítik azt, hogy a szinodális könyv, mint műfaj tovább pontosítja a hasonló rendelkezések jellegét és tartalmát is.²⁹⁶ Erdő Péter ez alapján igazolta, hogy az esztergomi határozatok teljes mértékben megfelelnek az előírt kívánalmaknak.²⁹⁷ A váradi egyházmegye 1524-es zsinati határozata a fentiekkel ellentétben nem az esztergomi érseki tartományban keletkezett, hanem a kalocsai egyháztartomány középkori szinodális rendelkezése. Jogtörténeti vonatkozása egyedülálló, mivel jelenlegi ismereteink szerint ez a kalocsai érseki tartomány egyetlen fennmaradt középkori zsinati törvénykönyve. Bunyitay 1883-ban megállapította, hogy a zsinati határozatok:

„még kiadatlanok, de a bevezető sorokat kivéve, egész terjedelmök szóról-szóra megegyez a veszprém-egyházmegyei 1515-iki zsinat végzéseivel.”²⁹⁸

Mint a bevezetésben említettük, Békefi Remig a váradi határozatok 39 címe közül két rész, a *Sequitur sextum sacramentum de ordine clericali* és a *De promovendis ad sacros ordines* kezdetű cikkelyt tete közzé 1910-ben.²⁹⁹

Meghatározása

A váradi egyházmegye törvénygyűjteményére a szinodális könyv kifejezést korábban még nem alkalmazták, a kézirat is határozatokként (*constitutiones*) azonosítja magát. A szinodális könyv, mint műfaj szorosán vett fogalmának személyi feltétele, hogy a püspök vagy távolléte esetén személyes megbízottja adja át és hirdesse ki a határozatokat a papság részére. A kibocsátó személye, annak hivatala garantálja a rendelkezés kötelező törvényi erejét és szintjét. A kihirdetés, mint aktus nem egy alkalmi katekézis vagy egyszerű megbeszélés. A promulgáció ebben az esetben a részleges törvény kihirdetését jelenti az egyházmegyei zsinaton. A szinodális könyvre vonatkozó tartalmi feltétel, hogy a dokumentumban hittani ismeretek, elsősorban dogmatikai meghatározások és pasztorális rendelkezések szerepeljenek.

Eleget tesz-e a váradi szöveg a fenti kívánalmaknak? Vizsgáljuk meg, teljesül-e az előbb említett két feltétel a váradi anyagban. A bevezető részből³⁰⁰ egyértelműen kiderül, hogy a rendelkezés Perényi Ferenc váradi püspök (1514-1526) nevében született.³⁰¹ Első fontos megállapításunk az, hogy a váradi zsinati határozatok elkészülése egyházmegyei szintű zsi-

²⁹⁶ Liber synodalis 1–11.

²⁹⁷ Erdő: Kirchenrecht 15-16.

²⁹⁸ Bunyitay: A váradi püspökség I. 374.

²⁹⁹ Békefi: A káptalani iskolák 452-454.

³⁰⁰ Az egyes nyomtatásban megjelent esztergomi zsinati határozatok elején lévő érsekek megnevezéséhez lásd: Borsa: Hazai egyházmegyék 70.

³⁰¹ „Eapropter nos, Franciscus de Peren, episcopus ecclesie Waradiensis, comesque perpetuus comitatus Byhoriensis” DL 29416 p.1. Függelék 186.

nathoz kapcsolódott. Ezen a szinten a püspök egyedüli törvényhozónak számít. Az eddigi kánonjogi kutatások alátámasztják, hogy a szinóduson megjelent papok és szerzetesek, önálló jogalkotói tevékenységet nem folytattak, munkájuk a tanácsadásban kimerült.³⁰² Ezt erősíti meg a váradi határozatok bevezető része, miszerint a dokumentum „prudentum participato consilio, et consensu fratrum de capitulo antedictae nostre ecclesie Waradiensis”³⁰³ készült el. Az egyház jogalkotói tevékenységének záloga a törvényhozói, közigazgatási és bírói szervek jogszerű működése. Az egyes jogszabályok kialakításában a jogtudósoknak is meghatározó szerepük van, akiket az egyetemi műveltségű kanonokok között kell keresnünk. Az egyes jogszabályok aktualizálásában valamint az egyetemes törvények alkalmazásában és adoptálásában a jogtudósoknak meghatározó szerepük volt, akik az egyetemi műveltségű kanonokok közül kerültek ki középkor folyamán.³⁰⁴ A név szerint nem említett összeállítók Perényi Ferenc személyes környezetéhez, a teológiai, egyházi és liturgikus műveltségű kanonokokhoz tartoztak. Az összeállítókra utaló általános formula korábban az esztergomi szinodális könyvben is szerepelt, értelemszerűen csak a helységnevet változtatták meg benne. A részleges valamint az egyházmegyei zsinatok esetében pedig a helyi szokásjog, a közvélemény és az aktuális körülmények is hatással vannak a jogszabályokra. Szuromi Szabolcs a kanonokok műveltsége az általuk használt joggyűjtemények kapcsolatára is felhívta a figyelmet.³⁰⁵ A kihirdetés módja is kiderül, egyszerűen a papság tudomására hozták.³⁰⁶ Ez valószínűleg a korban szokásos egyszeri és ünnepélyes felolvasással történt meg a zsinat zárásaként.³⁰⁷

A váradi határozatok címjegyzéke már előre vetíti a második feltétel teljesülését. A határozatok első része a szentségek kiszolgáltatásának elméleti és gyakorlati tudnivalóit ismerteti. A második rész a 10. artikulustól kezdve a dekretális jog közismert témáival foglalkozik, mint például simónia vagy a kiközösítés. A lelkipásztorkodó papság életének és tevékenységének szabályozása kitér az anyagi és a lelki javak lelkiismeretes kezelésére is.

Tehát a váradi zsinati határozatok teljes mértékben megfelelnek a „liber synodalis” szorosán vett formai és tartalmi előírásainak. Továbbiakban a szinodális könyv megnevezést ilyen értelemben használjuk a részleges törvény további tárgyalásánál.

³⁰² Erdő: Az esztergomi 266-67, Vö: Batthyány: Leges III. 259; Solymosi: A veszprémi 46.

³⁰³ DL 29416 p.1. Függelék 186.

³⁰⁴ Kristóf Ilona kutatásai a váradi káptalan működését és személyi összetételét 1440-1526 között részletesen leírják. Kristóf: A váradi káptalan 10-19. Uő: Személyes kapcsolatok 67-84.

³⁰⁵ Szuromi: Esztergomi zsinat 88.

³⁰⁶ „ad vestram notitiam presentibus duximus deferendas et in hac sancta synodo publicandas” DL 29416 p.1. Függelék 186.

³⁰⁷ Szentirmai: Die Diözesansynode 281.

A dokumentum formai leírása

A váradi egyházmegyei zsinat határozatai „Incipiunt constitutiones nove alme ecclesie Waradiensis” címet viseli. Az első lapon a cím felett egy más kéztől származó feljegyzés olvasható: „1524 29 die Iulii in festo depositionis Sancti Ladislai.” A határozatokat papírra írták, terjedelme 28 lap, mérete tartalmazó 285x215 mm. A laponként átlagosan 40 sort tartalmazó egyhasábos szöveg nem tartalmaz oldalszámozást. Ezért hivatkozásként a fejezetcíme-
ket fogjuk továbbiakban használni.

Néhány kisebb sérüléstől, elsősorban gyűrődéstől eltekintve a kézirat meglepően jó állapotban van. A határozatok minden lapjának tetején egy közel hüvelykujnyi folt árulkodik a dokumentum tárolási viszontagságáról és szerencsés fennmaradásáról. A kézirat a gyulafehérvári káptalan anyagával együtt került az Országos Levéltárba.³⁰⁸ Mivel az állami igazgatási iratok közé került, ezért feltehetőleg már ekkor hiányozhatott a kézirat elülső és hátsó lapja is. Ezért nem tudjuk, hogy miről készült a másolat. A gótikus folyóírás külföldi egyetemen képzett, vagy legalább hiteleshelyen gyakorlatot szerzett személy keze munkájára utal. Az íráskép alapján elmondható, hogy a dokumentumot a váradi káptalan egyik név szerint nem ismert, ám sokat foglalkoztatott scriptora örökölte meg. A határozatokat lezáró ünneplajstrom december hónap közepén félbeszakadt. A hiányzó rész egyáltalán nem jelentős, mivel a decemberi ünnepek sorát a többi zsinati határozatok ünneplajstromai alapján nagy biztonsággal ki lehet egészíteni. A dokumentumon sem pecsét, sem pecsét nyoma nem található.

A dokumentum egyértelműen fölérendeltségről árulkodik, a közlő és a címzett között hierarchikus viszonyt lehet megállapítani. A szöveg kibocsátója a váradi püspök. A határozatok címzettje a papság, a klerikusok és szerzetesek, különösen is a plébánosok valamint a fő- és alesperesek. Szövegtanilag a két fél egymásra utaltsága és kölcsönössége hangsúlyos,³⁰⁹ ami egyházi környezetben a 15. századtól megszokottnak mondható. A váradi püspök által kiadott dokumentum ötvözi az egyház hagyományos dogmatikai tanítását az egyházmegye területére vonatkozó rendelkezésekkel. Az egyház tanításának rövid összefoglalása az egyházmegyes papság teológiai ismeretének felelevenítését, feladatának szakszerű ellátását szolgálja.

Bónis György szerint az esztergomi egyháztartomány területén fennmaradt zsinati határozatok közös jellemzője „a meglazult egyházi fegyelem helyreállítása, a helynökök, főesperesek és esperesek tekintélyének növelése.”³¹⁰ Habár kijelentését a mi szempontunkból nézve a másik egyháztartomány korábbi zsinati határozataira tette, Bunyitay is közel hasonló-

³⁰⁸ Szögi: A Gyulafehérvári Érseki Levéltár 8-13.

³⁰⁹ „Nos summo pastori, domino nostro Iesu Christo in communi de vobis rationem reddituri sumus, vos vero de plebibus vobis commissis.” DL 29416. p.1. Függelék 187.

³¹⁰ Bónis: Egyházi bíráskodás 647.

képpen magyarázta a váradi zsinat összehívását. A Bónis által felsorolt szempontokon kívül még az eretnekek elleni fellépés fontosságát hangsúlyozta.³¹¹ Véleményünk szerint a hitújítás veszélye és az egyházfegyelmi visszasságok egyaránt motiválták a váradi püspököt, amikor egyházmegyei zsinatot hívott össze az említett problémák orvoslására.

Szerkezete

A váradi zsinati határozatok struktúrája változtatás nélkül követi a korabeli hazai egyházmegyei határozatok mintáját. A prológius a megszokott négy nagy témakörbe rendszerezi a könyv törzsanyagát. A váradi rendelkezés a zsinati határozatokra jellemző szentségtani megalapozással kezdődik. A szövegrész szerkesztésében és megfogalmazásában a megszokott skolasztikus rendszer és kidolgozottság érvényesül. Az összeállítók mind a hét szentségnek külön fejezetet szántak. Az előírás kiter a felvevő és a kiszolgáltató számára előírt általános jogi előírásokra, adott esetben egyedi eljárásra. Az egyes fejezetekben a dogmatikus traktátusokat a pasztorális tudnivalók követik. A szentségekről szóló elméleti tudnivalókra a korábbi zsinatok rendelkezési szolgálnak mintául. A fejezetek nem a szakramentumok ókeresztény klasszikus sorrendjét követik. A beavató szentségek harmóniája megtörik, mert a keresztség és a bérmálás után nem az eucharisztia, hanem a bűnbánat szentsége szerepel. A szentségek középkori sorrendje a vezeklési fegyelem változásával és a gyermekkeresztelés elterjedésével függ össze. A hazai kortárs zsinati határozatok hasonló sorrendben tárgyalják a szentségeket.³¹²

A törzsanyag második része a szentségek lelkiismeretes őrzését tárgyalja. A „custodia sacramentorum” a korabeli szentségtan gyakorlati alkalmazása. A szentségek az egyház tanítása szerint értékesek, ezért a lelki kincsek védelméről gondoskodni kell. A szentségek, a szentelmények és a megszentelt tárgyak őrzésének fontossága abban rejlik, hogy a misztérium méltóságát megőrizték, másrészt az ártó szándékot távol tartásuk.

A harmadik tartalmi egység az isteni szolgálatok ellátása (*De divinarum officiorum celebratione*) elnevezést viseli. A témakör az egyházmegye liturgikus rendjét, az istentiszteletek (*liturgia, vecsernye és matutinum*) szabályos és lelkiismeretes végzéséről szól. A váradi zsinati határozatok ebben a részben is az egyetemes jogszabályokat követik.

A bevezetés szóhasználata szerint a lelkek és az egyházak kormányzása (*in animarum et ecclesiarum regime ac dispositione*) című rész zárja le a határozatokat. A négy rész közül az egyházkormányzat tételes tárgyalása a leghosszabb terjedelmű. Tartalmilag a legszerteága-

³¹¹ Bunyitay: A váradi püspökség I. 374.

³¹² Solymosi: A veszprémi 52-66. Az esztergomi szinodális könyv harmadik változatában az első két szentség megfogalmazása hiányosan maradt fenn. Vö: Batthyány: Leges III. 548-551.

zóbb és legkülönbözőbb egyházi témákat öleli fel. A kor szokása szerint és morális állapota alapján a dekretális jellegű rendelkezések közül az egyházfegyelmi kérdések vannak túlsúlyban.

A váradi részleges egyházi törvényeket a szinodális könyv szerkesztésének elve alapján az egyházmegyére vonatkozó liturgikus naptár egészíti ki.³¹³ A váradi zsinati határozatok címjegyzéke alapján megállapítható, hogy rubrikái meglehetősen hasonló témával foglalkoznak, mint a hazai ismert kortárs szinodális könyvek. A két magyar egyháztartomány későközépkori zsinati határozatainak tematikája közel azonos.

Forrásai

A váradi szinodális könyv, mint már utaltunk rá, a kalocsai egyháztartomány egyetlen fennmaradt egyházmegyei zsinati rendelkezése. Az érsekség dokumentálható szinodális aktivitása messze elmarad az európai átlagtól. Jogi kultúrája is kevésbé ismert az írásos feljegyzések, oklevelek, határozatok nagyfokú megsemmisülése miatt. Idáig az egyetemet végző püspökök és kanonokok végzettsége alapján lehetett tájékozódni az érsekség és az alá tartozó püspökségek jogi műveltségéről. Ezért arra a kérdésre keresünk választ, hogy a váradi zsinati határozatok alapján valójában milyen jellegű is az egyháztartomány jogalkotási gyakorlata. Van-e független jogkultúrája, önálló hagyománya, s ha van, akkor ez miben nyilvánul meg?

A kortárs zsinati határozatokkal való összevetésből kiderült, hogy a váradi szinodális könyv a hazai nyomtatásban megjelent korábbi egyházmegyei zsinati határozatokkal összehasonlítva a legnagyobb hasonlóságot az esztergomi szinodális könyv Estei-féle változata között tudunk megállapítani. Erdő Péter kimutatta, hogy az esztergomi szinodális könyv és Petrus de Sampsona bolognai jogászprofesszor által összeállított liber synodalis között a jelentős eltérések ellenére irodalmi összefüggés áll fenn.³¹⁴

Pontal Odette részletesen ismertette, hogy a Sampsona-féle gyűjteménynek rendkívüli hatása volt a francia egyházmegyei zsinatok szövegére, majd elterjedt más országok koraközépkori egyházi jogalkotásában is.³¹⁵ Rudolf breslauer püspök, aki egyházi doktorként a Rota Romana tagja is volt, még az 1473-as egyházmegyei zsinaton is azt írta elő a papságnak, hogy Sampsona gyakorlati teológiai művét olvassák.³¹⁶

A váradi zsinati határozatok tematikája jelentős hasonlóságot mutat a Sampsona-féle szinodális könyv első részével. Mindkettő a szentségek tárgyalásával kezdődik, majd az isten-

³¹³ Az esztergomi szinodális könyv első változata jelenlegi formában kalendárium nélküli. Magyarázatához lásd: Solymosi: Az esztergomi 89. A többi változat már kalendáriummal együtt maradt fent.

³¹⁴ Erdő: Az esztergomi 271.

³¹⁵ Pontal: Les status 237.

³¹⁶ Kirchliche Reformimpulse 69.

tiszteletek, a papi élet, a temetés, az egyházi javak, a tized, a kiközösítés és annak feloldásának szabályozásával folytatódik. Noha e témák sorrendje a váradi zsinati határozatokban meglehetősen eltér attól, ahogyan ezek a kérdések Petrus de Sampsona zsinati könyvében felmerülnek, ugyanakkor tekintélyes számú szó szerinti egybeesés is megállapítható a két könyv között.

V. A váradi és a kortárs zsinati határozatok összevetése

A váradi anyagban a többi ismert szinodális könyvhöz képest új dekretális téma nem szerepel. Mivel Bunyitay Vince a váradi püspökség szakavatott ismerője azt feltételezte, hogy a határozatok szövege teljesen megegyezik a veszprémi végzésekkel, ezért a kortárs zsinati határozatokkal való összehasonlítást Beriszló Péter 1515-ös rendelkezéseivel kezdjük. Teljes mértékben logikusnak tűnik, hogy a szerkesztők a kurrens vagy leginkább elterjedt szövegeket tekintették irányadónak. Azonban még a 16. század elején is megelégedtek azzal, hogy a főespereseknek és az alespereseknek legyen birtokában ilyen gyűjtemény. A rendelkezéseket ők olvasták fel, és nem kívánták meg, hogy a plébániákon is legyen másolat belőle.³¹⁷ Ugyanakkor az 1510. évi esztergomi zsinat már határozottan sürgette, hogy a papoknak is legyen saját példánya. Ebben az esetben a régi szinodális könyv esetleges újra kinyomtatása is felmerülhetett, hogy minden érintettnek és érdeklődőnek jusson belőle.³¹⁸

Az 1515. évi veszprémi zsinati határozatok szövege két kiadásban maradt fenn. Egy hiányos zágrábi kódex alapján Péterffy Károly jelentette meg Pozsonyban 1741-ben, majd egy évvel később Bécsben.³¹⁹ A szakirodalom sokáig csak ebből a munkából következtetett az egyházmegyei rendelkezés szövegére. A gondos kutatói munkának köszönhetően Borsa Geleon a brünni Egyetemi Könyvtárban megtalálta a veszprémi zsinati határozatok egyetlen kortárs szövegét, amit ezt követően részletesen is ismertetett.³²⁰ Ez alapján elmondható, hogy a veszprémi zsinati határozatokat 1517-ben nyomtatták ki Bécsben, valószínűleg a püspök költségén. Ezt követően Solymosi László a két szövegváltozat egybevetése alapján készítette el a veszprémi zsinati határozatok kritikai kiadását. Vizsgáljuk meg az alábbiakban a két kortárs szinodális könyv struktúráját. Követi-e a váradi rendelkezés a veszprémi társa mintáját, vagy eltéréseket is megállapíthatunk-e?

³¹⁷ Szentirmai: Die Diözesansynode 281; Erdő: A részleges egyházjog 307.

³¹⁸ Erdő: Az esztergomi 272.

³¹⁹ Solymosi: A veszprémi 29.

³²⁰ Borsa: Hazai egyházmegyék 71-74.

A váradi és a veszprémi zsinati határozatok szerkezetének összehasonlítása

Az 1524-es váradi zsinati határozatok	Az 1515-ös veszprémi zsinati határozatok
Incipiunt constitutiones nove alme ecclesie Waradiensis	Constitutiones synodales ecclesiae Vesprimiensis
	Nos Petrus Beryslo episcopus
Sicut doctor summus (I. Prológus)	
Charissimi fratres, domini sacerdotes (II. Prológus)	Charissimi patres (Prológus)
	Item constituimus
II. Prológus folytatása: Ut igitur vita és Nullus arma	Nullus arma
Primum sacramentum: De baptismo	De baptismo
	Additio
Secundum sacramentum	Secundum sacramentum
Tertium sacramentum	Tertium sacramentum
	Additio
Quartum sacramentum	Quartum sacramentum
Quintum sacramentum	Quintum sacramentum
Sequitur sextum sacramentum: De ordine clericali	Sextum sacramentum
Septimum sacramentum est matrimonium	Septimum sacramentum est matrimonium
De interdicti tempore cím nélkül	cím nélkül
	De banno matrimonii
	Additio
De custodia sacramentorum	De custodia sacramentorum
De divinorum officiorum celebratione	De divinorum celebratione officiorum
	Additio
De simonia vitanda et parochianis in peccato existentibus amovenda	De simonia
	Additio
De sepulturis	De sepulturis

	Additio
De decimis sequitur	De decimis et poena non solventium et qui interdictum non servaverunt
De sententia excommunicationis	De sententia excommunicationis
Oratio absolutionis excommunicatorum	cím nélkül
Vel alia oratio	cím nélkül
	Additio
Quibus vestibus et pannis et quo habitu clerici et religiosi uti debeant aut qua pena puniantur contra facientes	De habitu clericorum
De clericis concubinariis, et qua pena sunt puniendi, et quales mulieres in domo possunt habere	De clericis concubinariis et visitatione
Additio ad constitutionem de concubinariis	Additio
De tabernis clericorum	Quod clerici non immisceant se saecularibus negotiis
De missis, vesperis ac matutinis	
De promovendis ad sacros ordines	Quales sunt promovendi
De usurpantibus iura ecclesiastica	De usurpantibus iura
De tributariis	De tributariis
De pena non confirmatorum in beneficiis suis	De poena non institutorum canonice
De penis non residentium in beneficiis suis	
Contra absentes	Contra absentes
De testamentis	
De relictis ad pias causas et infra sex dies persolvatur	
De excommunicatis vitandis mandatum	
Constitutiones contra turbantes iurisdictionem spiritualem	
De attendatis de religiosis et questoribus	
De officio archidiaconorum	De officio archidiaconorum

	Additio
De comessationibus clericorum	De commessationibus
De usuariis	De usurariis
De usurpatoribus ecclesiarum	De usurpatoribus ecclesiarum
	Ne infantes sine baptismo decedant
	Absentes a synodo
	De testamentis
	Additiones
	De impedimentis in iurisdictione ecclesiastica
	Additio
	De questuariis
	Si magnitudo
	Reverendus quondam dominus Ioannes Wytez
Sequitur de festivitibus colendis in ecclesia et diocese Waradiensis	De festivitibus

A váradi zsinati határozatok bevezető része feltűnően különbözik a veszprémi zsinati határozatok elejétől. A váradi végzés *Sicut Doctor summus* kezdetű cikkelye³²¹ a veszprémi anyagban nem található. Helyette Beriszló Péter veszprémi püspök keltezetlen levelét illesztették be. Beriszló hadügyi elfoglaltságai miatt nem tudott részt venni személyesen a veszprémi zsinaton.³²² A bevezető levélben távollétének okát magyarázta a megjelent papságnak.³²³ Perényi nevében ilyen levelet nem csatoltak a váradi határozatokhoz. Ez arra enged következtetni, hogy a váradi püspök személyesen vett részt a tanácskozáson. A *Charissimi Fratres* kezdetű második prológus már közös anyagnak tekinthető. Az összeállítók értelemszerűen csak a helységneveket változtatták meg benne. A 2. prológus és a szentségtani rész közé illesztették be a *Nullus arma* kezdetű cikkelyt.

Bunyitay megállapítása mégis további pontosítást igényel. A váradi zsinati határozatok Békefi Remig által közzétett részletei a tudatos szerkesztést és a váradi anyag sajátosságát

³²¹ A váradi és az esztergomi szinodális könyv szerkezetének összehasonlító táblázatból kiderül, hogy a két esztergomi normatívában is szerepel az első prológus.

³²² A püspök akadályoztatása esetén a vikárius elnököl az egyházmegyei zsinaton. Az 1493-as esztergomi zsinatot a gyermek Estei Hippolit helyett Ibaalvi Tamás általános helynök vezette le. Kollányi: Esztergomi kanonokok 110.

³²³ Solymosi: A veszprémi 46.

egyaránt megerősítik. A két kolumnás összehasonlítás pontosan azonosítja azokat a különbségeket, amik a veszprémi és a váradi szövegváltozat között megfigyelhetők.

Az 1515-ös veszprémi zsinati határozatok	Az 1524-es váradi zsinati határozatok Békefi nyomán
<p>Hi, qui sunt ad sacros ordines promovendi, infra tres dies ante diem ordinationis suae episcopo vel eius suffraganeo aut examineribus deputatis praesentari et examinari debent. Et tales, qui sunt legitimae aetatis,</p> <p>honestae vitae, de legitimo matrimonio nati, et qui bene sciunt legere et cantare ac in praemissis sint aliquantulum instructi, non irregulares, non coniugati, non bigami, non servi, nisi forte essent manumissi, non corpore vitati. Patenter autem morbum caducum patientes, daemoniaci aut simoniaci aut furiosi, homicidae, incestuosi, periuri vel qui publice adulterium commiserint vel qui solemnem paenitentiam peregerunt aut in aliis criminibus, facinoribus enormibus fuerint reperti laborantes aut alias canonicum impedimentum habentes, qui omnes prohibentur ad ordines promoveri et etiam ad aliquem titulum ecclesiasticum admitti,</p>	<p>Constitutimus etiam, quod hii, qui sunt ad sacros ordines promovendi, nobis aut nostro <i>in spiritualibus vicario</i> ante diem sue ordinationis debeant per suos <i>procuratores</i> presentari examinandi, prout esse solet; et tales, qui sunt legitime etatis, <i>ut non obstante impedimento canonico possint in decimo octavo ad subdiaconatus, in vigesimo ad diaconatus et in vigesimo quinto etatis sue anno ad presbyteratus ordines promoveri. Nec requiritur, quod subdiaconandus expleverit decem et octo annos, sed sufficit attigisse. Idem et de reliquis predictis.</i></p> <p>Honeste vite, ac de legitimo matrimonio nati, et qui bene sciant legere et cantare ac in <i>primitivis scientiis</i> sint aliquantulum (így) instructi, non irregulares, non coniugati, non bigami, non servi, nisi forte essent manumissi, non corpore vitati; patientes autem morbum caducum, sew demoniaci aut simoniaci vel furiosi aut homicide vel incestuosi, vel periuri, vel qui publice adulterium commiserunt vel qui solemnem penitentiam peregerunt, aut in aliis criminibus facinorosis enormibus fuerunt reperti laborantes, aut aliud canonicum impedimentum habentes, quos omnes prohibemus ad ordines promoveri, nec ad</p>

³²⁴ Solymosi: A veszprémi 83.

<p>alioquin tam praesentans, quam praesantatus ab executione sui ordinis se suspensos noverint.³²⁴</p>	<p>aliquem titulum ecclaeasticum admitti: alioquin tam presentans, quam presantatus a <i>beneficio ecclesiastico</i> et executione sui beneficii noverint se suspensos.³²⁵</p>
---	---

Ezen túlmenően vizsgálva a váradi zsinati határozatok tartalmában további kisebb-nagyobb változtatásokat figyelhetünk meg a veszprémi szöveganyaghoz képest. Ezek a különbségek elsősorban nem dogmatörténeti fejlődésről tanúskodnak, hanem a dekretális jog alkalmazásának sokszerűségéről és hangsúlyváltásairól. Szembetűnő, hogy a váradi szöveg összeállítói számára ismeretlenek a veszprémi szerkesztési sajátosságok. Kihagyták a veszprémi zsinati határozatokra jellemző additio(nes) címszóval ellátott 11 hozzáfűzést. A szó szerinti átvétel feltételezését tovább gyengíti, hogy a váradi zsinati határozatokból hiányoznak a veszprémi záró rendelkezések is.³²⁶ Így például sem a II. Gyula pápa (1503-1513) által 1511. február 19-én Rómában kiadott *Consueverunt* kezdetű konstitúció, sem a *Si magnitudo* kezdetű rész nem található a váradi anyagban. Egyszerű másolatból nem maradhat ki nagy tekintélyű pápai rendelkezés. A részlet az esztergomi normában értelemszerűen nem szerepelt. Ennek azonban nem az esetleges szerkesztői választás az oka, hanem a római dokumentum az esztergomi szinodális könyv kiadása után jelent meg. Sőt, az ifjabb Vitéz János szerémi majd veszprémi püspökre utaló Reverendus quondam dominus Ioannes Wytez kezdetű részt sem vették át. A főpap a veszprémi zsinati határozatok szövegében ifjabb melléknevet kapott, hogy megkülönböztessék Vitéz János váradi püspöktől és későbbi esztergomi érsektől. Az egykori váradi püspök unokaöccsének említését semmi esetre sem hagyná ki a veszprémi zsinati határozatokat másoló váradi írnok.

Véleményünk szerint a veszprémi és a váradi zsinati határozatok között rokonság áll fenn ugyan, de teljes szövegazonosság nem. Nem tudunk arról, hogy a veszprémi zsinati határozatok egyetlen példánya is eljutott volna Váradra. Nem gondoljuk azt sem, hogy a váradi zsinati határozatok összeállítása során betűhív átírásban követték volna a veszprémi határozatokat. Már az esztergomi zsinati határozatok megújítása során is minden alkalommal módosították a szöveget, esetleg kiegészítő megjegyzéseket fűztek hozzá. Az összeállítás során a jogszabályok törzsanyagát gyakran változtatás nélkül vették át, de az egyházmegye adott körülményeire vonatkoztatták.³²⁷ Ez kisebb terjedelmű vagy nagy tekintélyű részek esetében

³²⁵ Békefi: A káptalani iskolák 453-454.

³²⁶ Az esztergomi három változat esetében Erdő Péter szerint a fejezetcímek összehasonlítása megbízható képet ad a szinodális könyv tartalmáról. Erdő: Az esztergomi 269.

³²⁷ A határozatok dekretális jog alkalmazásának fokozatos bővüléséhez: Helmrath: Partikularsynoden 80-88.

szokásos és bevett eljárási mód. Ilyen nagy terjedelmű, ugyanakkor nem kifejezetten nagy tekintélyű szöveg esetében a változtatás nélküli átírás ellentmond a középkori másolási technikának.

Borsa Gedeon megállapította, hogy a veszprémi anyagban feltűnő az anyanyelv többszöri említése.³²⁸ A nyugati egyház hivatalos nyelve a latin volt, de az nem zárkózódott el a hívek érdekében a népnyelv használatától. A papok a prédikációk, temetési beszédek és a házasságok előzetes hirdetése során magyarul beszéltek. A hívek anyanyelvükön tudtak imádkozni, gyónni és esküt tenni. A veszprémi zsinati határozatokba hazai viszonylatban újdonságként került be az anyanyelven történő gyónásra és áldozásra vonatkozó hivatkozás.³²⁹ A keresztelési anyakönyvezés kötelezettségét szintén a veszprémi zsinati határozatok rendelkezése vezette be. A plébános egy könyvbe jegyezte fel a megkeresztelt gyermek, a szülők valamint a keresztszülők nevét, valamint a kiszolgáltatás napját és évét. Az anyakönyvvezetésből a lelki rokonság ténye derül ki, aminek fontos házasságjogi vonatkozása van.³³⁰ A váradi zsinati határozatok a keresztelés során beszélt a magyar nyelv használatáról, ugyanakkor mind az áldozás, mind a gyónás során hallgatott róla. De nem került át a keresztelési bejegyzés kötelezettsége sem, sem az áldoztatás két szín alatti engedélyezése. Amennyiben a váradi szerkesztők szó szerint követték volna a veszprémi szöveget, akkor a magyar viszonylatban rendhagyó rendelkezéseket minden bizonnyal változtatás nélkül átvették volna.

A váradi egyházmegye sajátos rendelkezései nem kerültek külön részbe, mint a veszprémi rendelkezésben, hanem az adott témakörbe illesztették be. Így a kortárs szinodális könyvek alapszövegét - amibe természetesen beletartozik az esztergomi szinodális könyv is - valamint a váradi egyedi rendelkezéseket jól el lehet különíteni. A váradi zsinati határozatok sajátos intézkedései az egyházmegye jogi problémáira és liturgikus életére reflektálnak. A *De interdicti tempore* kezdetű fejezetben megtiltotta az engedély nélküli házasságkötést. Az *Additio ad constitutionem de concubinariis* részben bővítette a főesperes teendőit a kánoni vizitáció során. A *De missis, vesperis ac matutinis* kezdetű cikkely a székesegyház liturgikus rendjét és fegyelmét taglalta. A Békefi által már közzétett *De promovendis ad sacros ordines* szövegrészben az egyházi rend felvételéhez szükséges életkort határozta meg.

A fent említett átszerkesztések a váradi zsinati határozatok összeállítójának önállóságára utalnak. A veszprémi határozatok korszerű rendelkezéseinek hiánya arra enged következtetni, hogy nincs közvetlen hatása a váradi anyagra. Az átszerkesztés, a módosítások és a váradi határozatok saját rendelkezései együttesen cáfolják a két szinodális könyv teljes szövegazo-

³²⁸ Borsa: Hazai egyházmegyék 73.

³²⁹ Bővebben: Solymosi: A veszprémi 24-25.

³³⁰ Solymosi: A veszprémi 23.

nosságát. Az eltérések ellenére a váradi és a veszprémi zsinati határozatok között közvetett kapcsolat van, ami a műfaj sajátosságaiból származik.

A váradi és az esztergomi zsinati határozatok 14. század végi változatának szerkezeti összehasonlítása

Erdő Péter az esztergomi zsinati határozatok szerepét a következőképpen foglalta össze:

„a magyar egyházmegyei zsinatokon kiadott rendelkezésekre jelentős hatással volt, hiszen Esztergomban még legalább két verzióban kibocsátották, a szuffragáneos egyházmegyéek közül is több átvette, többé-kevésbé módosított formában.”³³¹ Vizsgáljuk meg, mennyiben viseli magána az esztergomi szinodális könyv jegyeit a váradi zsinati határozatok.

A következő lépésben ezért a váradi és az esztergomi szinodális könyv változatait³³² hasonlítjuk össze.

1524-es váradi zsinati határozatok	Az esztergomi zsinati határozatok 14. század végi változata
Incipiunt constitutiones nove alme ecclesie Waradiensis	Sequuntur statuta synodalia almae ecclesiae Strigoniensis
I. Prologus: Sicut doctor summus	I. Prologus, inc. sicut Doctor summus
Attendatis constitutiones alme ecclesie Waradiensis	Hic incipiunt constitutiones synodales et statuta almae ecclesiae Strigoniensis
II. Prológus: Charissimi fratres, Domini sacerdotes	II. Prologus, inc. Charissimi fratres, Domini sacerdotes
II. Prológus folytatása: Ut igitur vita	II. Prológus folytatása: Ut igitur vita
Primum sacramentum: De baptismo	Sequitur nunc de primo sacramento, videlicet baptismo
Secundum sacramentum	Sequitur secundum sacramentum, seu confirmatio etc
Tertium sacramentum	Tertium vero sacramentum est poenitentia, quae secundum beatum Ambrosium. Sequitur quae sit forma poenitentiae haec est
Quartum sacramentum	Nunc instat quartum sacramentum scilicet eucharistia. Quartum sacramentum est

³³¹ Erdő: Az esztergomi 272.

³³² Erdő: Az esztergomi 273-275.

	eucharistia, eucharistia autem graece dicitur.
Quintum sacramentum	Nunc sequitur quintum sacramentum seu extrema unctio. Sacramentum quintum, quod est extrema unctio, de qua ait beatus Jacobus
Sequitur sextum sacramentum: De ordine clericali	Nunc instat sextum sacramentum videlicet ordinis
Septimum sacramentum est matrimonium	Nunc restat dicere de septimo sacramento, seu matrimonio
De interdicti tempore	
De custodia sacramentorum	Sequuntur diversae informationes, et ponitur hic
De divinorum officiorum celebratione	Tertia species scientiae ponitur haec
De simonia vitanda et parochianis in peccato existentibus amovenda	Nunc sequitur de simonia vitanda capitulum
De sepulturis	De sepulturis, et qui in ecclesia, vel coemeterio sunt sepeliendi, et qui non, et quibus debeant denegari sacramenta
De decimis sequitur	Capitulum de decimis, et qualiter non solventes debeant puniri, et qui interdictum non servaverunt
De sententia excommunicationis	De sententia excommunicationis majoris, et minoris, et aliis censuris et effectu utriusque et interdicti
Oratio absolutionis excommunicatorum	Et postea absolvat eum dicens
Vel alia oratio	folytatódik
Quibus vestibus et pannis et quo habitu clerici et religiosi uti debeant aut qua pena puniantur contra facientes	De vestimentis clericorum deferendis, et quibus pannis, et quo habitu clerici, et religiosi uti debeant, et qua poena puniantur
De clericis concubinariis, et qua pena sunt puniendi, et quales mulieres in domo possunt habere	De clericis concubinariis, qua poena sunt puniendi, et quales debent habere mulieres in domibus eorum.
Additio ad constitutionem de concubinariis	
De tabernis clericorum	Quod clerici in domibus eorum tabernent, nec mercimoniis laicalibus se immisceant

De missis, vesperis ac matutinis	Qualiter, et qua hora missa et alia, et alia divina officia debeant celebrari, et quibus indumentis uti debeant
De promovendis ad sacros ordines	De promovendis ad sacros ordines, et qua poena puniantur praesentati, et praesentantes contra formam huius constitutionis facientes
De usurpantibus iura ecclesiastica	De usurpantibus bona ecclesiae jura, et iurisdictionis bona, de poenis eorundem et tributariorum
De tributariis	
De pena non confirmatorum in beneficiis suis	De poena non confirmatorum in beneficiis capitulum
De penis non residentium in beneficiis suis	De poenis non residentium in beneficiis capitulum
Contra absentes	
De testamentis	Qualiter testamenta fieri debent in praesentia sacerdotis parochialis
De relictis ad pias causas et intra sex dies persolvatur	Quod relictis ad pias causas, et male ablata intra sex menses executioni demandentur, executiones non facientes sunt excommunicati
De excommunicatis vitandis mandatum	Sequitur a quibus et quomodo debent vitari interdicti et excommunicati.
Constitutiones contra turbantes iurisdictionem spiritualem	
De attendatis de religiosis et questoribus	
De officio archidiaconorum	
De comessionibus clericorum	
De usuariis	
De usurpatoribus ecclesiarum	
Sequitur de festivitibus colendis in ecclesia et diocese Waradiensis	

A váradi zsinati határozatok kilenc új címet tartalmaz az esztergomi szinodális könyv első változatához képest. A váradi anyag többlete az esztergomi első változathoz képest a következő: *De interdicti tempore*, *De tributariis*, *Contra absentes*, *Constitutiones contra turbantes iurisdictionem spiritualem*, *De attendatis de religiosis et questoribus*, *De officio arhidiaconorum*, *De comensationibus clericorum*, *De usuariis* és *De usurpatoribus ecclesiarum*. A címek hiánya nem jelenti automatikusan az abban tárgyalt rendelkezés elhagyását, mivel a szinodális könyv egy cím alatt több témakört is szabályozhatott. Az esztergomi szöveg első ismert változata ünneplista nélkül maradt fenn. Ennek ellenére jogosan feltételezhetjük, hogy eredetileg a kalendárium zárta le a zsinati határozatokat.

A váradi valamint az 1450-es és az 1493-as esztergomi zsinati határozatok szerkezeti összehasonlítása

Az alábbiakban az esztergomi szinodális könyv második és harmadik változatának szövegét hasonlítjuk össze a váradi zsinati határozatokkal. Az esztergomi szinodális könyvet Dél-Erdélyben is ismerték,³³³ mivel a brassói és a szebeni dékánátus az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott. Ezért a brassói és a szebeni dékának és a szebeni prépostnak is meg kellett jelennie az esztergomi egyházmegye zsinatain. Elképzelhető, hogy így kerülhetett át az esztergomi eredetű rendelkezés Váradra. A szinodális könyvet valamelyik váradi püspök vagy kanonok is elhozhatta közvetlenül Esztergomból. Azt feltételezzük, hogy a papok megőrizték könyveikkel együtt a zsinati határozatokat is, amikor új állomáshelyükre kerültek. Kálmáncsehi Domonkos fehérvári prépost és nyitrai főesperes³³⁴ 1495-1501 között volt váradi püspök. Könyvtára választékos és gazdag volt, Mátyás király és Vitéz János gyűjteményével szokták együtt említeni.³³⁵ Fennmaradt kötetei alapján megállapíthatjuk azt, hogy a püspök nagy figyelmet fordított a liturgikus jellegű témákra. Gazdagon díszített breviáriumát a budapesti Széchényi Könyvtár, misekönyvét a zágrábi érseki kincstár őrzi. Misszáléját, ami a breviáriumát is tartalmazza, a New York-i Pierpont Morgan Library szerezte meg. Imakönyvét a párizsi Bibliotheque Nationale-ban tették közkinccsé. Thurzó Zsigmond a következő váradi püspök, akiről feltételezhetjük, hogy birtokában volt valamelyik esztergomi zsinati határozat. Királyi titkári munkájának elismeréseként és családi összeköttetésein keresztül kapta meg a váradi püspökséget 1506-ban,³³⁶ de előtte többek között esztergomi olvasókanonok is volt.³³⁷

³³³ A brassói káptalan könyvtárában maradt fenn Kanizsai János esztergomi érsek (1387-1418) szinodális könyve. Az ehhez kapcsolódó ünneplista az esztergomi egyházmegye legrégebbi ünneplistája. Vö: Solymosi: Az esztergomi 90-94.

³³⁴ Körmeny: Studentes 197-98.

³³⁵ Hoffmann-Wehli: Régi 110.

³³⁶ Bunyitay: A váradi püspökség I. 354-56.

³³⁷ Körmeny: Studentes 207.

Nemcsak a püspökökről feltételezhetjük, hogy birtokában voltak az esztergomi szinodális könyv valamelyik változatának, hanem a kanonokok közül is voltak néhányan, akik Esztergomban is töltöttek be hivatalt. Az alábbi kanonokok Esztergomban és Váradon is nyertek el javadalmat. Így főként őket említhetjük meg, akik rendelkezettek az esztergomi szinodális könyv valamelyik változatával. Asszonyfalvi Ostfi Miklós 1453-81 között volt esztergomi kanonok, sőt nagyprépost is.³³⁸ Szécsi Dénes támogatásával tanult Bécsben, majd Ferrarában és Bolognában kánonjogot hallgatott.³³⁹ Itáliában barátságot kötött Janus Pannoniusszal. Váradon székeskáptalani éneklőkanonok volt 1492-93-ban.³⁴⁰

Bajoni István ddr (*Stephanus de Ungria*) váci és esztergomi kanonok volt 1476 és 1485 között.³⁴¹ Komáromi főesperes volt, majd legátusi kiküldött bíró 1478-ban.³⁴² Váradon székeskáptalani kanonok volt 1471-1478 között.³⁴³

Gerlai Ábránfi János 1511-33 között váradi székeskáptalani kanonok volt.³⁴⁴ Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyvében helyben tartózkodó kanonokként szerepel 1520-ban, aki így jogosult a kanonoki osztalékra.³⁴⁵ Kristóf szerint családi ügyek szólították vissza Biharba 1520 után.³⁴⁶

Az 1524-es váradi zsinati határozatok	Az 1450-es esztergomi zsinati határozatok	Az 1493-as esztergomi zsinati határozatok
Incipiunt constitutiones nove alme ecclesie Waradiensis	Constitutiones novae	Constitutiones novae
Sicut Doctor summus (I. Prológus)	Sicut Doctor summus (I. Prologus)	Sicut Doctor summus (I. Prologus)
Charissimi fratres, domini sacerdotes (II. Prológus)	Charissimi fratres et sacerdotes Domini (II. Prológus)	Fratres charissimi et sacerdotes Domini (II. Prológus)
II. Prológus folytatása: Ut igitur vita és Nullus arma	Unde igitur vita (II. Prológus folytatása cím és bekezdés nélkül)	töredék

³³⁸ Kollányi: Esztergomi kanonokok 97-98.

³³⁹ Körmeny: Studentes 191.

³⁴⁰ Kristóf: Személyes kapcsolatok 72, 80. Uő: Váradi káptalan 14.

³⁴¹ Kollányi: Esztergomi kanonokok 112; Körmeny: Studentes 199-200.

³⁴² Bónis: Szentszéki regeszták N 3328, 3334.

³⁴³ Bunyitay: A váradi püspökség II. 150-51. Kristóf: Személyes kapcsolatok 79-80.

³⁴⁴ Kristóf: Személyes kapcsolatok 74.

³⁴⁵ Körmeny: Studentes 213; Solymosi: Registrum: 132. 136. 139-40.

³⁴⁶ Kristóf: Egyházi közélet 169.

Primum sacramentum: De baptismo	De baptismo	töredék
Secundum sacramentum	Secundum sacramentum est confirmatio	töredék
Tertium sacramentum	Tertium sacramentum est poenitentia. Tertium sacramentum est poenitentia quae secundum beatum Ambrosium	cím nélkül
Quartum sacramentum	De eucharistia. Quartum sacramentum est eucharistia, eucharistia autem graece dicitur	cím nélkül
Quintum sacramentum	De extrema unctione. De extrema unctione, quod est quintum sacramentum, ait beatus Iacobus	cím nélkül
Sequitur sextum sacramentum: De ordine clericali	Sextum sacramentum est ordo. De ordine quod sextum est Sacramentum	Sextum sacramentum sequitur de ordine clericorum. Ordo clericalis est sextum sacramentum
Septimum sacramentum est matrimonium	De matrimonio	Septimum sacramentum est matrimonium
De interdicti tempore	De interdictis	De interdicto tempore (töredék)
cím nélkül	De nuptiis	De nuptiis (töredék)
cím nélkül	De banno matrimonii	Forma autem banni
De custodia sacramentorum	De custodia sacramentorum et qualiter teneantur. Secundo quoque illa scientia	De custodia sacramentorum. Secundo quoque illa scientia
De divinorum officiorum celebratione	De divinorum officiorum celebratione. Illa denique scientia tertio vos	De divinorum officiorum celebratione. Tertia scientia illa vos
De simonia vitanda et	De simonia	

parochianis in peccato existentibus amovenda		
De sepulturis	De sepulthuris	
De decimis sequitur	De decimis et poena	
De sententia excommu- nicationis	De sententia excommu- nicationis	De sententia excommu- nicationis
Oratio absolutionis excom- municatorum	cím nélkül	Oratio absolutionis super excommunicatorem
Vel alia oratio	Oremus	
Quibus vestibus et pannis et quo habitu clerici et religiosi uti debeant aut qua pena puniantur contra facientes	De habitu clericorum	Quibus vestibus et pannis et quo habitu clerici et religiosi uti debeant, aut qua pena puniantur contra facientes
De clericis concubinariis, et qua pena sunt puniendi, et quales mulieres in domo possunt habere	De clericis concubinariis	De clericis concubinariis, et qua pena sint puniendi, et quales mulieres in domo habere possunt
Additio ad constitutionem De concubinariis	Additio de concubinariis	Additio
De tabernis clericorum	Quod clerici in domibus eorum vinum non tabernent	De tabernis clericorum
De missis, vesperis ac matutinis	De hora missarum	De missis sequitur hoc modo debito
De promovendis ad sacros ordines	Quales sunt promovendi ad ordines	De promovendis ad sacros ordines
De usurpantibus iura ecclesiastica	De usurpantibus iura	De usurpantibus iura ecclesiastica
De tributariis	cím nélkül	De tributario
De pena non confirmatorum in beneficiis suis	De poena non confirmatorum	De poena non confirmatorum in beneficiis suis
De penis non residentium in beneficiis suis	De poenis non residentium in beneficiis	
Contra absentes	Contra absentes	
De testamentis	Qualiter testamenta fiunt	De testamentis

De relictis ad pias causas et infra sex dies persolvatur	De testamentis	De relictis ad pias causas et infra sex dies persolvatur
De excommunicatis vitandis mandatum	De excommunicatis visitandis	Mandatum generale de excommunicatis vitandis
Constitutiones contra turbantes iurisdictionem spiritualem	Sequuntur constitutiones aliae	Aliae constitutiones de his, qui iurisdictionem turbant
De attendatis de religiosis et questoribus	De religiosis	De religiosis et questoribus
De officio arhidiaconorum	De officio archidiaconorum	
De comessionibus clericorum	De commessionibus	De commessionibus clericorum
De usuariis	De usurariis	De usurariis
De usurpatoribus ecclesiarum	De usurpatoribus	De usurpatoribus ecclesiarum contra abbates sancti Benedicti recipientes monachos alterius monasterii sine litteris abbatis vel prioris
Sequitur de festivitatibus colendis in ecclesia et dioecese Waradiensis	De festivitatibus colendis	Sequitur de festivitatibus colendis in ecclesia ac dioecesi, et iurisdictione Strigoniensi

A táblázat alapján a következő megjegyzéseket tudjuk tenni. A Szécsi-féle változat és a váradi zsinati határozatok témakörei nem különböznek jelentősen egymástól. Sőt, a két szinodális könyv között igen nagy strukturális hasonlóság fedezhető fel. Összességében három nem túl feltűnő szerkesztési eltérés figyelhető meg közöttük. A váradi írnok első módosítása a házasságkötés tárgyalásakor érhető tetten. A Szécsi-féle változat hármasságát megszüntette,³⁴⁷ és egyetlen fejezetbe, a *De interdicto tempore* kezdetű cikkelyben foglalta össze a váradi rendelkezéseket. A következő korrekció a kiközösítés alóli feloldozási imánál figyelhető meg. A váradi zsinati határozatokban az esztergomi változattól eltérően külön cím

³⁴⁷ A házasságkötés részletezése a *De Interdictis*, a *De nuptiis* és a *De Banno Matrimonii* részekben történik meg a Szécsi-féle szövegben.

alatt közlik az eljárást.³⁴⁸ A harmadik változtatás a *De tributariis* kezdetű részhez³⁴⁹ kapcsolódik, ami az Estei-féle változathoz hasonlóan a váradi zsinati határozatokban is külön fejezetbe került.

Az Estei-féle határozatok Batthyány kiadásában töredékes formában maradt fenn. Az összehasonlítást tovább nehezíti, hogy fejezetcímek alig szerepelnek a szöveg első részében. A *De simonia*, a *De sepulturis*, a *De decimis sequitur* és a *De officio archidiaconorum* témakörök nem találhatóak az 1493-as szinodális könyvben, holott az előző esztergomi normában már szerepeltek. Teljes szöveg birtokában az összehasonlítást megbízhatóbban lehetne elvégezni, de talán van esély annak, mégha minimális is, hogy az Estei-féle szövegváltozat valamikor is felbukkanjon teljes egészében valamelyik könyvtár mélyéről.

A váradi és az esztergomi zsinati határozatok szövegtani összehasonlítása

Batthyány kommentárja alapján az esztergomi szinodális könyv második és harmadik változatát összehasonlítva 95 eltérést számoltunk össze. A két szövegrész helyi jellegű rendelkezéseiben előforduló különbségeket ebben az esetben figyelmen kívül hagytuk, mivel azokat eleve nem vették át a váradi anyagba. A kézirat csak 14 alkalommal követi az esztergomi második változat megfogalmazását, ugyanakkor 6 esetben tartózkodik bármilyen átvételtől. Az Estei-féle határozatok szóhasználatát 75 helyen részesíti előnyben. Például az advent első vasárnapja és az Epifánia nyolcada közti esketési tilalmat ugyanúgy a jogszokással magyarázza meg.³⁵⁰ A váradi zsinati határozatok szövegében tehát az 1493-as esztergomi zsinati határozatok megfogalmazása és szóhasználatuk tükröződik vissza. A mondatok megfogalmazása és egyes kifejezések használata lényegesen közelebb áll az Estei-féle szöveghez, mint az esztergomi norma második változatához.

Lássunk akkor két konkrét példát arra, hogy a váradi szöveg egyértelműen az Estei-féle szöveget követi. A váradi zsinati határozatokban lévő feloldozási ima az Estei-féle változat többletét tartalmazza, mivel Péter és Pál apostol említése hiányzik a Szécsi-féle szinodális könyv feloldozási imájából.³⁵¹ A szinodális könyv egyik legfőbb célja, hogy a papok az egyház hatályos előírásai szerint lássák el feladatukat. Az érvényes szentségkiszolgáltatás követelménye ugyanis az egyház által előírt formák és szövegek használata. Ezért a szentségek kiszolgáltatásához szükséges kifejezések, imák és cselekmények a határozatok közvetlen forrására is utalhatnak.

³⁴⁸ DL 29416 p.15. Függelék 200.

³⁴⁹ DL 29416 p.20. Függelék 205.

³⁵⁰ „solemnitatem etiam et benedictionem matrimonii certis anni temporibus facere nolite, scilicet a prima Dominica Adventus usque ad octavam Epiphaniae haec tamen octava non tantum ex Canone, quantum ex consuetudine observatur.” Batthyány: Leges III. 551.

³⁵¹ Vö: Batthyány: Leges III. 470.

Az 1493-as esztergomi zsinati határozatok

„Iniungo tibi poenitentiam talem sive satisfactionem pro peccatis tuis, quae mihi confessus, et constrictus es, et concedo tibi ut alia bona quae feceris in salutem, et peccatorum remissionem proficiant, demum ponat manum super caput ipsius et dicet: Indulgenet et absolutionem, et remissionem omnium peccatorum tuorum, tribuat tibi omnipotens et misericors Dominus. Et ego auctoritate Domini nostri Iesu Christi, et Ecclesiae suae sanctae et beatorum apostolorum Petri et Pauli, ac etiam officio et auctoritate mihi commissa, absolvo de hiis peccatis, quae confessus es mihi ...”³⁵²

Az 1524-es váradi zsinati határozatok

„Iniungo tibi penitentiam talem sive satisfactionem pro peccatis tuis, que michi confessus et {contritus es}, et concedo tibi, ut alia bona, que feceris, tibi ad salutem et peccatorum remissionem proficiant. Demum ponat manum super caput ipsius et dicat: Indulgentiam et absolutionem et remissionem omnium peccatorum tuorum tribuat tibi omnipotens et misericors Dominus, et ego auctoritate domini nostri Iesu Christi et ecclesie sue sancte ac beatorum apostolorum Petri et Pauli ac etiam officio et auctoritate michi commissa, absolvo te de hiis peccatis, que confessus es michi.”³⁵³

A következő példa a papok öltözködéséhez kapcsolódik. Az Estei-féle változat ebben a szövegrészben csak egy helyen bővítette a korábbi határozatokat, amit a váradi zsinati határozatok szerkesztője változatlanul átvett. Az „enormi” kifejezés még hiányzott a Szécsi-féle változattól, de a két másik zsinati határozatban már többletként jelent meg.

Az 1493-as esztergomi zsinati határozatok

„*Provideamus etiam circa honestatem clericorum salubriter. Quod omnis clerici singulaeque personae ecclesiastice tam praesentes, quam futurae, nostrae civitatis, et diaecesis tonsuram, et habitum defereant, clericales, ordini suo ac statui competentes, vestes virgatas, seu diversi coloris minime deferentes: compraehensos in aliquo crimine vel excessu enormi contra hoc publice incedentes ex nunc pronunciamus, tales ut*

Az 1524-es váradi zsinati határozatok

„Provideamus etiam circa honestatem clericorum salubriter, quod omnes clerici singuleque persone ecclesiastice tam presentes, quam future nostre civitatis et diocesis tonsuram et habitum deferant clericales ordini suo ac statui competentes, vestes vigates seu diversi coloris minime deferentes. Comprehensos in aliquo crimine vel excessu enormi, contra hoc publice incedentes ex nunc pronuntiamus tales, ut

³⁵² Batthyány: Leges III. 548-49.

³⁵³ DL 29416 p.5. Függelék 190.

clericos, sive personas ecclesiasticas non fore per nostram curiam defendendos”³⁵⁴

clericos sive personas ecclesiasticas non fore per nostram curiam defendendas.”³⁵⁵

Már ez a szövegrészlet is azt engedi sejtetni, hogy a két szinodális könyv kapcsán nem beszélhetünk teljes azonosságról. A harmadik példával pedig azt akarjuk alátámasztani, hogy a váradi zsinati határozatok az Estei-féle szöveget sem betűhíven követik. A közölt szövegrészlet az istentiszteletek végzésének szabályozását hasonlítja össze. A kortárs szinodális könyvekből is ismert alapszöveg a mise és a zsolozsma végzésének módját és körülményét írja le. A székesegyházban és azokban a templomokban, ahol több pap szolgál, ott a misét énekelve kellett végezni minden nap. A zsinati határozatok egyik visszatérő kliséje, hogy a kanonokok a reggeli és az esti istentiszteleteket is hasonló méltósággal végezzék el, mint a misét. A prebendáriusok pedig ugyanígy vegyenek részt a zsolozsmákon. A váradi zsinati határozatok ebben a témakörben is átvette az alapszöveget, de némi magyarázatot is fűzött hozzá. Figyelmeztette a székesegyházi prebendáriusokat, hogy ne a könyvek mellett ülve, hanem az oltár elválasztója mellett állva végezzék az imaórákat. A váradi zsinati határozatok a betoldott rész után az alapszöveghez hasonlóan megparancsolta, hogy a méltóságok és a kanonokok a nagy miséken és a vesperásokon is vegyenek részt. A káptalanok státútumai ugyancsak részletesen szabályozták a kanonokok liturgikus szokásaikat és kötelelességeiket.

Az 1493-as esztergomi és az 1524-es váradi zsinati határozatok szövegének összevetésekor dőlt betűvel szedtük a váradi rendelkezés említett sajátosságát.

Az 1493-as esztergomi zsinati határozatok	Az 1524-es váradi zsinati határozatok
„Qualiter ac qua hora missae et alia divina officia debeant celebrari. Providimus, isnsuper pro nostra cathedrali aut qualibet alia ecclesia alia collegiata, seu parochiali nostrae diaecesis et <i>iurisdictionis</i> ubi plures sacerdotes et clerici residere consueverunt. Missa maior iusto impedimento cessante prout convenit hora debita, singulis diebus cum cantu <i>sive nota</i> debeant celebrari. Matutinalia autem et vespertinalia divina	„Qualiter ac qua hora misse et alia divina officia debeant celebrari. Provideamus, quod in nostre cathedrali aut qualibet alia ecclesia collegiata seu parochiali nostre diocesis, ubi plures sacerdotes et clerici residere consueverunt, missa maior iusto impedimento cessante, prout convenit, hora debita singulis diebus cum cantu debeat celebrari. Matutinalia autem et vespertinalia officia in

³⁵⁴ Batthyány: Leges III. 556.

³⁵⁵ DL 29416 p.15-16. Függelék 200-201.

³⁵⁶ Batthyány: Leges III. 559.

<p>officia in eisdem et potissimum in nostra cathedrali ecclesia modo simili cum honestate debita celebrentur, in qua horis omnibus supradictis prebendarios ecclesiae nostrae volumus interesse.</p> <p>In dignitatibus autem et personatibus ac canonicalibus constitutos, ut in his intersint, fraternaliter admonemus.”³⁵⁶</p>	<p>eisdem et potissime in nostra cathedrali ecclesia modo simili cum honestate debita celebrentur. In qua horis omnibus supradictis ac aliis horis prebendarius cum rectoribus altarium iuxta eorum cancellum a principio et usque illarum finem honeste stando, non uti solent, sedendo ad librum, intersint.</p> <p>In dignitatibus autem et personatibus ac canonicatibus constitutos, ut in maioribus missis ac vesperis intersint, fraternaliter admonemus.”³⁵⁷</p>
---	---

Jól látható, hogy a váradi zsinati határozatok más szerkesztési elv alapján készültek el, mint veszprémi társa. Míg abban a saját rendelkezéseket külön részben illesztették, addig a váradi gyakorlat azt mutatja, hogy az egyházmegyére vonatkozó egyedi előírások szervesen kapcsolódnak a zsinati határozatok alapszövegéhez. Ebből eredően kimutatásuk is problematikusabb, mint a veszprémi határozatok esetében.

A fenti szövegtani különbségek rávilágítanak többek között arra is, hogy a váradi zsinati határozatok megfogalmazásakor figyelembe vették a helyi sajátosságokat és hagyományokat is.

A váradi zsinati határozatok egyedi rendelkezései

Miután meghatároztuk a váradi zsinati határozatok lehetséges hazai forrásait, vizsgáljuk meg azt a szellemi környezetet, amiben a mű létrejött. A prológus megemlíti, hogy a törvényszöveg a püspök elődök által már korábban kiadott határozatokra épült.

„...infrascriptas constitutiones dudum per antecessores nostros editas ex nunc de novo ad vestram notitiam presentibus duximus deferendas et in hac sancta synodo publicandas, mandantes easdem sub penis adiectis inviolabiliter observari”.³⁵⁸

Bunyitay közlése szerint Felicián esztergomi érsek (1127-1139) országos zsinatot hívott össze Váradra 1134-ben.³⁵⁹ Döntésében Szent László korai tisztelete is kifejeződött. A 13. század második felétől kezdő források alátámasztják, hogy a magyar királyok koronázásuk után felkeresték Szent László sírját.³⁶⁰ A váradi székesegyház a Magyar Királyság egyik leg-

³⁵⁷ DL 29416 p.18-19. Függelék 203-204.

³⁵⁸ DL 29416 p.1. Függelék 186.

³⁵⁹ Bunyitay: A váradi püspökség I. 56.

³⁶⁰ Csukovits: Középkori zárandokok 66-67.

fontosabb szakrális központjává vált.³⁶¹ A zarándokok a szent sírjánál közbenjárását kérték betegségeik gyógyulásához, vitás és peres ügyeik rendezéséhez. Ennek a kultúrának köszönhetően Várad az ítélkezés egyik kitüntetett helyévé vált, ahol a szakrális közeg ideális volt bírósági tevékenység végzésére. Az 1134. évi váradi zsinat tevékenysége elsősorban az ítélkezéshez kapcsolódott.

A váradi püspökökhöz és a káptalanhoz kapcsolódó dokumentumok közül a következőket tartjuk fontosnak megemlíteni, mint a váradi zsinati határozatok lokális előzményeit:

1. Az 1208-1235 között készült Váradi Regestrum az egyik legfontosabb és leggazdagabb Árpád-kori nyelv- és jogtörténeti forrásunk.

2. Az első hazai fennmaradt tizedjegyzék a váradi püspökség két esperesség gabonati-zedét és három esperesség papi adóját örökítette meg 1291-1294 közötti időszakban.

3. A váradi káptalan működését szabályozó statútumokat³⁶² Imre olvasókanonok állította össze 1374. október 31. és december 30. között.

4. A Szent László király sírjának és Szent István első vértanú egyházának társaskáptalan számára 1497 táján elkészített váradelőhegyi statútumot Kálmáncsehi Domo-kos váradi püspök (1495-1501) hagyta jóvá.³⁶³ A káptalan szabályzata³⁶⁴ szigorúan elrendelte, hogy négy kanonok kéthavonta váltsa egymást a monostorban és a hétköznapi zsolozsmákat a káptalan jótevőinek lelki nyugalmaért végezzék. A városban lakó kanonokokat arra kötelezte, hogy a székesegyházban Szent László tiszteletére énekes misét végezzenek minden hajnalban.³⁶⁵

5. A szabályzatok másik példányát Thurzó Zsigmond püspök (1506-1512) erősítette meg 1508. december 15-én.³⁶⁶

A váradi zsinati határozatok ebben a szellemi közegben és jogi környezetben készültek el, ahol, mint látható, nagy hagyománya volt a jogi képzettségnek. Ugyanakkor a váradi püspök valamint a káptalan a jogalkalmazás gyakorlásában komoly tapasztalatot tudott felmutatni. A következőkben nézzük meg, milyen konkrét egyedi intézkedések szerepelnek az 1524. évi váradi zsinat határozatai között. Kezdjük a bemutatást az egyházfegyelmi intézkedésekkel.

A váradi zsinati határozatok a *De interdicti tempore* fejezetben két plébános esketési gyakorlatát kifogásolta. A körösszegi Szent György és a farnosi egyház plébánosa az egyházi előírásokat megszegve tiltott időben esketett.

³⁶¹ Sümegi: Búcsújárás 498.

³⁶² A középkori káptalani statútumok összefoglalásához lásd Békefi: A káptalani iskolák 35-49; Mályusz: Egyházi társadalom 59-120, 347-348; Solymosi: Az egri: 137-140.

³⁶³ Solymosi: Az egri 139.

³⁶⁴ közli: Bunyitay: A váradi püspökség II. 209-13.

³⁶⁵ Mályusz: Egyházi társadalom 66.

³⁶⁶ Uo.

„et presertim plebanus ecclesie sancte Georgii de Kereszegh et de Farnos et quidam alii, qui se exemptos fore mentiuntur, - tante cupiditatis et avaritie flamma accensos fore, quod a iure interdicta tempora minime advertentes”³⁶⁷

Körösszeg Váradtól nyugatra, a Sebes-Körös bal partján helyezkedik el.³⁶⁸ A város Szent Mihály főangyalról elnevezett kolostorában domonkosok laktak, a körösszegi vár kápolnája Szent Otília tiszteletére épült.³⁶⁹ A zsinati határozatok tanúskodik egyedül arról, hogy a település plébániája Szent György nevét viselte a középkorban.³⁷⁰ Farnos Váradtól Északra, a Berettyó bal partján fekszik,³⁷¹ a váradelőhegyi premontrei prépostság uradalmához tartozott.³⁷²

A váradi zsinati határozatok továbbá beszámol arról is, hogy előfordult olyan visszaélés, amikor a meglévő házassági kötelék mellett új házasságot kötöttek:

„ac inter personas, quibus alter coniugum supervivit, relictis propriis eorum plebanis ad se confugientes absque priorum plebanorum licentia, qui matrimonium pretensum solemnizare recusant, quia proprius coniunx supervivit, ille tamen certa pecunia vel aliquo munere accepto licentiam predictis temporibus interdictis ducendi uxorem et nuptiarum solemnitates benedicunt et celebrare concedunt, quam licentiam etiam nos concedere non valemus.”³⁷³

Az esketés a saját plébánost tudta és engedélye nélkül lakóhelyen kívül történt:

„aut aliorum plebanorum parochianos sine licentia proprii plebani ad matrimoniorum seu nuptiarum solemnitatem admiserit.”³⁷⁴

A plébános fáradozását természetbeli juttatással fizették meg, kendőt, kenyeret vagy kakast kapott a felektől. Ha a felek szabadon ajánlották fel, akkor a pap a simónia gyanúja nélkül elfogadhatta az ajándékot.

„Nolumus tamen per hoc derogare consuetudini, que habeatur tempore, quo proprius plebanus aut alius de eius licentia in facie ecclesie coniuges facit et permittit iurare et matrimonium solemnizare aut aliquid aliud sacramentum ministrare, offertur ei aliquod munus in pecunia, manutergium, panes [aut] galline, nam hoc licite percipi permittitur, si sponte et libere offeratur, sed ex pacto aut coactione per sacramenti denegationem est simoniaca, quia videtur sacramentum vendi, denegantibus enim ex consuetudine debitum

³⁶⁷ DL 29416 p.9. Függelék 194.

³⁶⁸ Györffy: Történeti földrajz I. 637-38.

³⁶⁹ Jakó: Bihar 286.

³⁷⁰ „presertim plebanus ecclesie sancte Georgii de Kereszegh” in: DL 29416 p.9. Függelék 194.

³⁷¹ Györffy: Történeti földrajz I. 616.

³⁷² Jakó: Bihar 240.

³⁷³ DL 29416 p.9. Függelék 194.

³⁷⁴ Uo.

munus sacramentum administrari non tardetur, sed postquam collatim acceperint sacramentum, compelli debent ad observandam huiusmodi consuetudinem.”³⁷⁵

A váradi zsinati határozatok részletesen összefoglalta a főesperes teendőit a kánoni vizitációk során. A papságra jelentkezőket írja össze, az eucharisztia őrzését szemlélje meg, nehogy a férgek vagy madarak kárt tegyenek benne. A templomok és temetők állapotát is nézze meg. Az egyház dogmatikai tanításával kapcsolatos visszaélésekről és eretnokségek felől érdeklődjön.

„Item ad ordines presentandorum vita et parentum honestas sciscitentur. Corpus dominicum sub fideli custodia in loco signato, clavibus adhibitis in omni ecclesia, similiter et crisma et baptizterium recondantur, ne iniqua manus, aves vel vermes illic valeant pertingere. Item corpus dominicum tamdiu conservari iubeant, quod ne vermes ex eo generentur aut sumentibus alium generent saporem. Item cimiterium cum fossis, lignis seu muro segregari precipiatur. Item de immunitate ac violentia et pollutione ecclesiarum et cimiteriorum ac rerum ecclesiasticorum inquirant et referant. Item de sectis, heresibus, abusibus contra dogmata³⁷⁶ sancte Romane ecclesie. Item illicita matrimoniam inquirant et nobis referent, sacerdotes examinent de ecclesie sacramentis ac illa sciant in forma ecclesie conferre et horas canonicas dicere et servare.”³⁷⁷

Az egyedi rendelkezések másik csoportja a helyi liturgikus szokások leírásához és szabályozásához kapcsolódik. A váradi és az esztergomi zsinati határozatok szövegtani összehasonlításakor már említettük azt a rendelkezést, hogy a prebendáriusok ne ülve végezzék az imaórákat a székesegyházban, hanem az oltár elválasztója mellett álljanak.

„In qua horis omnibus supradictis ac aliis horis prebendarius cum rectoribus altarium iuxta eorum cancellum a principio et usque illarum finem honeste stando, non uti solent, sedendo ad librum, intersint.”³⁷⁸

A püspöki rendelkezés megszabta továbbá, hogy a székesegyház, és a három társaskáptalan - a Váradelőhegyi Szent István társaskáptalan, a Boldogságos Szűz Mária és a Szent János egyház kanonokjai - valamint az oltárok és ispotályok igazgatói pedig vegyenek részt a vesperásokon, a nagy ünnepnapok miséin valamint azok körmenetein és matutinumain.

„Omnes denique in dignitatibus ac canonicatibus cathedralis ecclesie constitutos ac etiam collegiatarum Sancti Stephani de Promontorio, Beate Marie Virginis ac Sancti Iohannis ecclesiarum canonici et ceteri rectores altarium ac hospitalium in primis et secundis vesperis

³⁷⁵ DL 29416 p.9-10. Függelék 194-195.

³⁷⁶ dogmate

³⁷⁷ DL 29416 p.17-18. Függelék 202-203.

³⁷⁸ DL 29416 p.19. Függelék 204.

ac missis maioribus diebus dominicis, necnon in eisdem processionibus et matutinis magnarum festivitatum interesse volumus ac mandamus.”³⁷⁹

A váradi zsinati határozatok szigorú büntetést helyezett kilátásba a kötelességüket elhanyagoló kanonokok számára. Kenyéren és vízen való önmegtartózkodást írt elő, a törvényes akadály híján távollévőket egy forintra bírságolta:

„Negligentes vero, si fuerint, altariste per vicarium nostrum iniuncto eis ieiunio in pane et aqua, quod in propria cathedrali ecclesia ieiunare debeant, si vero in dignitate aut canonicatu constituti fuerint, quemlibet absentem cessante legitimo impedimento in uno floreno mulctare volumus et mandamus.”³⁸⁰

A váradi zsinati határozatok jogtörténeti szempontból jelentős többlete a szubdiakonusi és diakonusi életkor szabályozása.

„Et tales, qui sunt legitime etatis, ut non obstante impedimento canonico possint in decimo octavo ad subdiaconatus, in XX ad diaconatus et in vigesimo quinto etatis sue anno ad presbyteratus ordines promoveri. Nec requiritur, quod subdiaconandus expleverit decem et octo annos, sed sufficit attigisse, idem et de reliquis predictis.”³⁸¹

VI. A váradi zsinati határozatok tartalma

A szentségek

A szinodális könyveket korabeli elnevezéssel „Summa Sacramentorum”-nak nevezték, mivel a gyűjtemény első és igen hangsúlyosabb fejezete a szentségek ismertetése volt. A sacramentum eredeti jelentése eskütétel vagy kezességi nyilatkozat volt. A sacrare ige valamely személy vagy tárgy evilági valóságból való kiemelkedését és az istenséghez való kapcsolódását jelentette. A katonákat és a hivatalokat isteni tekintéllyel szentelték fel (*sacratio*) a császárkori Rómában. Jogi vita esetén is az istenekhez kötődő kapcsolatukat bizonygatták, és az adósságbehajtás során is ez volt az intézkedés jogalapja. A fogalom az egyház szóhasználatában egyrészt megőrizte eredeti jelentését, mivel az Istenhez való kapcsolatot fejezte ki. Másrészt a pogány jelentésárnyalatoktól való megtisztulás után alkalmasnak bizonyult arra, hogy érzékeltesse a katolikus hitigazságok egyik fontos misztériumát, a kegyelemközvetítést.

Az egyház tanítása szerint a szentségeket Krisztus alapította, melyek látható jelként láthatatlan kegyelmet közvetítenek. Petrus Lombardus Szent Ágoston hatására így határozta meg a fogalmat: „Sacramentum est invisibilis gratiae invisibilis forma.”³⁸² A szentségi jel ab-

³⁷⁹ Uo.

³⁸⁰ Uo.

³⁸¹ Uo.

³⁸² Lombardus: Sententiarum 4,1,2 in: PL 192,839

ban különbözik minden más jeltől, hogy nemcsak utal a jelzetre, hanem egyben tartalmazza is azt.

A szentségeket kezdetektől fogva kitüntetett figyelem és tisztelet övezte, és fokozatos teológiai reflexió után alakult ki helyük és szerepük az egyház életében. A dogmatörténeti kutatások alátámasztják, hogy a teológusok, zsinatok és pápák egyaránt törekedtek a szentségek meghatározására és kiszolgáltatásának minél részletesebb szabályozására. Az egyházi tanítóhivatal fokozatosan fejtette ki, hogy a szentségekben illetve általuk Krisztus tevékenykedik az egyházban. A hívők a szentségeken keresztül részesülnek azokban a kegyelmekben, amit Krisztus az egyházra bízott.

A váradi zsinati határozatokban a szentségek tárgyalása, teológiai reflexiója közvetlenül a prológus után következik. Követve a kortárs szinodális könyvek mintáját az adott szentségre vonatkozó ismereteket röviden, mégis szisztematikusan foglalja össze. A skolasztikus teológiai érvelést használva gyakran hivatkozik a megelőző egyetemes zsinatok megfogalmazásaira az egyes szentségek esetében. A dogmatikai tanítást pasztorálteológiai tudnivalókkal, gyakorlati alkalmazásokkal egészíti ki. Ez a metodológia nagyban megkönnyítette a lelkipásztorkodó papság mindennapi feladatainak ellátását. Az összeállítók meghatározták a szentségek kiszolgáltatásának konkrétan feltételeit, körülményeit, amiket a papoknak nem csak ismerni, hanem betartani is kellett. A zsinati határozatokat főként az egyházmegyes papság számára készítették, a klerikusok képzését szolgálta. A határozatokat a laikusok is olvashatták, így a hozzáértő hívek is megismerhették a hatályos egyházi előírásokat és törvényeket.

A szentségek tárgyalása nem a korai egyházban használt klasszikus sorrendet követik. A szentségek száma és megnevezése fokozatosan alakult ki, de dogmatikai jelentése kezdetektől ugyanazt a kegyelmi hatást írja le. A skolasztikus teológia élesen megkülönböztette a szentelményektől és kialakította a szentségek ma is érvényben lévő hetes számát.³⁸³ Aquinói Szent Tamás *De Articulis fidei et Ecclesiae sacramenti* című műve nagy mértékben hozzájárult a szentségekről szóló tanítás későközépkori megfogalmazásához.³⁸⁴ A hét szentséget először az 1274. évi II. lyoni zsinat említette,³⁸⁵ majd IV. Jenő pápa (1431-1447) *Exsultate Deo* bullája erősítette meg 1439. november 22-én.³⁸⁶ A szentségek sorrendjét a trentói zsinat (1545-1563) állapította meg véglegesen. A váradi zsinati határozatokban a késő középkori gyakorlat szerint a keresztség és a bérmálás után harmadik helyen nem az eucharisztia, hanem a bűnbánat szentsége szerepelt. A hívek a középkor során szentáldozáshoz a gyónás után já-

³⁸³ „que sunt septem, scilicet: baptismus, confirmatio, penitentia, eucharistia, ordo, matrimonium et extrema unctio” DL 29416 p.2. Függelék 187.

³⁸⁴ Mandonet: Sancti Thomae 11-18.

³⁸⁵ DH 860

³⁸⁶ DH 1310

rultak, mivel már nem volt érvényben az ókeresztény egyház gyakorlata, amikor a megkeresztelt gyermeket vagy felnőttet rögtön megáldoztatták.

Az összeállítók mind a hét szentségnek külön fejezetet szántak. A váradi zsinati határozatok szentségtani fejezeteinek címösszeállítására inkább a veszprémi mintát követi, mint az esztergomi. Az esztergomi jelölés sajátossága, hogy sorszámmal jelölik a szentségeket egytől hétig. A veszprémi normatíva címlistája ettől eltérő elvet követ. A szerkesztők a *De baptismo* fejezeten kívül sorszámmal, de név nélkül tüntették fel a fejezeteket. A *De baptismo* és a *Tertium sacramentum* fejezetek után additio-t illesztettek be. A váradi könyv a veszprémi mintát követve általában csak sorszámmal látja el a szentségeket. Ez alól az első és a hatodik cím jelent kivételt, mert az esztergomi anyaghoz hasonlóan a megnevezésüket is feltüntetik.

Kereszttség

A szentségek sorát a kereszttség nyitja, amely „ianua et fundamentum omnium aliorum.”³⁸⁷ A kereszttség az első szentség, a keresztény beavatás első eleme. A váradi zsinati határozatok a Szentírásból ismert metaforával kezdődik. Szent Pál apostol a 2. korintusi leveleiben található szemléletes megfogalmazását ültette át:

„secundum gratiam Dei quae data est mihi ut sapiens architectus fundamentum posui alius autem supraedificat unusquisque autem videat quomodo supraedificet fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est qui est Christus Iesus.”³⁸⁸

Az apostol, mint gondos építőmester megvetette az alapot, de nem ő folytatja az építkezést. A metafora az ősegyház teológiájában további jelentésárnyalatokkal gazdagodott. Az egyházatyák állásfoglalása szerint Krisztus jelentette az alapot, nélküle elképzelhetetlen az egyház épülete. A váradi zsinati határozatok ezt így fogalmazza meg: „At ubi Christus non est <fundamentum>, nullum boni operis superest edificium.”³⁸⁹

A kép kissé homályosnak tűnhet, mivel a többi szinodális könyvtől eltérően Krisztust nem azonosítja egyértelműen a „fundamentum”-mal. A törvénykönyvek hamar átvették a kifejezést, többek között megtalálható Petrus de Sampsona³⁹⁰ szinodális könyvében is. A megkeresztelt személy ezen a szentségen keresztül kapcsolódik az egyházhoz.

A váradi zsinati határozatok az első szentség tárgyalásakor elrendelte, hogy a papok gyakran figyelmeztessék híveiket a korai keresztelésre. Az újszülöttek keresztelése a nagy térítések után a koraközépkor évszázadaiban vált általánossá. Az áteredő bűn és a kereszttség

³⁸⁷ DL 29416 p.3. Függelék 188.

³⁸⁸ 1Kor 3,10-11

³⁸⁹ DL 29416 p.3. Függelék 188.

³⁹⁰ „Quoniam baptismus sacramentorum omnium ianua est et etiam fundamentum merito de ipso hic primitus est tractandum.” Pontal: Les Statuts 268,4

teológiájának összekapcsolódása megerősítette ezt a keresztelési gyakorlatot. A gyermekkeresztelem a Szent Ágoston kegyelemtanát követő skolasztikus teológia számára nem egyszerűen legitim, hanem szükséges előírás. A vallásilag homogén társadalom szinte természetesnek vette, hogy a gyerekek szinte beleszületnek az őseik hitrendszerébe. A felnőttek keresztelésének szokása teljes mértékben visszaszorult. A gyakori csecsemőhalálozások miatt igyekeztek a szentséget minél korábban kiszolgáltatni. A váradi sinodális könyv megörökítette a cselekmény érvényességéhez szükséges egyházi formát, valamint a keresztelés szövegét. A keresztelő személy a következő formát használta: „A vel N ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.”³⁹¹

Amennyiben a keresztelő személy nem tudott latinul, a keresztelést anyanyelvén is elvégezhette: „Et si nescit litteras baptisans, hoc vulgariter dicat.”³⁹²

A hétköznapi életben ténylegesen törekedtek arra, hogy a csecsemőket a lehető legkorábban megkereszteljék. Ezért a plébánosok lelkiismeretesen megtanították híveiket a szükségkeresztelem anyanyelvű formájára. Ha az újszülött életben maradt, akkor a szükségkeresztelem a plébánosnak jelezni kellett. Ilyenkor a plébános hivatalból megvizsgálta a kiszolgáltatás érvényességét. Kétely esetén a szertartást kiteljesítette, vagy feltételesen megkeresztelte a csecsemőt. Erre akkor került sor, ha nem megfelelő formát használtak a keresztelésre, vagy nem emlékeztek rá pontosan, vagy a jelenlevők ellentmondásba keveredtek egymással. Az utcára kitett csecsemőt, miután nem találták meg a szülőket, szintén feltételesen keresztelték meg. A váradi zsinati határozatok a következő forma elmondását írta elő a feltételes kereszteléskor a pap számára: „Si baptisatus es, non te baptiso, sed si baptisatus non es, ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.”³⁹³

A váradi zsinati határozatok elrendelte, hogy a keresztelendőt háromszor merítsék vízbe.³⁹⁴ A középkor során az alámerítés (*immersio*) egyre jobban kiszorult a gyakorlatból, helyét a leöntés (*superfusio*) vette át. Ha kevés volt a víz, vagy az idő nem volt alkalmas, akkor egy edénykével merítették vizet, és azt öntötték a keresztelendő fejére.³⁹⁵ A zsinati határozatok tanítása szerint csak a megkeresztelt személy részesülhet az egyház további lelki kincseiből. A kézikönyv a lelkek üdvösségét szem előtt tartva az eretnekek vagy szakadárok által

³⁹¹ DL 29416 p.3. Függelék 188.

³⁹² Uo.

³⁹³ Uo.

³⁹⁴ „baptisans infantem imposito prius nomine, producto signo crucis super aqua ter in modum crucis immergat illum in aquam” Uo.

³⁹⁵ „Ubi vero tanta aque vel temporis copia vel vas aptum ad hoc haberi non potest, ut totaliter in aquam mergi possit, cum scutella vel alio vase aliqua aque quantitatis super caput et corpus infantis dicendo premissa verba fundatur.” Uo.

végzett keresztelést is érvényesnek nyilvánította halálos veszély esetében,³⁹⁶ ha követték az egyházi formát. Az eretnekek általi keresztség érvényességének vitája a Tertullianus nézeteit követő Cyprianusz és I. István pápa (254-257) között bontakozódott ki először 255-256 között. A pápa szerint a keresztség érvényessége nem függ a kiszolgáltató egyéni kegyelmi állapotától, mivel a keresztségben Krisztus működik. A vita nem zárult le, de mindketten egy év különbséggel vértanúhalált haltak. A 325. évi I. nikeai zsinat 8. kánonja szerint a katharoknak írásban kell megvallani, hogy hisznek az egyház tanításában és kézzel fogadják őket vissza.³⁹⁷

A zsinati határozatok a keresztelés tárgyalása során azzal a megállapítással zárul, hogy a keresztelés által lelki rokonság keletkezik a keresztelt személy és a keresztszülők között. A lelki rokonságnak a középkorban házasságjogi következménye volt, mivel gátolta az érvényes házasság létrejöttét a házasulandók között.

Bérmálás

A váradi zsinati határozatok tanítása szerint a bérmálás a második szentség, amit Krisztus alapított, aki apostolait megerősítette, és megparancsolta, hogy követői a népet így erősítsék meg.

„Secundum autem sacramentum est confirmatio a Christo institutum, qui apostolos suos confirmavit et per eos eorum succerores populos suos informandos instruxit.”³⁹⁸

A norma alapvető szentségtani megállapítással kezdődik, Krisztus tudatosan alapította a szentségeket. Elrendelte, hogy követői hasonló módon járjanak el az ő nevében. Az egyház tanítása szerint a megerősítés a Szentlélek hatása, ami a keresztségben kapott újjászületést teszi hatékonyá. „A homlok krizmával való megkenése jelzi a kézzel fogott, melyet más néven megerősítésnek (*konfirmálás, bérmálás*) mondanak, mivel az a Szentlelket az erő növekedésére adja”- írja III. Ince pápa (1198-1216) a *Quanto de benignitate* kezdetű levelében³⁹⁹ 1199-ben.

A váradi zsinati határozatok a bérmálás házasságjogi vonatkozásával folytatja a szentség ismertetését. A bérmálás kiszolgáltatása során, akárcsak a keresztelés esetében lelki rokonság jön létre a megbérmált és a bérmászülő között.⁴⁰⁰ A törvénykönyv ezt követően a bérmálás gyakoriságáról beszél. Felhívja a figyelmet arra, hogy senkit sem lehet kétszer meg-

³⁹⁶ „Baptismus enim in mortis periculo etiam ab heretico sive scismatico secundum formam ecclesie collatus prodest ad salutem.” Uo.

³⁹⁷ DH 127

³⁹⁸ DL 29416. p.4. Függelék 189.

³⁹⁹ PL 214,772

⁴⁰⁰ „In hoc sacramento, sicut in baptismo, conpaternitas contrahitur impediens matrimonium contrahendum et dirimens contractum.” DL 29416. p.4. Függelék 189.

bérmálni, úgy ahogy kétszer megkeresztelni sem.⁴⁰¹ Fontos megjegyeznünk, hogy a bérmálás szabályozása során többször is a keresztelésre történik utalás. A bérmálás ugyanis az apostoli kortól szorosan kapcsolódott a kereszteléshez. A két szentség lassú különválása a 4. századtól figyelhető meg. A középkor folyamán a korai szentségkiszolgáltatást a kereszteléshez hasonlóan a hirtelen és váratlan haláltól való félelemmel magyarázták.⁴⁰² Szorgalmazták, hogy a felnőtt hívők ne sokáig várjanak a bérmálkozással, és gyermekeiket is korán bérmáltassák meg.⁴⁰³

A váradi zsinati határozatok megörökítette azt a szokást, hogy a bérmálkozó fejét fehér kendővel kötötték körbe, nehogy a szentelt krízma lecsorogjon.⁴⁰⁴ A kendőt legalább egy napig nem vehették le a megbérmált személy fejéről, sőt egyes helyeken ragaszkodtak ahhoz, hogy három napig kell viselni.⁴⁰⁵ Majd levették a szentelt krízmával átitatott kendőt és elégették a zsinati határozatok rendelkezése szerint.⁴⁰⁶

A bérmálás rendes kiszolgáltatója a püspök. Az áldozópap a püspök által megszentelt olajjal érvényesen végzi el a szertartást. A püspök engedélyével a kiszolgáltatás nemcsak érvényes, hanem megengedett is. Ennek ellenére kialakult az a nézet, hogy a szentség kiszolgáltatása kizárólag a püspök kötelessége.⁴⁰⁷

Bűnbocsánat szentsége

A váradi zsinati határozatokban harmadik szentségként a bűnbocsánat szentsége szerepel. A fejezet az előző artikulustól eltérően nem utal olyan szentírási szakaszra, ami a szentség krisztusi alapítását erősítené meg.⁴⁰⁸ A szerkesztés híven tükrözi a bűnbánati fegyelem változását. A bűnbocsánat szentségének részletes kifejtése a skolasztikus teológia érdeme. Nagy érzékkel ismerte fel a bánat pedagógiai és üdvtörténeti jelentőségét, ami a megtérés első lépése.

A váradi törvénykönyvben a beavató szentségek sorrendje megtörik,⁴⁰⁹ mivel az összeállítók az eucharisztia elé helyezték a gyónást. Az ókeresztény egyház gyakorlatában a keresztelés és bérmálás után az eucharisztia kiszolgáltatása következett. A keleti egyház mindmáig

⁴⁰¹ „Nullus tamen debet bis confirmari, sicut nec baptisari.” Uo.

⁴⁰² „Nullus sine hoc sacramento vitam debet finire” Uo.

⁴⁰³ „sepe dicatur laicis per presbyteros, ne diu expectent confirmari, nec hoc faciant de pueris suis.” Uo.

⁴⁰⁴ „Sane cum aliquis in confirmatione crismate inungitur, caput illius alba thela circumlegitur, ne recens unctio defluat vel deleatur” Uo.

⁴⁰⁵ „que thela per tres dies vel saltem per unam portetur” Uo.

⁴⁰⁶ „tunc lota diligenter fronte deponatur, thela aquosa et igni conburatur et aqua illa in ignem mittatur.” Uo.

⁴⁰⁷ DH 785, 794

⁴⁰⁸ A bűnbocsánat Krisztusi alapításához a következő szentírási helyek szolgáltatnak alapot: „Ezekkel a szavakkal rájuk lehelt, s így folytatta: "Vegyétek a Szentlelket! Akinek megbocsátjátok bűneit, az bocsánatot nyer, s akinek megtartjátok, az bűnben marad." i n: Jn 21,22-23 és „Valljátok meg tehát egymásnak bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok.” Jak 5,16

⁴⁰⁹ A bűnbánat és a keresztség szentségeinek különbségét lásd: DH 1671, 1672

nem szakított azzal a szokással sem, hogy a megkeresztelt gyermekeket megáldoztatja.⁴¹⁰ Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az ókeresztény írók, különösen Szent Ambrus⁴¹¹ szuggesztív képekkel fejezték ki a keresztség és a bűnbocsánat szentsége közti teológiai párhuzamot is. A váradi norma közvetlenül idézi az egyházdoktor egyik közismert mondatát, mely szerint: „Debent autem in omni penitentia vera tria esse, videlicet cordis contritio, oris confessio, si confitens loqui potest, et operis satisfactio iuxta posse et etiam quartum videlicet firmum propositum iterum non peccandi.”⁴¹² Az egyházatya tömör megfogalmazása szinte az összes kortárs haza szinodális könyvben felbukkan a bűnbocsánat szentségének tárgyalásakor.⁴¹³

A váradi zsinati határozatok a gyónás meghatározása után a bűnbánat szentségének összetevőit tárgyalja. A középkori latinban a penitencia szó ugyanúgy kifejezhette a bűnbánó töredelmét, mind a pap által kiszabott büntetést is.⁴¹⁴ A skolasztikus teológiai Aquinói Szent Tamás *De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis* műve alapján szisztematikusan kidolgozta, hogy minden gyónásnak 3 előfeltétele van: a szívbeli töredelem (*contractio cordis*), a szóbeli megvallás (*oris confessio*), ha a gyónó tud beszélni, és az elégtétel elvégzése (*operis satisfactio*). A szívbeli töredelem az Isten iránti szeretetből származik, amihez a bűn feletti fájdalom társul. A skolasztika felfogásában ez volt a megtérés első lépcsője. A következő fázis a bűnök tényleges elmondása, a folyamatot az elégtétel elvégzése zárja. A váradi határozatok összeállítói negyedik mozzanatként a bűn kerülésének erős szándékát jelölték meg.⁴¹⁵

A kor teológiai gondolkodása szerint a szentségek működéséhez vagy hatásukhoz hozzátartozik az emberi erőfeszítés és közreműködés. Amikor a gyermek eljutott az értelme elégséges használatára, elvégezhetette első gyónását. A gyónónak ismernie kellett a gyónási imádságot (*Confiteor*), valamint a Miatyánk (*Pater noster*), az Üdvözlégy (*Ave Maria*) valamint az Apostoli Hitvallás (*Credo*) szövegét. Az imádságokra a szülők vagy a keresztszülők tanították meg a gyermekeket. A hívek évenkénti gyónását a IV. lateráni zsinat 21. kánonja írta elő.⁴¹⁶ A váradi szinodális könyv általános jelleggel beszél a gyónási kötelezettségről. A papoknak fenntartás nélkül, mindkét nem számára (*Omnis utriusque sexus fidelis*) lehetővé kellett tenni, hogy a bűnbocsánat szentségében részesüljön. A gyóntató pap előtt mind a férfiaknak, mind a nőknek meg kellett jelenniük. Ilyenkor nem számított a társadalmi rangjuk vagy a szociális

⁴¹⁰ A keleti egyház gyakorlatában mindmáig a keresztelés után azonnal következik a bérmálás is.

⁴¹¹ „Ecclesia autem et aquam habet, et lacrymas habet: aquam baptismatis lacrymas poenitentiae.” Ep 41,12 in: PL 16,1116.

⁴¹² DL 29416. p.4. Függelék 189.

⁴¹³ Solymosi: A veszprémi 55.

⁴¹⁴ Mansfield: The Humiliation 16.

⁴¹⁵ „perpetrata mala plangere et plangenda iterum non committere” DL 29416. p.4. Függelék 189.

⁴¹⁶ COD 221; X 5. 38. 12. „Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata saltem semel in anno fideliter confiteatur proprio sacerdoti, et iniunctam sibi poenitentiam pro viribus studeat adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha Eucharistiae sacramentum.” Friedberg: CIC II. 887.

helyzetük. Az egyház a papok köztisztességének védelme érdekében szigorúbban szabályozta a nők gyónási lehetőségét. A váradi zsinati határozatok előírta, hogy a pap a nők gyónását csak jól látható helyen hallgassa, ne figyelje arcukat és tartsa a csuklyát vagy kezét a szeme előtt.⁴¹⁷ A gyónás során a plébánosok közvetlenül megtapasztalták híveik hitbéli állapotát, az elégtétel elmondásával közvetlenül hatottak imaéletükre.

A zsinati határozatok a gyóntató kötelezettségeire is kitér. Mivel egyes fenntartott bűnök alól csak a püspök adhatott feloldozást, a gyóntató papnak mérlegelnie kellett a bűnök súlyát is. Ehhez pontos jogi és dogmatikai tudással kellett felvérteznie magát. A zsinati határozatok megfogalmazása szerint a pap ezért óvatosan és megfontoltan viselkedjen, tapasztalt orvos módjára gyógyítsa a sérült sebeket. A gyóntató bort és olajat öntsön a gyónó sebére, hogy megtisztítsa és fertőtlenítsen.⁴¹⁸ A biblikus kép az irgalmas szamaritánus történetére utal,⁴¹⁹ aki a félholtra vert ember sebeit ellátta. Bíróként pedig ítélje meg az egyes bűnök nagyságát. Figyelmesen érdeklődjön az elkövetett bűnök és körülményeik felől is. A pap minden módon vigyázzon a rá bízott titkokra, netalán véletlenül szóval vagy bármilyen más jellel kiadja a bűnöst. A zsinati határozatok példás büntetést ró ki a gyónási titok elárulójára, a papi szolgálatból el kell mozdítani, s örökös bűnbánattartásra ítélve egy szigorú monostorba kell zárni élete végéig. A gyóntatónak kerülnie kellett még a látszatát is, hogy a gyóntatás megfizethető, ezért arra is ügyelnie kellett, hogy a gyóntatásért ne fogadjon el pénzt.

Az első gyónás előtt a pap személyesen meggyőződött arról, hogy a gyónó kellő mértékben ismeri-e az előírt imákat. Ezek a tudnivalók az 13. század végétől nem bővültek, a fennmaradt hazai határozatok ugyanezeket az imákat kérik számon.⁴²⁰ A hívek anyanyelvükön gyóntak saját plébánosuknál. A zsinati könyv figyelmeztette a híveket, hogy lehetőleg a plébánoshoz és ne idegen paphoz forduljanak. Ez a rendelkezés nemcsak a plébános felelősségét erősítette, hanem a felesleges joghatósági vitákat is csökkentette. A gyóntató pap közismertsége miatt a hívek kevésbé voltak kitéve megtévesztésnek vagy visszaélésnek. A gyónó tehát saját jól felfogott érdeke miatt kereste plébánosát az előírt bűnvallomás elvégzésére, de lehetősége volt más személyhez is fordulnia. A plébánosok nem tilthatták meg híveiknek, hogy más papnál gyónjanak. Konkrétan, névre szólóan kellett megadni a joghatóságot a gyóntatónak. A püspök által delegált pap előtt a plébános közvetlen engedélye nélkül is lehetett gyónni. Ugyanígy kivételt jelentett az általános szabály alól, ha valaki egy másik plébánián a

⁴¹⁷ „confessiones mulierum non in loco culto, sed patenti audiatis, nec earum facies aspiciatis, sed caputium vel manum ante oculos teneatis” DL 29416. p.5. Függelék 190.

⁴¹⁸ COD 221; X 5. 38. 12 „Sacerdos autem sit discretus et cautus, ut more periti medici superinfundat vinum et oleum vulneribus sauciati, diligenter inquirens et peccatoris circumstantias et peccati” Friedberg: CIC II. 887.

⁴¹⁹ Lk 10,25-37

⁴²⁰ Vö.: Solymosi: A veszprémi 20.

plébános előtt vallotta be bűneit. A lakóhelyét megváltoztató hívő és a vándorok is mentesültek ettől a kötöttségtől, hogy akadálytalanul végezhesék esetleges gyónásukat.⁴²¹

A váradi zsinati határozatok tanúskodik arról a 15. századig ismert szokásról is, hogy adott esetben laikus vagy nők előtt is végeztek bűnvallomást. Habár erről a szokásról meglehetősen nagy teológiai vita bontakozott ki, a paphiány (*casu deficiente sacerdote*) esetén megengedhető volt a bűnbánat erényének ilyen formájú gyakorlása is. Korábban az esztergomi szinodális könyv sem zárkózott el a világiak előtti gyónás lehetőségétől,⁴²² a nők előtti bűnvallomást szükség esetén megengedte.⁴²³ A trentói zsinat a gyónás szentségének védelmében ezt az engedményt eltörölte és a szokást megtiltotta. Ezt igazolja az 1494. évi zsinati határozatok Bornemissza Pál nyitrai püspök által 1560-ban kiadott szövegrevíziója.⁴²⁴ A korábbi gyakorlatot már nem engedélyezte, nem tekintette sem szentségnek, sem gyónásnak.

A váradi zsinati határozatok rendelkezése szerint tilos volt a név szerint kiközösítettek, interdictummal sújtottak és a nyilvános uzsorások feloldozása. Erre csak halálveszély esetén kerülhetett sor. A papok mindenki mást buzdítottak, hogy gyakrabban gyónjanak.⁴²⁵ A nagyböjt a bűnbánattartás kitüntetett időszaka volt, amikor a hívek rendszeresebben keresték fel a gyóntatójukat, hogy megszabaduljanak bűneiktől.

Ennek szellemében az 1460. évi Lőcsén tartott szepesi zsinat arra utasította a plébánosokat, hogy a nagyböjt első felében harangszóval jelezzék a híveknek a gyóntatás idejét.⁴²⁶ A nagyböjt eleji gyónásokat azért is szorgalmazták, hogy a pápának vagy a püspöknek fenntartott bűnök elengedését kérelmezhesék. A plébánosok figyelmeztették a híveket, nehogy valaki halálos bűnben áldozzon, mert saját ítéletét enne és inná.⁴²⁷ Ennek tudatában nem meglepő, hogy a gyónás és az áldozás időpontja viszonylag közel esett egymáshoz. A nagyböjt és a szigorú böjtök során a hús mellett a tojás és a tejes ételek fogyasztását is tiltották. A halászat ennek köszönhetően fejlett színvonalon állt. Napjában egyszer étkeztek, főként kenyeret, sőt

⁴²¹ „Primus est si hoc episcopus specialiter aliis delegaverit, secundus si peccans in alia parochia vult illud sacerdoti illius parochie confiteri, tertius si suum domicilium in aliam transtulit parochiam, quartus si aliquis est vagabundus, quintus si periculum sibi imminet, nec habere potest proprium sacerdotem ” DL 29416. p.5. Függelék 190.

⁴²² A világiak előtti gyónáshoz: Erdő: A lengyel forrásai 4.

⁴²³ „Quo casu deficiente alio Sacerdote confiteri potest Laico et etiam mulieri in necessitate” in: Batthyány: Leges III. 266, Vö: Batthyány: Leges III. 471, 549. A veszprémi normában: Solymosi: A veszprémi 58.

⁴²⁴ Solymosi: A veszprémi 29-30.

⁴²⁵ „sacerdotes plebes sibi commissas frequenter ad confessionem et penitentiam moneant et hortentur.” DL 29416. p.5-6. Függelék 190-191.

⁴²⁶ Erdélyi: Gyónás és áldozás 531.

⁴²⁷ „ne aliquis in mortali peccato occulto vel manifesto existens communicare presummat, alioquin iudicium sibi manducet et bibit” DL 29416. p.6. Függelék 191. Hasonlóan Veszprémben: Solymosi: A veszprémi. 60.

és növényi eredetű eledeleket.⁴²⁸ A magyar böjti fegyelem néha nehézséget okozott a külföldieknek, többek között Beatrix királyné is ennek enyhítésért fordult közvetlenül a pápához.⁴²⁹

Eucharisztia

A váradi zsinati határozatokban a következő szentségként az oltáriszentség (*eucharisztia*) szerepel. A szinodális rendelkezés etimológiája szerint az eucharisztia görög eredetű szó, latinul gratia vagy bona gratia. A váradi szöveg szinte szószerint megismétli az ismert szinodális könyvek rendelkezéseit. A szinodális könyvek szerkesztésére jellemző, hogy az eucharisztia általános ismerete és egyedülálló tisztelete miatt nem utalnak a szentség alapítására. A korábbi eretnekségek tévedésének cáfolatait és a saját hagyomány egyre jobb értelmezése és megélése alapján ugyanis már letisztult az egyház tanítása az oltáriszentségről. A teológiai vita majd Luther fellépése után éled fel ismét. A szentség dogmatikus megfogalmazás után a gyakorlati tudnivalók következnek. A váradi zsinati határozatok elrendelte, hogy az eucharisztia a haldoklók számára mindig elérhető legyen, ezért az áldozópapnak gondoskodni kell a megfelelő őrzéséről.⁴³⁰ A váradi zsinati határozatok tizenkét napnyi vezeklést enged el annak a személynek, aki a szentséget vivő papot a templomtól a beteg házáig és visszaúton is elkísérte.⁴³¹ A hazai zsinati határozatok szinte változtatás nélkül átvették⁴³² a búcsú elnyerésének módját az esztergomi szinodális könyv első változatából.⁴³³ Az Estei-féle esztergomi szöveg csak annyit változtat az eredeti szabályozáson, hogy csak 10 nap búcsú elnyerését engedélyezte a körmenet alkalmával.⁴³⁴

Az áldozásra meglehetősen ritkán került sor, de legalább egyszer az év során, a gyónás elvégzése után. Mivel az áldozás feltételei meglehetősen szigorúak voltak, ezért sokszor előfordult, hogy kizárólag a papok vették magukhoz az oltáriszentséget. Fontos megjegyeznünk, hogy a papok nemcsak a misét, hanem magát az áldozást is felajánlhatták a népért. A hívek megelégedtek azzal, hogy évente a nagyobb ünnepeken kettő-négy alkalommal áldozzanak.⁴³⁵ Való igaz, hogy az egyház sem ösztönözte az oltáriszentség gyakoribb vételét.

A megszentelt ostya templomi őrzésére ellenben nagy gondot fordítottak.⁴³⁶ A középkor folyamán az átváltoztatott ostya felmutatásának kegyelemközvetítő hatást tulajdonítottak.⁴³⁷

⁴²⁸ Bálint: Népünk ünnepei I. 180.

⁴²⁹ Karácsonyi: Magyarország 89.

⁴³⁰ D 2. c. 93. in: Friedberg: CIC I. 1351-52.

⁴³¹ DL 29416. p.6. Függelék 191.

⁴³² Batthyány: Leges III. 471-72; Solymosi: Veszprémi 60.

⁴³³ Batthyány: Leges III. 267.

⁴³⁴ Batthyány: Leges III. 549-50.

⁴³⁵ Erdélyi: Gyónás és áldozás 531-32.

⁴³⁶ X 3. 44. 1. „Statuimus, ut in cunctis ecclesiis chrisma et eucharistia sub fideli custodia clavibus adhibitis conserventur, ne possit ad illa temeraria manus extendi ad aliqua horribilia vel nefaria exercenda.” Friedberg: CIC II. 649.

Az eucharisztia szemlélése a híveket további egyéni elmélkedésre ösztönözte. Jól látható, hogy a hívek nem tudtak tevékenyen bekapcsolódni a szertartás menetébe, de az egyéni jámborságra való hajlamuk eközben fokozatosan növekedhetett. A váradi zsinati határozatok előírta, hogy a főesperesnek a kánoni vizitáció alkalmával fokozottan ellenőrizni kell, hogyan tartják be az oltáriszentséggel kapcsolatos a rendelkezéseket. Jelentés főként akkor készült, ha a vizitátor valamilyen visszaélést tapasztalt az eucharisztia tárolásával és kiszolgáltatásával kapcsolatban.

Betegek kenete

A betegek kenete (*extrema unctio*) a szentségtani tárgyalás legrövidebb fejezete. A váradi zsinati könyv Jakab apostol levelének 5,14-es versét idézi:⁴³⁸

„Si quis ex vobis infirmatur, inducat presbyteros ecclesie, et orent super eum unguentes cum sancto oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum.”

A beteg vagy hozzátartozója hivatva a papot, hogy kenjék meg szentelt olajjal. A középkor emberének egyik legfontosabb célja az volt, hogy lelke üdvözüljön. Az ilyenkor elmondott imádság pedig megerősíti a szenvedőt. A zsinati határozatok tömörsége annak köszönhető, hogy a szentség dogmatikus és szentségjogi tárgyalása viszonylag későinek mondható. A korabeli egyházi terminológia kifejezi, hogy az emberi személy egyik utolsó vallásos cselekedete a halálra való felkészülés.

A középkori zsinatok egyre erőteljesebben hangsúlyozták a halál előtti gyónás mellett a betegek kenetének fontosságát. Az IV. lateráni zsinat már kötelező jelleggel írta elő a halálveszélyben történő szentgyónást 1215-ben. A betegek kenetének részletes kifejtésére az 1274. évi II. lyoni zsinaton került sor. A szentségek sorában elfoglalt utolsó helyére először Paleologosz Mihály bizánci császár erre a zsinatra küldött levele utal. Az unióra törekvő görögök hitvallásának egyik fontos eleme volt a kenetről szóló dogmatikai tanítás elfogadása.⁴³⁹

A szentség egyedüli kiszolgáltatója a pap volt. A beteg ellátására késlekedés nélkül kell menni, nehogy a kiszolgáltató restsége vagy lustasága miatt már késő legyen. A felvevőtől elvárták, hogy szóval vagy valamilyen jellel kifejezze szándékát. A kifejezett kérés után került sor a rövid szertartásra.

Szent Jakab a szövegben idézett gondolata után a következőket írja: „A hitből fakadó ima megszabadítja a beteget, s ha bűnei vannak, azok bocsánatot nyernek.”⁴⁴⁰ Az apostol taní-

⁴³⁷ Pásztor: A magyarság 72.

⁴³⁸ Az 1245. évi I. lyoni zsinat előírta, hogy a betegeknek Jakab apostol szava szerint szolgáltassák ki az utolsó kenetet. DH 285. 833

⁴³⁹ DH 291. 860

⁴⁴⁰ Jak 5,15

tása alapján a katolikus egyház azt vallja, hogy a szentség kiszolgáltatásának kettős hatása van. Egyrészt a beteget Isten gondviselésébe helyezi, hogy a betegséget állhatatos lélekkel viselje. A szenvedő megkapja a kegyelmet, hogy az Isten közvetlen irgalmába kerül, s ha lehetséges, akkor Krisztus a gyógyulással is megajándékozza. Másrészt a jó halál kegyelmének elfogadására is felkészít, ha a gyógyulásra nem kerül sor.

Egyházi rend

A következő szakasz a papság szentségének felvételét szabályozta. Az apostoli atyák tanítása nyomán intézményes formában is megjelent a klerikusi és a laikusi életállapot közötti különbség. A dogmatikus és liturgikus rendelkezések nyomán a két kategória közti különbség fokozatosan növekedett. Az 1215. évi IV. lateráni zsinat kifejezetten sok, szám szerint 5 kánont szentelt a két státusz sajátosságainak megkülönböztetésére.

Az egyházjog előírta, hogy a jelöltek a szent rendeket fokozatosan nyerjék el. A püspök az úgy nevezett kisebb rendek feladása után szolgáltatta ki a nagyobb rendeket. A papi rendbe való felvételt megelőzte a tonzúra feladása. Nem számított külön rendnek, sokkal inkább a világtól való elfordulást fejezte ki. A tonzúra viselőjét a klerikusi állapothoz tartozó jogok és kiváltságok illették meg, sőt már javadalmak megszerzésére is feljogosította. Így tehát akár világi személyek is igényelhettek egyházi javadalmat, annak ellenére, hogy nem tartoztak az egyházi rendbe.⁴⁴¹ A királyok nagylelkűen adományozták az egyházi javadalmakat pártfogoltjaiknak szolgálatukért cserébe. Szatmári György kancellár, Perényi Imre legfőbb támogatója is anélkül kapta meg a veszprémi majd a váradi püspökség haszonélvezetét, hogy klerikus lett volna. Thurzó Zsigmond, a Perényi család másik közeli rokona is jelentős értékes egyházi javadalmak felett rendelkezett felszentelése előtt. Esztergomi olvasókanonoksága után szerémi püspök volt 1501-ben. A török fenyegetésnek kitett, éppen ezért kis jövedelmű püspökséget felcserélte a jövedelmezőbb székesfehérvári prépostsággal. Majd nyitrai püspök lett 1503-ban, egy évvel később pedig erdélyi püspök, de még ekkor sem szentelték pappá.

Sevillai Izidor püspök tanítása nyomán a kánoni gyűjtemények a 11. század második felére egyre pontosabban meghatározzák az egyes klerikusi fokozatokat, aminek a teljessége a püspöki fokozatban jelenik meg. A váradi zsinati könyv a következő sorrendet jelölte ki az egyházi rendekben való előhaladásra: ajtónállók (*hostiarius*), felolvasó, más néven lektor (*lector*), ördögűző (*exorchista*), akolitus, régies elnevezéssel gyertyavivő (*acolitus*), alszerpap (*subdiaconus*), szerpap vagy diakónus (*diaconus*) és pap (*sacerdos*).⁴⁴² A felsorolt tisztségek

⁴⁴¹ Mályusz: Egyházi társadalom 46.

⁴⁴² A fokozatok rendje hamar kialakult az egyházban. Euszébiosz püspök *Historiae Ecclesiae* VI 43,11-ben közöl egy 251-re datálható levelet, ami fordított sorrendben közli a szolgálati feladatokat.

közül az első négy tartozott a kisebb rendek közé. Az ajtónálló nem engedte belépni a templomba az egyházi büntetéssel sújtottakat és a keresztleletleneket.⁴⁴³ Neki kellett figyelmeztetnie a hitjelölteket a liturgia áldozati része előtti távozásra is. A lektor⁴⁴⁴ még tevékenyebben kapcsolódott be az istentiszteletbe, a prófétai jövendölésekből és az apostoli levelekből összeállított szentírási részeket olvasta fel. Az exorchista felhatalmazása⁴⁴⁵ az ördögűzésre szólt.⁴⁴⁶ Az oltárszolga a gyertyát tartotta az evangélium alatt.

Az utolsó három fokozat alkotja a nagyobb rendeket. Liturgikus öltözetük a dalmatika volt és manipulust viseltek. A 12. századtól kezdték a manipulust az alszerpapok megkülönböztető liturgikus díszének tekinteni. A manipulus átadásának mozzanata bekerült a szubdiakónus szentelésének szertartásába is, ahol az alszerpapi rend jelvényét a püspöktől kapta meg. A szubdiakónus szentelésekor egy üres paténát és egy kelyhet kapott a püspöktől, de kézföltételben nem részesült. A szerpap az ószövetségi leviták szerepét örökölték, sajátos feladata a liturgikus áldozat előkészülete volt. Ez magába foglalta az adományok oltárra helyezését és a mise bemutatáshoz szükséges víz előkészítését. A liturgia során ő énekelte vagy olvasta a szentleckét. Nagy Szent Gergely pápa (590-604) erre a fokozatra is kiterjesztette a tisztaság megőrzését és a nőtlenségi fogadalmat. A pap az áldozatbemutató végzője, közvetítő (*mediator*) Isten és az emberek között.

Házasság

A szentségek sorát a váradi zsinati határozatokban a házasság zárta. A törvénykönyv megfogalmazása szerint:

„Matrimonium autem est maris et femine coniunctio legitima individuum vite consuetudinem retinens, quod per verba contrahitur consensus experimentia de presenti.”⁴⁴⁷

A felek sajátos életmódjának törvényes kapcsolatát a házassági beleegyezés hozza létre. Kánonjogi berkekben a házasságjogi megfogalmazást Modestinus klasszikus definíciójára

⁴⁴³ D 21. c. 1. „Hostiarii, idem et ianitores, qui in ueteri testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur in illud immundus in omni re. Dicti autem hostiarii, quod presint hostiis templi. Ipsi enim tenentes clauem omnia intus, extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium, fideles recipiunt et respuunt infideles.” Friedberg: CIC I. 69.

⁴⁴⁴ „Lectores a legendo, psalmistae a psalmis canendis uocati; illi enim predicant populis, quid sequantur; isti canunt, ut excitent ad compunctionem animos audientium; licet quidam lectores ita miserabiliter pronuntient, ut quosdam ad luctum lamentationemque compellant. Idem etiam pronuntiatores uocantur, quod porro annuntient. Tanta enim et tam clara erit eorum uox, ut quamuis longe positorum aures adimpleant.” Uo.

⁴⁴⁵ „Exorcistae ex greco in latinum adiurantes siue increpantes uocantur, inuocant enim super cathecuminos, uel super eos, qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, ut egrediatur ab eis.” Uo.

⁴⁴⁶ „Acolithi grece, latine ceroferarii dicuntur a deportandis cereis, quando legendum est euangelium, aut sacrificium offerendum; tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilat, sed ad signum leticiae demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua legitur in euangelio: "Erat lux uera, que illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum." Uo.

⁴⁴⁷ DL 29416. p.8. Függelék 193.

vezetik vissza.⁴⁴⁸ A formula szerint a házasság megkívánja a felek kölcsönös beleegyezését, tehát kétoldalú szerződés,⁴⁴⁹ amire az emberi és az isteni törvények egyaránt vonatkoznak.

A házasságjog a kánonjog egyik legjobban felépített része, amit a váradi zsinati határozatok jogalkalmazása kellően alátámaszt. A rendelkezés a kortárs szinodális könyvek és kánonjogi traktátusok gyakorlata alapján megkülönböztette a jegyességet és a házasságot. A pápák, különösen III. Sándor (1159-1181), majd III. Ince (1198-1216) és IX. Gergely (1227-1241) állásfoglalásainak köszönhetően egyre jobban kikristályosodott az eljegyzés és a házasság sajátossága. Az eljegyzés jövőbeli házassági ígéret, amit bizonyos feltételek mellett felbonthattak. A házasság ezzel szemben már szentség, jelenben kötött, kölcsönösen kinyilvánított beleegyezés, amely utólag már nem vonható vissza.

A dekretális jog a házasság létrejöttében a beleegyezés érvényes kinyilvánítását vizsgálta. A bolognai iskolához tartozó kánonjogászok értelmezése szerint a „*consensus facit matrimonium*” elv értelmében a házasság már az eljegyzéssel elkezdődött, s folyamat az elhálással zárul. A francia jogi iskola ellenben az elhálást már nem tartotta a házasságkötés elengedhetetlen feltételének. A beleegyezés fontossága és perdöntő volta miatt az egyház megkövetelte, hogy a házasságkötés nyilvános legyen. A hatályos kánonjogi előírások tiltották az úgynevezett clandestin vagyis titkos házasságot. Már az 1279. évi budai zsinat kiközösítést és nagy összegű váltsággal terhelte azokat a jegyeseket, akik a templomon kívül nyilvánítják ki házassági beleegyezésüket. Az egyszerű emberek gyakrabban kötöttek titkos házasságot, mint a jómódú családok tagjai, mert ezzel elkerülték a nem kívánt kézfogót.⁴⁵⁰ Az egyetemes jog figyelembe vette a két nem biológiai adottságait. A házasságkötés alanyaitól megkívánt életkort a fiúknál 14, a lányoknál pedig 12 betöltött évben szabta meg. A korhiány a régi jogban tiltó akadálynak vagy tilalomnak számított.

A házasság kiszolgáltatásának formájára nem volt kötelező előírás egészen a tridenti zsinatig. A zsinati határozatok a férfi beleegyezését az „*accipio te in coniugem meam*” formulával fogalmazza meg. Ezt követi a nő beleegyezésének kinyilvánítása: „*accipio te in meum virum.*”⁴⁵¹ A házasság érvényes volt akkor is, ha a felek közel hasonló szavakkal fogalmazták meg beleegyezésüket. A különböző késő középkori penitenciás gyűjteményekben előforduló népnyelvi formaváltozatok nem rendelkeztek jogi érvénnyel. Luther később kritikával illette ezt a gyakorlatot, ami felvetette a hiányzó népnyelvi forma meghatározásának kérdését. A több ezer késő középkori házassági per azt is mutatja, hogy világos, népnyelvi jogi definíciók

⁴⁴⁸ „Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.” in: Dig. 23. 2. 1.

⁴⁴⁹ Brundage: Law 33.

⁴⁵⁰ Uo.

⁴⁵¹ DL 29416. p.8. Függelék193.

használata lenne szükséges a házasságkötéskor. A népnyelvi formula hiánya azonban abból adódott, hogy a számos európai nyelv miatt egységes népnyelvi formát a kánonjog nem alakított ki.

A házasság érvényes megkötését az esketési tilalmak és az akadályok befolyásolták. A tilalmak nem engedték meg a házasság kiszolgáltatását az ordinárius engedélye nélkül. A tilalmak tehát elsősorban az esketőnek szóltak. A zsinati határozatok tilalmait meglehetősen tágan értelmezték. A házasságkötés az év bizonyos időszakaiban tilos volt: Advent első vasárnapjától Vízkereszt nyolcadáig, Hetvenedvasárnaptól Húsvét nyolcadáig, valamint Áldozósütörtök előtti vasárnaptól Pünkösöd utáni vasárnapig nem lehetett házasodni. A szöveg megjegyzi, hogy az első periódus nem a törvény (*ex canone*) hanem a jogszokás alapján (*ex consuetudine*) állapították meg. A változó ünnepek miatt a tiltott időszak terjedelme is változott, az év során nagyjából 20 hetet tett ki.

A házassági tilalmak mellett meg kell említeni a házassági akadályokat is. A házassági akadályok magát a házasságot teszik érvénytelenné. Ez azt jelenti, hogy a házasság nem jött létre, akkor sem, ha templomba kötötték pap előtt, ha az akadályt előtte el nem hártották. A szabályozás az akadályok közül a vérrokonságot, a lelki rokonságot és a sógorságot említette meg. A vérrokonságnak két fajtája van: az egyenesági és az oldalági rokonság. A dekretális jog az egyenesági rokonságot, amely olyan személyek között áll fenn, akik közül az egyik a másíknak leszármazottja isteni jogi vagy pontosabban természetjogi akadályként tartotta számon. Az ordinárius az egyenesági rokonság akadályát alól nem adhatott felmentést. Az oldalági rokonság számításánál a germán számítási mód volt életben. Eszerint az oldalági rokonság fokmérője az volt, hogy a rokonok egyike mennyi nemzésnyi távolságra helyezkedett a közös őstől. Az ordinárius megfelelő ok (*iuxta causa*) esetében engedélyezhette az oldalági rokonság esetében a házasságkötést negyedik foktól.

A lelki rokonság a személyek közti szoros, lelki kapcsolat. Hatása, mint említettük a keresztelestől és a bérmlásból származott. Ezért a zsinati határozatok tiltotta a keresztszülő és keresztgyermeké valamint a bérmaszülő és bérmagyermeké közötti házasságkötést. A sógorság „perpetuum impedimentum”, azaz örökös akadály volt, ami egy személy és annak volt házastársának egyenesági rokonai közti házasságkötést tette lehetetlenné. Pl: Nem vehette el valaki elhunyt felesége anyját vagy leányát. De az özvegy összeházasodhat az elhunyt házastársa testvérével, ugyanis ebben az esetben oldalági rokonság állt fenn.

A tiltott időszak

A váradi zsinati határozatok szerkesztői a hazai szinodális könyvek tematikájának megfelelően a házasság szentségének tárgyalása után a *De interdicti tempore* kezdetű cikkelyt

illesztették be. Míg a szentségtani ismertetés a házasságkötés érvényes és megengedett végzését tárgyalja, ez a szövegrész a házasságkötéssel kapcsolatos jogi visszaéléseket tiltja meg. A meglévő esketési tilalmak ellenére mégis előfordult, hogy a nagyobb ajándék reménye,⁴⁵²vagy esetleg a kiszolgáltató pap tudatlansága miatt összeeskettek párokat.

A váradi zsinati határozatok elrendeli a házasságkötés előtti háromszoros hirdetést is. A házasságkötésre jelentkezők nevének és állapotának ismertetése arra szolgált, hogy az esetleges házassági akadályok még a házasságkötés előtt kiderüljenek. Ugyanakkor jelezte a házassági szándék komolyságát és az elhatározás szilárdságát is. A háromszoros hirdetést először a II. lateráni zsinat tárgyalta 1215-ben, a középkori Magyarországon a már említett 1279. évi budai zsinat rendelte el. Ennek ellenére viszonylag későn, csak a 15. században terjedt el a házasság előzetes hirdetése hazánkban. A háromszori hirdetés formája a következő:

„Pál, Miklós fia házasságot akar kötni Katalinnal az iklódi János lányával, ezen a napon, ezért ha valaki ésszerű okot tud, hogy ne legyen, jöjjön és közölje.”⁴⁵³

A pap még kétszer ismertette a felek házassági szándékát a hívek és a házasságot kötni szándékozó felek előtt a templomban. A hirdetés a házasságot megelőző három ünnepnapon hangzott el. A Szécsi-féle esztergomi változat és a veszprémi zsinati határozatok 15 napnyi időt hagytak a hirdetés elmondására.⁴⁵⁴ Az Estei-féle szinodális könyv 10 napra csökkentette a hirdetés elvégzését.⁴⁵⁵ A váradi zsinati határozatok nem vette át az Estei-féle szinodális könyv szigorítását, hanem a korábbi hagyományt folytatta.⁴⁵⁶

A szentségek őrzése

A törzsanyag második része a szentségek körültekintő őrzésére hívja fel a figyelmet. A témakör terjedelmét tekintve a szinodális könyv négy alaptémája közül a legrövidebb, mindössze 16 sor. Az egyház felfogása szerint a láthatatlan kegyelem felbecsülhetetlenül értékessé teszi a szentségeket. Ezért korán megjelent az a törekvés, hogy a „lelki kincsek” védelméről megfelelően gondoskodjanak.

Habár a kánonjog bizonyos feladatokat mindig is fenntartott a férfiak számára, ez nem jelenti azt, hogy a nőket kizárták az egyház életéből, mivel számunkra is voltak sajátos tennivalók. A templomok takarítását az asszonyok végezték. A váradi zsinati határozatok elő-

⁴⁵² Szabó: A középkori. 202.

⁴⁵³ „Forma autem banni sive trine monitionis servari hec debet: Paulus, filius Nicolai vult contrahere matrimonium cum Catherina filia Iohannis de Iklod tali die, ideo si quis habet causam rationabilem, cur fieri non debeat, veniat et dicat.” DL 29416 p.11. Függelék 196.

⁴⁵⁴ Batthyány: Leges III. 475. Solymosi: A veszprémi 67.

⁴⁵⁵ Batthyány: Leges III. 553.

⁴⁵⁶ „Committimus ut bannum sive trinam monitionem in ecclesiis vestris ante matrimonium solemnitates tribus diebus festivis, si vero fieri potest infra spatium quindecim dierum, antequam a contrahentibus solemnem iuramentum in facie ecclesie reciperetis” DL 29416 p.11. Függelék 196.

írta, hogy az oltáron mindhárom abrosz tiszta legyen, egy évben kétszer⁴⁵⁷ kell kimosni a papi ruhákkal együtt. Az oltáron a három abroszon kívül a misézés szükséges kellékei lehettek, mint az ereklye, a kereszt, a szükséges liturgikus könyvek, a gyertyák és a pixis. A zsinati határozatok elrendelte, hogy a nők nem ministrálhattak, sőt még a kelyhet sem érinthették meg. A 451. évi khalkedoni zsinat óta tilos az asszonyoknak az oltárhoz bemenni. A 895-ös Nantes-i zsinat pedig a nők templomi liturgikus szolgálatát tiltotta meg.⁴⁵⁸

A zsinati határozatok a liturgikus kellékek és eszközök számáról, anyagáról és használatáról is rendelkezik. A könyvhasználatra utaló érdekes megjegyzés, hogy a templomokat elégséges egyházi könyvvel lássák el.⁴⁵⁹ A könyvekről való gondoskodás már az esztergomi zsinati határozatok első változatában szerepelt.⁴⁶⁰ Ezt követően az összes szinodális könyv átvette ezt a rendelkezést.⁴⁶¹ A váradi egyházmegyében minden templomban megvoltak a szükséges liturgikus könyvek a 16. század elején.

A váradi szinodális könyv a veszprémi határozattól eltérően ebben a fejezetben nem utal a temetkezésre. A templomban való hús és más élelem tárolásának tiltását sem tartalmazza. A váradi anyag megerősíti a szentségek kiszolgáltatására használatos olajok körültekintő tárolását. A szentségek őrzésével, különösen az eucharisztia védelmével kapcsolatban a Liber Extra rendelkezéseit ismétli meg.⁴⁶²

A liturgikus tér rendezésével kapcsolatban egy érdekes eltérés figyelhető meg. Míg a veszprémi határozat szerint a „*atria undique bene ornata et decenter custodita*,”⁴⁶³ addig a váradi zsinati határozatokban az „*altaria*,” oltár kifejezés olvasható. Az esztergomi szinodális könyv két régebbi változata⁴⁶⁴ az „*atria*” szót használja. A mondat állítmánya egyes szám harmadik személyben szerepel, míg a mondat alanya többes számú. Mivel a mondatrészek nincsenek kellően egyeztetve, ezért véletlen elírással vagy nyomdahibával állunk szemben. Az Estei-féle határozatban ellenben az „*altaria*” kifejezésre módosították⁴⁶⁵ a szövegrészt. Az esztergomi és a váradi szövegkörnyezetben is az oltár tartozékainak leírása folytatódik. A veszprémi anyagban ezt követően sajátos betoldás van. A már említett tárolási tilalom egyértelműen a templom belsejére vonatkozik. Bunyitay megjegyzése – miszerint a váradi zsinati határoza-

⁴⁵⁷ Az első esztergomi szinodális könyv csak egy alkalmat ír elő. in: Batthyány: Leges III. 270. A Szécsi-féle változatban már „*saltem bis in Anno*” szerepel. in: Batthyány: Leges III. 476.

⁴⁵⁸ X 3. 2. 1. „*Ut nulla femina ad altare praesumat accedere, aut Presbytero ministrare, aut infra Cancellos stare aut sedere*” Friedberg: CIC II. 454.

⁴⁵⁹ „*Libros ecclesiasticos sufficientes habete.*” DL 29416 p.11. Függelék 196.

⁴⁶⁰ Batthyány: Leges III. 270.

⁴⁶¹ Batthyány: Leges III. 476. 554; Solymosi: A veszprémi 69.

⁴⁶² X 3. 44. 1. „*Statuimus, ut in cunctis ecclesiis chrisma et eucharistia sub fideli custodia clavibus adhibitis conserventur*” Friedberg: CIC II. 649.

⁴⁶³ Solymosi: A veszprémi 69.

⁴⁶⁴ Batthyány: Leges III. 270. 476.

⁴⁶⁵ Batthyány: Leges III. 554.

tok egyszerűen a veszprémi konstitúció szó szerinti másolata- ebben az esetben sem állja meg a helyét. Az teljes bizonyossággal nem állítható, hogy a váradi zsinati határozatok ebben tudatosan tér el az esztergomi szinodális könyv korábbi „atria” kifejezésétől. De az igen, hogy nem helytálló az a vélemény, hogy a veszprémi határozatok szolgálalkú másolataként készült.

A korporálét kizárólag a diakonusok és a papok moshatták ki olyan tiszta edényben, amit más célra nem használtak. A vizet a templomon belül öntötték ki, olyan helyre, ahol nem közlekedtek. A lehető legszigorúbban ügyeltek arra, hogy az esetleges ostyadarabokat akár véletlenül is meggyalázzák. A váradi zsinati határozatok az általános gyakorlatot követve elrendelte, hogy a kehelytakarót alsóbb rangban lévő papok mossák ki. Az elhasználódott és ócska liturgikus ruhákat elégették és a hamut a templomon belül elásták.

A szent szolgálatok ellátása

A váradi zsinati határozatok megállapítása szerint az egyházmegyes papság harmadik fontos tudnivalója az istentiszteletek méltó végzése:

„Tertia scientia presbyteros expedit esse ornatos, que in divinorum officiorum celebratione consistit.”⁴⁶⁶

Már az apostolok korától fogva kialakult az a meggyőződés, hogy a vallási tevékenységek csúcspontja az istentiszteleti cselekményekben kristályosodik ki. A keresztény közösség az eucharisztikus áldozaton kívül is összegyűlt a nap bizonyos óráiban, sőt még éjszaka is, hogy Krisztus parancsa szerint szüntelenül imádkozzon.⁴⁶⁷ Az istentisztelet során az ember Isten iránti belső hódolata nyilvánul meg időtől függetlenül. Szent Benedek regulájában pontosan meghatározta a szerzetesi zsolozsmázás szabályait, amit később a székesegyházak és a plébániatemplomok is követni kezdtek. A szerzetesek ugyanis bekapcsolódtak a székesegyház liturgikus életébe, sőt gyakran közülük kerültek ki a püspökök is, különösen is a koraközépkorban. „Napjában hétszer mondok dicséretet neked”⁴⁶⁸-olvasható a Zsoltárok könyvében. Ezért a szerzetesek hét alkalommal gyűltek össze közös imádságra. A 150 zsoltárt felosztották a hét napjaira, amit himnuszokkal és olvasmányokkal egészítettek ki.

A liturgikus nap a vigília szertartással kezdődik, amelynek hétköznap kettő, vasár és ünnepnap három nocturnusból áll. Az általános előírás szerint a Laudest virradatkor végezték, majd a Prima következett a régi időszámítás szerint reggel hat órakor. A nap folyamán három imaórát mondtak még. A Tertia mostani idő szerint kilenckor, a Sexta délben és a Nona dél-

⁴⁶⁶ DL 29416 p.11. Függelék 196.

⁴⁶⁷ Lk 18,1; 21,36

⁴⁶⁸ Zsolt 118,164

után háromkor volt. Alkonyatkor a vesperás eléneklésére gyűltek össze. A napot a Completorium elimádkozásával zárták.⁴⁶⁹

A váradi zsinati határozatok második témaköre az egyetemes jogszabályokat ismétli meg. Figyelmezteti a klerikusokat, hogy fáradhatatlanul végezzék a hajnali zsolozsmát. Az imaórákat énekeljék vagy olvassák végig, a miséket ájtatosan végezzék.⁴⁷⁰ A székesegyházban az éneklő kanonok feladata volt, hogy a szertartások pontos rendjére ügyeljen. Ezért az imaórákon jelen kellett lennie, akadályoztatása esetén a helyettese látta el a feladatát. A zsinati határozatok előírta, hogy a javadalmasok figyeljenek oda, hogy a megfelelő időpontban ott legyenek a szertartásokon.

Vincenzo Guidoto velencei követ is a váradi püspökség bemutatásakor fontosnak tartotta jelteni, hogy Szent László sírja mellett éjjel nappal szüntelenül zsoldároznak.

„Ha il corpo de Santo Wladislao fo Re de Hungaria in la sua gesa, alla sepultura dilqual ultra tutte le hore diurne et nocturne de di et de nocte sempre se canto psalmi.”⁴⁷¹

Az egyház szent szolgálatainak alapja és középpontja kezdetektől fogva a mise, Krisztus áldozatának megjelenítése. Ezen a keresztáldozat ismétlődik meg, amelyben a pap Krisztust jeleníti meg. Az egyház felfogása szerint a szent misét valójában Krisztus mutatja be minden alkalommal a pap által. Így a szent szolgálatok szabályozására egyedül az egyház illetékes. A Tízparancsolat alapján minden keresztény kötelessége, hogy a vasárnapot és az előírt ünnepeket megszentelje.

A középkor első századaiban a misék napi végzésének gyakoriságát még nem szabályozták. Ugyanakkor vitán felül áll, hogy a papok egyik legfontosabb feladata a vasárnapi mise bemutatása volt saját templomukban. A Decretum Burchardi szerint a szertartást a hívek szentelt vízzel való meghintésével kell megkezdeni.⁴⁷² Bár a Decretum Gratiani tartalmaz olyan kitételt, ha a püspök énekes misét végez, azon az oltáron aznap már más pap nem misézhet. De mivel a székesegyházban több oltár is van, azokon minden további nélkül elvégezhető a szent cselekmény. A 12. századi pápai törvényhozás már tiltja a binálás szokását, azaz minden pap napi egy misét végezhet. A mise végzése nem fakultatív, hanem kötelező előírás. A kánoni rugalmasság elve azonban megengedi karácsony napján és a jog által megengedett

⁴⁶⁹ Mályusz: Egyházi társadalom 60.

⁴⁷⁰ DL 29416 p.12. Függelék 197.

⁴⁷¹ közli: Firnhaber: Vincenzo Guidotos 136; Egyháztörténelmi emlékek 214.

⁴⁷² „Omnibus diebus dominicis quisque presbyter in sua Ecclesia ante Missae solennia aquam benedictam faciat in vase nitido, et tanto mysterio convenienti, de qua populus intrans Ecclesiam aspergatus, et atrium eiusdem Ecclesiae cum crucibus circumeundo similiter aspergat, et pro animabus ibidem quiescentibus oret.” BWD 2. 52.

esetekben is a naponkénti több misét.⁴⁷³ Ilyen esetekben *consumatio* és a *purificatio* az utolsó misén volt csak.

Mivel a liturgia a legkitüntetettebb szertartás, a határozat előírja, hogy az áldozópapok figyeljenek a méltó és egységes végzésre.⁴⁷⁴ Ezt egészíti ki az a rendelkezés, hogy az áldozópap halálos bűnben nem misézhet, csak ha előtte meggyónt. Ha ellenben nem tudott meggyónni, sürgős és fontos esetben a nagy botrány okozása nélkül elvégezheti a szertartást.

A Jagelló korra is jellemző volt a gyászmisék gyakori mondatása.⁴⁷⁵ Ezek a szertartások külön imákat tartalmaztak az elhunytak lelki nyugalmáért. A váradi egyházmegyére vonatkozó sajátos liturgikus rendelkezések külön részben szerepelnek a *De missis, vesperis ac matutinis* cím alatt. Mint látni fogjuk, a váradi zsinati határozatok jelentős többletet fogalmaz meg a mise, vecsernye és matutinum szabályozásakor a zsolozsma helyi végzésével kapcsolatban a többi ismert zsinati határozatokhoz képest. Ezzel magyarázható, hogy a szerkesztők külön címet szántak a liturgikus rendelkezések részletes leírásakor.

A lelkek és az egyház kormányzása

A váradi szinodális könyv negyedik és egyben záró témája a lelkek és az egyház kormányzásának elméleti ismereteit és gyakorlati teendőit foglalja össze. Már a kézbevételekor feltűnik, hogy a törvénykönyv négy témaköre közül ez a szakasz a leghosszabb terjedelmű. A dekretális jellegű rendelkezések tárgyalásában az egyházfegyelmi kérdések dominálnak.

Az egyházjog legfontosabb célja a lelkek üdvössége, amiről semmilyen körülmények között nem feledkezhet meg. Már Chartres-i Szent Ivó Dekrétumában megjelent az a gondolat, hogy az egyházi törvény rendelkezései összekapcsolódnak a lelkek üdvösségével: „*Omnis institutio ecclesiasticum legum ad salutem referenda est animarum.*”⁴⁷⁶ A püspök az egyházi törvények segítségével őrködött az egyház nyugalma és a lelkek üdvössége fölött a saját egyházmegyéjén belül.

A középkorra jellemző szigorú és részletes szabályok egyrészt az isteni jogon, a kinyilatkoztatáson alapultak, amelyek minden korra érvényesek. Az egyház életét emellett az egyházi törvények is irányították. Az egyházi törvények, mint minden törvény tükrözi annak a korszaknak a felfogását, amelyben keletkezett. A váradi zsinati határozatok egyházfegyelmi intézkedésein keresztül a késő-középkori kulturális és szociális életbe is bepillantást nyerhetünk. Az egyházkormányzat és a lelkek üdvösségének kölcsönösségéből az is következik,

⁴⁷³ D. 1. c. 53. „*Sufficit sacerdoti semel in die celebrare, et excipit duos casus, scilicet necessitatem et festum Nativitatis*” Friedberg: CIC I. 1308.

⁴⁷⁴ „*Quia vero misse officium inter cetera divina officia est excellentius, merito et devotius et cum cautele studio ac uniformiter convenit celebrare.*” DL 29416 p.11. Függelék 196.

⁴⁷⁵ Pásztor: A magyarság 79.

⁴⁷⁶ PL 162,74

hogy bármilyen jellegű egyéni törvényszegés sebet ejt az egyházon. A formális logika alapján azonban azt is látni kell, ha nem megfelelően kormányozzák az egyházat, akkor a hívők egyéni vallásos élete is kárt szenved.

A váradi anyagban a többi ismert szinodális könyvhöz képest teljesen új dekretális téma nem szerepel. Szerkezetét tekintve leginkább az esztergomi szinodális könyv Szécsi-féle változatához mutat közeli hasonlóságot. A simónia, a temetkezés és a tized tárgyalása ugyanis hiányzik az 1493-as szinodális könyvből. Az esztergomi és a váradi anyag szövegösszevetése azonban másra enged következtetni. Az említett tartalmi hiányosság ellenére a váradi határozat összeállítói a későbbi Estei-féle szinodális könyv megfogalmazását és változtatásait követték. A két törvényszöveg közti hasonlóság olyan mértékű, ami alapján joggal feltételezhető, hogy a váradi zsinati határozatok szerkesztője szinte csak minimális stilisztikai változtatásokat eszközölt az esztergomi zsinati határozatok másolásakor. A szöveget magyarázatok hozzáfűzésével és tematikai kiegészítésekkel látta el, hogy a váradi egyházmegye helyi igényeire és szokásaira is reflektáljon.

A simónia

A zsinati határozatokban a szentségek és a papok gyakorlati tudnivalói után az egyes dekretális témák szabályozása következik. Ezek közül az első a simónia, pontosabban annak egyházi tiltása. A kifejezés Simon mágus nevéből és cselekedetéből származik, akit Fülöp apostol térített meg. Simon pogány gondolkodó volt, aki a kereszténység előtti gnosztikus tanokat képviselte. Főműve, a *Nagy tagadás* című könyve nem maradt fenn, de az egyházatyák elbeszélései alapján a Tóra rabbinikus értelmezésének és az alexandriai zsidó hellenisztikus filozófiai gondolkodásának ötvözeteként fogható fel. A mágus a csodás gyógyításokban jövedelmező üzleti lehetőséget látott, ezért pénzen meg akarta vásárolni az apostolok természetfeletti képességét.

„Amikor Simon látta, hogy az apostolok kézrátétellel közvetítik a Szentlelket, pénzt ajánlott fel nekik: „Adjatok nekem is olyan hatalmat - mondta -, hogy akire csak ráteszem a kezem, megkapja a Szentlelket.”⁴⁷⁷ -számol be az Apostolok Cselekedetei, a Szentírás egyik könyve. A továbbiakban azt olvashatjuk, hogy Péter apostol a kérést igen erélyes elutasította: „Vesszen el a pénzed veled együtt, mert azt hitted, hogy az Isten ajándékát, pénzen meg lehet venni. Semmi részed benne és semmi közöd hozzá, mert szíved nem tiszta az Isten előtt. Térj meg hát gonoszágodból, és kérd az Istent, hogy bocsássa meg szíved szándékát!”⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ ApCsel 8,18-19

⁴⁷⁸ ApCsel 8,20-23

A lelki javakat ugyanis nem lehet megvásárolni, mégcsak megkísérelni sem, mert a forrásuk nem emberi dimenzióba tartozik. A főapostol szigorú elutasítása azóta is mérvadó a simónia szabályozásában. Ez alapján alakult ki az egyház felfogásában, hogy a simónia nem más, mint az anyagilag nem mérhető kegyelem pénzbeli forgalmazása, adása és vevése.⁴⁷⁹ Ezért már az apostolok korától megfigyelhető, hogy a lehető legszigorúbban tiltotta a kegyelem pénzben történő értékesítését. A simónia elutasításának első írásos említése a 451-es khalkedoni zsinat 2. kánonjához fűződik.⁴⁸⁰ A következő egyetemes zsinatok rendelkezései fokozatosan utasították el a simóniát az egyes szentségek, így a keresztség és a bérálás kiszolgáltatásakor. Ezt követően az egyházi szentelményekre is kiterjesztették a tilalmat, különösen a temetés szabályozásakor. A szerzetesi élet védelmének érdekében elítélték a megvesztegetést a kolostorba való belépéskor. Az 1215. évi IV. lateráni zsinat határozottan elítélte a pénzzel vagy erőszakkal történő megvesztegetést, s nem fogadta el azt az érvet, hogy ez a szokás már régóta megfigyelhető az egyházban.⁴⁸¹

A váradi zsinati határozatok tiltotta továbbá a szentelt krízma árusítását,⁴⁸² a gyermekkeresztelések és a feloldozások pénzzel való megváltását is. A szentségek kiszolgáltatását a Mátté evangélium 10. fejezetének 8. versére hivatkozva ingyen végezték. A pap fáradtságát, munkáját valamilyen formában mégis csak honorálták.

A váradi anyag ebben a témakörben visszautalt a korábban már megfogalmazott tilalmakra is.⁴⁸³ A szerkesztők nem felejtik el megjegyezni, hogy az *Interdicti tempore* kezdetű részben részletes szabályozás található.

A temetkezés

A váradi zsinati határozatok röviden szabályozta az egyházmegyében meglévő temetkezési szokásokat és a temetési fegyelmet. A fejezet a kánonjog egyik visszatérő kérdésével, a

⁴⁷⁹ Jedin: History 682.

⁴⁸⁰ „Si quis episcopus ob pecuniam fecerit ordinationem et sub pretio redegerit gratiam, quae non potest venundari, ordinaveritque per pecunias episcopum aut presbyterum seu diaconum vel quemlibet ex his, qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecunias dispensatorem aut defensorem vel quemquam, qui subiectus est regulae, pro suo turpissimi lucri commodo: is, cui hoc adtemtanti probatum fuerit, proprii gradus periculo subiacebit, et qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione vel promotione, quae est per negotiationem facta, proficiat. Sed sit alienus ea dignitate vel sollicitudine, quam per pecunias adquisivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis exstiterit, si quidem clericus fuerit, proprio gradu decedat, si vero laicus aut monachus anathematizetur.” COD 63.

⁴⁸¹ „ad cumulum damnationis maioris quidam turpitudinem et pravitatem huiusmodi nituntur defendere, per consuetudinem longo tempore observatam. Tantum igitur abolere volentes abusum, consuetudinem huiusmodi, quae magis dicenda est corruptela, penitus reprobamus.” COD 240.

⁴⁸² A szentelt krízma vételének tiltását a II. lateráni zsinat 2 kánonja fogalmazza meg először: „Si quis praebendam vel prioratum seu decantum aut honorem vel promotionem aliquam ecclesiasticam seu quodlibet sacramentum ecclesiasticum, utpote chrisma vel oleum sanctum, consecrationes altarium vel ecclesiarum, interveniente execrabili ardore varatitiae, per pecuniam adquisivit, honore male acquisito careat; et emptor atque venditor et inventor nota infamiae percillantur.” COD 173.

⁴⁸³ „usurpare nolite, pro ut super de titulo De interdicti tempore scriptum est” DL 29416. p.13. Függelék 198.

feleség temetkezési helyének megválasztásával kezdődik. A temetkezési fegyelem fokozatosan fejlődött 12. század közepétől.⁴⁸⁴ A *Decretum Gratiani*, az egyházjog nagy tekintélyű, de pápai jóváhagyás nélküli gyűjteménye a temetési fegyelem szabályozásakor még szigorúan tiltotta a feleség szabad sírhelyválasztását. Gratianus azzal érvelt, hogy a házassági kötelék sajátos természete miatt⁴⁸⁵ a feleség követi a férjet életében és halálában is.⁴⁸⁶ A házassági beleegyezés sajátos természete miatt az asszonyokat férjük mellé kell temetni. A *Decretum Gratiani* jogalkalmazása tehát a feleség végakarátát és szabad rendelkezését feltűnően korlátozott. Ezzel szemben IX. Gergely pápa dekretális gyűjteménye már megengedte 1234-ben, hogy az asszonyok dönthessenek temetkezési helyükről.⁴⁸⁷ Az elhunyt feleséget tehát a férj sírjába temették, ha korábban nem gondoskodott másik nyughelyről. A váradi zsinati határozatok temetkezési rendelkezése szerint a meghalt feleség a férj mellé került, vagy ha nem tetszett, akkor választhatott más végső helyet is.⁴⁸⁸

A fallal és árokkal körülvett temetők⁴⁸⁹ egyházi kézben voltak, földjét általában a püspök szentelte meg. A falak egy zárt kertet határoltak körül, ahová kizárólag azokat temették, akik megőrizték az egységet az egyházzal életükben. Hazánkban a szabolcsi zsinaton írták elő először a templom melletti temetkezést 1092-ben. A megszentelt föld a templom körül terült el, mivel a középkor emberének fontos volt, hogy a szentek közelében legyen, a megdicsőült igazak társaságában maradjon. Az évfordulós gyászmisék során a hívek meglátogatták hozzátartozóik sírjait is, mivel a temető a templom mellett terült el.

A temető fizikai megjelenése a középkor gondolatvilágában már megelőlegezte az édenkertbe való bejutás lehetőségét. A körülhatárolt kert azt a szakrális képzetet erősítette, hogy a temető egy ideiglenes megálló a keresztény hit által hangoztatott feltámadás előtt. A kolostorok temetőit ezért gyakran gyümölcsfákkal ültették be, a sírok közt pedig gyógynövényeket is ültettek. A gazdagabb családok előszeretettel alapítottak monostorokat, és fenntartották igényüket arra, hogy a családtagjaik oda temetkezzenek. A szerzeteseket később anyagiilag is támogatták, hogy az elhunytakért végzett imádságokat fáradhatatlanul végezzék.

A temető és a templom ebben az időben még szerves egységet alkotott. A temető a templom mellett helyezkedhetett el, a templom falai körül, adott esetben a templom falain

⁴⁸⁴ Szuromi: Egyházfegyelem 43-61.

⁴⁸⁵ C 13. q. 2. c. 2. „Quos coniunxit unum coniugium coniungat unum sepulcrum, quia una caro sunt, et quos Deus coniunxit homo non separet.” Friedberg: CIC I. 721.

⁴⁸⁶ C. 13. q. 2. c. 3. „Unaquaque mulier sequatur virum suum, sive in vita sive in morte.” Friedberg: CIC I. 721.

⁴⁸⁷ X 3. 28. 7. „De uxore vero, utrum, quemadmodum et vir, liberam debeat habere sepulturam, nobis videtur, quod nulla super hoc inter virum et mulierem sit facienda distinctio, sed utrique in casu isto aequalem esse credimus facultatem, quum electio ista ad eum potius statum pertineat, in quo mulier solvitur a lege viri. Utrum autem pater, quo magis voluerit, minores filios valet sepelire, non invenimus a sanctis Patribus definitum, et propterea terrae consuetudini decernimus relinquendum.” Friedberg: CIC II. 551.

⁴⁸⁸ „Potest tamen, ubi maluerit, eligere sepulturam.” DL 29416. p.13. Függelék 198.

⁴⁸⁹ „Item cimiterium eum fossis lignis seu muro segregari precipiatur.” DL 29416. p.17. Függelék 202.

belül is temetkezhetek.⁴⁹⁰ A kortárs szinodális könyvek szerint világiakat - kivéve a patrónus és a templom építéséhez hozzájárulók - csak engedély birtokában lehetett a templomon belül eltemetni.⁴⁹¹ A váradi zsinati határozatok habár ezt a rendelkezést nem vette át, úgy tűnik, hogy az egyházmegye területén életben volt ezt a gyakorlat. A váradi székesegyház legelőkelőbb halottja, maga az alapító, Szent László király volt. A váradi főpapok és egyházi személyek közül sokan, többek között Ivánka püspök (1326), Futaki Demeter püspök (1372), Bebek Domokos püspök (1374), Scolari András (1426), Farkas János püspök (1495) és Thurzó Zsigmond püspök (1512) is a székesegyházat választotta nyughelyéül magának.⁴⁹²

A temetés végtisztessége alanyi jogon mindenkit megillet, akik az egyház tagjai lettek a keresztség által, és nem hagyták el azt életük végéig. Az egyetemes egyházjog meghatározott személyektől megtagadta az egyházi szertartást. A tilalom mögött nem csak az esetleges büntetést kell keresni, hanem az emberi személy döntésének maximális tiszteletét is észre lehet venni. A kánonjog ugyanis azoktól tagadta meg a temetést, akik már korábban elutasították az egyházat és életükben kitartottak emellett a döntésük mellett.

Az összeállítók részletesen felsorolják a nyilvános bűnöket, amik miatt nem engedélyezhető a kiszolgáltatás:

„Debent autem ecclesiastica sacramenta et etiam sepultura ecclesiastica denegari hereticis, paganis, Iudeis et omnibus extra fidem catholicam constitutis nec non excommunicatis minori excommunicatione et interdictis atque hiis, qui torneamentis moriuntur, et insuper usurariis, predonibus et raptoribus manifestis, nisi penituerint et usuras rapinasque restituerint, vel ad restituendum securitatem prestiterint secundum formam iuris.”⁴⁹³

Az egyetemes jog előírás alapján nem részesülhettek temetésben az eretnekek, pogányok, zsidók, kiközösítettek, öngyilkosok, közismerten halálos bűnben elhunytak, illetve akik elmulasztották gyónásukat életük utolsó húsvétján. Ha jól megnézzük, akkor a felsorolt esetek zömében az elhunytak eleve nem tartoztak az egyházhoz. A halálos bűnben elhunytak és az utolsó húsvéti gyónást elmulasztókkal szemben azt feltételezték, hogy megszakították az egyházzal való közösségüket. A temetőt azonban nemcsak fallal vették körül, hanem árokkal is. Ide hantolták el azokat, akik az egyház közösségét életükben elutasították.

⁴⁹⁰ C 3. q. 2. c. 18. „Nullus mortuus infra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbyteri, uel fideles laici.” Friedberg: CIC I. 727.

⁴⁹¹ Batthyány: Leges III. 272; 478. Solymosi: A veszprémi 75.

⁴⁹² Balogh: Varadinum II. 283.

⁴⁹³ DL 29416. p.13. Függelék198.

A tized

A tized első említése a Teremtés könyvére nyúlik vissza.⁴⁹⁴ Ábrahám miután hazaérkezett a győztes csatából, spontán módon úgy fejezte ki háláját, hogy a zsákmány tizedét felajánlotta az Istennek. Később Jákob tett ígéretet arra, hogy ha sikerrel fog járni, akkor tizedet fog fizetni minden jövedelméből, amit az Úrtól kap.⁴⁹⁵ A pátriárkák alkalmi felajánlása után Mózes törvénykönyve tette kötelező gyakorlattá a tized fizetését. A befolyt összeg a templomot illette, miből a papok és a leviták is részesültek.⁴⁹⁶ Habár a tizedfizetést az Ószövetségi Szentírás részletekbe menően szabályozta, az ősegyház mégis tartózkodott az átvételétől. Az első 5 évszázadban teljesen ismeretlen fogalom volt, mivel a keresztény közösségekben az önkéntes adakozás gyakorlata terjedt el helyette.

Az egyházi tizedre első említése az 567-es Tours-i zsinaton volt. A regionális gyakorlat előnyeit felismerve I. Hadrián pápa (772-795) általános egyházi bevételi forrásnak tette meg a tizedet 787-ben. A tized Ágoston nyomán IX. Gergely dekretális gyűjteményén keresztül a rászoruló lelkeknek járó szolgáltatásként (*tributa egentium animarum*) honosodott meg az egyházi szóhasználatban. Hazánkban Szent István elrendelte, hogy „akinek az Isten tizedt adott, a tizedet adja Istennek”.⁴⁹⁷ A tizedfizetés gyakorlatát majd a szabolcsi zsinat részletesen szabályozta. Hazánkban a tized évszázadokon át megőrizte annak a kornak a jellegét, amelyikben keletkezett.⁴⁹⁸ A beszolgáltatás elsősorban a mezőgazdaságot terhelte. Tizedet kellett adni mindenféle gabonából, azaz búzából, rozsból, árpából és zabból, továbbá kölesből, borból, méhből, juhból és kecskéből.⁴⁹⁹ Mivel a tized részletes bemutatása meghaladja a dolgozat keretét, ezért csak a Váradra vonatkozó adatokat vagy a váradi zsinati határozatok intézkedéseit ismertetjük az alábbiakban.

Az egyházi személyek legjövedelmezőbb bevételi forrásának bizonyult az évszázadok során. A 15. század végi és 16. század eleji esztergomi és egri főpapi számadások⁵⁰⁰ arról tanúskodnak, hogy az egyházi jövedelem 77,5 %-a tizedből származott.⁵⁰¹ Feltehetőleg a váradi püspökség legnagyobb bevételi forrása is tizedből származott, a beszédés joga eredetileg a püspököt illette meg, aki ezt a jogot bizonyos területeken átengedte a káptalannak. A tizedszedési joga az egész egyházmegyére kiterjedt, de voltak kivételek.⁵⁰² A váradi püspök jöve-

⁴⁹⁴ Ter 14,20

⁴⁹⁵ Ter 28,22

⁴⁹⁶ Ám 4,4; 1Mak 3,49

⁴⁹⁷ „Si cui deus decem dederit in anno, decimam deo det; et si quis decimam suam abscondit, novem solvat. Et si quis decimacionem episcopo separatam furatus fuerit, diiudicetur ut fur ac huius modi compositio tota pertineat ad episcopum.” Závodszy: A Szent István 156.

⁴⁹⁸ Mályusz: Egyházi társadalom 20.

⁴⁹⁹ Holub: Zala megye 364-66.

⁵⁰⁰ ifj Barta – Barta: III. Béla jövedelmei 420-421.

⁵⁰¹ Fedeles: A püspökség 443.

⁵⁰² Bunyitay: A váradi püspökség II. 260.

delmét kiegészítette a szeretet-adomány (*charitativum subsidium*), amit az egyházmegye papjai ajánlottak fel.⁵⁰³

A váradi zsinati határozatok külön figyelmezteti a papokat, hogy lelkiismeretesen gondoskodjanak a tizeddel kapcsolatos intézkedések végrehajtásáról, mert akik a visszaélők számára nem szabják ki az előírt büntetést, azok az egyházi hatalmat károsítják meg. A lelkipásztorkodó papság is érdekelt volt a tized pontos befizetésében, mert ennek a negyedét, nyolcadát vagy tizenhatodát kapta munkájáért cserébe.

A püspök a gondatlanul eljáró papot minden javától megfosztja, börtönbe vetteti és kizárja a templomból.

„Si qui autem ex vobis temeritate propria imposterum huiusmodi censuras ob causam non solutionis decimarum seu aliorum iurium nobis debitorum aut quoquo <modo> aliam impositam non curarent observare, cum ex hoc rumpatur nervus ecclesiastice potestatis, committimus, ut propter irregularitatem ex hoc contractam incarcerari et bonis omnibus per vicarium valeant spoliari, de eorum quoque ecclesiis excludi, de quibus aliis personis idoneis observato debito iuris ordine debeant providere.”⁵⁰⁴

Akik ellenben nem fizetik a tizedet, holott megtehetnék, még halálveszély esetében sem gyónhatnak és áldozhatnak, hacsak nem tették előtte jóvá mulasztásukat.

„Si quos autem ex vestris parochianis sciveritis decimas non solvisse, quibus tenentur, et publicatum extiterit, eosdem ad communionem nullatenus etiam in mortis articulo admittatis, nisi non habuerint unde solvere aut satisfaciant de eisdem.”⁵⁰⁵

A kiközösítés

Láthatjuk, hogy a váradi püspök nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy egyházmegyéje papjai és hívei az alapvető erkölcsi normákat megismerjék és betartsák. A hétköznapi életben azonban az ideák megvalósítása, gyakorlatba ültetése korán ment zökkenőmentesen. A társadalmi konvenciókat áthágó és az isteni vagy egyházi törvényeket megszegő híveit büntetéssel sújtotta. A büntetés célja mindig az elkövető magatartásának megváltoztatására irányult. Az elkövetett visszaélés lelki vagy anyagi kárt okozott az egyház számára, amit az elkövetőnek valamilyen formában rendeznie kellett. A váradi zsinati határozatok mindhárom ismert egyházi szankciót, a kiközösítést (*excommunicatio*), a tilalmat (*interdictum*) és a felfüggesztést (*suspensio*) is tárgyalja.

⁵⁰³ Bunyitay: A váradi püspökség II. 268-69.

⁵⁰⁴ DL 29416. p.14. Függelék 199.

⁵⁰⁵ Uo.

A három szankció közül a kiközösítés szabályozása a legrészletesebb, amely külön címben szerepel. Az egyház életében a kiközösítés egészen a 13. század elejéig a bűnbánati fegyelem megnyilvánulása volt, a vezeklők rendjébe való tartozást jelentette. A 13. századtól kezdve gyógyító jelegű szankciónak számított. Róbert esztergomi érsek a zsidók és izmaeliták hivatalviselése miatt interdictum alá vette az országot.⁵⁰⁶ Elsőként él a kiközösítés jogával hazánkban, amit II. András király (1205-1235) tanácsadóival szemben rendelt el 1232-ben.⁵⁰⁷

A váradi zsinati határozatok mértékletességre inti az illetékes személyeket, hogy az egyházi kiközösítést csak jogos esetben szabják ki. A büntetés gyakori és helytelen alkalmazása zavaróan hatott a papság és a hívek együttműködésére a Jagelló korban. Azok a személyek, akiket méltánytalanul ítétek el vagy aránytalan nagy büntetéssel sújtottak, eltávolodtak az egyháztól. Érthető módon ebben a közegben, ahol az egyéni érdekek olykor jogtalanul is sérülhettek, a reformátorok tanítása is könnyebben talált követőkre.

A váradi zsinati határozatok az általános jogi terminológiát használva megkülönbözteti a kiközösítés vagy „excommunicatio” két típusát, az „excommunicatio minor”-t és az „excommunicatio maior”-t. Az „excommunicatio maior” súlyos büntetést jelent, a vétkest kizárták a hívők közösségéből:

„Maior est, cum anathematizatur aliquis extinctis candelis, pulsatis campanis vel ob causam aliquam ab eo, qui potestatem habet, in aliquem excommunicationis sententia fertur. Et ista separat hominem excommunicatum a communione fidelium et participatione ac perceptione ecclesiasticorum sacramentorum et ab ingressu ecclesie, sed nec iuxta ecclesiam debet stare excommunicatus, dum divina officia celebrantur.”⁵⁰⁸

A kioltott gyertyák előtt harangszó közben mondták ki a kiközösítést, az arra illetékes személy külön szertartás nélkül kihirdette az ítéletet. A kiközösített személyt elkülönítették a hívők közösségétől. A szentségek vételétől és a templomba belépéstől is eltiltották. A kiközösített személy még a templom közelében sem tartózkodhatott, amikor bent szertartást végeztek. Kisebb kiközösítéssel azt sújtották, aki nagyobb kiközösítéssel közösködött:

„Minor vero excommunicatio contrahitur, cum aliquis participat excommunicato maiori excommunicatione et hec removet a participatione sacramentorum vel eucharistie, donec fuerit absolutus”.⁵⁰⁹

Az excommunicatio minor a szentségektől való eltiltást eredményezte, egészen addig, amíg fel nem oldozták. A zsinati határozatok azt tanácsolta, jobb, ha a kisebb kiközösítéssel

⁵⁰⁶ Hermann: A katolikus egyház 98.

⁵⁰⁷ Theiner: Vetera Monumenta I. 107

⁵⁰⁸ DL 29416. p.14. Függlék 199.

⁵⁰⁹ Uo.

büntetett klerikus nem lép be a templomba, és a zsolozsmáját a temetőbe mondja el.⁵¹⁰ A temetőben végzett zsolozsma emlékezteti a klerikust, hogy bűne miatt a holtak földjén jár, ahonnan az imádság és a bűnbánat vezeti vissza az egyház kebelébe. Az a klerikus, aki a kisebb kiközösítése ellenére belép a templomba vagy misét mond, súlyosan vétkezik, de nem követ el irregularitást. Habár a szentségek kiszolgáltatásával ilyenkor bűnt követ el, a szentség hatása érvényes. Ha a pap tudja, hogy nagyobb kiközösítéssel sújtották vagy interdiktum alatt áll vagy felfüggesztették hivatalából és föloldozása előtt szent szolgálatokat lát el, akkor szabálytalanságot követ el, ami alól csak a pápa adhat feloldozást.

„Clericus vero sciens se excommunicatum maiori excommunicatione, interdictum vel suspensum ab officio et ante absolutionem divina officia celebrat, sicut prius dictum est, irregularitatem incurrit, super qua solus papa potest cum eo dispensare.”⁵¹¹

Az irregularitás olyan kánonjogi akadály, ami a szent rendek felvételét gátolja, vagy a már szent rendekben részesülőt eltiltja feladatának gyakorlásától. Ebből következik az, hogy az irregularitásban lévő személy nem birtokolhat egyházi javadalmat sem. A hazai oklevelek, különösen is a váradi papokhoz kapcsolódó leiratok arról tanúskodnak, hogy az irregularitások elkövetése alóli felmentések általában halál okozásával összefüggésben keletkeztek. A IV. Jenő pápa (1431-1447) Bihari Fülöp fiát, András papot⁵¹² mentette fel a halál okozása miatt irregularitás alól 1438-ban. Ácsi Miklós fia, Balázs pap is pápai felmentést kapott ugyanilyen vétek elkövetése alól 1448-ban.⁵¹³ Szegedi Bereck váradi kanonokot is felmentették a kánoni akadály alól, ami a halál okozása miatt állt be.⁵¹⁴ A sok halált okozó testi sértés mellett szinte üdítőnek hat Vitéz János kancellár, későbbi váradi püspök esete. Neki a kancellári működése miatt kellett felmentést kérnie V. Miklós pápától (1447-1455), aki azt meg is adta neki.⁵¹⁵ Perényi Ferenc váradi püspök (1514-1526) is felmentést kért a korhiány alól X. Leó pápától (1513-1521) 1514. november 19-én, mivel püspökké szentelésekor még nem töltötte be harmincadik életévét,⁵¹⁶ amire korábban már utaltunk.

A kiközösítést és az interdiktumot az oldhatja fel, aki kiszabta vagy a felettese, de egyszerű pap nem adhatott feloldozást a büntetések alól. A váradi zsinati határozatok követte a

⁵¹⁰ „donec fuerit absolutus, immo clericus vel laicus caute agit, si non intrat ecclesiam sic ligatus, sed dicat officium suum in cimiterio” Uo.

⁵¹¹ DL 29416. p.15. Függelék 200.

⁵¹² Bónis: Szentszéki regeszták 296. N 2479

⁵¹³ Bónis: Szentszéki regeszták 314. N 2629

⁵¹⁴ Bónis: Szentszéki regeszták 321. N 2679

⁵¹⁵ Bónis: Szentszéki regeszták 323. N 2689

⁵¹⁶ Bunyitay: A váradi püspökség I. 370.

Decretum Gratiani feloldozási eljárását,⁵¹⁷ és szó szerint átvette az utána következő könyörgés szövegét is.

„Presta, quesumus, Domine, huic famulo tuo dignum penitentiae fructum ut ecclesiae tue sancte, a cuius integritate deviaverat peccando, commissorum veniam consequendo reddatur innoxius per Christum Dominum.”⁵¹⁸

Az egyházi tilalom (*interdictum*) lényegesen enyhébb szankció volt, mint a kiközösítés. Nem eredményezte a szentségektől való teljes eltiltás, mivel a keresztelezésben, bérnyújtásban, az eucharishtiában és a betegek kenetében ilyen esetben is részesülhettek. A tilalom jogköre vagy egyes személyre, vagy körülhatárolható területre vonatkozott. A tilalmat gyakran a tized vagy más egyházi tartozás megtagadása miatt hirdették ki.⁵¹⁹

A felfüggesztés (*suspensio*) az egyházi hivatal gyakorlásának felfüggesztését jelentette. A büntetés sajátossága, hogy nem szabhatták ki örök időre. Ha a pap felhagyott a botrányokozással és megjavult, akkor a hivatalát visszakapta és tisztségét ismét gyakorolhatta.

Viselet

A váradi zsinati határozatok következő fejezeteiben a papság viselkedésével kapcsolatos normák szerepelnek. Az egyházfegyelmi rendelkezések sora a klerikusok öltözködésének részletes leírásával kezdődik. Az egyházi személyektől méltán elvárták, hogy állapotuknak és hivataluknak megfelelő viseletet hordjanak. A klerikusok ruházódásának szabályozása meglehetősen korai kánonjogi előzményekre tekint vissza. A fejezet általános célja, hogy a papok hajlamát és gyakorlatát a fényűző és világias öltözködés területén megakadályozza vagy legalább visszaszorítsa.

Már a trullloszi zsinat 27. kánonja előírta 692-ben, hogy egy hétig tartó kiközösítéssel sújtható az a klerikus, aki nem papi ruhában jár.⁵²⁰ Mivel a rendelkezés nem érte el kellő hatását, ezért a 787. évi II. nikeai zsinat gyökereiben akarta orvosolni a problémát. Megparancsolta, hogy mind a püspököket, mind a papokat, akik fényes ruhában járnak, meg kell javítani.⁵²¹ Hazánkban Könyves Kálmán király foglalkozott először a papok öltözetével. Elrendelte, hogy kerüljék a világi emberek öltözködési szokásait. Ne hordjanak hasított mentét, tarka kesztyűt, piros nyeregtakarót, zöld köntöst, csizmát vagy sapkát, hímes sarut vagy selyemmel varrott

⁵¹⁷ C. 11. q. 3 c. 108. „Cum aliquis uel excommunicatus, uel anathematizatus, penitentia ductus ueniam postulat et emendationem promittit, episcopus, qui eum excommunicauit, ante ianuam ecclesiae uenire debet, et duodecim presbiteri cum eo, qui eum hinc et inde circumstare debent. Et si ille terrae prostratus ueniam postulat, et de futuris cautelam spondet, tunc episcopus apprehensa manu eius dextera, in ecclesiam illum introducat, et communioni Christianae reddat, et septem psalmos penitenciales decantet cum istis precibus: Kyrie eleison, Pater noster, saluum fac seruum tuum.” Friedberg: CIC. I. 674.

⁵¹⁸ DL 29416. p.15. Függelék 200.

⁵¹⁹ Szabó: A középkori 208.

⁵²⁰ Joannou: Discipline I. 158.

⁵²¹ Joannou: Discipline I. 272.

inget. Ne fogják össze mellükön selyem kötéssel a ruhát, hanem a nyakánál gombbal vagy kapoccsal.⁵²²

A pap ruházatának kettős funkciója van. Mint külső formai jegy felhívja a figyelmet arra, hogy viselője elkülönül a világi társadalom felfogásától. A főpapok természetesnek vették, hogy hivataluknak és rangjuknak megfelelő ruhában jártak. A papi viselet másrészt kifejezi az egyházhoz való tartozást is. A zsinati határozatok egyik visszatérő eleme, hogy a püspökök hangsúlyozzák, hogy a klerikusok ne járjanak világi ruhában. A középkori öltözet (*habitus*) jól tükrözte, hogy viselője melyik társadalmi rétegbe tartozott. A középkori papok öltözete bokáig érő reverenda volt, melynek nem volt egységes színe. A káptalanok tagjai azonban ugyanolyan ruhában jártak. Ünnepeles alkalmakkor a reverenda fölé kappát vettek. A klerikusok lovagláskor elegánsan, de mégis a körülményeknek megfelelően öltözködtek. Ilyenkor előszeretettel rövid és kényelmes ruhát vettek fel és kalapot is hordtak.

A váradi zsinati határozatok a veszprémi⁵²³ és az esztergomi megfogalmazást követve megtiltotta, hogy a papok csíkos vagy tarka ruhában járjanak:

„omnes clerici singuleque persone ecclesiastice tam presentes, quam future nostre civitatis et diocesis tonsuram et habitum deferant clericales ordini suo ac statui competentes, vestes variegatas seu diversi coloris minime deferentes.”⁵²⁴

A tarka öltözet tilalma a Clementiae dekretális gyűjteményre vezethető vissza, ami az 1311-12. évi Vienne-i zsinat határozatainak és V. Kelemen pápa (1305-1314) dekretálisainak gyűjteménye.

A concubinátus és büntetése

Az egyház Krisztus tanítása alapján a mennyek országáért vállalt és egész életre szóló teljes önmegtartóztatást különösen nagyra becsüli. A tisztaság már az Ószövetségi Szentírás egyik gyakori és fontos előírása. A teljes önmegtartóztatást a szerzetesek önként vállalták, hogy osztatlan szívvel tudjanak előhaladni lelki fejlődésükben. A nőtlenség először csak elvárt és ajánlott, majd kötelezően előírt életállapot lett a papság számára is. Az első egyházi törvényt a papi tisztaságról a 300 körüli elvirai tartományi zsinat hozta. A 33. kánon az egyházi rendből való kizárás büntetése mellett kötelezte a püspököket, papokat és diakónusokat, hogy feleségüktől tartózkodjanak. Ennek hatására a nyugati egyházban egyre inkább az a tendencia erősödött, hogy nőtlen férfiakat szenteltek pappá. A papi nőtlenség megélése a papság

⁵²² „Nullus, qui in clero estimatur, vestibus utatur laicalibus, utpote fisso pellicio vel tunica sparsa, manica gilva, rubra stragula vel viridi clamide, caliga seu cappa, calceo picto vel sericato, camisia quoque et tunica et serico; non in pectore conserantur nodis vel fibulis, sed amplexantur collum quasi.” Závodszy: A Szent István 192.

⁵²³ Vö: Solymosi: A veszprémi. 80.

⁵²⁴ DL 29416. p.16. Függelék 201.

számára nem kevés nehézséget jelentett. Ez magyarázza, hogy a váradi zsinati határozatok egyik legterjedelmesebb intézkedése a concubinátushoz kapcsolódik, pontosabban annak tiltásához. A fejezet után külön additio-t illesztettek be ehhez a témakörhöz kapcsolódóan, ami távol áll a váradi zsinati határozatok szerkesztési tematikájától. Habár a dolgozat keretei nem elégségesek a concubinátus kimerítő tárgyalására, a témakör terjedelme miatt nem kerülhetjük meg a probléma tárgyalását.

A gregoriánus reformintézkedések nehezen valósultak meg, az egyházi törvények egyre erőteljesebben sürgették, hogy a papok törekedjenek a nőtlen életállapotra és bocsássák el házukból azokat az asszonyokat, akikkel együtt éltek. A rendelkezések ismétlődése azt jelzi, hogy visszatérő problémával állunk szembe. VIII. Benedek pápa (1012-1024) az 1018-as páviai zsinaton hivatalvesztéssel, míg IX. Leó pápa (1049-1054) az 1049-es római zsinaton kiközösítéssel próbálta megszüntetni a papság esetleges eltévelyedéseit. A megszokott életvitel megváltoztatásának szándéka azonban meglehetősen erős ellenállásra talált a papság körében. Az 1123. évi I. lateráni zsinat 3. kánonja előírta, hogy a papok és diakónusok nem élhetnek asszonyokkal közösen, kivéve a 325-ös I. nikeai zsinat által engedélyezett rokonokkal. Az első egyetemes zsinat engedélyezte, hogy a pap édesanyja vagy nővérei is a parókia épületében lakjanak. Az 1139. évi II. lateráni zsinat elrendelte, hogy aki szabad akaratából magasabb papi rendbe lépett, nem köthet házasságot. Az egyházfegyelmi visszaélések az erősödő tiltások ellenére sem szűntek meg, ezért a 1179. évi III. lateráni zsinaton ismét figyelmeztették a papságot,⁵²⁵ hogy ne lakjanak asszonyok a plébániákon. A bázeli zsinat (1431-1449) dekrétuma pedig meglehetősen komoly büntetést helyezett kilátásba. Elrendelte, hogy minden jövedelmétől fosszák meg azt a papot, aki az ágyasát nem bocsátja el.⁵²⁶

A hazai törvényhozás a kezdeti vonakodás után a 13. század közepétől egyre inkább közeledett a gregoriánus rendelkezés kívánalmaihoz. Az 1279. évi budai zsinat határozottan megtiltotta, hogy felszentelt klerikus asszonnyal együtt lakjon. Aki a rendelkezést nem tartotta meg, azt kiközösítéssel sújtották, ami alól a püspök adhatott feloldozást az erkölcstelen életmód megváltoztatása és teljes javulás esetében. Az egyházi előljárók mégis úgy tapasztalták, hogy a rendelkezés nem érte el kívánt célját, mivel a plébániákon még mindig sok nem rokon asszony tartózkodott. A papok egy része nem érzett készletet arra, hogy sokak által megbotránkoztatónak tartott életvitelükön radikálisan változtassanak.

⁵²⁵ „Clerici in sacris ordinibus constituti qui mulierculas suas in domibus suis incontinentiae nota tenuerint aut obiciant eas et continenter vivant aut ab officio et beneficio ecclesiastico fiant alieni.” COD 193.

⁵²⁶ „Quicumque clericus, cuiuscumque status, conditionis, religionis, dignitatis, etiamsi pontificalis vel alterius praeminentiae existat, qui post huius constitutionis notitiam, quam habere praesumatur, per duos menses post publicationem eiusdem is ecclesiis cathedralibus, quam ipsi diocesani omnino facere teneatur, postquam eadem constitutio ad eorum notitiam pervenerit, fuerit publicus concuninarius, a perceptione fructuum omnium suorum beneficiorum trium mensium spatio sit ipso facto suspensus...” COD 462.

A váradi zsinati határozatok az ágyasság problémájának megoldására az egyetemes jogszabályok következetes megtartásától várja. A püspök elrendeli, hogy a pap ne hagyja el a parókiája területét és házában lehetőleg egyedül éljen. A 325. évi I. nikeai zsinat által tett engedmény a közeli vérszerinti rokonok kapcsán életben maradt, ugyanakkor az önmegtartóztatásban élő asszonyok is lakhattak a parókián. A törvény szellemében talán az időskorúak jelenthették a kivételt, akik a házvezetéssel foglalkoztak. A Váradtól nem messze lévő Kolozsvárhoz kapcsolódik az a 1518. november 24-én kelt oklevél,⁵²⁷ amiben II. Lajos király (1516-1526) megparancsolta Gervasius kolozsvári papnak, hogy egyházi személyhez méltó életmódot folytasson. A kolozsváriak a sok panaszuk közt azt is előadták, hogy kétes hírű nőt (*scortum*) tart magánál.

Az előírás első megszegéséért még nem alkalmaztak szankciót, hanem a vétkest ötmárkányi büntetés megfizetésére kötelezték:

„clericum vel sacerdotem in quovis beneficio constitutum, qui focarias seu concubinas, aut in domibus ecclesie aut suis, aut aliorum suo nomine manifeste retinuerint, modo supradicto concubinari in quinque marcis condemnentur”.⁵²⁸

Az összeg fele a püspökséget illette, a másik rész a főesperesnek járt. A váradi zsinati határozatok az elkövető pap számára egy hónapot biztosít, hogy az ágyasát elbocsássa. Ha ez az idő nem volt elégséges a helyzet rendezésére, akkor a vétkest hivatalától és a jövedelmétől felfüggesztették. Az esztergomi szinodális könyv már úgy rendelkezett, hogy az előírást megszegők öt márkányi büntetést kötelesek fizetni.⁵²⁹ Az összeg nem változott az évtizedek során,⁵³⁰ Veszprémben is hasonló volt a büntetés mértéke 1515-ben.⁵³¹ Az erdélyi papság ugyanakkor már túlzónak találta a bírság mértékét. Többek között ez is szerepelt abban a keresetükben, amit Várdai Ferenc püspök ellen fogalmaztak meg.⁵³²

Végső esetben a felfüggesztést helyezték kilátásba a magyar zsinati szövegek már a 14. század végétől.⁵³³ A váradi zsinati határozatok szabályozása ebben a kérdésben is összhangban áll a hazai szinodális könyvek gyakorlatával.

„Si autem post dictam correctionem per mensem duraverit, ipsum ab officio et beneficio suspendimus”.⁵³⁴

Amennyiben a következő hónap is eredménytelenül telt el, büntetést tovább szigorították, a makacsul kitartó bűnöst felfüggesztették hivatalától. A következő hónap elteltével, ha a

⁵²⁷ DL 47272. közli: Bónis: Szentszéki regeszták 590. N 4228

⁵²⁸ DL 29416. p.16. Függelék 201.

⁵²⁹ Batthyány: Leges III. 275.

⁵³⁰ Batthyány: Leges III. 480. 557.

⁵³¹ Solymosi: A veszprémi 81.

⁵³² Egyháztörténelmi emlékek I. 28. idézi: Bónis: Szentszéki regeszták 602. N 4286

⁵³³ Batthyány: Leges III. 275. 480-81. 557.

⁵³⁴ DL 29416. p.16. Függelék 201.

pap kitartott a botrányt okozó életmódja mellett, akkor minden további eljárás nélkül megfosztották összes javadalmától és a méltóságától:

„quam suspensionem si per alium mensem sustinuerit, ipsum in hiis scriptis excommunicamus, quam excommunicationem si per alium mensem immediate sequentem sustinuerit, beneficiis et officiis et dignitatibus ecclesiasticis”.⁵³⁵

A Beneéthy és a Nyási formuláskönyv egyaránt megemlíti egy érdekes esetet, amit több visszaélés is komplikált.⁵³⁶ Egy András nevű esztergomi egyházmegyes plébánost ágyastartással vádolták meg, amiért börtönbe zárták. Eössy György érseki adminisztrátor azáltal a feltétellel engedte szabadon a plébánost, ha a zsinati határozattal (*ex constitutione synodali*) kiszabott büntetést határidőre befizeti az érseki kamarába. Mivel elmulasztotta a bírság befizetését, ezért az érsek meghagyta a főesperesnek, hogy ismét fogassa el.

A papok erkölcsi életének védelmében és az esetleges visszaéléseinek megfékezése érdekében a váradi zsinati határozatok megparancsolja, hogy a főesperes a kánoni vizitációk alkalmával szorgalmasan érdeklődjön, és a tapasztalt botrányokról a püspöknek vagy a helynöknek beszámoljon:

„alia archidiacono suo si nobis denuntiet, cui in virtute sancte obedientie iniungimus, ut in visitatione de talibus diligenter inquirat et nobis aut vicario nostro fideliter referat.”⁵³⁷

Az egyházmegye évenkénti meglátogatása eredetileg a püspök joga és kötelessége volt, amit a megnövekvő kormányzati és egyéb feladatok valamint a plébániák számának gyarapodása miatt a főesperesek végeztek el. A látogatásokról a püspöknek vagy a vikáriusnak kellett jelentést tenniük.

A világi szállásadóhoz (*descensus*) hasonlóan a főespereseket és kíséretüket ingyen szállás illette meg.⁵³⁸ A vizitátorok fáradozását a katedratikummal és a gondoskodással hálálták meg. A lovak, vadászkutyák és madarak etetése is a plébánosra hárult. Ez gyakran túlzó terhet jelentett a plébániák számára, különösen, ha a főesperes népes küldöttség élén jelent meg. Ilyenkor akár vadászattal is összekapcsolódott a vizitáció, ami több napig is elhúzódhatott. Ezért az 1179. évi III. lateráni zsinat 4. kánonja a részletesen is szabályozta a vizitáción részt vevő egyházi személyzetének nagyságát.⁵³⁹ A zsinat továbbá a plébánosok védelmében

⁵³⁵ Uo.

⁵³⁶ Beneéthy fk 33b. fol; Nyási fk 55 b. fol. Bónis: Szentszéki regeszták 499. N 3737

⁵³⁷ DL 29416. p.16. Függelék 201.

⁵³⁸ Solymosi: A földesúri járadékok 57-58.

⁵³⁹ „Quo circa statuimus quod archiepiscopi parochias visitantes pro diversitate provinciarum et facultatibus ecclesiarum quadraginta vel quinquaginta evectionis numerum non excedant. Cardinales vero viginti vel viginti quinque non excedant episcopi viginti vel triginta nequaquam excedant archidiaconi quinque aut septem decani constituti sub ipsis duobus equis existant contenti.” COD 189.

megtiltotta az új census bevezetését és a régi felemelését, valamint az egyházi jövedelmeik egy részének jogtalan elvételét.⁵⁴⁰

A hazai zsinati határozatokban is egyre inkább érvényesült az alsópapság védelme.⁵⁴¹ A veszprémi⁵⁴² és a nyitrai határozatokhoz hasonlóan a váradi zsinati határozatok is elrendelte, hogy a vizitátor évente csak egyszer, személyesen, 8 lónál nem többel és legföljebb helyettesével együtt látogassa a plébániákat:

„quilibet archidiaconus aut alia ecclesiastica persona, quibus de iure vel de consuetudine legitima ius visitandi sibi subiectas ecclesias competit, singulis annis semel per se tamen, per se et non per alium visitare sibi subiectas ecclesias teneatur. In qua visitatione numerum octo equorum non excedant, nisi forte ubertas ecclesie visitande aliud induceret”.⁵⁴³

A főesperesek néha szemet hunytak a papok gyarlóságai felett, és a kihágást nem jelentették. Ilyenkor a teljes befizetendő összeget megtartották cserébe a hallgatásukért.

A kocsmázás

A váradi zsinati határozatok következő fejezete a De tabernis clericorum elnevezést viseli. Az egyház felfogása szerint a papi életállapottal nem egyeztethető össze a részegeskedés és a kocsmábajárás. A Canones Apostolorum 42. kánonja lefokozás büntetése mellett felszólította azokat a püspököket és a papokat, akik hajlamosak voltak arra, hogy a kelleténél több alkoholt fogyasszanak, hogy hagyjanak fel visszatetsző gyakorlatukkal.⁵⁴⁴ A kocsmában alkoholt fogyasztó klerikus elveszítette méltóságát és az ittassága miatt nem beszámítható laikus tanúskodását pedig nem vették figyelembe. Habár a káros szenvedélyekkel való harc akár a pap jellemét is erősíthette, az egyén esetleges kudarc esetén az egyházra is rossz fényt vetült. A kocsmázás tilalma azonban első sorban a pap személyének, közismertségének védelmét és nem lelki fejlődésének próbáját szolgálta. A kocsmázást tehát életmódjuk hatékonysága és példaértéke miatt kerülniük kellett. További szigorításként fogható fel, hogy a II. trullloszi zsinat (691-92) 9. kánonja a papok kocsmáüzemeltetését is megtiltotta.⁵⁴⁵

Az egyházi törvények a legszigorúbban tiltották a túlzott nyereszkeskedést az egyházi személyek részére. Könyves Kálmán törvénykönyve megállapította, hogy a hirtelen és gazdagság egyik lehetősége a kamat⁵⁴⁶ mellett az italkereskedelem.⁵⁴⁷ Hazánkban az italmérés általá-

⁵⁴⁰ „Prohibemus insuper ne novi census ab episcopis vel abbatibus aliis ve praelatis imponantur ecclesiis nec veteres augeantur nec partem reddituum suis usibus appropriare praesumant sed libertates quas sibi maiores desiderant conservari minoribus quoque suis bona voluntate conservent.” COD 191.

⁵⁴¹ Mályusz: Egyházi társadalom 48-53.

⁵⁴² Solymosi: A veszprémi 81.

⁵⁴³ DL 29416. p.17. Függelék 202.

⁵⁴⁴ Joannou: Discipline II. 29.

⁵⁴⁵ Joannou: Discipline I. 136.

⁵⁴⁶ A kamatról bővebben: Orosz: Kamat és uzsora 238-48.

nos tiltását először az 1279. évi budai zsinat rendelte el. „Elrendeljük, hogy egyetlen egyházi személy se merészeljen lakóhelyén, azaz házában vagy udvarában kocsmát tartani, azt létesíteni és működtetni, hogy ott kis tételekben bort árusítson, illetve hogy ott hitvány, könnyelmű és gyanús személyek vendégeskedjenek vagy tartózkodjanak”.⁵⁴⁸ Az 1311-es Vienne-i zsinaton ismét napirendre került a papság életének és tekintélyének szabályozása. Az egyház szükségét érezte, hogy megtiltsa az illetlen foglalkozások üzését, valamint az ilyenkor előforduló kocsmázást.⁵⁴⁹

A kánonok a papok iszákosságának tiltása mellett a kocsmák egyházi üzemeltetésével is foglalkoztak. Az italkereskedelemről az egyházi bortized miatt roppant fontos egyházi bevétel származott. Habár az egyházi intézmények igyekeztek minél korábban pénz formájában beszedni a tizedet, a bor kivételnek számított.⁵⁵⁰ A dézsmaszedők külön sátor alatt⁵⁵¹ gyűjtötték össze a bort, majd onnan szállították el. A beszolgáltató bor bőven meghaladta a liturgikus célra fordítható mennyiséget, a felesleget áruba bocsátották. A papok, különösen a kánonok nem csak liturgikus célra használták a bort, hanem az italkereskedelemről búsás bevételre tettek szert.⁵⁵² A papok és alkalmazottjaik kocsmái módon nem árulhattak bort, de a kulturált kereskedést engedélyezték. A váradi püspök az Olasziban árult bor és más ital vámjának felét átadta a káptalannak.⁵⁵³ A leleményes papok a kocsmában a tizedbort forgalmazták, a beszolgáltató járulék után újabb haszonra tettek szert.

A 14. század végi esztergomi zsinat ennek szellemében úgy határozott, hogy megtiltja az egyházmegye papjainak, hogy saját házukban bor vagy sört mérjenek ki, mint ahogy a kocsmában szokás.⁵⁵⁴ Valószínűleg újra és újra felmerült a papok körében a kísértés, hogy minél nagyobb haszonnal adjanak túl árujukon, mivel a későbbi hazai zsinati határozatok kivétel nélkül megismétlik a rendelkezést.

A váradi zsinati határozatok szerint nem a klerikusok kocsmalátogatása okozza a legnagyobb problémát, sokkal inkább a borkereskedelem. A Várad környéki dombokon élénk szőlőtermelést folytattak, a birtokok nagy része a káptalanhoz tartozott. A szőlőt kezdetben közösen műveltették, és közös pincében tartották és osztották szét a káptalan tagjai között. Már

⁵⁴⁷ „Ne clerici tabernarii vel feneratores sint. Quicumque in tabernaria domo biberit, si clericus est, deponatur, si laicus, in testimonio non recipiatur.” Závodszy 205.

⁵⁴⁸ Kristó: Kun László 144. 4.§.

⁵⁴⁹ Clem 3. 1. 1. „Dioecesais locorura districte praecipimus, ut clericos, carnificum seu macellari orum aut labernariorum officium publice et personaliter exercentes, nominatim et tertio moneant...,” Friedberg: CIC II. 1157.

⁵⁵⁰ Fedeles: A püspökség 445.

⁵⁵¹ Solymosi: Bortizedfizetés 316-318.

⁵⁵² Pósn: Borfogyasztás 65-66.

⁵⁵³ Györffy: Történeti földrajz II. 648.

⁵⁵⁴ „nec vinum vel Cervisiam in domo sua propinare audeat, ut in Taberna fieri consuevit.” Batthyány: Leges III. 275.

említettük, hogy a székesegyházi káptalan 24 tagból állt, de ténylegesen ritkán működött teljes létszámban. A birtokot ezért 22 részre osztották a 14. század közepén. Ez azt jelentette, hogy a legfiatalabb kanonokoknak várniuk kellett, hogy szőlőhöz jussanak. A szőlőművelésre fordított munkát rendszeresen ellenőrizték. Az a kanonok, aki nem műveltette szőlőjét, elveszítette a jogát, hogy végrendelkezzen a termésről. Továbbá kártérítést kellett fizetnie a káptalan többi tagjának az okozott veszteségért és az ebből származó esetlegesen előre nem látott kiadásokért is.⁵⁵⁵ A szőlő birtokok elosztása nemcsak a káptalan tagjai között gerjeszthetett feszültsége. Miklós váradi helynök felszólította Illést,⁵⁵⁶ hogy a váradi hegyen az apácák területén fekvő Dorongos szőlőt szolgáltatassa vissza jogos tulajdonosuknak, mivel azt tilalmuk ellenére foglalta el.

Elég sajtószerű módon szerepel a bor és a nyereszkesedés Ilyei Tamás lector és Vajai Imre váradi kanonok vitájában.⁵⁵⁷ Az 1500-ból fennmaradt oklevél szerint a lector azt állította, hogy Csaholyi Bertalan a Szabolcs megyei Vaján lakik, míg Imre kanonok szerint Szatmár megyében. Egy hordó jó borban fogadtak egymással, amit ha a vesztes nem adna meg, akkor „more rusticali filium meretricis sese mutuo nominan(dum) concluderunt” (a parasztok szokása szerint kurafinak nevezzék őt).

Mise, vecsernye és matutinum

A váradi szinodális könyv következő fejezete az istentiszteletek végzését tárgyalja. A szabályozás nemcsak a mise, hanem a zsolozsma, így az esti dicséret (*vesperas*) és a reggeli istentisztelet (*matutinum*) mondását is szabályozza. Megállapíthatjuk, hogy a harmadik rész, a szent szolgálatok ellátása is közel hasonló témakört ölel fel. Dobszay László kutatása megerősítette azt, hogy a váradi és az erdélyi egyházmegye saját liturgikus változatot hozott létre.⁵⁵⁸

Perényi püspök rendelkezése szerint a székesegyházban és azokban a templomokban, ahol több pap és klerikus lát el szolgálatot, lehetőleg minden nap énekes nagymisést kell végezni. Ezeken a helyeken a hajnali és az esti szertartásokat hasonló módon méltósággal imádkozzák. Az artikulus záró részéből kiderül, hogy a váradi székesegyházban néhány prebendárius ülve zsolozsmázott. Feltehetően helyi jelenségről lehetett szó, mivel a csak a váradi zsinati határozatok számolt be erről, a többi ismert szinodális könyv nem foglalkozott ilyen mélységben a zsolozsma végzésével.

⁵⁵⁵ Bunyitay: A váradi püspökség II. 287.

⁵⁵⁶ DL 19501 közli: Bónis: Szentszéki regeszták 470. N 3570

⁵⁵⁷ DL 73337 közli: Bónis: Szentszéki regeszták 470. N 3798 idézi Kubinyi: Kocsmázás 235; Marton: Egyháziak 6.

⁵⁵⁸ Dobszay: A magyarországi liturgia 576.

A zsolozsmákat a kanonokok olvasták vagy énekelték, abban a sorrendben, ahogy az éneklőkanonok meghatározta. A káptalani statútumok részletesen megfogalmazták az éneklő kanonok feladatát. Helye a jobb oldali karban a prépost után következett, a székesegyház liturgikus rendjére ügyelt. Beosztotta a karkáplánok teendőit, gondoskodott az énekkarról és irányította harangozók munkáját. Az új kanonok beiktatása is a teendői közé tartozott. Sőt, ő kezelte az alapítványi miséket is.

Ha a kijelölt kanonok nem tudott részt venni a zsolozsmán, akkor köteles volt helyettesről gondoskodni. A 14. századtól kezdve intézményes formában is kialakult a kanonokok helyettesítésére a prebendárius rendszer. A székesegyház liturgikus rendjének szépsége nem csökkenhetett a kanonokok más jellegű elfoglaltsága miatt, ezért a karkáplánok végezték helyettük a szertartásokat Váradon is. A kanonokok továbbra is végezték az előírt zsolozsmákat, csak hogy már nem karban, mint a prebendáriusok a székesegyházban, hanem otthonukban elmélyülve a breviáriumot olvasva.⁵⁵⁹ A kanonokoknak tehát nem kapcsolódtak mindennap a székesegyházi szertartásokba, mint korábban a 14. század végén. Megelégedtek azzal, ha a kanonokok a nagy ünnepeken jelentek meg a székesegyházban.

Domokos váradi püspök (1373-74) rendeletet adott ki a feladatukat nem teljesítő kanonokok ellen alkalmazandó eljárásról. Az utasítást jól látható helyre, a székesegyház sekrestyéjének falára helyezték el.⁵⁶⁰ Akik nem vettek részt a rájuk kiosztott istentiszteleteken és halottas miséken, azoknak az aléneklő kanonoknál kell befizetniük szombatoként a bírságot.⁵⁶¹ A háromszori elmarasztalás a javadalom elvesztését eredményezte. A 16. századtól kezdve a kanonokok egyre inkább csak a jövedelmeik átvételekor jelentek meg a káptalan előtt, Mályusz Elemér szerint vita csak akkor tört ki, ha kevesellték a részesedésüket,⁵⁶² vagy éppen sokallták a büntetésüket.

⁵⁵⁹ Mályusz: Egyházi társadalom 189.

⁵⁶⁰ Bunyitay: A váradi püspökség II. 5.

⁵⁶¹ „Statuimus... ut is, qui ex vobis... matutinali missae majoris et vesperis officio non interfuerit, pro omissione cuiuslibet semper ad solutionem unius grossi monetæ usualis, – is vero, qui vigiliis mortuorum primae, tertiae, sextae, nonae et completorii officiis non interfuerit, singulis diebus ad solutionem singulorum quatuor denariorum usualium sit adstrictus, nisi fuerit praepedite canonica praepeditus. Ebdomadarius autem missae majoris et magister missae beatae Virginis et missae defunctorum pro singulis vicibus, quibus missam in sua ebdomada per se vel per alium celebrare omiserit, poenam decem denariorum incurrat eo facto, nec in his casibus sua excusatio qualiscunque admittatur... praeterea qui ex dictis praebendariis, capellarum et altarum tam intra, quam etiam extra ecclesiam nostram praedictam consistentium magistris vel etiam ex fratribus de capitulo ad mandatum cantoris vel etiam succentoris quotiescunque opportunum fuerit ad missam se praeparare, aut pro diacono, subdiacono vel acolito induere aut lectiones legere, sponsoria seu versiculos cantare, chorum regere vel in his similibus, quae ad divinum spectant officium, – non curaverint contumaciter adimplere: pro singulis vicibus ad solutionem duorum grossorum obligentur, quorum omnium praemissorum solutionem quilibet negligens pro tota ebdomada facere teneatur die sabbati ad manus succentoris, prout in scriptis vel aliter sibi constare poterit de praemissis, quae a modo decernimus ad suum officium pertinere.” Batthyány: Leges III. 247. idézi Bunyitay: A váradi püspökség II. 5.

⁵⁶² Mályusz: Egyházi társadalom 187.

Az egyházi rendben való előmenetel

Mint korábban már láttuk, a váradi zsinati határozatok a *Sequitur sextum sacramentum: De ordine clericali* fejezetben már közölte az egyházi rend fokozatait a papságról szóló témakörben. A határozatok szerkesztői mégis fontosnak tartották, hogy külön fejezetben összegezzék a szent rend felvételéhez szükséges előírásokat. Az egyházi javadalmak és jövedelmek megszerzése ugyanis néha a papi hivatás szépségét is beárnyékolta. A jelölteknek ezért részletes kánonjogi követelményeknek kellett megfelelniük.

Az esetleges akadályok jogilag képtelenné teszik a jelöltet a felszentelésre vagy a már felvett ordó gyakorlására. Az akadályok egy részére a pápa adhat felmentést, míg egyesek, mint a korhiány magától elenyészik.⁵⁶³

A váradi határozat a többi kortárs szinodális könyvhöz hasonlóan előírta a jelöltek előzetes vizsgálatát. Az első követelmény a törvényes életkor. A váradi határozat ezen a helyen érdekes többletről tanúskodik. Az ismert szinodális rendelkezésektől eltérően a szent rendek felvételének idejét is szabályozza:

„in decimo octavo ad subdiaconatus, in XX ad diaconatus et in vigesimo quinto etatis sue anno ad presbyteratus ordines promoveri. Nec requiritur, quod subdiaconandus expleverit decem et octo annos, sed sufficit attigisse”.⁵⁶⁴

Így a szubdiakonátus felvételét tizennyolc éves kor betöltéséhez köti, míg a diakonus szentelésre húsz éves korban volt lehetőség. Az alszerpap számára nem kötelező a betöltött tizennyolc év, elegendő, ha a jelölt közel van hozzá.

A szenteléshez megkívánt életkorhoz kapcsolódó egyházi rendelkezések rövid időn belül jelentősen változtak. Míg a *Decretum Gratiani* a szükséges kánoni kort 30 évben állapította meg, addig a *Clementiae* már 25 évre csökkentette le.⁵⁶⁵ A váradi határozat már a *Clementiae* irányelvét követi, mivel a szerpapság felvételét a 25 évet elért alszerpap számára engedélyezte.

A váradi előírások a sajátos betoldás után megegyeznek a többi ismert hazai rendelkezéssel. A törvényes életkor után a tisztességes élet (*honestata vita*) a következő követelmény. Ennek igazolását általában a helyi plébános ajánlásához kötötték. További feltétel volt, hogy a jelentkezőnek törvényes származása legyen (*de legitimo matrimonio nati*). A jó olvasási és

⁵⁶³ A régi jog megkülönbözteti a hiányosságból (*irregularitas ex defectu*) és a bűncselekményből (*irregularitas ex delicto*) származó szabálytalanságokat.

⁵⁶⁴ Békefi: A káptalani iskolák 453-54; DL 29416 p.19. Függelék 204.

⁵⁶⁵ Clem. 1. 6. 3. „Generalem ecclesiae obreruantiam uolentes antiquis iuribus in hac parte praeferri, decernimus, ut, alio non obstante impedimento canonica, possit quis libere in decimo octavo ad subdiaconatus, in unigesimo ad diaconatus, et uigesimo quinto aetatis suae anno ad presbyteratus ordines promiueri.”. in: Friedberg: CIC II. 1140.

éneklesi készség mellett a legalapvetőbb tudományokban való jártasságot is vizsgálták.⁵⁶⁶ A váradi rendelkezése szerint a házasságban élő személy sem lehet pap. A zsinati határozatok a következő akadályként a szentségek hiányát (*delictum sacramenti*) jelölte meg. Ez a jogi kategória a bigám személyeket zárta ki a rend felvevői közül. Az olyan testi fogyatékok (*delictum corporis*), amelyek a papi szolgálatot akadályozzák, szintén irregularitásnak számítanak. Ezek a hiányosságok szervi rendellenességből származtak, így a púposok, sánták, csonka kezűek nem választhatták a papi hivatást. Az előírt fizikai és pszichikai követelményeknek a kor színvonalán álltak. Szabálytalanságnak számít még a betegség, megszállottság, megvesztegethetőség, lopás, öngyilkos hajlam, vérfertőzés és a hamis eskü.

A váradi zsinodális könyv ezt követő témái meglehetősen rövidek, gyakran négy, ötsornyi terjedelműek. Közös jellemzőjük, hogy a rendelkezés megszegőit általában kiközösítéssel bünteti.

Az egyházi jogok elbirtoklása

A váradi zsinati határozatok állásfoglalása szerint tilos az egyházi jogok elbirtoklása és az elfogadására tett kísérlet is. A rendelkezés megszegőinek kiközösítés büntetését helyezte kilátásba.

„Singularis denique personas, que facere temptaverint contra predicta vel in aliqua sui parte facto vel mandato aut expreso consilio vel consensu, excommunicationis sententia innodamus.”⁵⁶⁷

Ha netalán testület követné el a visszaélést, akkor *interdictum* alá esne.

„Universitates autem et collegia terrasque et loca eorum supponi volumus ecclesiastico interdicto, si contra hoc duxerint attemtandum.”⁵⁶⁸

Az adószedők

A váradi zsinati határozatok előírta, hogy az adószedők figyeljenek arra, hogy a papokat ne adóztassák meg. A vámoknál és átkelőhelyeknél a klerikusokat engedjék át, különösen ha zsinatra tartanak. A papok adómentességének bibliai gyökere az Ezdrás könyvében található. „Egyszersmind tudatjuk veletek, hogy tilos adót, járulékot és vámot szedni a papoktól, levi-

⁵⁶⁶ „qui bene sciant legere et cantare, ac in primitivis scientiis sint alliquialiter instructi, non irregulares, non coniugati, non bigami, non servi, nisi forte essent manumissi, non corpore vitati.” DL 29416 p.19. Függelék 204.

⁵⁶⁷ DL 29416 p.20. Függelék 205.

⁵⁶⁸Uo.

táktól, énekesektől, kapuőröktől, templomszolgáktól, röviden, az Isten e házának szolgálóitól.”⁵⁶⁹

Az előírás megszegőire kiközösítés jár büntetésként.

A megerősítés nélküli javadalmak büntetése

Az egyház saját jogrendje szerint töltötte be a hivatalokat és ellenezte, hogy a világiak adományozzanak egyházi tulajdonokat és jövedelmeket. A váradi zsinati határozatok a tekintélyes kánonjogi hagyomány alapján úgy rendelkezett, hogy a világiak kezéből nem lehet elfogadni egyházi javadalmat, apátságot, plébániát. Mályusz Elemér szerint a papok műveltségének emelkedése kellett ahhoz, hogy az ilyen jellegű visszaélésekről lemondjanak.⁵⁷⁰ A rendelkezés megszegőinek kiközösítés a büntetése.

„Item excommunicamus omnes et singulas personas ecclesiasticas nobis subiectas, que ecclesias sive aliqua ecclesiastica beneficia de manu receperint laicorum hiis contemptis, ad quos ipsorum beneficiorum confirmatio vel dispositio pertinet.”⁵⁷¹

A vitatott eredetű főkegyúri jog kivételével a javadalmak betöltését és adományozását az egyház saját maga számára fenntartotta.

A rezideálás megszegőinek büntetése

A váradi zsinati határozatok megismételte az egyetemes jog előírását a rezideálás szabályozásában. Hangsúlyozta, hogy az egyházi javadalmasok egyik fontos kötelezettsége a helyben lakás. Mivel a rektorok (*kápolna és oltárigazgatók*), kanonokok és méltóságok távollétében lelki és anyagi kár keletkezhet, ezért a váradi zsinati határozatok megparancsolta, hogy három hónapon belül térjenek vissza javadalmuk élére:

„in hac presenti synodo publice et peremptorie prelatos, rectores, canonicos ac dignitates, personatus et beneficia curata tenentes, rectores altarium aliosque clericos beneficiatos quoslibet nostre diocesis monemus, ut infra tres menses a die presentis monitionis computandos ad suas ecclesias et ad sua beneficia, que in nostra diocesi obtinent, revertantur.”⁵⁷²

⁵⁶⁹ „vobisque notum facimus de universis sacerdotibus et Levitis cantoribus ianitoribus Nathinneis et ministris domus Dei huius ut vectigal et tributum et annonas non habeatis potestatem inponendi super eos.” Ezd 7,24

⁵⁷⁰ Mályusz: Az egyházi társadalom 39.

⁵⁷¹ DL 29416 p.20. Függelék 205.

⁵⁷² DL 29416 p.20-21. Függelék 205-206.

Váradon lényegesen lerövidítették a javadalomba való visszatérés idejét, mivel az esztergomi szinodális könyv Szécsi-féle változata még hat hónapot⁵⁷³ engedélyezett. Az Estei-féle zsinati határozatokból és a veszprémi zsinati határozatokból ez a szövegrész hiányzik.

A távollévők ellen

A váradi zsinati határozatok kijelentette, hogy mindazok, akik az egyházmegye területén javadalmuk van vagy a jövőben szerezni szándékoznak, helyben lakásra kötelezettek.

„Presenti quoque sanctione inviolabiliter ordinamus, quod omnes et singuli, qui in nostra diocesi beneficia ecclesiastica assecuntur, in ipsis ecclesiis, in quibus eadem obtinent vel obtinebunt in futurum, residentiam faciant personalem.”⁵⁷⁴

A javadalmasoknak személyesen kell vezetniük a rájuk bízott javakat. Megfelelő indokkal felmentés kérhető a rezideálás alól.

A végrendekezés

A zsinati dokumentum bepillantást enged a halálra készülők egyik utolsó tudatos emberi cselekedetébe, a végrendekezésbe. Az egyoldalú, de érvényességi feltételekhez kötött jognyilatkozatban az örökhagyó meghatározza, hogy halála után ki vagy kik lesznek a vagyona tulajdonosa. Az örökös személyének biztos megjelölésén és az örökség konkrét összegének meghatározásán túl egyéb rendelkezések is kapcsolódhattak az intézkedéshez. A végrendekező lelke üdvözüléséért és bűnei bocsánatáért jámbor adományokat juttathatott az egyháznak, az ispotályoknak és a szegényeknek.

A végrendelet a végintézkedés egyik sajátos formája. Az egyház ezt a jogi aktust a római jog hatására nagyon komolyan szabályozta. V. István király (1270-1272) Szent László sírjánál azt a sokat említett kiváltságot ajándékozta a váradi egyháznak 1270-ben, hogy az országban élő minden nemes ember a király engedélye nélkül adományozhatja a birtokát akár egészségesen vagy betegen akár halála óráján a püspökségnek.⁵⁷⁵

A végrendekezésről szóló klasszikus kánonjogi szövegbe Jusztiniánusz császár törvénykönyvének egy sorát foglalták be: „aliud velle non possunt, liber sic stylus et licitum, quod iterum non redit arbitrium.”⁵⁷⁶ A jogi műveltséget feltételező betoldás ismeretlen a többi hazai zsinati határozatokban. A váradi zsinati határozatok garanciális okok miatt a végrendelet törvényességét formai és egyéb feltételekhez szabta. A végrendekezés védelmében kikö-

⁵⁷³ Batthyány: Leges III. 484.

⁵⁷⁴ DL 29416 p.21. Függelék 206.

⁵⁷⁵ Bunyitay: A váradi püspökség II. 239.

⁵⁷⁶ Cod Iust 1.2.1. in: Kreuger: Corpus 12.

zösítés terhével sújtotta azokat, akik szándékosan megtiltották a papi közreműködést vagy az irat elkészítését.

„Si quis autem directe vel indirecte dispositioni ultime voluntatis rectorem seu capellanum ecclesie prohibuerit interesse, vel ipsum testatorem in scriptis testari impediverit vel voluntatem talium ultimam occultaverit, in ipsos sententiam excommunicationis promulgamus.”⁵⁷⁷

A végrendeletet általában a papok szövegezték meg. Jelenlétük garantálta, hogy az örökgyógy nyugodtan, kényszer nélkül, szabadon rendelkezhetett. Ilyenkor még lehetősége volt arra, hogy figyelmeztesse a haldoklót, hogy az egyházra is hagyjon valamit földi javaiból.

Az egyházi pereskedések gyakran kapcsolódtak a végrendekezéshez. is, mivel az elhunyt akaratának teljesítésében óhatatlanul is merülhettek fel vitás kérdések. Az egyik oklevél megőrzött egy olyan esetet, ahol a tanúk azt támasztják alá, hogy Sas Demeter váradi polgár (*civis*) fia, Gergely gyermek (*puer*) halálos ágyán tett rendelkezése érvényes,⁵⁷⁸ mert ezt az örökgyógy törvényes életkorban rendelte el (*in etate legitima constituti*). A gyóntató pap és a tanúk vallomása alapján így a pálosok kapták meg a végrendelező atyai szőlőjét 1491-ben.

A kegyes adományokra szánt hagyatékok

A váradi zsinati határozatok röviden, de határozottan megparancsolta, hogy az örökös és a végrehajtó tartsa tiszteletben az elhunyt végakarátát és hat hónapon belül teljesítsék a benne foglaltakat:

„in relictis ad pias causas pro animarum salute ac peccatorum remedio pauperibus, ecclesiis et hospitalibus et restitutionibus male ablatorum, sive certa fuerint, sive incerta, legata seu relicta ultra sex menses solvere non tardent”.⁵⁷⁹

Az egyház ezzel az eszközzel azt akarta elérni, hogy a jámbor célokra tett felajánlásokat, lélekadományokat és az egyház szegényeinek szánt összegeket ne lehessen jogtalanul visszatartani. Az egyház szegényekről való gondoskodását a Szentírás is ösztönözte. Az utolsó ítéletről szóló példabeszéd⁵⁸⁰ szerint, aki felebarátjának jót tesz, Krisztusnak tesz jót. Cselekedetének ajándéka pedig a mennyországba való bejutás, amit az egyház kilátásba helyez a felebarátról való gondoskodás esetén.

⁵⁷⁷ DL 29416 p.21. Függelék 206.

⁵⁷⁸ DL 20411 közli: Bónis: Szentszéki regeszták: 492 N 3703

⁵⁷⁹ DL 29416 p.22. Függelék 207.

⁵⁸⁰ Mt 25,31-46.

A kiközösítettek kerülése

A váradi zsinati határozatok ebben a fejezetben a kiközösítés és az interdictum gyakorlati hatását fejt ki röviden. Elrendelte, hogy a klerikusok és a laikusok egyaránt kerüljék a büntetés alatt állók társaságát, kéréseik teljesítését. Aki nem tartják meg az elrendelt tilalmat, azok ipso facto felfüggesztés alá kerülnek. Ha esetleg káptalan, konvent vagy a testület tagjainak nagyobb része figyelmen kívül hagyá a megbüntetett személyekre vonatkozó eljárást, akkor a templomuk esne interdictum alá.

„Si capitulum vel conventus aut maior pars ipsius fuerit in culpa, ipsorum ecclesia ecclesiastico subiciatur interdicto.”⁵⁸¹

Aki ilyen helyen vagy állapotban misét végezni merészel, az olyan szabálytalanságot követ el, ami alól a Szentszék adhat felmentést.

A lelki joghatóságot megzavarók ellen

Az váradi zsinati határozatok hangsúlyozta, hogy az egyházmegye területén a püspöknek van joghatósága, mivel az apostoli szék a püspökség kormányzását és irányítását őrá bízta:

„nos iustitiam nostram et predicte Waradiensis ecclesie, cuius regimen et gubernatio in spiritualibus et temporalibus per Sedem Apostolicam nobis est commissa”.⁵⁸²

Éppen ezért az egyházi ügyek megismerése és az azokban való bíráskodás is a püspök számára van fenntartva. A váradi püspök megparancsolta, hogy esetleges kételyek és félreértések miatt az ambonról figyelmeztessék a népet a lelki joghatóság betartásáról.

„Volumus autem, ut presentis constitutionis forma per plebanos civitatum et insignium locorum seu oppidorum conscribatur et per eos vel eorundem predicatorum diebus dominicis et festivis infra missarum sollempnia et in ambone publicetur iniungendo ipsis sub pena excommunicationis illud firmiter observari.”⁵⁸³

Szerzetesek

A váradi szinodális könyv külön fejezetben foglalkozott a szerzetesek pasztorális tevékenységével. Az apátokat és az előjárókat figyelmeztette, hogy a korábbi kánonok értelmében a szerzetesek csak püspöki engedéllyel prédikálhatnak és gyóntathatnak. A szerzetesek természetesen megkapták a püspöktől a jogot, hogy igehirdetést végezzenek elsődlegesen a saját templomukban:

⁵⁸¹ DL 29416 p.22. Függelék 207.

⁵⁸² Uo.

⁵⁸³ DL 29416 p.23. Függelék 208.

„precludimus, iuxta sacrorum canonum statuta subditis nostris duximus prohibeandum, ut tales nullatenus <populo> predicare vel confessiones audire vel questuare ullo modo premittant, nisi nostras vel vicarii nostri litteras exhibuerint”.⁵⁸⁴

Tanítói feladata a püspöknek volt és van az egyházban, amit megfelelő képzettség esetén a prédikálással hatékonyan el tud látni. Az 1215. évi IV. lateráni zsinat 10. kánonja a püspökök elfoglaltságai és betegségei miatt megengedte, hogy maguk helyett kinevezzenek klerikusokat a prédikálásra.⁵⁸⁵

A főesperesi hivatal

A főesperes fontos tisztséget töltött be az egyházmegye életében. A főesperes felelt az egyházmegyei zsinatok összehívásának kihirdetéséért, a zsinati határozatok ismertetéséért valamint a papság ügyeinek rendezéséért és panaszainak kivizsgálásáért.⁵⁸⁶

Mivel a főesperesek egyik fontos feladata a házasságjogi kérdések megvizsgálása volt, ezért az 1279. évi budai zsinat megszabta, hogy csak egyházbjogban jártas pap lehet főesperes. A Magyar Királyság területén a 13. század végén nagyjából 75 főesperesi kerület működött, ami a 14. században a kedvező demográfiai viszonyoknak és az egyházi szervezettség fejlődésének köszönhetően 98 főesperességre duzzadt.⁵⁸⁷ Mivel hazánkban nem volt ennyi jogilag képzett pap, ezért az 1279. évi budai zsinat 38. kánonja azt az engedményt tette, hogy azok a főesperesek, akiknek hiányzik a megfelelő jogi jártasságuk, azok „legyenek kötelesek legalább három évig kánonjogi tanulmányokat folytatni.”⁵⁸⁸ A váradi főesperesek közel felénél lehet kimutatni egyetemi tanulmányokat az 1440-1526 közötti időszakban.⁵⁸⁹ A váradi egyházmegye főespereseinek közel fele hazai iskolázottságú, literátus műveltségű volt, akik a szükséges szakmai jártasságot az egyházi bíróság gyakorlata során szerezték meg. Később ezért az ő illetékességi körükbe került az alacsonyabb rangú klerikusok által elkövetett bűncselekmények feltárása is.⁵⁹⁰

Az általános kanonoki feladatokon túl az esperesi kerületek számadásait vizsgálta felül, plébánia javait ő adta át az újonnan kinevezett papnak. A zsinati határozatok szerint helyette-

⁵⁸⁴ Uo.

⁵⁸⁵ „Unde cum saepe contingat quod episcopi propter occupationes multiplices vel invaletudines corporales aut hostiles incursus seu occasiones alias ne dicamus defectum scientiae quod in eis est reprobandum omnino nec de caetero tolerandum per se ipsos non sufficiunt ministrare populo verbum dei maxime per amplas dioeceses et diffusas generali constitutione sancimus ut episcopi viros idoneos ad sanctae praedicationis officium salubriter exequendum assumant potentes in opere et sermone qui plebes sibi commissas vice ipsorum cum per se idem nequiverint sollicite visitantes eas verbo aedificent et exemplo.” in COD 215.

⁵⁸⁶ Szentirmai: Das Recht 173-177.

⁵⁸⁷ Kiss: Főesperességek 247.

⁵⁸⁸ Kristó: Kun László 160.

⁵⁸⁹ Kristóf Ilona: Egyetemjárás 71-76.

⁵⁹⁰ Kiss: Főesperességek 248.

sével időnként meglátogatta a plébániákat, hogy személyesen győződjön meg az egyházi törvények betartásáról. Bakócz Tamás esztergomi érsek figyelmeztette a főesperesi kerület plébánosait, hogy az általa küldött főesperest tisztességgel fogadják és esperesi jogainak érvényesítésében segítsék.⁵⁹¹ A főesperes a kánoni látogatások alatt összeírta azt a névsort, ami az egyházi rend felvételét szándékozók neveit tartalmazta. További feladata volt a jelöltek alkalmassági vizsgálata is.⁵⁹²

A főesperes a kánoni vizitációk alatt teljes ellátást kapott kíséretével együtt. Kanonoki javadalmát a püspöki tizedek egynegyede egészítette ki. Emellé járt a kerület plébánosai által befizetett kathedraticum, aminek összege területenként és a főesperes buzgóságának függvényében változott,⁵⁹³ amíg az 1498. évi 53. törvénycikkely egységesen 1 forintban meg nem állapította.⁵⁹⁴ Jövedelmét az egyházi bírságokból rá eső rész egészítette ki.⁵⁹⁵ A főesperesek régi szokás szerint minden megölt ember után egy márka ezüstöt kaptak.⁵⁹⁶

A papok dorbézolása

Szent Pál apostol felhívta a figyelmet arra, hogy a keresztények kerüljék a dorbézolást és viszálykodást. „Éljünk tisztességesen, mint nappal, ne evés-ivásban és részegeskedésben, ne kicsapongásban és tobzódásban, ne civakodásban és versengésben”⁵⁹⁷-írta a római levélben.

Az egyházi törvények a papok számára kifejezetten tiltották a dorbézolást. A dorbézolásról szóló témakör elején az 1215. évi IV. lateráni zsinat 17. kánonjának egyik megállapítása cseng vissza.

„Dolentes referimus quod non solum quidam minores clerici verum etiam aliqui ecclesiarum praelati circa comessationes superfluas et confabulationes illicitas ut de aliis taceamus fere medietatem noctis expendunt et somno residuum relinquentes vix ad diurnum concentum avium excitantur transcurrendo undique continuata syncopa matutinum.”⁵⁹⁸

Reménykeltő, hogy az egyetemes kánon tovább sorai már nem található meg a váradi zsinati határozatokban. Ez ugyanis arról szól, hogy vannak olyan papok, akik évente csak négy alkalommal miséztek.

⁵⁹¹ Beneéthy fk 254 b. fol.; Nyási fk 232 a. fol. Bónis: Szentszéki regeszták 502-03. N 3762

⁵⁹² Holub: Zala megye 344.

⁵⁹³ Gyulai Miklós (1458-61) váradi éneklőkanonok szerint Tholdalagi Balázs jogtalanul kolozsi főesperesnek nevezte magát, és a főesperesség papjait erőszakkal kényszerítette a kathedraticum megfizetésére 1460-ban. DL 36392 p.75. nr. 2. közli: Jakó: A kolozsmonostori I. 557.

⁵⁹⁴ Mályusz: Egyházi társadalom 83.

⁵⁹⁵ Fedeles-K. Németh: A tolnai 411.

⁵⁹⁶ Holub: Zala megye 346.

⁵⁹⁷ Róm 13,13

⁵⁹⁸ COD 219; X 3. 41. 9. in: Friedberg: CIC II. 641-42.

A kamat

A kereskedő népeknél megjelenő kamatot (*fenus, usura*) már a tizenkét táblás törvények tartalmazták. A kamatszedés a dolog használatából eredő nyereségre törekvés,⁵⁹⁹ aminek nincs hozadéka, nincs benne munka, sem ráfordítás sem kockázat. A kölcsön után járó részesedést Jusztiniánusz császár a mértékletesség jegyében⁶⁰⁰ újraszabályozta. A kamatszedés bibliai gyökerei a Sínai törvénykezéshez nyúlnak vissza.

„Testvérednek ne adj kamatra sem pénzt, sem élelmet, sem egyebet, amit kamatra szokás kölcsönözni. Az idegentől kérhetsz kamatot, de testvéredtől ne fogadj el kamatot, s az Úr, a te Istened megáldja kezed minden munkáját azon a földön, amelyre bevonulsz, hogy birtokba vedd”⁶⁰¹-magyarázza az ószövetségi gyakorlatot a deuteronomista teológia.

A váradi zsinati határozatok az 1179. évi III. lateráni zsinat megállapítását⁶⁰² átvéve kifejtette, hogy mindkét szövetség egyaránt elítélte a kamatot:⁶⁰³

„qualiter utriusque Testamenti pagina et utriusque iuris sanctione condemnantur, nequaquam attendunt.”⁶⁰⁴

Az egyház törvényalkotásában a kezdeti tilalmat egyre engedékenyebb hangnem váltja fel. A Decretum Gratiani szerint, ahol megjelenik a háború joga, ott a kamat joga is létrejön.⁶⁰⁵ Az 1139. évi II. lateráni zsinat úgy rendelkezett, hogy a kamatszedőt ki kell zárni az egyházból, és csak a legsúlyosabb büntetés után, a legnagyobb óvatosság mellett lehet ismét felvenni. A tizenharmadik kánon pedig további szigorú büntetést is kilátásba helyezett: meg kell tagadni a temetést attól a kamatszedőtől, aki megtérés nélkül hal meg.⁶⁰⁶ Az egyház a kamat szabályozásával a bizalmon alapuló tisztességes kereskedelmet próbálta előmozdítani. A kamat túlzott mértéke csak egy szűk réteg gazdagodását segítette, akik nem riadtak vissza attól, hogy gátlástalanul nagy viszonzást kérjenek a kölcsön után. A meglévő tilalmak dacára a bankárok gyakorlatában és innen kifolyólag a hétköznapi életben is kialakult a kamat bújtatott beépítése a kölcsönbe. Vagy már eleve levonták a kamat összegét a kölcsön összegéből, vagy az adós nagyobb összeg átvételét ismerte el.⁶⁰⁷

⁵⁹⁹ X 5. 19. 1. „Usura est lucrifacere fructus rei pignorate” Friedberg: CIC II. 811.

⁶⁰⁰ Justinianusnál: a kamat mértéke általában 6%, Ettől eltérően a kereskedők 8%-ot, míg az előkelők csak 4%-ot köthettek ki. A kamat mértékét maximalta, legmagasabb a tengeri kölcsön után szedhető 12% volt.

⁶⁰¹ MTörv 23,20-21.

⁶⁰² COD 199; X 5. 19. 3. in: Friedberg: CIC II. 812.

⁶⁰³ Pl: Kiv 22,25; Lev 25,26-37; MTörv 23,19-20, Lk 6,34-35. A kamat elfogadottságára utal: Mt 25,27

⁶⁰⁴ DL 29416 p.25. Függelék 210.

⁶⁰⁵ C 14. q. 4. „Ab illo exige usuram, cui nocere merito desideras; cui iure inferuntur arma, huic legitime inferuntur usurae; quem bello uincere non potes, ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat qui usuras flagitat, sine gladio se de hoste ulciscitur qui fuerit usurarius exactor inimici. Ergo ubi ius belli, ibi ius usurae.” Friedberg: CIC I. 738.

⁶⁰⁶ „sed in tota vita infames habeantur et nisi resipuerint, christiana sepultura priuentur” COD 176.

⁶⁰⁷ Orosz: Kamat és uzsora 242.

„Mindezekben az esetekben a kölcsönző a kamattilalmat kijátszhatta ugyan, lelkiismeretét azonban nem téveszthette meg, így a gyóntatószékekben sok bankárnak kellett csalásról vallania.”⁶⁰⁸-teszi hozzá Orosz István. Ezért az 1179. évi III. lateráni zsinat megismételte a kamatszedésre vonatkozó már ismert tilalmakat.⁶⁰⁹

Az esztergomi szinodális könyv első változata még nem terjed ki erre a témakörre. Ebben a kultúrkörben először Wysz Péter krakkói püspök 1396-os törvénykönyve szabályozza külön is a kamatszedést.⁶¹⁰

Elbirtoklás

A fejezet a II. lyoni zsinat egyik megállapításának szószerinti átvételével kezdődik, ami az elbitorlás lényegét fogalmazza meg. A vak kapzsiság és a káros törekvés a jog tiltása ellenére ugyanis erre a lépésre ösztönöz sokakat.

„Avaritie cecitas et damnande ambitionis improbitas aliquorum animos occupantes eos in illam temeritatem impellunt, ut propriis terminis non contenti alienos exquisitus fraudibus usurpare conantur.”⁶¹¹

Különösen a püspöki szék megüresedésekor figyelhető meg, hogy az egyes plébániák szigorúan megállapított területét és határait nem vették figyelembe. A váradi zsinati határozatok az elkövetők számára kiközösítés büntetését helyezte kilátásba.

Az ünneplista

A váradi normát a szinodális könyvek szerkesztésére jellemzően az egyházmegye kalendariuma zárja le. A középkori élet rendjét az évszakok körforgása mellett az egyházi év határozta meg. A természet változása mellett az ünnepek megtartása intenzíven hatott a középkori élet ritmusára és a munkavégzés rendjére. A liturgikus év forgásának középpontjában

⁶⁰⁸ Uo.

⁶⁰⁹ Heyzmann: Statuta synodalia 56-57.

⁶¹⁰ „Sanę quidem et provide contra manifestos usurarios per sacrorum canonum statuta et penas extitit provisum, et in quadam nostra alia aliquid aliter constitucione sit expressum; nunc eciam in hac sacra synodo dicte nostre constitucionis tenorem et vigorem servantes, statuimus, decernentes: quod omnes et singuli curam habentes animarum, tam collegiatarum et conventualium, quam parrochialium ecclesiarum rectores et vicarij perpetui, et alij, quocumque nomine censeantur, exempti et non exempti, tam regularium quam secularium ecclesiarum, nullum usurarium, videlicet pecunias vel alias aliquas res dantes ad usuras, vel bona heiditaria mobilia vel immobilia sub usuris tenendo vel recipiendo, in cimiterijs vel ecclesijs ac alijs pijs locis sepelliant, et quantum sit in eis, nec sepelliri permittant; et quod plus est, nec eorum sepulture intersint, nec pro eisdeni campana debeant sonari, processiones et oraciones pro eisdeni usurarijs publice non fiant, nec in eorumdem presencia aliquas exequias ipsi curam animarum et regimen habentes, pro posse, fieri permittant; nisi pro huiusmodi usuris ipsi usurarij vel successores legitime satisfacere approbentur illis, a quibus ipsas usuras et voraginem earumdem extorserunt, sorte tantum contenti pro huiusmodi usuris satisfecerint, prout de iure tenentur. Alioquin contra facientes, ipsos usurarios ad ecclesiasticani sepulturam admittendo, processiones et oraciones publice pro eisdeni faciendo, vel canpanas sonando, preter penas in alijs statutis et constitucionibus expressas, penam trium marcarum ipso facto decernimus incurrisse, et crescente rebellione et pertinacia, beneficio ecclesiastico decernimus fore privandum.” in: Heyzmann: Statuta synodalia. 57-58.

⁶¹¹ COD 295.

a húsvét állt, e köré rendeződött a többi változó ünnep. Mivel az egyház tudatában volt annak, hogy az ünnepek megtartása milyen terheket és kööttségeket ró egyben a hívek számára, ezért csak a parancsolt ünnepekre írta elő a szentmisen való részvételt és a szolgálai munkától való tartózkodást. Az ajánlott ünnepeken az egyház mindezeket csupán csak kérte, de kötelező jelleggel nem írta elő. A váradi ünneplistába csak a „munkszünettel” járó ünnepek kerültek be. Az egyházi naptárat egyházi személyeken kívül az írástudó világiak is forgatták, a változó ünnepek időpontját pedig az év elején kihirdették.⁶¹²

Az istentisztelet formája és időpontja kezdetben a zsidó szokást követte. Így az eucharisztia megünneplésére kezdetben szombatonként gyűltek össze. A „sabbat” mellett szóló biblikus érvek ószövetségi vonatkozásait a pogány, nem zsidó gyökerű keresztény közösségek hamarosan elégtelennek érezték. Az ókeresztény írók között egyre népszerűbbé vált az a gondolat, hogy Krisztus feltámadásának megemlékezésére a „szombat utáni első nap” a megfelelő. Az egyház a 2. és az 5. század között fokozatosan szakított a korábbi gyakorlattal, az egyházatyák és hitvallók hatására áttért a vasárnap megünneplésére. Szent Jeromos az *In die Dominica Paschae* homiliájában így beszélt a vasárnapról:

„Az Úr napja, a föltámadás napja, a keresztények napja, a mi napunk. Az Úr napjának nevezzük, mert az Úr győztesként ezen a napon ment föl az Atyához. Ha a pogányok e napot a Nap napjának nevezik, mi is szívesen annak valljuk, mert ma támadt a világ Világossága, ma kelt föl az igazságosság Napja, melynek sugarai az üdvösséget hozzák.”⁶¹³

A zsinati dokumentumok a szokásjog megerősödésével a liturgia szentháromságtani és krisztológiai vonatkozásai kapcsán egyre többet utaltak a vasárnap kiemelt szerepére. Konkrét egyetemes zsinati határozat nem rendelte el a megünneplés áthelyezését, hanem a helyi egyházak fokozatosan tértek át a vasárnap megtartására.

Az első „vasárnaptvényt”⁶¹⁴ Nagy Konstantin adta ki, amelyben a nap napját (*dies solis*) kötelezőnek nyilvánította 321-ben. Az 5. században élt Szókratész egyháztörténetében beszél arról, hogy különösen Róma és Alexandria ellenezte a szombati nap tiszteletét.⁶¹⁵ Ez a kijelentés inkább arról tanúskodik, hogy az ünneplések szokása sokáig helyi szinten dőlt el. Róma és Alexandria ezen a téren közös hagyományt, azonos szokásjogot követett. Az egye-

⁶¹² Sopronban minden évben január 6-án olvasták fel a változó ünnepek időpontját. Mollay: Soproni naptárak 32.

⁶¹³ CCL 78. 550.

⁶¹⁴ „Omnes iudices urbanaeque plebes et artium officia cunctarum venerabili die solis quiescant. ruri tamen positi agrorum culturae libere licenterque inserviant, quoniam frequenter evenit, ut non alio aptius die frumenta sulcis aut vineae scrobibus commendentur, ne occasione momenti pereat commoditas caelesti provisione concessa.” Cod Iust 3. 12. 2. in: Kreuger: Corpus 117.

⁶¹⁵ „Ami az összejöveleket illeti, azokkal a következő a helyzet. Míg az egész földkerekségen élő egyházak minden héten szombati napon ünneplik a titkokat, az alexandriaiak és a rómaiak, valamilyen ősi hagyomány folytán vonakodnak attól, hogy így tegyenek.” in: Szókratész egyháztörténete 359.

temes egyház követve⁶¹⁶ a világi törvényhozást a 364 táján megtartott laodiceai zsinat megszüntette a szombati nap ünnep jellegét. A 29. kánon a hetedik napnak, a pihenés napjának a vasárnapot rendelte. Mivel a változtatást egy részleges zsinat rendelte el, ennek hatása az 5 században még nem érzékelhető a birodalom minden pontján.

Szent István első törvénykönyvének elején található az a két artikulus, ami az ezredforduló táján előírta az Úr napja (*dies dominica*) megtartását.⁶¹⁷ A törvény a megszegőivel szemben szigorú büntetést helyezett kilátásba, ugyanakkor elkoboztatta a munkavégzés eszközét is, hogy a további visszaélést megakadályozza. A vasárnapi nyugalmat és megemlékezést az 1092-es szabolcsi zsinat egészítette ki az ünnepnapok kötelező elrendelésével.⁶¹⁸ Az ünnepnapok megtartásának bevezetése tehát két lépcsőben történt meg. A folyamat harmadik állomása az, amikor a püspök az ünneplistát kötelező jellegűvé teszi egyházmegyéje számára.

Az 1000 és 1073 között készült Nyitrai-kódex,⁶¹⁹ a tartalmazza az első hazai Sanctorelet. A szentek és az ünnepnapok kalendáriumát a soros perikópát is közli. Radó Polikárp liturgiátörténész, a kódex feldolgozója a következő érdekes megállapítást tette: „a magyarországi liturgia, bár szorosan a római liturgiához kapcsolódik, a szentek ünnepeinek megállapításánál eszerint már Szent István, vagy ha úgy tetszik, az első Árpádkirályok ideje óta saját útjára lépett és bizonyos liturgikus egységekre törekedett, teljesen a cluny-i szellem értelmében, megelőzve ezzel csaknem egész Európát.”⁶²⁰ A kódexnek tekintélyét jelzi, hogy a Hahóti-kódex (1073-1092) és a Pray-kódex (1192-1196) is követi előírásait, és átszerkesztve átveszi kalendáriumát.

A váradi zsinati határozatok zárórendelkezése püspökség eddig nem ismert középkori ünneplistáját tartalmazza. Az ünnepek egyházmegyei szintű szabályozása a szinodális könyvek állandó záradéka. Míg az esztergomi szinodális könyv első változatának jelenlegi formájában nem maradt fenn ünneplista, addig a későbbi esztergomi változatok, továbbá a szepesi (1460), a nyitrai (1494) és a veszprémi (1515) zsinati határozatokban is találhatunk ünnepsziszteírásokat. Az esztergomi egyházmegye legkorábbi ünneplajstromát Solymosi László találta meg és írta le.⁶²¹

Az összeállítás során nem törekedtek külön Sanctorele és Temporale rész megkülönböztetésére, hanem az ünnepeket hónapok szerinti felosztásban jegyezték fel. Sajnos a felsorolás csonkán maradt fenn, december hónap 8. napjával félbeszakadt. A hiány a többi szinodális

⁶¹⁶ Eusebios 40 évvel a zsinat előtt már a következőket írta: „Mindent, ami kötelesség volt végezni szombaton, áttettünk az Úr napjára, mivel ez tiszteletteljesebb, mint a zsidó szombat.”

⁶¹⁷ Závodszy: A Szent István 21-24; 144; 147.

⁶¹⁸ Závodszy: A Szent István 78-79; 164.

⁶¹⁹ Radó: Libri liturgici N. 49 kiadása: Sopko-Valach: Codex

⁶²⁰ Radó: Enchiridion 352.

⁶²¹ Solymosi: Az esztergomi 88-95.

könyv alapján mégis nagy biztonsággal kiegészíthető. Ha azt feltételezzük, hogy ebben a hónapban már nincs más váradi sajátos ünnep, akkor a fennmaradt ünneplisták segítséget nyújthatnak a kiegészítésben. A veszprémi zsinati határozatok és az esztergomi második változat egyaránt hét decemberi ünnepet tartalmaz: Miklós püspök emlékezete december 6-án, Mária fogantatása december 8-án, Tamás apostol december 21-én, Jézus születése december 25-én, István első vértanú december 26-án, János apostol 27-én az Aprószentek december 28-án volt. Az Estei-féle szövegben Szent István protomártírnak nem volt külön ünnepe, ellenben a karácsonyt háromnapos ünnepként állította be. A váradi zsinati határozatok hiányzó része nagy valószínűséggel ugyanezeket az ünnepeket tartalmazhatta.

Érdekes módon a decemberi töredéken túl a váradi naptárból további két nap hiányzik. Míg a kézirat szerint március és augusztus hónap „habet dies XXX” azaz 30 napos, addig a veszprémi és az esztergomi normában mindkettő 31 napos. A váradi egyházmegye területén is ez a naptár volt életben, egész egyszerűen másolási hibával állunk szemben. A többi tíz hónapban a napok száma megegyezik a többi szinodális könyv naptáraiéval.

A püspöki rendelkezés értelmében az ünnepeken a klerikusoknak és a laikusoknak egyaránt tartózkodniuk kell a szolgai munkától. A felsorolt 50 alkalom a háromnapos Húsvét és a Pünkösöd miatt valójában 54 napot tett ki. Habár az ünneplista jellege miatt nem jelölte az 52 évközi vasárnapot, a liturgikus év fontos alkotóeleme. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az 1092-es szabolcsi zsinat rendelkezését sem, miszerint minden templomnak két további saját ünnepe van, a védőszent és a felszentelés napja. Ezt a rendelkezést megismétli az esztergomi harmadik változat.⁶²² A vasár és ünnepnapok száma a változó ünnepek is befolyásolták. A nagy mozgó ünnepek közül minimum három Húsvét, Pünkösöd és a Szentháromság-vasárnap vasárnapra esett. A liturgikus év alapját a kötelező ünnepnapok és a vasárnapok összessége adja ki. Az egyházi naptár a szentek ünnepnapjaival válik teljessé.

Ha a két egyháztartomány ünneplistáját vetjük össze, akkor a következőket lehet megállapítani. Az esztergomi⁶²³ és a veszprémi határozatok⁶²⁴ szent kereszt felmagasztalását szeptember 14-én említik. Ezzel szemben Váradon egy héttel később, a hó 21. napján volt a kereszt kitétele.⁶²⁵ A másik eltérés közvetlenül ebből eredeztethető. Az esztergomi érsekség területén ezen a napon Szent Máté apostol és evangélistára emlékeztek. A váradi ünneplistában az apostol ünnepe két nappal később, szeptember 23-án volt.⁶²⁶

⁶²² Batthyány: Leges III. 566.

⁶²³ Batthyány: Leges III. 491. 566.

⁶²⁴ Solymosi: A veszprémi 106.

⁶²⁵ DL 29416 p.28. Függelék 213.

⁶²⁶ Uo.

A váradi zsinati határozatok arról tanúskodik, hogy a középkori Váradon virágzott a szentek tisztelete. A váradi egyházmegye hivatalos kalendáriumában hét olyan ünnepet számolhatunk össze, amit az esztergomi egyháztartomány szinodális könyvei nem közölnek. A liturgikus év során az első sajátos „festum” Dorottya (*Dorothea*) szűz és vértanú nő február 6-án.⁶²⁷ A négy főszűz (*Virgines Capitales*) között tartják számon Antiochiai Margittal, Alexandriai Katalinnal és Borbálával együtt, akit később még részletesen ismertetünk, mivel az ő tisztelete is egyedülálló váradi sajátosság a kortárs szinodális könyvek ünneplistájának gyakorlatában. Dorottya a Diocletianus-féle üldözésben Cezáreában az elsők között nyerte el a vértanúságot. Tisztelete az Árpád-korban ismeretlen volt, említése először 1362-ben bukkant fel.⁶²⁸ Imádsága a Nagyszombati-kódexben maradt fenn 1513-ból.⁶²⁹ Legendáját Ráskai Lea jegyezte fel a Cornides-kódexben 1514 és 1519 között. Eszerint egy pogány római házaspár Dorus és Thea harmadik gyerekeként született Kappadókiában. A *Legenda Aurea* szerint egy szentéletű püspök keresztelte meg, a gyermek nevét szülei nevéből állította össze. Dorottya név jelentése: az Isten ajándéka.

A helyi pogány prefektus feleségül szerette volna venni a messze földön szépségéről híres lányt, de Dorottya Szent Ágneshez hasonlóan ellenállt a pogány ifjúnak. A prefektus ezen feldühödve válogatott kínzásoknak vetette alá. Először forró ónnal teli kádba vettette, de sértetlen maradt. Majd halálra akarták éheztetni, de a börtönben kilenc napon át az angyalok gondoskodtak eledeléről az égből. Majd két egykor keresztény nővére akarta rábírní a hittagadásra. A bíróságon azt vallotta, hogy Krisztus kertjében szokott rózsát és almát szedni. Lefejezése előtt bírálja, más feljegyzések szerint egy pogány Theophilosz nevű ifjú gúnyolódva kérte, hogy küldjön neki azokból a rózsákból és almákból. A kivégzése után egy angyal, más források szerint egy gyermek a kételkedő ifjúnak egy rózsával és almával teli kosarat adott át, aki ennek hatására keresztény lett. Szent Dorottya halála előtt azt kérte, hogy mindazok, akik Krisztus szenvedésére és az ő vértanúságára emlékezve közbenjárását kérik, szabaduljanak meg minden bajtól, fájdalomtól, szegénységtől, és az asszonyok, akik segítségét kérik, könnyen szülhessenek.⁶³⁰

Az Itáliában tanult Meszesi Demeter váradi püspök (1345-1372) oltárt építtetett szent Dorottya emlékére a székesegyházban.⁶³¹ Tisztelete egyre jobban elterjedt az egyházi központokban, a vasvári káptalan temploma után (1395) Csanádon (1419), Gyulafehérváron (1451), Egerben (1482), Vácott (1497) és Győrött a székesegyházban készítettek számára oltárt, és

⁶²⁷ DL 29416 p.26. Függelék 211.

⁶²⁸ Knauz: Kortan 179.

⁶²⁹ Az imát közli: Bálint: Kalendárium II. 227.

⁶³⁰ Bálint: Kalendárium II. 227.

⁶³¹ Bunyitay: A váradi püspökség I. 186.

gondoskodtak a hozzá tartozó földbirtokról.⁶³² Szent Dorottya váradi tiszteletét tovább erősítette, hogy 1474-ben a szent ünnepnapja után (*feria secunda post festum beate Dorothee virginis*)⁶³³ a török támadásból megmenekültek mindazok, akik behúzódtak a székesegyház falai közé. Dorottya attribútumai a legenda alapján az alma és a rózsa. Ikonográfiai ábrázolása miatt gyakran összetévesztették Szent Erzsébettel, akinek az egyik legismertebb csodája a rózsához kapcsolódik.

A második sajátosság Szent Péter apostol székfoglalásának február 22-i ünnepe.⁶³⁴ A népnyelv Üszögös Szent Péter napjaként őrizte meg,⁶³⁵ mert rossz idő esetén a gabona megüszögösödött. A kilencedik századi római martyrologiumok Szent Péter székének két ünnepét is megörökítették. Az első Szent Péter római székéhez kötődik, amely a főapostol Örök Városban végzett főpapi tevékenységének állít emléket január 18-án. Ezzel a pápai hatalom sajátos és egyedi jellegét kívánták erősíteni. A Martyrologium Hieronymianum-ban, a vértanúk egyik legelterjedtebb középkori listájában a másik ünnep február 22-én volt. A korabeli kéziratok azonban nem a római, hanem az antióchiai széket említik. A liturgikus kódexekben Szent Péter antióchiai székfoglalása (*Cathedra Sancti Petri*) megnevezéssel szerepel.⁶³⁶ A hagyomány azt tartotta, hogy ekkor foglalta el Antióchia püspöki székét. Az ünnep a Nyitrai és a Pray-Kódexnek köszönhetően ismert volt az esztergomi egyháztartományban is, de a kortárs szinodális könyvek már hallgattak róla. A Legenda Aurea szerint az ünnep a tonzúra megalapításának emlékére is utal. Péter apostolt keresztény hithirdetése miatt meggyalázták Antióchiában, levágták a feje tetejéről a haját. A hitért vállalt megszégyenítés, a haj megnyírása a klerikusi állapot vállalásának jelévé vált.

Az egyházi év során az apostolokra általában külön-külön vagy párban emlékeznek meg. A váradi zsinati határozatok azonban ismeri a 12 apostol közös napját is július 15-én.⁶³⁷ Az apostolok elindulása vagy oszlása (*Dispersio, Divisio vagy Dimissio Apostolorum*) elnevezésű ünnep az apostolok térítő munkájára indulásának állít emléket:

„Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére, és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. S én veletek vagyok mindennap, a világ végéig.”⁶³⁸-parancsolta Jézus a tanítványainak.

⁶³² Bálint: Kalendárium II. 229-230.

⁶³³ Domanovszky: A Dubniczi 442.

⁶³⁴ DL 29416 p.26. Függelék 211.

⁶³⁵ Az ünnep liturgikus elnevezéseire: Bálint: Népünk ünnepei II. 245.

⁶³⁶ Knauz: Kortan 153.

⁶³⁷ DL 29416 p.27. Függelék 212.

⁶³⁸ Mt 28, 19-20.

A jellegzetesen középkori megemlékezés a 11. századtól ismert. Írországból a bencések közvetítésével terjed el Európa nagy részében, különösen Spanyolországban és Itáliában. Az ünnep nem vált általánossá, liturgikus jellegű kódexekben alig fordult elő.⁶³⁹ A legrégebbi esztergomi ünnep összeírás még említette az apostolok közös ünnepét. A 16. században már hiányzott az esztergomi egyháztartomány liturgikus kincsei közül. Az apostolok elindulására való megemlékezés a földi zarándokútjára figyelmeztette az egyházat. A hithirdetés és a misszió fontosságát hangsúlyozták a megemlékezésen. A középkori magyar egyház ezen a napon áldotta meg az új kenyeret,⁶⁴⁰ ami szintén nincs már életben. A trentói zsinat pedig a népi valóság körébe utalja, később a *Calendarium Romanum* sem említi már.

A negyedik önálló ünnep a Szent László váradi kultuszhoz kötődik. Ahogy az 1524. évi váradi zsinat időpontjának vizsgálatakor említettük, Szent László király lokális tisztelete az egyik legismertebb váradi sajátosság. Szent László ünnepét két alkalommal is megülték a középkor folyamán.⁶⁴¹ A kultusz népszerűsége rávilágít arra, hogy az egyetemes ünnepek mellett mindig fontosak voltak a közösség helyi megemlékezései. A nagy búcsújáró helyek, mint például Várad is, ezen az a napon vonzották a legtöbb hívőt. Ezen a napon volt a székesegyház egyik legkiemelkedőbb és legpompásabb egyházi rendezvénye. A szent király temetéséről (*depositio*) július 29-én emlékeztek meg.⁶⁴²

A Havi Boldogasszony emléke (*Maria ad nives* vagy *Maria de nive*)⁶⁴³ is a váradi püspökség ünneplistájában maradt fenn augusztus 5-én.⁶⁴⁴ Az ünnep eredete a római *Beata Maria virgo ad nives*, a Santa Maria Maggiore bazilika címünnepéhez kapcsolódik. A római bazilikában szokás volt, hogy mise közben hófehér virágszirmot szórtak a nép közé.⁶⁴⁵ A paraliturgikus eseményt egy középkori legendához kapcsolták, ami a bazilika ünnepét is megmagyarázza. Egy gyermektelen, gazdag házaspár és Liberius pápa ugyanazt a kérést kapta Szűz Máriától egy nyári álmukban, hogy oda építsenek neki templomot, ahol másnap hó fog esni.⁶⁴⁶ A római hagyomány szerint az Esquilinus hegyen volt a nyári havazás, ezért ide építették a templomot. Az érdekes legendának köszönhetően az ünnep rendkívül népszerűvé vált Rómában, majd viszonylag gyorsan elterjedt Európában. Holl Béla a Havi Boldogasszony hazai liturgikus tisztelete kapcsán arra a megállapításra jut, hogy az ünnep a 14. század legvégén jelent meg hazánkban, és a 15. században terjedt el.⁶⁴⁷ A megemlékezés hazai terjedése

⁶³⁹ Kniewald: A Pray-kódex 28.

⁶⁴⁰ Bálint: Kalendárium III. 54.

⁶⁴¹ Kanuz: Kortan 206-207.

⁶⁴² DL 29416 p.27. Függelék 212.

⁶⁴³ Knauz: Kortan 214.

⁶⁴⁴ DL 29416 p.28. Függelék 213.

⁶⁴⁵ Bálint: Kalendárium III. 168.

⁶⁴⁶ LThK VI. 936.

⁶⁴⁷ Holl: Havi Boldogasszony 90.

Julián pápai legátus (1442-1444) buzgóságának köszönhető.⁶⁴⁸Ezt tükrözi, hogy az ünnepre való utalások Hunyadi család levelezésében számottevően megnövekedett.⁶⁴⁹

A szinodális könyvek közül a váradi naptár utal először a Halottak napjára, mint ünnepre.⁶⁵⁰ Az egyház a korai időktől kezdve megpróbált közbenjárni az elhunyt hívek lelki nyugalmaért. A keresztény teológia a kezdeti bizonytalanság után elfogadta a lélek hallhatatlanságát és a feltámadás biblikus reményével ötvözte. A doktrína fejlődésének köszönhetően egyre biztosabbá vált, hogy az imádság képes megtisztítani a lelket a bűntől a purgatóriumban. A küzdő egyház (*ecclesia militans*) ezen a napon emlékezik meg a szenvedő egyházzól (*ecclesia penitens*). A halottak napjának teológiai magyarázata szerint az egyház ezen két dimenziója összetartozik, és elválaszthatatlan a megdicsőült egyháztól (*ecclesia triumphans*). Az ünnep Odiló cluny-i apát hatására terjedt el, aki a bencés házak kongregációi számára kötelező jelleggel előírta a megemlékezést.⁶⁵¹ A halottak napja a 13. századra terjedt el, Róma a 14. században vette fel a kalendáriumba. A váradi zsinati határozatok a mindenszentek utáni napot a lelkek vagy halottak napjaként említi. Erre az alkalomra az egyházmegyei zsinat ünnepélyes nagymise végzését rendelte el az elhunytak leli nyugalmaért.

Az utolsó váradi többlet Szent Borbála (*Barbara*) kapcsolódik.⁶⁵² Az ünnep már a Pray-kódexben felbukkan, de a kortárs szinodális könyvek nem említik. A váradi zsinati határozatok ünneplistája december 4-én emlékezik meg a vértanúnőről. Borbála a Barbarus név nőnemű változata. Temesvári Pelbárt nyomán az Érdy-kódexben azt olvassuk, hogy apja, Dioszkorusz egy pogány nikomédiai kereskedő volt.⁶⁵³ Egy magas toronyba záratta be lányát, mivel meg akarta óvni a keresztény tanítástól. Ennek ellenére Borbála titokban megkeresztelkedett, amiért elvakult apja lefejezte.

Szent Borbála az egyik legkedveltebb szent volt, a tizennégy segítők egyike. A 14 segítők szent (*quattuordecim Auxiliatores, másként Quattuordecim Advocati*) neve és kultusza a 14. században a pestis járvánnyal kapcsolatban jelent meg Európában. Közéjük tartozott a három püspök: Balázs (febr. 3.), Erazmus (jún. 2.) és Dénes (okt. 9.), három katona: Ákos (jún. 22.), Euszták (szept. 20.) és György (ápr. 23.), három ifjú: Cirjék (aug. 8.), Pantaleon (júl. 28.) és Vitus (jún. 15.), három szűz: Borbála (dec. 4.), Katalin (nov. 25.) és Antióchiai Margit (júl. 13.), végül Kristóf (júl. 25.) és Egyed (szept. 1.). Az emberi élet végeessége és a halál váratlansága arra ösztönözte a hívők gondolkodását, hogy még az eddigieknél is bátrabban forduljanak a szentek közbenjárásáért.

⁶⁴⁸ Bálint: Kalendárium III. 170.

⁶⁴⁹ Holl: Havi Boldogasszony 89.

⁶⁵⁰ DL 29416 p.28. Függelék 213.

⁶⁵¹ Bálint: Kalendárium II. 432.

⁶⁵² DL 29416 p.28. Függelék 213.

⁶⁵³ Bálint: Kalendárium II. 17.

A szentek közbenjárására minden társadalmi rétegnek szüksége volt, ezért a szentek tiszteletét úgy alakították, hogy minél közelebb kerüljenek hozzá a középkori foglalkozások.⁶⁵⁴ Borbála így vált a hirtelen és váratlan halál veszélyében dolgozó emberek, mint például az ágyúsok vagy a bányászok pártfogójává.⁶⁵⁵ Legendájának köszönhetően a jó halál középkori patrónájává vált.⁶⁵⁶ Leggyakrabban a három szűzzel, Szent Katalinnal, Szent Margittal és szent Dorottyával jelenítették meg. Alakját ritkán ábrázolják egyedül.

A váradi ünneplajstrom és a Szécsi-féle szinodális könyv összevetéséből a következő megállapításokat lehet tenni. Az előbb említett ünnepeken kívül Szent Jakab és Szent Anna emléknapja nem szerepelt az esztergomi határozatokban. Az előbbinek július 25-én, az utóbbinak egy nappal később állítottak emléket Váradon.⁶⁵⁷ Az esztergomi szinodális könyv következő kiadásába már mindkét szent bekerült. Mihály arkangyal ünnepével kapcsolatban pedig ismét előkerül a legrégebb esztergomi ünneplajstromból ismert „dies angelorum” kifejezés is. A két esztergomi kiadást megvizsgálva még egy jelentősnek tűnő dátum eltérést lehet kimutatni. A legrégebbi esztergomi ünnep összeírásban megkülönböztetett figyelem kísérte Szent Adalbert püspök és vértanú napját.⁶⁵⁸ Az egyházmegye védőszentjének ünnepét a legünnepélyesebben kell megtartani.⁶⁵⁹ Az 1450-es rendelkezés szerint április 23-án ülték a patrónus ünnepét,⁶⁶⁰ az Estei-féle szinodális könyv pedig áttette április 22-re.⁶⁶¹ Az áthelyezést egyáltalán nem indokolták, ezért csak feltételezhetjük, hogy az itáliai származású Estei számára fontosabb volt az egyetemes egyház előírása, mint Szent Adalber helyi tisztelete és az esztergomi lokális gyakorlat. Az esztergomi patrónust Szent György nagyvértanú tisztelete szorította ki, akinek ünnepét Rómában 683 óta április 23-án ülik. Bálint Sándor szerint a Palilia pogány pásztorünnep kiszorítása miatt tették a nagyvértanú ünnepét Magyarországon április 24-re.⁶⁶² Érvelése mégsem elég meggyőző, mert a pogány mezőgazdasági kultuszt nem ezen a napon, hanem április 21-én tartották.⁶⁶³

Az esztergomi szinodális könyv Szécsi és Estei-féle változata az Úrszínváltás (*transfiguratio Domini*) szabályozásánál tér el egymástól.⁶⁶⁴ A keleti egyházban már a 6. századból van nyoma, hogy megülték a Tábor hegyi esemény évfordulóját. Krisztus a hegyen

⁶⁵⁴ Warner: Saints 20.

⁶⁵⁵ Bálint: Népünk ünnepei I. 101.

⁶⁵⁶ Bálint: Kalendárium II. 20.

⁶⁵⁷ DL 29416 p.27. Függlék 212.

⁶⁵⁸ Solymosi: Az esztergomi 94.

⁶⁵⁹ „festum gloriosi pontificis et martyris sancti Adalberti patroni nostri Strigoniensis ecclesie devotis debet extolli votibus et celeberrime congruis honoribus venerari” in: Solymosi: Az esztergomi 93.

⁶⁶⁰ Batthyány: Leges III. 491.

⁶⁶¹ Batthyány: Leges III. 565.

⁶⁶² Bálint: Kalendárium II. 327.

⁶⁶³ Hampson: Kalendárium I. 249-50.

⁶⁶⁴ Az ünnep még hiányzik a legrégebb esztergomi ünneplistáról. Vö: Solymosi: Az esztergomi 93.

három kiválasztott apostolának, Péternek, Jakabnak és Jánosnak megmutatta dicsőségét. Az eseményen megjelent Mózes és Illés. Mózes az ószövetségi törvényt, míg Illés a prófétákat jelképezte. Az ünnep a nyugati egyházban lényegesen később, az ezredforduló táján terjedt el, amikor felerősödött a végidő várása. III. Callixtus pápa (1455-1458) karolta fel az ünnepet és rendelte el kötelező jellegét az egész akkori keresztény világ számára. Az egyes vidékeken eltérő szokásokat eltörölte, és az 1456-os nádorfehérvári győzelem hírének Rómába érkezése napjára, augusztus 6-ra helyezte.⁶⁶⁵ Mivel az 1450-es szinodális könyv ünneplistája ezt megelőzően készült el, ezért abban még nem ez a dátum, hanem augusztus 4. napja szerepelt.⁶⁶⁶ A pápai rendelkezés az 1493-as rendelkezés kibocsátásakor már meghonosodott a régióban.

Az alábbiakban a váradi zsinati határozatok ünneplistáját az egyes kortárs szinodális könyvek rendelkezéseivel vetjük össze. Az összehasonlítást a korábbi fejezetekhez hasonlóan a veszprémi normával kezdjük.

A váradi zsinati határozatok ünneplistájának egyedi rendelkezéseit az előbb soroltuk fel. Ez azt jelenti, hogy a fenti hét ünnep a veszprémi anyagban is ismeretlen. Ugyanakkor a veszprémi anyagban négy olyan ünnep van, ami nem található meg a váradi határozatokban. A veszprémi zsinati határozatok ünneplistája mind a négy egyházatyát tartalmazza: Nagy Szent Gergely (március 12.),⁶⁶⁷ Szent Ambrus (április 3.)⁶⁶⁸ Szent Ágoston (augusztus 28.)⁶⁶⁹ és Szent Jeromos (szeptember 30.).⁶⁷⁰ A váradi egyházban akárcsak Esztergomban⁶⁷¹ a négy egyházatya közül csak Nagy Szent Gergely napját írták elő. A legrégebbi esztergomi ünneplistában még mind a négy egyházatya tiszteletét előírták.⁶⁷² Később a másik három egyházatya áldozatul esett annak az ünneprevízióknak, ami Kanizsai János esztergomi érsek halála utáni, 1418 és 1460 között eddig ismeretlen okok miatt történt.⁶⁷³ A veszprémi egyházmegye védőszentjének, Szent Mihály májusi napját sem ülték meg Váradon. Mivel a két szinodális könyv ünneplistája sem azonos, tovább gyengült a Bunyitay által már korábban cáfolt szószerinti másolat elve.

A veszprémi határozatok váradi anyaghoz való hiánya nagyfokú hasonlóságot mutat az esztergomi szinodális könyv Estei-féle változatával. A váradi⁶⁷⁴ és az esztergomi határozatok⁶⁷⁵ közös többlete Szent Imre herceg ünnepe november 5-én. Nehezen magyarázható, miért

⁶⁶⁵ Batthyány: Leges III. 566.

⁶⁶⁶ Batthyány: Leges III. 491.

⁶⁶⁷ Solymosi: A veszprémi 105.

⁶⁶⁸ Solymosi: A veszprémi 105.

⁶⁶⁹ Solymosi: A veszprémi 106.

⁶⁷⁰ Solymosi: A veszprémi 106.

⁶⁷¹ Batthyány: Leges III. 491. 565.

⁶⁷² Solymosi: Az esztergomi 93.

⁶⁷³ Solymosi: Az esztergomi 95.

⁶⁷⁴ DL 29416 p.28. Függelék 213.

⁶⁷⁵ Batthyány: Leges III. 491; 566.

nem található Szent Imre ünnepe a veszprémi egyházmegye kalendáriumában. A herceg itt tette le nyilvános szüzességi fogadalmát, feltehetőleg Szent György oltáránál,⁶⁷⁶ tisztelete jelentős volt itt is a középkor folyamán. A szüzesség ideája és hivatalos ünneplése a papi nőtlenség eszményét erősítette. Váradhoz sokkal szomorúbb esemény miatt kapcsolódik tisztelete. Egyes források szerint nem messze Váradtól, a bihari Igfon-erdőben sebesült meg egy vadászaton. Itt egy apátság épült fel közvetlenül szentté avatása után, amely annyi más emlékkal együtt mára elpusztult.

Az 1484 táján kinyomtatott esztergomi kalendáriumhoz képest a váradi naptárnak hét sajátos ünnepnapja van. A fenn említett napok közül ugyanis Szent Imre ünnepe Esztergomban is szokásban volt. Szent Anna tiszteletét a váradi és az esztergomi kalendárium is elrendeli,⁶⁷⁷ Szűz Mária édesanyjának ünnepe a Szécsi-féle esztergomi szinodális könyvből ellenben hiányzik.

A kortárs szinodális könyvek ünneplistáiban előforduló eltérések

Ünnep neve	Az 1450-es esztergomi ünneplista	Az 1493-as esztergomi ünneplista	Az 1515-ös veszprémi ünneplista	Az 1524-es váradi ünneplista
Dorottya vértanúnő	-	-	-	február 6.
Szent Péter apostol székfoglalása	-	-	-	február 22.
Szent Ambrus	-	-	április 3.	-
Szent Adalbert	április 23.	április 22.	-	-
Szent Mihály	-	-	május 8.	-
A Tizenkét apostol	-	-		július 15.
Szent Jakab apostol	-	július 25.	július 25.	július 25.
Szent Anna	-	július 26.	július 26.	július 26.
Szent László depositiója	-	-	-	július 29.

⁶⁷⁶ Bálint: Kalendárium III. 490.

⁶⁷⁷ Solymosi: Az esztergomi 93.

Úrszínváltás	augusztus 4.	augusztus 6.	augusztus 6.	augusztus 6.
Szent Ágoston	-	-	augusztus 28.	-
Szent Kereszt felmagasztalása	szeptember 14.	szeptember 14.	szeptember 14.	szeptember 21.
Mátyás apostol	szeptember 21.	szeptember 21.	szeptember 21.	szeptember 23.
Szent Jeromos	-	-	szeptember 30.	-
Havi Boldogasszony	-	-	-	október 5.
Halottak napja	-	-	-	november 2.
Szent Katalin	november 25.	november 25.	november 25.	november 24.
Szent Borbála	-	-	-	december 4.

VII. Összefoglalás

A váradi zsinati határozatok a kalocsai egyháztartomány egyetlen fennmaradt későközépkori zsinati határozata. Mivel jelenlegi ismereteink alapján nyomtatott formában nem jelentették meg, ezért az esztergomi egyháztartomány ismert szinodális könyveivel ellentétben csak kéziratként tanulmányozható. A váradi zsinati határozatok szövegkiadása a Magyar Országos Levéltár DL 29416-os jelzetű kézírata alapján készült el.

A disszertáció Bunyitay véleményéből kiindulva és azt megcáfolva megállapította, hogy a váradi zsinati határozatok nem követi szövegűen a veszprémi normát. Sőt úgy tűnik, hogy a váradi anyag szerkezete és szövege is jobban alkalmazkodik az esztergomi szinodális könyvhöz, mint a veszprémi határozatok struktúrájához és kánonjogi szabályozásaihoz. A témakörök felosztásában a Szécsi-féle szinodális könyv rubrikáival mutat hasonlóságot, míg a szövege és stílusztikája az esztergomi szinodális könyv Estei-féle változatához áll közel. Ebben a joggyűjteményben azonban a szentségtan bevezető rendelkezései csak töredékként maradtak fenn. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az akkori összeállítók birtokában is hiányos formában lett volna meg az átírandó szöveg, amennyiben közvetlenül is használták volna. Így feltételezhetjük, hogy a váradi zsinati határozatok provenienciája Esztergomhoz kapcsolódott. Az egyháztartomány határai nem akadályozták a középkori részleges törvények átvételét és kiegészítését. Ebből arra következtethetünk, hogy a Perényi Ferenc által kiadott

zsinati határozatok egyik közvetlen forrásaként az esztergomi szinodális könyv is számításba jöhet.

A váradi zsinati határozatok egyes rétegei és forrásai a hazai szinodális könyvekből eredeztethető, amiket gondosan kiegészítettek a váradi püspökségre vonatkozó egyedi rendelkezésekkel. A szerkesztők a korábbi szinodális könyvek alapszövegét, mint az egyház változatlan dogmatikai tanítását szöveghűen vették át. Az egyedi rendelkezéseket a veszprémi szerkesztési elvvel ellentétben nem külön fejezetben foglalták össze, hanem az egyes témakörök integráns részeként fogalmazták meg. Ezzel kevésbé hangsúlyozták a váradi zsinati határozatok önálló törvényalkotását, hanem a törvények helyi szinten történő alkalmazásának hatékonyságáról valamint a jogalkalmazási képességükről tettek tanúbizonyságot.

A váradi zsinati határozatok nagy hangsúlyt fektet az egyházmegyében előforduló jogi visszaélések felszámolására. Elítélte a körösszegi és a farnosi plébános esketési gyakorlatát, akik tiltott időben működtek közre a szentségkiszolgáltatásnál. Megtiltotta a váradi egyházmegyében előforduló gyakorlatot, amelyben a felek a plébános engedélye nélkül és meglévő házassági kötelék mellett házasodtak össze. Világos eligazítást ad a simónia kerülésére, ugyanakkor ösztönzi a híveket, hogy a lelkipásztorok fáradozását tehetségük szerint honorálják. A főesperesek rendkívül átfogó segítséget kaptak a kánoni látogatáskor végzett feladatuk szakszerű elvégzéséhez. A váradi zsinati határozatok szerkesztőinek figyelme a legapróbb részletekre is kiterjedt. Előírták, hogy főesperesek az eucharisztia őrzését gondosan ellenőrizték, nehogy a madarak vagy a férgek kárt tegyenek a szentségben.

A váradi zsinati határozatok alátámasztja a már sok forrásból ismert megállapítást, hogy Várad a liturgikus élet egyik fellegvára volt. A liturgikus rendelkezések közül rendkívül fontos a váradi zsinati határozatok betoldása, amelyben a szubdiakonátus és diakonátus elnyeréséhez szükséges életkort a kánoni rugalmasság érvényesítése mellett szabályozta. Megszüntette a prebendáriusok zsolozsmázásában tapasztalható könnyítéseket, és felhívta a kanonokok figyelmét a szertartások méltó végzésére.

A váradi zsinati határozatokat lezáró ünneplista pedig az egyházmegye idáig nem ismert kalendáriuma. A szentek kultusza élő, sőt virágzó volt Szent László városában. Az ünneplista hat olyan ünnepet is megörökített, amelyek teljesen ismeretlenek a kortárs szinodális könyvek ünneplistái alapján.

A szinodális könyvek általános jogi szabályozásának természetéből eredő nagyfokú hasonlóság ellenére a váradi zsinati határozatok önálló alkotásnak tekinthető. Az 1524. évi zsinati határozatok a váradi püspökség jogtörténeti tevékenységének fontos emléke, amely nemcsak a váradi káptalan műveltségét, hanem a kalocsai egyháztartomány jogi hagyományát is ékesen bizonyítja.

A váradí szinodális könyvet elhelyezhetjük az európai szinodális könyvek családjába is. A katolikus egyház a pápai megnyilatkozások mellett a zsinati határozatokkal is a belső megújulást és a reformokat helyezték előtérbe. Ez a szellemiség a III. Pál pápa (1534-1549) által összehívott trentói zsinat (1545-1563) munkájában csúcsosodott ki.

Felhasznált források és irodalom

- Avril: L'evolution** Joseph Avril: L'evolution du synode diocésain, principalement dans la France du Nord du Xe au XIIIe siècle. In: Proceedings of the Seventh International Congress of Medieval Canon Law, Cambridge, 23-27 July 1984. (Monumenta Iuris Canonici, Series C: Subsidia, 8). Ed. Peter Linehan. Città del Vaticano, 1988. 305-25.
- Adriányi: Die Synoden** Adriányi Gábor: Die ungarischen Synoden. *Annuario Historiae Conciliorum* 8. (1976) 541-575.
- A középkor** A középkor évszázadai (1009-1543). A Pécsi egyházmegye története I. Szerk. Fedeles Tamás - Sarbak Gábor - Sümegi József. Pécs, 2009.
- Analecta** *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Szerk. Ábel Eugenius - Hegedűs Stephanus. Budapestini-Lipsiae, 1903.
- Balogh: Varadinum** Balogh Jolán: *Varadinum. Várad vára* (Művészettörténeti füzetek 13/1). Bp. 1982.
- ifj Barta – Barta: III. Béla jövedelmei** ifj. Barta János – Barta Gábor: III. Béla király jövedelmei. *Megjegyzések középkori uralkodóink bevételeiről. Századok* 127. (1993) 413–449.
- Batthyány: Leges** Batthyány Ignatius: *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium*. I-III. Albae Carolinae, Claudiopoli, 1785-1827.
- Bálint: Népünk ünnepei** Bálint Sándor: *Népünk ünnepei*. Az egyházi év néprajza. Bp. 1938.
- Bálint: Kalendárium** Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*. Szeged, 1998.
- Beke: Esztergomi érsekek** *Esztergomi érsekek 1001-2003*. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003.
- Beneéthy fk** Beneéthy Kálmán *formuláskönyve*. *Biblioteca documentarã „Batthyaneum”*, Alba Julia, R. I. 152
- Békefi: A káptalani iskolák** Békefi Remig: *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Bp. 1910.
- Bitskey: Celio Calcagnini** István Bitskey: *Celio Calcagnini in Ungarn*. In: *Matthias and his legacy (Cultural and Political*

- Encounters between East and West). Eds. Attila Bány - Attila Györkös. Debrecen, 2009. 265-74.
- Borsa: Constitutiones** Constitutiones Novae Almae Ecclesiae Strigoniensis. Magyar Könyvszemle 72.(1956) 287-293.
- Borsa: Hazai egyházmegyék** Borsa Gedeon: Hazai egyházmegyék Mohács előtt nyomtatott zsinati határozatai. Magyar Könyvszemle 102. (1986) 67-74.
- Bónis: Szentszéki regeszták** Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon (Jogtörténeti Tár 1/1), Bp. 1997. A kéziratot gondozta, szerkesztette és a bevezetőt írta: Balogh Elemér.
- Bónis: Egyházi bíraskodás** Bónis György: Az egyházi bíraskodás fejlődése a Mohács előtti Magyarországon. In: Uő. Szentszéki regeszták 621-658.
- Brodarics: Mohács** Brodarics István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. In: Mohács emlékezete. Szerk. Katona Tamás. Bp. 1979. Az eredeti latin szöveg kritikai kiadása: Brodarics, Stephanus: De conflictu Hungarorum cum Solymano turcarum imperatore ad Mohacz historia verissima. Szerk. Kulcsár Péter Bp. 1985.
- Brundage: Law** James A. Brundage: Law, sex, and Crhristian society in medieval Europe. Chicago, 1987.
- Bunyitay: A váradi püspökség** Bunyitay Vince: A váradi püspökség története I-IV. Nagyvárad, 1883.
- Bunyitai: Statutum** A váradi káptalan legrégebbi statutumai. Közreadja: Bunyitay Vince. Nagyvárad, 1886.
- B.W.G** Burchard von Worms: Decretorum Libri XX. Hrsg. Gerald Fransen – Theo Kölzer. Aalen, 1992. (hasonmás kiadás)
- CCL** Corpus Christianorum, Thesaurus Patrum Latinorum, Brepols, Turnhout, 1986-tól
- CCEO** Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus In: Acta Apostolicae

- Sedis 82. (1990) 1033–1363.
- CCO** Les canons de conciles oecuméniques. (Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti. Fasc IX: Discipline générale antique (IIe-IXe s.) I. pars I). Ed. P. Joannou. Grottaferrata (Roma), 1962.
- Cheney: English Synodalia** Christopher R.: Cheney English Synodalia of the Thirteenth Century. (second ed.) Oxford, 1968.
- CIC** Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus In: Acta Apostolicae Sedis 75. (1983) II, 1–317.
- COD** Conciliorum Oeconomicorum Decreta. Eds. J. Alberigo, J. A. Dossetti, P. P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi. Bologna, 1973.
- Cod Iust** Codex Iustinianus. In: Corpus Iuris Civilis. vol II. Codex Iustinianus. Recognovit et retractavit Kreuger Paulus, Berolini, 1906.
- Csapodi: Bakócz Tamás** Csapodi Csaba: Bakócz Tamás, a humanista. Irodalomtörténeti Közlemények 87 (1983/1-3), (Klaniczay Tibor 60. születésnapjára), 59-66.
- Csánki: Történeti Földrajz** Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. V. kötet, Bp. Arcanum, 2002. /CDROM adatbázis/
- Csepregi: Reformáció** Csepregi Zoltán: A reformáció mint nyelvi esemény a Mohács előtti Magyarországon. In: Mindennapi választások: Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. Szerk. Erdélyi Gabriella, Tusor Péter. Bp. 2007.
- Csepregi: Udvari papok** Csepregi Zoltán: Udvari papok Mária királyné környezetében. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye: A királyné és udvara 1521-1531. Szerk. Réthelyi Orsolya, F. Romhányi Beatrix, Spekner Enikő, Végh András. Bp. Budapesti Történeti Múzeum, 2005. 44-55.
- Csukovits: Középkori zarándokok** Csukovits Enikő: Középkori magyar zarándokok. Bp. 2003.

Dankó: Constitutiones	Dankó Josephus: Constitutiones Synodales Almae Ecclesiae Strigoniensis A. D. MCCCCL Strigonii, 1865.
Dig	Digesta. Modestinus
DF	Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DH	Heinrich Denzinger-Peter Hünermann: Hitvallások és az Egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai. Fila Béla és Jug László fordításának felhasználásával összeállította: Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor. Szerk. Burger Ferenc. Bp. 2004.
DL	Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár
Dobszay: A magyarországi liturgia	Dobszay László: A magyarországi liturgia milleniuma. Vigilia 61. (996) 572-581.
Domanovszky: A Dubniczi	Domanovszky Sándor: A Dubniczi krónika. (I. II. III.) Századok 33. (1899) 226-256, 342-355; 411-451.
Egyháztörténelmi emlékek	Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk. Bunyitay Vince - Rapaics Rajmund - Karácsonyi János. Bp. 1902.
E. Kovács: A leggazdagabb	Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk. Bunyitay Vince - Rapaics Rajmund - Karácsonyi János. Bp. 1902.
Engel: A birtokszerkezet átalakulása	Engel Pál: A magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond-korban (Öt északkeleti megye példája). In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995.
Engel: Monumenta	Johann Christian Engel: Monumenta Ungarica. Viennae, 1809.
Engel: Királyi hatalom	Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond – korban (1387-1437). Bp. 1977.
Erdélyi: Gyónás és áldozás	Erdélyi Gabriella: Gyónás és áldozás a késő középkorban. Századok 137. (2003) 525-548.
Erdő: A részleges egyházjog	Erdő Péter: A részleges egyházjog forrásszövegei a Magyarországon őrzött középkori kódexekben. Magyar

- Könyvszemle 108. (1992) 301-312.
- Erdő: Az esztergomi** Erdő Péter: Az esztergomi szinodális könyv. Magyar Könyvszemle 109 (1993) 263-278.
- Erdő: Lengyel forrásai** Erdő Péter: Az esztergomi szinodális könyv (1382) lengyel forrásai. Magyar Könyvszemle 113. (1997) 1-15.
- Erdő: Egyházjog** Erdő Péter: Egyházjog a középkori Magyarországon. Bp. 2001.
- Erdő: Kirchenrecht** Erdő Péter: Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn: Gesammelte Studien. Berlin, 2005.
- Erdő: A Szentistváni egyház-szervezés** Erdő Péter: A szentistváni egyházszervezés és Európa. In: Sanctus Stephanus et Europa – Szent István és Európa. Szerk. Hamza Gábor. Bp. 1991. 32-43. Újra megjelent: Uő: Egyházjog 173-181.
- Erdő: Tartományi** Erdő Péter: Tartományi szinodális könyvek Közép-Kelet Európában (Gniezno, Prága, Salzburg). Magyar Könyvszemle 115. (1999) 149-172.
- Eubel: Hierarchia III.** Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. Volumina III. (saeculum XVI ab anno 1503 complectens). Collecta, digesta, edita per Conradum Eubel. Regensburg, 1923. Reimpressio immutata Patavii MCMLX
- Fábián: Várad püspökei** Fábián Edit: Várad reneszánsz püspökei és reneszánsz emlékeik. Hajdú Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXX. 5-22.
- Fedeles: A püspökség** Fedeles Tamás: A püspökség és a székeskáptalan birtokei, gazdálkodása. In: A középkor 421-464.
- Fedeles: Körmenetek** Fedeles Tamás: Körmenetek Pécsett. In: Capitulum V. Püspökök, prépostok kanonokok. Szeged, 2010.
- Fedeles: Pécsi kanonokok** Fedeles Tamás: Pécsi kanonokok egyetemlátogatása a későközépkorban (1354-1526). Magyar Egyháztörténeti vázlatok, Regnum 17. (2005) 51-82.
- Fedeles: Vallásos áhítat** Fedeles Tamás: Vallásos áhítat, közösségtudat, repre-

- zentáció (A késő középkori körmenetek főbb jellemzői). *Aetas* 2007/3 59-82.
- Fedeles-K. Németh: A tolnai** Fedeles Tamás – K. Németh András: A tolnai és regölyi főesperesség. Régészeti és prozopográfiai adatok Tolna megye egyházigazgatásának történetéhez. *Századok* 140. (2006) 397-433.
- Firnhaber: Vincenzo Guidotos** Franz Firnhaber: Vincenzo Guidotos Gesellschaft am Hofe König Ludwigs von Ungarn, 1523-1525. (Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst) Wien, 1849.
- Flachenecker: Bemühen** Helmut Flachenecker: Das beständige Bemühen um Reform. Zu Synoden und Synodalstatuten in den fränkischen Bistümern des 14./15. Jahrhunderts. In: Partikularsynoden im späten Mittelalter. Hrsg. Nathalie Kruppa - Leszek Zygmunt. Göttingen, 2006. 55-75.
- Fógel: II. Ulászló udvartartása** Fógel József: II. Ulászló udvartartása (1490-1516). Bp. 1913.
- Foreville: Lateranense** Raymonde Foreville: Lateranense I, II, III e Lateranense IV. (Storia dei Concilii Ecumenici VI) Città del Vaticano, 2001.
- Forráskiadási Szabályzat** A Magyar Történelmi Társulat forráskiadási szabályzatai. *Századok* 53–54. (1919–1920) Melléklet 3–24.
- Fraknói: Egyháznagyok** Fraknói Vilmos: Egyháznagyok a magyar középkorból. Bp. 1916.
- Fraknói: Pruisz pontificáléja** Fraknói Vilmos: Pruisz János váradi püspök pontificáléja. *Magyar Könyvszemle* 9. (1884) 1-4.
- Fraknói: Váradi Péter** Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek élete. *Századok* 17. (1883) 489-514; 705-749; 825-843.
- Fraknói: Missálé** Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek missaleja 1498-ból. *Magyar Könyvszemle* 14. (1889) 1-8.
- Friedberg: CIC** Aemilius Fridberg: Corpus iuris canonici. Lipsiae, 1881. (úny. Graz, 1959.)
- Gerics-Ladányi: A Kálmán-kori** Gerics József- Ladányi Erzsébet: A Kálmán-kori szinodális bíráskodás valószínű mintája. In: *Iustum,*

- aequum, salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére. Szerk. Bánrévy Gábor–Jobbágyi Gábor–Varga Csaba. Bp. 1998. 112–115.
- Gerics- Ladányi: Szent László** Gerics József – Ladányi Erzsébet: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. Magyar Könyvszemle 117. (2001) 20–31.
- Gyertvai: Egyházi szervezés** Gyertvai Péter: Egyházi szervezés főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén. München 1987.
- Györffy: Történeti földrajz** Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I-III. Bp. 1963-1987.
- Györffy: Gyulafehérvár** Györffy György: Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának registruma. Századok 117. (1983) 1103-1134.
- Haering: Partikularsynoden** Stephan Haering: Mittelalterliche Partikularsynoden in Baiern. Ein Überblick zum Raum der Bistümer Chimsee, Freising, Passau und Regensburg. In: Partikularsynoden im späten Mittelalter. Hrsg. Nathalie Kruppa - Leszek Zygnier. Göttingen, 2006. 77-97.
- Hampson: Kalendarium** Robert Thomas Hampson: Medii ævi kalendarium: or, Dates, charters, and customs of the middle ages. London, 1841.
- Helmrath: Partikularsynoden** Johannes Helmrath: Partikularsynoden und Synodalstatuten des späteren Mittelalters im europäischen Vergleichs. Vorüberlegungen zu einem möglichen Projekt. In: Das Europäische Mittelalter im Spannungsbogen des Vergleichs. Zwanzig internationale Beiträge zu Praxis, Problemen und Perspektiven der historischen Komparistik (Europa im Mittelalter 1.) Hg. Borgolte, Michael. Berlin, 2001. 135-169. újra megjelent: Uő. : Partikularsynoden und Synodalstatuten des späteren Mittelalters im europäischen Vergleichs. Annuarium Historiae Conciliorum 34. (2002) 57-99. Idézés innen.

- Hermann: A katolikus egyház** Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973.
- Heyzmann: Statuta synodalia** Udalricus Heyzmann: Statuta synodalia Episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus scriptis typis mandata, additis statutis Vieluni et Calissia. 1420 conditis. Cracoviae, 1875.
- Hoffmann-Wehli: Régi** Hoffman Edit: Régi magyar bibliofilek. Hasonmás kiadás. Szerkesztette: Wehli Tünde. Bp. 1992.
- Holub: Zala megye** Holub József: Zala megyet története a középkorban I. Pécs, 1929.
- Holl: Havi Boldogasszony** Holl Béla: A Havi Boldogasszony hazai liturgikus tiszteletének középkori kezdetei. In: Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában. (Szegedi Vallási és Néprajzi Könyvtár. Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis 7.) Szerk. Barna Gábor. Szeged, 2001. 89-96.
- Jakó: A kolozsmonostori** Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289–1556. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 17) Bp. 1990.
- Jakó: Bihar** Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp. 1940. Újranyomás 2008.
- Jakó: Írás** Jakó Zsigmond: Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez. Bukarest, 1976.
- Jakó: Társadalom** Jakó Zsigmond: Társadalom, egyház, művelődés. Bp. 1997.
- Jedin: History** History of the Church. Ed. H. Jedin. New York, 1993.
- Johanek: Synodalia** Peter Johanek: Synodalia. Untersuchungen zur Statutengesetzgebung in den Kirchenprovinzen Mainz und Salzburg während des Spätmittelalters. Würzburg, 1978.
- Joannou: Discipline** Pericles-Pierre Joannou: Discipline générale antique (IVe-IXe s.) I-II. Grottaferrata, 1962.
- Karácsonyi: Magyarország** Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Bp. 1985.

- Kardos: Bakócz Tamás** Kardos Tibor: Bakócz Tamás. Világosság 12 (1971/8-9), 529-535.
- Katona: A kalocsai érseki** Katona Stephanus: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae I-II. Colocae, 1800. magyarul is megjelent: Uő: A kalocsai érseki egyház története. I. rész. Ford. Takács József. A fordítást szakmailag ellenőrizte és sajtó alá rendezte, az előszót és a kiegészítő jegyzeteket írta Thoroczky Gábor. Szerk. Romsics Imre. Kalocsa 2001.
- Kereszturi: Compendiaria** Kereszturi Josephus Aloysius: Compendiaria descriptio foundationis, ac vicissitudinum episcopatus, et capituli M. Varadinensis I-II. Magno-Varadini, 1806.
- Kirchliche Reformimpulse** Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa. Hg. Winfried Eberhard, Franz Machilek. Köln, 2006.
- Kiss: Egyházszervezet kialakulása** Kiss Gergely: A középkori magyar egyházszervezet kialakulása (10 század vége – 12. század eleje). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 9. (2009) 105-116.
- Kiss: Főesperességek** Kiss Gergely: Főesperességek In: A középkor 247-271.
- Klaniczay: Szent László** Klaniczay Gábor: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. Magyar Könyvszemle 117. (2001) 393-410
- Klaniczay: Szent László kultusza** Klaniczay Gábor: Szent László kultusza a 12-14. században. In: A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére. ELTE BTK Középkori és Koraújkori Egyetemes Történeti Tanszék. Szerk. Klaniczay Gábor - Nagy Balázs. Bp. 1999. 357-374.
- Kniewald: A Pray kódex** Kniewald Károly: A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége. Magyar Könyvszemle 63. (1939) 413-55.
- Kollányi: Esztergomi kanonokok** Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1000-1900. Esztergom, 1900.
- Kosztai: Alsópapság** Kosztai László: Adalékok a székesegyházi alsópapság XIII-XIV. századi történetéhez. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 86. köt. (1988), 15-26. vagy: Capitulum III. Írásbeliség

- és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. Koszta László. Szeged, 2007. 45-58. (ezt használtuk)
- Koszta: Esztergom és Kalocsa** Koszta László: Adalékok az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonyához a 13. század elejéig. In: Kalocsa történetéből. Szerk. Koszta László. Kalocsa, 2000. 29–50.
- Koszta: A kereszténység** Koszta László: A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. In: Az államalapító. Szerk. Kristó Gyula. Bp. 1988. 153–207.
- Köblös: Az egyházi középréteg** Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12), Bp. 1994.
- Köpeczi: Erdély** Erdély története három kötetben. Főszerk. Köpeczi Béla Bp. 1986.
- Körmendy: Studentes** Körmendy Kinga: Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183-1543. Bp. 2007.
- Körmendy: Ms II. 7.** Körmendy Kinga: 15. századi eszmetörténeti kérdések az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms II. 7. jelzetű kódexében. In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk. Szelestei N. László Bp. OSzK 1989. 183-201.
- Kreuger: Corpus** Corpus Iuris Civilis. vol II. Codex Iustinianus. Recognovit et retractavit Kreuger Paulus, Berolini, 1906.
- Kristó: A vármegyék** Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp. 1988
- Kristó: Kun László** Kun László emlékezete. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1994. A zsinat határozatait Almási Tibor fordította.
- Kristó: Szent István** Kristó Gyula: Szent István püspökségei. In: Kristó Gyula: Írások Szent Istvánról és koráról. Szeged, 2000. 121-135.

- Kristóf: A váradi káptalan** Kristóf Ilona: A váradi káptalan méltóságviselői 1440-1526 között. Turul 77. (2004), 10-19.
- Kristóf Ilona: Egyetemjárás** Kristóf Ilona: Egyházi középrétegeink műveltsége – egyetemjárás a későközépkori váradi káptalanban. In: METESZ Heves Megyei Szervezete, Tudományos Közlemények 5. Eger 2002. 70-77.
- Kristóf: Egyházi középréteg** Kristóf Ilona: Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440-1526) Debrecen, 2008. doktori értekezés
- Kristóf: Személyes kapcsolatok** Kristóf Ilona, Személyes kapcsolatok Váradon (1440-1526). Fons 8. (2001) 67-84.
- Kubinyi: A királyi titkárok** Kubinyi András: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. Gesta 6. (2006) 3-22
- Kubinyi: Az egyház szerepe** Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén. In: Kubinyi: Főpapok 87-120.
- Kubinyi: Bárók** Kubinyi, András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 122. (1988) 147-213.
- Kubinyi: Főpapok** Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon, Bp. 1999.
- Kubinyi: Kocsmázás** Kubinyi András: Kocsmázás, becsületsértés és fogadás a késő-középkori Magyarországon. In: Hiedelmek, szokások az Alföldön. I. Szerk. Novák László. Nagykovács, 1992. 231-238.
- Kubinyi: Mátyás, a személyiség** Kubinyi András: Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király. In: Aetas 22. (2007/3) 83-100.
- Kubinyi: Mátyás király** Kubinyi András: Mátyás király és a magyar püspökök. In: Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gericz József professzor tiszteletére. Szerk.: Draskóczy István. Bp. 1994. 147-164. Újabb kiadása In: Kubinyi: Főpapok 69-86.
- Kubinyi: Nándorfehérvártól Mohácsig** Kubinyi András: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete. Bp. 2007.
- Kubinyi: Városfejlődés** Kubinyi András: Városfejlődés és városhálózat a kö-

	zékori Alföldön és az Alföld szélén. Szeged, 2000.
Latin források	A Magyar Történeli Társulat forráskiadási szabályzatai. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai középkori latin források közlésére. In: Forráskiadási szabályzatok. Szeged 2000. (Studium Füzetek 5.) 72–76.
Liber synodalis	Bernardo Alonso Rodríguez - Francisco Cantelar Rodríguez – Antonio García y García: Liber synodalis. Para la historia de un concepto. In: Studia in honorem eminentissimi Cardinalis Alphonsi M. Stickler, (Studia et textus historiae iuris canonici 7). Ed. Card. Rosalio Iosepho Castillo Lara. Roma, 1992. 1–11.
Lombardus: Sententiarum	Petrus Lombardus: Sententiarum Libri Quattor
Lővei: A Sárkányrend	Lővei Pál: A Sárkányrend fennmaradt emlékei, Művészet Zsigmond király korában 1387 1437. Szerk.: Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Bp. 1987.
LThk	Lexikon für Theologie und Kirche. 1–10. Freiburg/Bg. 1957–65.
Magyar könyvtártörténet	Csapodi Csaba-Tóth András-Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. 1987.
Marton: Az egyháziak	Marton Szabolcs: Az egyháziak italfogyasztása a középkori Magyarországon. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 17. (2006/3-4) 5-16.
Mályusz: Egyházi társadalom	Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971.
Mályusz: Zsigmond király	Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387-1437. Bp. 1984.
Mandonet: Sancti Thomae	Sancti Thomae Aquinatis Opuscula omnia 3. Ed. Pierre Mandonet. Parma, 1865. újra kiadva Paris, 1927. a második kiadást használtuk
Mansfield: The Humiliation	Mary C. Mansfield: The Humiliation of Sinners: Public Penance in Thirteenth-Century France. Cornell University Press, 2005.
Melichár: A zsinatok	Melichár Kálmán: A zsinatok. Bp. 1932.
MHL	Magyar Humanisták levelei, XV-XVI. Század. Szerk.

- V. Kovács Sándor, Bp. 1970.
- MKL** Magyar Katolikus Lexikon. Szerk. Diós István-Viczián János. Bp. 1996-2010.
- Mollay: Soproni naptárak** Mollay Károly: Középkori soproni naptárak. Soproni Szemle 16. (1962) 27–32. 299–311.
- Módy: Ferencesek** Módy György: Ferencesek és domonkosok Debrecenben a reformáció koráig. In: Historia et ars. Módy György válogatott tanulmányai (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 59.) Debrecen, 2006.
- Néző: Várday Ferenc** Néző István: Egy humanista főpap. Várday Ferenc élete és tevékenysége In: A Nyíregyházai Jósza András Múzeum évkönyve LI. Nyíregyháza, 2009. 231-260.
- Nyási fk** Nyási Demeter formuláskönyve. Formularium secundum modum et stilum alme ecclesie Strigoniensis. Esztergom, Főegyházmegyei Könyvtár. MS II. 507.
- Orosz: Kamat és uzsora** Orosz István: Kamat és uzsora a 15-16. századi Európában. In: Pénztörténet-gazdaságtörténet. Tanulmányok Búza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest-Miskolc, 2009. 238-248.
- Pásztor: A magyarság** Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp. 2000.
- Pásztor: Betlehemes mise** Pásztor Lajos: Két gyöngyösi betlehemes mise a XVIII. Századból. Irodalomtörténeti Közlemények 90. (1986) 406-456.
- Pesty: Krassó III.** Krassó vármegye története. III. Oklevéltár. Szerk. Pesty Frigyes. Bp. 1882.
- Péter: A reformáció** Péter Katalin: A reformáció: kényszer vagy választás? Bp. 2004.
- Péter: Tolerancia** Péter Katalin: Tolerancia és intolerancia a 16. századi Magyarországon. Egyháztörténeti Szemle 7. (2006/ 2) 73-83.
- Péterffy: Sacra Concilia** Péterffy Carolus: Sacra Concilia Ecclesiae Romano Catholicae in Regno Hungariae celebrata ab anno

- Christi MXVI usque ad annum MDCCXXXIV. Posonii, 1741. (2 Viennae, 1742; az alábbiakban ezt a 2. kiadást idézzük); II. Posonii, 1742.
- PL** Jacques Paul Migne: Patrologia Latina. Paris, 1844-1864.
- Pontal: Les Statuts** Odette Pontal: Les Statuts synodaux. (Typologie des sources du Moyen âge occidental, 11). Turnhout, 1975.
- Pontal: Les statuts** Odette Pontal: Les statuts de 1230 à 1260. (Les statuts synodaux français du XIIIe siècle 2). Paris, 1983. 237-264.
- Pósán: Borfogyasztás** Pósán László, Borfogyasztás a középkorban. Debreceni Disputa 4. (2006/9) 69–71.
- Pray: Dissertatio divi Stephani** Pray, Georgius: Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primi Hungariae regis. Vindobonae, 1771.
- Puskár: Perényi Péter** Puskár Anett: Szapolyai János és Perényi Péter. In publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica 13. (2008/3) (Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről) 295-314.
- Radó: Enchiridion** Radó Polikárp: Enchiridion Liturgicum. II. Romae-Friburgi-Barcinone 1961.
- Radó: Libri liturgici** Radó Polikárp: Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum. Mezey László gondozásában. Bp. 1973.
- Révay: De monarchia** Petrus De Réwa: De monarchia et sacra corona regni Hungariae. Francofurti, T. M. Goetz, 1659.
- Ritoókné: Bakócz** Ritoókné Szalay Ágnes: Bakócz Bálint titeli és budai prépost sírköve a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: Uő: „Nympha super ripam Danubii” Tanulmányok a XV-XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Bp. 2002.
- Romhányi: Kolostor** F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp. 2000.
- Schematismus historicus** Schematismus historicus venerabili cleri Diocesis

- Magno-Varadiensis Latinorum 1896. hasonmás kiadás: 2010. Nagyvárad. Ezt használtuk.
- Sopko-Valach: Codex** Július Sopko – Július Valach: Codex Nitriensis – Nitrius Kódex. Matica slovenská, 1987.
- Solymosi: A földesúri járadékok** Solymosi László: A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon. Bp. 1998.
- Solymosi: A veszprémi** Solymosi László: A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai Bp. 1997.
- Solymosi: Az egri** Solymosi László: Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból. Levéltári Közlemények 63. (1992) 137-156.
- Solymosi: Az esztergomi** Solymosi László: Az esztergomi egyházmegye legrégebbi ünneplajstroma (Szent Adalbert, Szórád - András és Benedek tisztelete az erdélyi szászoknál) 88-95. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Bp. 1998.
- Solymosi: Bortizedfizetés** Solymosi László: Bortizedfizetés sátonnál In: Pénztörténet-gazdaságtörténet. Tanulmányok Búza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest-Miskolc, 2009. 313-331.
- Solymosi: Mátyás király** Solymosi László: Mátyás király és a magyarországi főpapok. In: Emlékkönyv ifj Barta János 70. születésnapjára. Szerk. Papp Imre - Angi János - Pallai László. Debrecen, 2010.
- Solymosi: Registrum** Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve. Registrum capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis (1500-1502, 1507-1527) Bp. 2002.
- Sümegei: Búcsújárás** Sümegei József: Búcsújárás és zarándoklat. In: A középkor 487-546.
- Szabó: A középkori** Szabó István: A középkori magyar falu, Bp. 1969.
- Szabó: Országgyűlések** Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909.
- Szamota: Régi utazások** Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1054-1717. Összegejtette és jegyzetekkel

- ellátta Szamota István
- Szentirmai: Die Diözesansynode** Alexander Szentirmai: Die ungarische Diözesansynode im Spätmittelalter. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 47. (1961). 266-292.
- Szentirmai: Das Recht** Alexander Szentirmai: Das Recht der Erzdechanten (Archidiakonate) in Ungarn während des Mittelalters. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 43. (1957)
- Szentpétery: Brodarics históriája** De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohatz verissima descriptio. Krakko, 1527. Magyarul: Brodarics históriája a mohácsi vészről, Bp. 1903. 47. fordította és jegyzetekkel ellátta Szentpétery Imre.
- Szerémi: Magyarország Szókratész egyháztörténete** Szerémi György: Magyarország romlásáról. Bp. 1961. Szókratész egyháztörténete In: Ókeresztény Írók 9. Szerk. Vanyó László. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Baán István
- Szögi: A Gyulafehérvári Érseki Levéltár** Szögi László: A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára. Gyulafehérvár-Budapest, 2006.
- Szuromi: Egyházfegyelem** Szuromi Anzelm: A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII-XII. században. Bp. 2002.
- Szuromi: Esztergomi zsinat** Szuromi Szabolcs Anzelm: Az első három esztergomi zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a 12. században. In: Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről. Szerk. Erdő Péter. Bp. 2002. 87-142.
- Szuromi: Intézménytörténet** Szuromi Szabolcs: Egyházi intézménytörténet. Bp. 2003.
- Szűcs: A ferences obszervancia** Szűcs Jenő: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. Levéltári Közlemények 43. (1972) 213-26.
- Teleki: Jani Pannonii** Jani Pannonii: Poemata. In: Traiecti ad Rhenum. Szerk. Samuel Teleki-Alexander Kovásznai. Wild, 1784.

- Temesváry: Erdély** Temesváry János: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár, 1922.
- The Cambridge History** The Cambridge History of Poland: From the Origins to Sobieski (To 1696) Eds. W.F. Reddaway, J.H. Penson, O. Halecki, R. Dyboski. Cambridge, 1950.
- Theiner: Vetera Monumenta** Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia, 1216–1352. I–II. Szerk. Theiner Augustinus. Romae, 1859–1860.
- Tonk: Erdélyiek egyetemjárása** Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban, Bukarest, 1979.
- Török: Szent László** Török József: Szent László liturgikus tisztelete. In: Athleta Patriae. Szerk. Mezey László. Bp. 1980.
- Trexler: Dyocesan synods** Trexler Richard C.: Diocesan synods in late medieval Italy. Vescovi e diocesi in Italia dal XIV alla metà del XVI secolo. Atti del VII Convegno di storia della Chiesa in Italia (Brescia, 21-25 settembre 1987). Ed. Giuseppina De Sandre Gasparini et al. (Italia sacra: Studi e documenti di storia ecclesiastica, 43-4). 2 vols.). Roma, 1990. 295-335.
- Tringli: Perényiek** Tringli István: Hunyadi Mátyás és a Perényiek. Levéltári Közlemények 63. (1992) 175–192.
- Tringli: Perényi levéltára** A Perényi család levéltára. 1222-1526. Közzéteszi Tringli István. Budapest, 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. 2. Forráskiadványok 44.)
- Tymosz: Gneser** Stanisław Tymosz: Gneser Provinzial- und Diözesansynoden im 14. und 15. Jahrhundert. - Ein Überblick. In: Partikularsynoden im späten Mittelalter. Hrsg. Nathalie Kruppa - Leszek Zygmunt. Göttingen, 2006. 177-198.
- Udvardy: A kalocsai érsekek** Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza (1000-1526). (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.) Köln, 1991.
- Unger: Die Rezeption** Stefanie Unger: Die Rezeption des Vierten Lateranum (1215) und des Zweiten Lugdunense (1274) in den

- Statuten der Erzbischöfe von Köln und Mainz bis zum Jahr 1310. (Quellen und Abhandlungen zur mittelhochrheinischen Kirchengeschichte) Mainz, 2004.
- Vadász: Janus** Vadász Géza: Janus Pannonius „Abiens valere jubet sanctos reges, Waradini” című verse az antik auktorok tükrében. Irodalomtörténeti Közlemények 111-112. (1987–1988) 1–2, 103–110.
- Veress: Olasz** Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai. 1221-1864. Bp. 1941.
- Veress: A páduai egyetem** Veress Endre: A páduai egyetem magyar tanulóinak anyakönyve és iratai (1264-1864). Bp. 1915.
- Véber: Két korszak** Véber János: Két korszak határán, Váradi Péter pályaképe és írói életműve. PPKE. 2009. doktori értekezés.
- Wagner: Epistola** Carolus Wagner: Epistolae Petri de Warda. Posonii & Cassoviae, Landerer, 1776.
- Waldmüller: Die Synoden** Lothar Waldmüller: Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn. Von der Völkerwanderung bis zum Ende der Arpaden, Paderborn, 1987.
- Warner: Saints** David A. Warner: Saints, Pagans, War and Rulership in Ottonian Germany. In: Plenitude of Power: The Doctrines and Exercise of Authority in the Middle Ages. (Essays in Memory of Robert Louis Benson). Eds. Robert Louis Benson, Robert Charles Figueira Ashgate. Aldershot, 2006.
- Závodszy: A Szent István** Závodszy Levente, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904. (Reprint: Pápa, 2002.)
- ZO.** A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára XII. Szerkesztette és kiadta Lukcsics Pál. Bp. 1931.
- ZsO.** Zsigmondkori Oklevéltár. Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951-1958.
- Bibliai könyvek rövidítése**
- ApCsel** Apostolok Cselekedetei

Ám	Ámosz könyve
Ezd	Ezdrás könyve
Jak	Jakab levél
Kiv	Kivonulás könyve
Lev	Leviták könyve
Lk	Lukács evangélium
Mk	Márk evangélium
Mt	Máté evangéliuma
MTörv	Második Törvénykönyv
Oz	Ozeás könyve
Róm	Római levél
Ter	Teremtés könyve
Zsolt	Zsoltárok könyve
1Kor	1. Korintusi levél
1Mak	Makkabeusok első könyve

Függelék

Az 1524. évi váradi zsinat határozatai

Az oklevél közlésének elvei

A váradi zsinati határozatok szövegét a középkori történeti források kiadásakor elfogadott szabályok alapján jelentettük meg. A közlés során a Békefi által kiadott szövegrész mintegy kulcsként szolgált a dokumentum egyre jobb és pontosabb olvasatának elkészítésében. Arra törekedtünk, hogy amennyiben lehetséges, normalizált és egységesített szöveg kerüljön az olvasó kezébe.

A forráskiadás során nem voltunk tekintettel a nyilvánvaló tévesztésekre, következetlenségekre és esetleges elírásokra. A főszöveg közli a helyes változatot, a lábjegyzet pedig az eredetiben lévő hibás adatot vagy kifejezést. A szöveg javítását a kortárs szinodális könyvek alapján Solymosi László veszprémi szövegkiadása (corr. V) és Josephus Dankó esztergomi szövegközlése (corr. D) alapján végeztük el. A váradi zsinati határozatok szövegében lévő értelmetlen többleteket külön jeleztük és megszünetttük. A hozzáfűzött jegyzetekben pusztán a legszükségesebb szövegkritikai és tartalmi megjegyzésekre törekedtünk.

Mivel a váradi zsinati határozatokban a kis és nagybetűk megkülönböztetése gyakran tetszőleges, ezért az átíráskor a jelenleg érvényben lévő írásmódot alkalmaztuk. Az interpunkció következetes alkalmazásával a szöveg értelmezését segítettük.

A *De promovendis ad sacros ordines* fejezetben egy helyen szereplő és a kalendáriumban előforduló római számnevek írásmódját mindenhol tudatosan megőriztük. Solymosi László által kiadott veszprémi zsinati határozatok igényessége etalonként szolgált a formálódó szövegkiadáshoz. Külön köszönöm Szovák Kornél áldozatos tevékenységét a szövegkiadás szakszerűségének előmozdításában. A szövegközléskor az általánosan elfogadott 1920. évi forráskiadási szabályzatban előírt jelöléseket és rövidítéseket alkalmaztam.⁶⁷⁸

Jelölések

- [] Olvashatatlan szövegrész, de kortárs szinodális könyv alapján vagy egyéb módon pótolta lacuna
- ⟨ ⟩ Szövegből kimaradt, de pótlandónak, pótolhatónak ítélt rész
- { } A szövegben kontaminálódott, értelemzavaró részek

Rövidítések

add.: addit

⁶⁷⁸ Forráskiadási Szabályzat 3-24. és Latin források 72-76.

cf.: confreatur

corr.: corrigendum

in marg.: in margine

ms.: manuscript

1524 29 die Iulii in festo depositionis Sancti Ladislai

Incipiunt constitutiones nove alme ecclesie Waradiensis

Sicut Doctor summus et egregius Sanctus Augustinus testatur libro De Christiana fide, *catholica ecclesia per orbem diffusa*⁶⁷⁹ tribus modis existere comprobatur. *Quicquid namque tenetur in illa, aut est auctoritas Scripturarum novi et veteris testamenti vel universalis traditio, aut instructio propria et particularis existit*⁶⁸⁰, auctoritate enim Scripturarum totaliter gubernatur. Ex universali traditione regitur ipsa tota, privatis vero constitutionibus et propriis informationibus pro locorum varietate regitur unaqueque. Eapropter nos, Franciscus de Peren, episcopus ecclesie Waradiensis, comesque perpetuus comitatus Byhoriensis, quedam ad informationem morum et ecclesiarum nostre diocesis et iurisdictionis profectum ac delictorum coercionem prudentum participato consilio et consensu fratrum de capitulo antedictae nostre ecclesie Waradiensis infrascriptas constitutiones dudum per antecessores nostros editas ex nunc de novo ad vestram notitiam presentibus duximus deferendas et in hac sancta synodo publicandas, mandantes easdem sub penis adiectis inviolabiliter observari, et super observationem omnes et singulas personas ecclesiasticas nobis et sedi nostre, sive diocesano iure aut etiam iurisdictione subiectas primo, secundo et tertio ac peremptorie admonentes penasque speciales et alias quascunque insertas ex nunc ipso facto contra ipsarum temerarios transgressores publicantes et proferentes in hiis scriptis, constitutiones tamen ipsas interpretandi et declarandi et addendi ac diminuendi et contra ipsas dispensandi nobis nostrisque successoribus facultatem plenariam reservamus.

Attendatis Constitutiones alme ecclesie Waradiensis

Charissimi fratres, sacerdotes domini ac cooperatores officii nostri vos estis. Nos quidem ac ceteri episcopi, licet indigni, locum Aaron tenemus, vos Eleazarum. Nos vice duodecim apostolorum fungimur, vos instar septuagintaduorum discipulorum. Nos pastores vestri sumus, vos vero commisse vobis plebis. Nos summo pastori, domino nostro Iesu Christo in communi de vobis rationem reddituri sumus, vos vero de plebibus vobis commissis. Vestras itaque in Domino hortamur fraternitates, et monemus ac obsecramus, ut memorie commendatis et adimplere summo opere studeatis illud, quod est necessarium ad officii vobis commissi onus rite ac legitime peragendum. Duo autem unicuique vestrum principaliter <necessaria> esse noscuntur. Primum est vita et conversatio vestra irreprehensibilis. Secundum

⁶⁷⁹ Augustinus: De Genesi ad litteram imperfectus liber 1,4; in: PL 34, 221.

⁶⁸⁰ Boetius: De Fide Catholica 70. in: The theological tractates and The Consolation of Philosophy. 257-61. Eds. H. F. Stewart, E. K. Rand. London, 1918.

est scientia laudabilis et hec precipue in quattuor consistunt. Primo: in ecclesiasticorum sacramentorum administratione. Secundo: in eorum cauta custodia et contrectatio. Tertio: in divinorum officiorum celebratione. Quarto: in animarum ac ecclesiarum regimine ac dispositione.⁶⁸¹Primo namque vobis vite conversatio irreprehensibilis, et quoad vos⁶⁸² et quoad alios est necessaria. Vobis necessaria est vita vestra, sed aliis fama vestra, unde Dominus in evangelio inquit: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, qui in celis est.*⁶⁸³ Alioquin secundum prophetiam: *Si sacerdos, qui unctus est, peccaverit, faciet delinquere populum*⁶⁸⁴ malo exemplo. Sacerdos enim dicendo bene et agendo male Deum instruit, qualiter eum debeat condemnare, et tot mortibus sacerdotes digni sunt, quot subditos ad exempla perditionis transmittunt. Ut igitur vita et conversatio vestra irreprehensibilis appareat et ceteris luceat in exemplum, expedit, ut que sequuntur, attendatis. Nullus arma vel gladios ad feriendum deferat, nisi ex iusta et probabili causa timoris. Nullus comam nutriat atque barbam, sed unusquisque comam atque tonsuram habeat congruentem. Nullus ebrietatibus, crapulis et blasphemiiis vacet. Nullus spectaculis, aut que in nuptiis et choreis habentur, intersit. Unusquisque vestrum dolos et coniurationes caveat, odium, emulationes, detractiones, altercationes, oblocutiones atque invidiam fugiat. Non vagis oculis, efreni lingua aut petulanti gestu incedat, sed pudorem mentis simplici habitu et incessu ostendat. Senioribus debeat debitam reverentiam et ab omnibus illicitis cor, linguam, corpus Deo auctore conservet. Curam pauperum et aliarum miserabilium personarum habete. Viduis, orphanis atque pupillis auxilium impendite et tam in hiis, quam in aliis totius boni exemplum in vobis prebete, primum scientes sacerdotis esse officium omnibus prodesse, nulli autem nocere velle. Secundo convenit vos scientia esse ornatos, ne illam audire mereamini prophetiam: *Tu scientiam repullisti, et ego te repellam, ne fungaris michi sacerdotio.*⁶⁸⁵ Vilissimus⁶⁸⁶ quippe computandus, nisi precellat scientia, qui prestantior est honore. Et secundum prophetam: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam et legem, requirunt ex ore eius, quoniam angelus Domini exercituum est.* Ignorantia enim sacrarum Scripturarum precipue in ministris ecclesie ignorantia est Christi. Unde scriptum est: *ignorans ignorabitur.*⁶⁸⁷ Et secundum evangelicam veritatem: *si cecus ceco ducatum prebeat, ambo in foveam cadunt.*⁶⁸⁸ *Vobis autem datum est nosse mysterium Verbi*

⁶⁸¹ dispensatione | V

⁶⁸² nos | corr. V

⁶⁸³ Mt 5,16

⁶⁸⁴ Lv 4,3

⁶⁸⁵ Os 4,6

⁶⁸⁶ vilissimus

⁶⁸⁷ 1Cor 14,38

⁶⁸⁸ Mt 15,14

*Dei, ceteris autem in parabolis.*⁶⁸⁹ Omni enim poscenti de fide tenemini reddere rationem. Quadruplici autem scientia vos convenit exornari, prout dictum est. Et primo illa, que in sacramentorum ecclesiasticorum administratione consistit, que sunt septem, scilicet: baptismus, confirmatio, penitentia, eucharistia, ordo, matrimonium et extrema unctio, de quibus singulis aliqua sub compendio pertractemus.

Primum sacramentum: De Baptismo

Baptismus est primum sacramentum. Ianua et fundamentum omnium aliorum, quo non recepto nulla alia prosunt ad salutem. Per illud enim ingreditur ad Christum. *At ubi Christus non est <fundamentum>*,⁶⁹⁰ *nullum boni operis superest edificium.*⁶⁹¹ Pro infantibus itaque baptisandis vel pro confessione aliisque sacramentis premium aut pretium requirere nolite. Ne propter vestri negligentiam aliquis infans sine baptismo decedat, cavete. Unaqueque ecclesia baptismales fontes lapideos habeat, si potest habere, alioquin ad hoc vas habeat ligneum speciale. Paternos, ut suos filios spirituales Symbolum, scilicet Credo et orationem dominicam, Pater noster doceant vel doceri faciant bonisque moribus informet, admonete. Plebibusque vestris sepissime insinuare curate, ut dum infantuli nati propter mortis periculum vobis ad baptisandum nequiverint presentari, ab hominibus circumstantibus vel illis non existentibus a feminis baptisentur vel etiam a patre vel matre, si alii desunt, in hoc enim casu pater vel mater non delinquant, set merentur. Baptismus enim in mortis periculo etiam ab heretico sive scismatico secundum formam ecclesie collatus prodest ad salutem. Sepissime etiam plebibus vestris baptismi formam, ut eam diligenter, cum necessitatis articulus occurrerit, observent, insinuate, scilicet ut baptisans infantem imposito⁶⁹² prius nomine, producto signo crucis super aqua ter in modum crucis immergat illum in aquam dicens: *A vel N ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.* Et si nescit litteras baptisans, hoc vulgariter dicat. Verumtamen si semel immerserit et infanti nomen impositum non fuerit, infans baptisatus est, dum tamen premissa forma servetur verborum. Ubi vero tanta aque vel temporis copia vel vas aptum ad hoc haberi non potest, ut totaliter in aquam mergi possit, cum scutella vel alio vase aliqua aque quantitatis super caput et corpus infantis dicendo premissa verba fundatur. Porro ubi in articulo mortis infans a laico baptisatur, si supervixerit infans, quanto citius poterit, presbytero presentetur, qui si diligenti inquisitione et examinatione premissa ipsam formam non esse servatam invenerit, illum iuxta formam ecclesie baptiset. Si vero dubium sit, quibus verbis usus est, ad plenumque non recordatur, vel

⁶⁸⁹ Mc 4,11; Lc 8,10

⁶⁹⁰ corr. V, D

⁶⁹¹ C 1. q. 1. c. 26. in: Friedberg: CIC I. 369.

⁶⁹² impositum | corr. V

forte qui presentes fuerant, ab invicem discordant, tunc illum baptiset hiis verbis: *Si baptisatus es, non te baptiso, sed si baptisatus non es, ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.* Idemque servandum est, ubicumque dubitatur, an aliquis sit baptisatus, vel non. Si vero sacerdoti constiterit infantem a laico fuisse baptisatum iuxta formam ecclesie, non rebaptiset, nec catheciset eum, sed solum ungat in pectore et inter scapulas oleo benedicto et in vertice crismate sine interrogatione illa: abrenuntiatio, dicendo orationes, que unctionibus in talibus dici solent. Nullum religiosum vel interdictum vel excommunicatum vel, qui non est baptisatus, debet recipere in patrinum. Et sicut inter parentes infantis et eos, qui levant de baptismo infantem, contrahitur cognatio spiritualis, sic etiam et eodem modo censendum est de sacerdote baptisante, sicut de levante.

Secundum sacramentum

Secundum autem sacramentum est confirmatio a Christo institutum, qui apostolos suos confirmavit et per eos eorum succerores populos suos informandos instruxit. In hoc sacramento, sicut in baptismo, conpaternitas contrahitur impediens matrimonium contrahendum et dirimens contractum. Nullus tamen debet bis confirmari, sicut nec baptisari. Nullus, nisi sit confirmatus, alium ad confirmationem presentet. Nullus proprium filium, vel e converso, nec vir uxorem, nec e converso in confirmatione teneat vel presentet. Non plures unum vel unus plures confirmandos teneant, ne oblivio ex temporis⁶⁹³ diuturnitate vel personarum multiplicatione proveniens peccandi occasionem inducat. Nullus hoc sacramentum, nisi baptisatus, recipiat. Nullus sine hoc sacramento vitam debet finire ideoque sepe dicatur laicis per presbyteros, ne diu exspectent confirmari, nec hoc faciant de pueris suis fieri. Sane cum aliquis in confirmatione crismate inungitur, caput illius alba thela circumlegitur, ne recens unctio defluat vel deleatur, que thela per tres dies vel saltem per unam portetur, et tunc lota diligenter fronte deponatur thela aquosa et igni conburatur et aqua illa in ignem mittatur.

Tertium sacramentum

Tertium sacramentum est penitentia, que secundum beatum Ambrosium est *perpetrata mala plangere et plangenda iterum non committere.*⁶⁹⁴ Debent autem in omni penitentia vera tria esse, videlicet cordis contritio, oris confessio, si confitens loqui potest, et operis satisfactio iuxta posse et etiam quartum, videlicet firmum propositum iterum non peccandi. Igitur ne propter vestram desidiam aliquis sine penitentia decedat, diligenter cavete, quia secundum

⁶⁹³ extetemporis

⁶⁹⁴ Sermones Sancto Ambrosino hactenus ascripti, Sermo 25, De sancta quadragesima 9. in: Migne: PL 17, 677.

Iulium papam *sacerdos penitentiam negans reus est animarum.*⁶⁹⁵ Cavete itaque et discrete in penitentiis iniungendis vos habete, ne alios inabsolvendo vos ipsos periculose ligetis. Porro iuxta concilium generale in confessionibus audiendis et penitentiis iniungendis *discretum oportet esse sacerdotem et cautum, ut more periti medici vinum et oleum*⁶⁹⁶ *infundat vulneribus sauciati, diligenter inquirens et peccatorum circumstantias et peccata, quatenus prudenter intelligat, quale eis consilium prebere debeat et cuiusmodi remedium adhibere, diversis experimentis utendo ad sanandum egrotum. Caveat autem omnis sacerdos, ne verbo vel signo aut alio quovis modo prodat peccatorem. Sed, si prudentiori consilio indiget, illud absque expressione persone requirat, quoniam, qui peccatum in penitentiali foro sibi detectum presumpserit revelare, non solum est a sacerdotali officio deponendus, verum etiam ad agendum penitentiam perpetuam in arctum monasterium detrudendus.*⁶⁹⁷ Sane in absolute penitentis hec forma observetur, ut videlicet sacerdos penitenti sive confitenti facta per eum generali confessione dicendo Confiteor dicat: *Iniungo tibi penitentiam talem sive satisfactionem pro peccatis tuis, que michi confessus et {contritus es}, et concedo tibi, ut alia bona, que feceris, tibi ad salutem et peccatorum remissionem proficiant.* Demum ponat manum super caput ipsius et dicat: *Indulgentiam et absolutionem et remissionem omnium peccatorum tuorum tribuat tibi omnipotens et misericors Dominus, et ego auctoritate domini nostri Iesu Christi et ecclesie sue sancte ac beatorum apostolorum Petri et Pauli ac etiam officio et auctoritate michi commissa, absolvo te de hiis peccatis, que confessus es michi et de hiis, que oblitus es, vel ad presens memorie tue non occurrunt et restituo te communioni fidelium ac participationi sacramentorum ecclesiasticorum, ut sis absolutus coram Deo et angelis eius in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.* Demum precipiat ei, ut si postmodum recordatus fuerit alicuius peccati, quod non fuit confessus, veniat ad eum et confiteatur illud. Nullus alieno sacerdoti peccata sua confiteatur a suo sacerdote licentia non petita, quam nullus requisitus dolose vel malitiose denegare presumat. In quibusdam tamen casibus libere potest quis alieno sacerdoti confiteri a suo sacerdote licentia non petita. Primus est, si hoc episcopus specialiter aliis delegaverit. Secundus, si peccans in alia parochia vult illud sacerdoti illius parochie confiteri. Tertius, si suum domicilium in aliam transtullit parochiam. Quartus, si aliquis est vagabundus. Quintus, si periculum sibi imminet, nec habere potest proprium sacerdotem, aut casu deficiente sacerdote potest laico vel etiam mulieri confiteri. Item confessiones mulierum non in loco occulto,⁶⁹⁸ sed patenti audiatis, nec earum

⁶⁹⁵ Decreta Iulii pape I decem iuxta Gratianum et Ivonem, 2 in: PL 8,968D; cf. C 26. q. 6. c. 12 in: Friedberg: CIC I. 1039.

⁶⁹⁶ Lc 10,34

⁶⁹⁷ Const. Conc. IV. Later. c. 21. in: COD 221; X 5. 38. 12. in: Friedberg: CIC II. 887-88.

⁶⁹⁸ culto

facies aspiciatis, sed capputium vel manum ante oculos teneatis, si forte per confessiones mulierum vel hominis notabile peccatum audieritis, ne spuatis, nec faciem torqueatis aut signum aliquod faciatis, propter quod peccator rubore vel verecundia confundatur ita, quod aliqua timeat sibi confiteri vel revelare. Nullus nominatim excommunicatum vel interdictum vel usurarium manifestum nisi in mortis articulo absque nostri licentia absolvat, et tunc satisfactione habita, si habeat unde satisfaciat, aut de satisfactione cautione idonea adhibita iuxta iuris et aliarum constitutionum formam absolvatur. Illud postremo⁶⁹⁹ adicimus, quod sacerdotes plebes sibi commissas frequenter ad confessionem et penitentiam moneant et hortentur. Ad hec adicimus, quod sacerdotes male ablata et bona incerta sibi a confitentibus assignata nostro penitentiario exhibere et assignare non differant et nullus retinere presummat. Caveat insuper quisquis parochialis sacerdos, ne a parochianis suis in infirmitate constitutis pro sacramentorum ministracione census vel pecuniam exigere presummat. Iniungens confitenti, quod si aliquas missas faciat celebrare, non offerat se ad celebrandas ipsas, ne propter questum eas iniungere videatur, quamvis alias debeat esse benevolus et paratus peccatorem erigere et onus secum ferre, sed nec tacite, nec expresse aliquid sacerdos exigat pro penitentia, quam iniungit, sed cum confitens proprio motu aliquid offerre voluerit, sibi recipere non negamus.

Quartum sacramentum

Quartum sacramentum est eucharistia. Eucharistia autem Grece dicitur, Latine dator⁷⁰⁰ gratie vel bona gratia. Fratres itaque charissimi, corpus et sanguinem domini nostri Iesu Christi cum reverentia summite, homines fideles manu propria communicate. Semper in ecclesia eucharistiam paratam pro infirmis habete, ipsamque sub clavi in loco honesto reservari studete, quam sepe renovare curate, ne hostia corrumpi possit. Requisiti ad infirmos sine mora festinate⁷⁰¹, ne sine communicatione decedant. Eucharistiam in decenti vase deferte cum superpellicio albo vel alio habitu honesto cum stola, lumine et campana precedentibus, quam per vos ipsos, ut premissum est, ferre et referre curate ante pectus cum reverentia et honore, ut fidelium devotio augeatur dicendo in eundo septem psalmos penitentiales.⁷⁰² Et quando corpus Christi fertur ad infirmum vel refertur, ut omnes flexis genibus devote adorent, instruite. Nos vero omnibus vere penitentibus et confessis in eundo et redeundo reverenter et devote ac humiliter illud assequentibus de iniunctis sibi penitentiis duodecim dies misericorditer relaxamus. Cum autem semel in anno fideles communicare consueverunt,

⁶⁹⁹ potremo

⁷⁰⁰ datur | corr. V, D

⁷⁰¹ festinare

⁷⁰² vl. Ps 6; 31; 37; 50; 101; 129; 142.

parochianos vestros admonere studete, ne aliquis in mortali peccato occulto vel manifesto existens communicare presummat, alioquin *iudicium sibi manducat et bibit.*⁷⁰³ Et si forte occultus peccator ad communionem publice accedere presumpserit, eum seorsum et secrete admonete diligenter, ne communicare presummat, donec vere confessus et contritus fuerit. Qui si abstinere noluerit, publice sibi communionem non denegatis. Si vero a vobis secrete petierit, a communionem eum omnino repellite. Si autem peccatum eius, de quo non est vere confessus, manifestum est, debet sibi communio publice denegari. Hostias de alio, quam de puro et mundo grano frumenti non faciatis, nec aliquid illi admiscere debeatis. Si quis autem vestrum Corpus dominicum in loco non honesto et sub non fida custodia aut infirmis sine decenti illuminatione et apparatu denotato tenuerit vel detulerit, in floreno uno usualis monete pro qualibet vice, qui id fecerit, mulctetur, cuius meditas suo archidiacono, alia camere nostre applicetur. Districte mandantes archidiaconis, ut in visitationibus de predictis diligenter inquirant et nobis in synodo referant.

Quintum sacramentum

De extrema unctione, quod est quintum sacramentum ait beatus Iacobus: *Si quis ex vobis infirmatur, inducat presbyteros ecclesie, et orent super eum unguentes cum sancto oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum.*⁷⁰⁴ Infirmos ergo visitate et oleo infirmorum unгите fideles. Ac ad recipiendum unctionem extremam, per quam maxime venialia deleantur peccata, existentes doli capaces diligenter admonete, et quotienscunque necesse fuerit, ut unctionem extremam quis recipiat, et sanitate recuperata ad opus poterit coniugale redire. Hec unctio per solum sacerdotem fieri potest. Nullum inungite, nisi compos mentis existat et verbis vel signis illud duxerit postulandum. Manus sacerdotis egroti exterius inungatis, que in sui ordinatione per episcopum interius inuncte fuerunt. Celeriter ad egrotum inungendum pergite, ne per vestram pigritiam aut negligentiam inunctus decedat. Item inuncto convalescente loca inuncta laventur et aqua lotionis in ignem mittatur, si autem decedet, tunc secus.

Sequitur sextum sacramentum: De ordine clericali

Ordo clericalis est sextum sacramentum, per quod ordinato traditur potestas spiritualis et officium. Septem igitur sunt gradus ecclesiastici, videlicet: hostiarii, lectoris, exorcisthe, acoliti, subdiaconi, diaconi et sacerdotes, quibus canoniste adiciunt psalmistatum pro primo et episcopatum pro ultimo, quos duos etiam ipsi pro ordinibus ponunt. Et dicuntur hec

⁷⁰³ 1Cor 11,29

⁷⁰⁴ Jac 5,14-15

sacramenta, quia in eorum receptione res sacra, id est gratia confertur, quam figurant ea, que ibi geruntur. Tres tamen ultimi et quartus, scilicet episcopatus sacri ordines dicuntur, nam sunt sacra castimonia a castitate et continentia appellata. Tales enim ad ministerium spirituale eligendi sunt clerici, qui digne possunt tractare dominica sacramenta, per tales autem ministros Christi, qui Spiritus Sancti gratia sunt decori, et per quos doctrina et conversationis forma verborum transfunditur in alios, ne celestes margarite spiritualium verborum officiorumque divinatorum sordide trite pedibus conculcentur. Inter alia autem sacramenta hoc sextum sacramentum sacerdotalis promotionis maiori auctoritate et dignitate accipiendum et dandum est, quia si non sic oblatum fuerit, Deo desinit esse gratum, ex quo non fuerit rite perfectum. Cetera autem sacramenta unicuique propter se dantur et unicuique talia sunt, quali corde vel conscientia accipiunt. Illud solum non propter se tantum, sed etiam propter alios datur, et ideo necesse est, ut quilibet vero corde mundaque conscientia quantum ad se sacerdotium accipiat, ad alios vero non solum sine omni culpa, sed etiam sine omni infamia sacerdos existat, ne aliis scandalum inferat. Item sacerdotium ad aliorum utilitatem datur, non solum, ut presint, immo etiam, ut prosint, quia enim sacerdotes mediatores sunt inter Deum et hominem, dum precepta Dei populo deferunt predicando et vota populi Deo porrigunt supplicando. Et ideo tales debent esse sacerdotes, ut Deo grati et hominibus sint accepti. Denique, si mediator non est bonus, discordes reconciliare non potest, quia simul utrisque non sociatur, qui amicitie vinculo non est concors.

Septimum sacramentum est matrimonium

Circa sacramentum matrimonii est sciendum, quod aliud sunt sponsalia, aliud matrimonium. Sponsalia namque sunt futuri matrimonii promissio, seu sunt futurarum nuptiarum conventio et repromissio, ut si aliquis dicat: *promitto tibi, quod contraham tecum matrimonium*, inter tales iuris interpretatione. Matrimonium autem est maris et femine coniunctio legitima individuum vite consuetudinem retinens, quod per verba contrahitur consensum exprimentia de presenti, ut si aliquis dicat: *accipio te in coniugem meam*, vel si aliqua dicat: *accipio te in meum virum* vel alia verba equipolentia. Est autem legitima etas ad matrimonium contrahendum in viro quartus decimus annus, in femina vero duodecimus annus completus. Illud tamen est notandum, quod malitia quandoque vel in utroque supplet etatem. Matrimonia igitur clandestine fieri prohibete, solemnitatem etiam et benedictionem matrimonii certis anni temporibus facere nolite, scilicet a prima dominica Adventus Domini usque octavam Epiphanie, hec tamen octava non tantum ex canone, quantum ex consuetudine observatur. Item a Septuagesima usque ad octavam Pasce inclusive, nec non a prima die Rogationum incipiendo per tres hebdomadas, et sic includitur octava Pentecostes, post octavam tamen

Pentecostes in ipsa dominica post Pentecostem. Matrimonia licite in facie ecclesie solemnizare seu benedici possunt. Et cognoscitur per hos versus. *Coniugium prohibet Adventus Hillariusque relaxat, Septuagesima vacat, octava Pasce relaxat, Rogationem vetat, concedat trina potestas.* Nullus sponsus in uxorem recipiat aliquam de consanguinitate prioris sponse vel e converso. Et copulam carnis inter consanguineos et affines prohibete, ne sui sanguinis feminam ad quartum gradum inclusive quisque carnaliter incedat aut cum ea matrimonium contrahat. Et sub excommunicationis pena talibus religionem intrare vel castitatem servare persuadete et matrimonium deinceps contrahere prohibete, licet contractum teneat. Nullum contrahere matrimonium cum ea, quam pater baptisavit, etiam si fuerit sacerdos baptisans, aut etiam quam ipse propriis manibus baptisavit, aut in baptismo tenuit, permittite. Alii tamen filii et filie duorum compatrum aut commatrum, sive ante compaternitatem sive post geniti fuerint, possunt inter se matrimonialiter copulari, illa dumtaxat excepta, per quam compaternitas est contracta, quoniam illa alicui filiorum sui compatris vel commatris matrimonialiter copulari non potest. Nullum quoque cum matre vel cum filia spirituali matrimonium contrahere sinite. Et si iam matrimonio contracto vir tenet in baptismo vel confirmatione filium uxoris sue, vel e converso, vel proprium filium, non separatur propter hoc matrimonium, sive illud ex ignorantia sive ex malitia fiat. Cum filia autem compatris sui, non tamen cum illa, <per> quam compaternitas est contracta, sed cum alia non prohibetur aliquis matrimonium contrahere, quamvis honestum sit abstinere. Nec mulier quantumcunque annorum numero vir eius absens fuerit, donec ei de morte viri constet, matrimonium contrahere potest. Et idem est in viro servandum.

De interdicti tempore

Et quoniam percepimus, proh dolor, quosdam ecclesiarum rectores, - et presertim plebanus ecclesie sancte Georgii de Kereszegh et de Farnos et quidam alii, qui se exemptos fore mentiuntur, - tante cupiditatis et avaritie flamma accensos fore, quod a iure interdicta tempora minime advertentes *ac inter personas, quibus alter coniugum supervivit, relictis propriis eorum plebanis ad se confugientes absque propriorum plebanorum licentia, qui matrimonium pretensum solemnizare recusant, quia proprius coniunx supervivit, ille tamen* certa pecunia vel aliquo munere accepto licentiam predictis temporibus interdictis ducendi uxorem et nuptiarum solemnitates benedicunt et celebrare concedunt, quam licentiam etiam nos concedere non valemus. Ideo quicumque plebanus vel viceplebanus aut alius quilibet sacerdos curatus vel non curatus de cetero concesserit in ipsis interdictis a iure temporibus licentiam uxorem ducendi vel nuptiarum solemnitates celebrandi *aut aliorum plebanorum parochianos sine licentia proprii plebani ad matrimoniorum seu nuptiarum solemnitatem admiserit* {illa

*que benedixerit,} ipsum tenore presentium ab ingressu ecclesie suspendimus, quam suspensionem si violaverit non habita prius absolute a sede Waradiensi, ipsum exnunc prout extunc, et extunc prout exnunc irregularitatis incurrisse maculam hoc presenti nostro declaramus edicto. Si quis vero predictorum sue salutis et status immemor quam pro huiusmodi licentia uxorem ducendi vel nuptiarum benedictione vel solemnizatione accipere vel promissionem de dando exigere presumpserit, ipsum simoniacam pravitatem se dampnabiliter noverit incurrisse. *Nolumus tamen per hoc derogare consuetudini, que habeatur tempore, quo proprius plebanus aut alius de eius licentia in facie ecclesie coniuges facit et permittit iurare et matrimonium solemnizare aut aliquid aliud sacramentum ministrare, offertur ei aliquod munus in pecunia, manutergium, panes [aut] galline, nam hoc licite percipi permittitur, si sponte et libere offeratur, sed ex pacto aut coactione per sacramenti denegationem est simoniaca, quia videtur sacramentum vendi, denegantibus enim ex consuetudine debitum munus sacramentum administrari non tardetur, sed postquam collatim acceperint sacramentum, compelli debent ad observandam huiusmodi consuetudinem.* Omnibus et singulis archidiaconis et aliis, quibus visitatio subditorum competit, mandamus quatenus in visitationibus eorum de talibus inquirent et nobis et vicario nostro in spiritualibus denunciare non obmittant. Et item quosdam laicos in tantum sathanas suo subiecit dominio, quod Sancte Matris ecclesie statutis contemptis carnales copulas sequentes ad solemnitates nuptiarum his sacris temporibus ab ecclesia ob reverentiam Dei interdictis plebanos et alios viros ecclesiasticos infestare dampnabiliter consueverunt, quibus tamen ad hec agenda prolixa sunt tempora concessa, huiusmodi matrimonii sanctum sacramentum, quod licite et tempore congruo a Deo concessum fuerat, diabolo libantes peccato mortali inefficere non verentur. Volentes igitur, quantum cum Deo possumus, hanc dampnatam abusioem pene etiam adiectione extirpare. Statuimus, quod quicumque laicus de cetero ipsis interdictis a iure temporibus matrimonium consummare vel nuptiarum solemnitates celebrare de facto presumpserit, decem florenorum auri puri vel plus aut minus secundum facultates eorum pena camere nostre applicanda mulctetur et nihilominus huiusmodi excessus absolutionem sedi nostre reservamus. Quodque etiam plurimum accidit, ut multi profugi sive adventantes de longinquis partibus dimissis legitimis uxoribus primis, ut ita loquamur verbis forsan etiam pluribus, quorum notitia status penitus ignoratur, non advertentes salutem anime sue, sed amplexus adulterinos et carnis desideria adamantes ad vota illicita se transferre non verentur. Plebanique et alii viri ecclesiastici curam habentes animarum interdum ex inadvertentia, aliquando vero muneribus et aliis exenniis excecati, prout super de plebano de Farnos factum meminimus, absque banno, hoc est trina monitione circa solemnitates matrimoniorum in ecclesiis eorum de iure fiendis, aut scrutinio de notitia contrahendorum obmissis, tales*

advenas et ignotos in facie ecclesie matrimonia contrahere permittunt et consentiunt, ex quibus multa pericula animarum apud laicos sepe numero usque ad mortem eveniunt. Volentes talibus scandalis et periculis per remedia opportuna salubriter providere omnibus et singulis in et sub diocesi nostra Waradiensi commorantibus in virtute salutaris obedientie et sub pena decem florenorum auri, quorum medietas camere nostre, alia vero medietas vicario nostro applicetur, committimus, ut bannum sive trinam monitionem in ecclesiis vestris ante matrimoniorum solemnitates tribus diebus festivis, si vero fieri potest, infra spatium quindecim dierum, antequam a contrahentibus solemne iuramentum in facie ecclesie reciperetis, premittatis et interim matrimonia seu sponsalia inter contrahentes in facie ecclesie solemnizare nullatenus presummatis, nisi contrahentes essent adeo noti vel ex nobili prosapia orti, quorum notitia vera et parentum habetur, pro quibus parentes et consanguinei propinquiores fidem facient in eo, ut nullum impedimentum ipsis contrahentibus obsesset, quo casu post debitum scrutinium potestis contrahentes absque banno in facie ecclesie, tempore tamen a iure non interdicto admittere sine pena. Forma autem banni sive trine monitionis servari hec debet: *Paulus, filius Nicolai vult contrahere matrimonium cum Catherina filia Iohannis de Iklod tali die, ideo si quis habet causam rationabilem, cur fieri non debeat, veniat et dicat.* Secundo die festivo simili modo tertioque similiter, quando videlicet solemniter contrahere volunt. Huiusmodi autem bannum sive trinam monitionem coram populi multitudine in ecclesia vel in ambone in sermone premittatis. Si quis contra huiusmodi nostra statuta venerit, pene suspensi<oni>s prefate subiectus sit ipso facto, quod statutum perpetue duraturum in prefata Waradiensi ecclesia apud alia statuta permanere volumus atque omnibus curatis observandum sub penis interdicti presmissi ac unius marce puri argenti camere nostre et suo archidiacono, si quos auctoritas archidiaconorum comprehendet et denuntiabit, cedentis.

De custodia sacramentorum

Secundo quoque illa scientia vos convenit exornari, que in tanta custodia sacramentorum consistit. Nullam ergo feminam ad altare ministrare, calicem Domini tangere permittite. Altare mundis lineis cooperite, que simul cum vestibus sacerdotalibus saltem bis in anno laventur. Super altare nihil nisi capsas et reliquias et cruces, libros officio tunc necessarios, candelabra et pixides pro corpore Domini stare sinite. Libros ecclesiasticos sufficientes habete. Vasa sacra propriis manibus abluite et abstergite. Ecclesie sint bene munde et cooperte et earum altaria undique bene ornata et decenter custodita. Pertinentia in ministerium altarinis, ut puta corporalia, palle et vestimenta ministrorum ac etiam ornamenta ecclesiarum, munda servate. Indecens enim est in sacris sordes inungere, que dedecus faciunt etiam in prophanis.

Corporalia a solis sacerdotibus et diaconibus laventur et in vase, in quo aliud nihil fiat, et aqua ablutionis intra ecclesiam in loco, ubi conculcari non potest, fundatur. Palla vero potest a clericis inferioris gradus lavari. Vestimenta ministrorum, si fuerint vetustate consumpta, nec aliis usibus ecclesiasticis sint apta, comburantur et cineres intra ecclesiam recondantur, ubi tamen nequeant pedibus conculcantium conculcari.

De divinorum officiorum celebratione

Tertia scientia presbyteros expedit esse ornatos, que in divinorum officiorum celebratione consistit. Omni ergo nocte indefesse ad matutinum surgite, cursum vestrum horis competentibus decantate vel legite, missarum celebrationes devote et religiose peragite. Sciant etiam diaconi et subdiaconi ac clerici in minoribus, si sint beneficiati, ad dicendum horas canonicas se teneri. Nullus plures missas una die celebrare audeat, nisi in festo Nativitatis Domini et aliis casibus concessis a iure et tunc non nisi in ultima vinum et aquam perfusionis sumant, nam preter sumptionem illius ieiunus non esset. Nullus <solus> sacerdos missam dicat, sed unusquisque clericum vel scolarem habeat, qui sibi ad missam respondeat et cum quo, si voluerit, psalmos dicat. Omni die dominica exceptis dominicis⁷⁰⁵ Pasce et Pentecostes aquam benedicatis et altaria et plebes vestras aspergite, ad quod peragendum vas decens habete. Orationes missarum, prefationes et canere bene et intellegere bene ac distincte et memoriter scire proferre studete. Plebibus vobis commissis de epistola, evangelio vel alia Sacra Scriptura diebus dominicis et festivis aliqua prudenter enunciare curate. Epistolam et evangelium bene legere et populo ad litteram exponere scire studete. Psalmos et alios versus et eorum distinctiones cum solitis canticis scire procurate. Symbolum Athanasii, quod incipit: Quicumque vult, etc., De fide catholica, exorcismos salis et aque, septem psalmos penitentiales atque preces memoriter tenete. Ordinem etiam baptizandi et reconciliandi secundum canonum auctoritatem et formam unguendi infirmos et orationem in exequiis mortuorum et alia similia habere et scire studete. Nullus clericus, nisi sacerdos catecizet⁷⁰⁶ vel baptizet, aut aquam diebus dominicis exorciset vel mortuos sepelliat. Diaconus autem in mortis articulo, ubi sacerdos habere non potest, hoc facere potest. Et nullus, nisi prius dicto vel audito matutino et prime officio missam dicat. Nullus etiam post sumptum cibum potumque quantumcunque modicum missam audeat celebrare. Nullus, nisi in nocte dormierit et digestionem habita missam mane celebrare presumat, quoniam non intelligitur ieiunus esse, sed si digestionem habuerit, quamvis dormitio nulla precesserit, poterit celebrare. Si vero dormitio precesserit et digestionem non habuerit, missam celebrare non licet. Nemo in peccato mortali missam

⁷⁰⁵ dominice

⁷⁰⁶ cathetizet

celebrare presumat, sed prius confiteatur, si invenitur sacerdos, et si invenire non potest, non celebret, nisi causa urgens et necessitas immineat, que sine gravi scandalo preteriri nequeat, et tunc adsit contritio et propositum confitendi. Quia vero misse officium inter cetera divina officia est excellentius, merito et devotius et cum cautele studio ac uniformiter convenit celebrare. Circa quod tamen tam in audiendo, quam in dicendo a multis multoties erratur incaute, idcirco studeant sacerdotes missam secundum ritum debitum et solitum ecclesie morem scire et per omnia tamen. Quod si reperti fuerint circa illud incaute et minus provide se habere, graviter punientur iuxta delictorum exigentiam opportunam. Statuimus ac ordinamus, ut deinceps in antea secunda, tertia et quarta feriis immediate post festum beatissime Trinitatis sequentibus clerici et presbyteri in nostra ac suis ecclesiis horas canonicas ac missas maiores debeant et teneantur dicere et cantare, sicut in die festo beatissime Trinitatis.

De simonia vitanda et parochianis in peccato existentibus admonendis

Quarto illa scientia vos hornatos esse oportet, que in animarum et ecclesiarum regimine ac dispositione consistit. Nullus itaque propria ecclesia dimissa aliam gratia questus et inquirat et nullus per potentiam secularem ecclesiam teneat. Adulteros manifestos et concubinarios, ut resipiscant, admonere, quod si contempserint, nobis vel vicario nostro eos denuntiare curate. Pretextu cuiuscunque consuetudinis sacrum crisma vendere vel pro baptisandis infantibus ac reconciliatione fienda aut pro mortuis sepelliendis aut pro penitentia aut benedictione nubentium aut pro quibuscunque ecclesiasticis sacramentis pretium aut premium vel promissionem ex pacto exigere vel usurpare nolite, prout super de titulo De interdicti tempore scriptum est, sed gratis et liberaliter huiusmodi sacramenta prebete. Attendentes, quod scriptum est: Gratis accepistis, gratis date.⁷⁰⁷ Quibus quidem canonice sic peractis gratianter et cum gratiarum actione potestis recipere, que sponte et voluntarie a Christi fidelibus vobis offeruntur, ad quod etiam a vobis cogi possunt, si diu fuerit consuetum.

De sepulturis

De sepulturis et qui sint in ecclesia vel cimiterio sepelliendi, et qui non, et quibus denegari debeant sacramenta? Sane, si mulier stante matrimonio vel etiam sine electione sepulture⁷⁰⁸ obierit, in cimiterio ecclesie parochialis vel in sepulcro viri premortui tumuletur. Potest tamen, ubi maluerit, eligere sepulturam. Debent autem ecclesiastica sacramenta et etiam sepultura ecclesiastica denegari hereticis, paganis, Iudeis et omnibus extra fidem catholicam constitutis nec non excommunicatis minori excommunicatione et interdictis atque hiis, qui torneamentis

⁷⁰⁷ Mt 10,8

⁷⁰⁸ sepulture

moriuntur, et insuper usurariis, predonibus et raptoribus manifestis, nisi penituerint et usuras rapinasque restituerint, vel ad restituendum securitatem prestiterint secundum formam iuris. Si vero non haberent in facultatibus tempore necessitatis mortis sue, unde restituere possent, non debet quidem usurarius quilibet predicta pena puniri. Raptori, qui in sanitate non penituit vel emendavit, si in morte securitatem prestare nequiverit, cimiterium non negetur, nullus tamen clericorum intersit illius sapulture. Item illis, qui se suspendunt vel precipitant, vel gladio vel cultello se perimant et⁷⁰⁹ quos constat in peccato mortali decessisse, nisi in morte signa penitentiae apparuerint manifeste, denegetur ecclesiastica sepultura.

De decimis sequitur

De decimis et qualiter decimas non solventes debeant puniri, et qui interdictum non servaverint? Ceterum cum decime ex precepto divino debite sint, que sunt tributa egentium animarum, moneatis vestras plebes, ut integraliter eas nobis solvant et capitulo nostro ac illis, quibus debeant iuris diffinitione vel consuetudine mediante. Quibus vel eorum aliquibus non solventibus, iuxta quod receperitis a nostris decimatoribus in mandatis, interdictum vel alias censuras ecclesiasticas studeatis inviolabiliter observare. Quo⁷¹⁰ interdicto vel suspensione vel alia ecclesiastica censura durante vos divinis officiis, sicut prius, immiscere cavete, ne irregularitatem incurratis, a qua irregularitate non, nisi per papam dispensationis beneficium poteritis obtinere. Si qui autem ex vobis temeritate propria imposterum huiusmodi censuras ob causam non solutionis decimarum seu aliorum iurium nobis debitorum aut quoquo <modo> aliam impositam non curarent observare, cum ex hoc rumpatur nervus ecclesiastice potestatis, committimus, ut propter irregularitatem ex hoc contractam incarcerari et bonis omnibus per vicarium valeant spoliari, de eorum quoque ecclesiis excludi, de quibus aliis personis idoneis observato debito iuris ordine debeant providere. Si quos autem ex vestris parochianis sciveritis decimas non solvisse, quibus tenentur, et publicatum extiterit, eosdem ad communionem nullatenus etiam in mortis articulo admittatis, nisi non habuerint unde solvere aut satisfaciant de eisdem. Si autem publicum non est talesque in confessione revelarent, etiam ad communionem ipsos admittere nullo <modo> debeatis, nisi nobis aut nostris decimatoribus satisfecerint de eisdem.

De sententia excommunicationis

De sententia excommunicationis duplici vel maiori vel minori et aliis censuris et effectu utriusque excommunicationis, et per quam possint tolli. Circa censuram ecclesiasticam

⁷⁰⁹ iter

⁷¹⁰ que

sciendum est, quod sub hoc nomine censura excommunicatio, interdictum et suspensio intelliguntur. Excommunicatio autem duplex est, scilicet maior et minor. Maior est, cum anathematizatur aliquis extinctis candelis, pulsatis campanis vel ob causam aliquam ab eo, qui potestatem habet, in aliquem excommunicationis sententia fertur. Et ista seperat hominem excommunicatum a⁷¹¹ communionem fidelium et participationem ac perceptionem ecclesiasticorum sacramentorum et ab ingressu ecclesie, sed nec iuxta ecclesiam debet stare excommunicatus, dum divina officia celebrantur. Minor vero excommunicatio contrahitur, cum aliquis participat excommunicato maiori excommunicatione et hec removet a participatione sacramentorum vel eucharistie, donec fuerit absolutus, immo clericus vel laicus caute agit, si non intrat ecclesiam sic ligatus, sed dicat officium suum in cimiterio, si est clericus, donec fuerit absolutus, et prohibetur a participatione sacramentorum, licet graviter peccet intrando ecclesiam vel celebrando, non tamen irregularitatem incurrit. Etiam peccat conferendo ecclesiastica sacramenta, sed ab eo collata virtutis non caret effectu. Clericus vero sciens se excommunicatum maiori excommunicatione, interdictum vel suspensum ab officio et ante absolutionem divina officia celebrat, sicut prius dictum est, irregularitatem incurrit, super qua solus papa potest cum eo dispensare. Extra ecclesiam, si est in sacris ordinibus constitutus, tenetur nihilominus sub silentio, sicut et clericus depositus, dicere suas horas. Sententia autem excommunicationis, suspensionis et interdicti tolli potest per eum, qui eam tollit, potest per eius superiorem, non autem per simplicem sacerdotem. Porro cum aliquis fuerit excommunicatus maiori excommunicatione et debet absolvi, hanc formam absolvendi ab omnibus inviolabiliter observari volumus, videlicet, quod absolvens iuramento ab excommunicato recepto, de parendo mandatis ecclesie et virgam seu baculum in manu tenens super eum genu flexu<m> cum aliquibus virge vel baculi percussionibus⁷¹² dicat psalmum: Miserere mei, Deus.⁷¹³ Deus misereatur tui, cum gloria Patri ac Kyrie eleison ac Pater noster. Versus: Salvum fac servum tuum Domine. Nihil proficiat inimicus in eo. Esto Domine turris fortitudinis. Dominus vobiscum. Oremus.

Oratio absolutionis excommunicatorum

Deus, cui proprium est misereri semper et parcere, suscipe deprecationem nostram, ut hunc famulum tuum vel ancillam, quem vel quam excommunicationis cathena constringit, miseratio tue pietatis absolvat per Christum Dominum nostrum. Amen.

⁷¹¹ ac

⁷¹² confessionibus | corr. V és D

⁷¹³ Ps 50.

Vel alia oratio

Presta, quesumus, Domine, huic famulo tuo dignum penitentie fructum ut⁷¹⁴ ecclesie tue sancte, a cuius integritate deviaverat peccando, commissorum veniam consequendo reddatur innoxius per Christum Dominum. Postea absolvat eum dicens: Auctoritate Dei omnipotentis et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius, qua fungimur, et ecclesie sue sancte absolvo te ab excommunicationis vinculo, quo ob contumaciam vel non solutionem decimarum ligatus eras, et restituo te communioni fidelium et participationi sacramentorum ecclesiasticorum et ecclesiasticis sacramentis. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Et precipio tibi, quod de cetero talia vel hiis similia non committas. Porro absolvens a minori excommunicatione excommunicati⁷¹⁵ confessione audita absque solemnitate aliqua sic dicat: Auctoritate Dei omnipotentis absolvo te a vinculo huius minoris excommunicationis, quam michi es confessus, et a qualibet alia, si teneris, in quantum possum et debeo, et restituo te sacramentis ecclesiasticis per Christum Dominum.

Quibus vestibus et pannis et quo habitu clerici et religiosi uti debent aut qua pena puniantur contrafacientes

Provideamus etiam circa honestatem clericorum salubriter, quod omnes clerici singuleque persone ecclesiastice tam presentes, quam future nostre civitatis et diocesis tonsuram et habitum deferant clericales ordini suo ac statui competentes, vestes vigates seu diversi coloris minime deferentes. Comprehensos in aliquo crimine vel excessu enormi, contra hoc publice incedentes ex nunc pronuntiamus tales, ut clericos sive personas ecclesiasticas non fore per nostram curiam defendendas. Et ne circa habitum deferendum a clericis in quovis statu vel ordine constitutis, secularibus aut regularibus possit ignorantia allegari. Statuimus, ut omnes tam dignitates in ecclesia nostra habentes, quam canonici seu sacerdotes nostre diocesis et clerici absque clamidibus aut corona detecta publice non incedant, aliter autem incedere poterunt, cum eos contingerit equitare extra loca sua. Religiosi autem deferant vestes aptas ordini suo. Contrafacientes autem ex nunc committimus per nostrum vicarium, prout expedit, puniendos.

De clericis concubinariis, et qua pena sint puniendi, et quales mulieres in domo possunt habere

⁷¹⁴ et

⁷¹⁵ excommunicanti

Provide etiam ordinamus super continentia a clericis ordinanda, ita, quod nullus in dignitate vel personatu constitutus aut canoniam seu rectoratum alicuius ecclesie habens⁷¹⁶ aut clericus vel sacerdos quicumque in sacris ordinibus constitutus in ecclesie domibus vel illi contiguis vel connexis aut aliis ubicunque sub nomine suo mulierem aliquam retinere presummat, nisi mulier esset, que {de} in continentia non esset suspecta, aut in gradu consanguinitatis proxima foret illi coniuncta. In hoc vero delinquentes, scilicet clericum vel sacerdotem in quovis⁷¹⁷ beneficio constitutum, qui focarias seu concubinas, aut in domibus ecclesie aut suis, aut aliorum suo nomine manifeste retinuerint, modo supradicto concubinarii in quinque marcis condemnentur, quorum medietas camere nostre aplicetur, alia archidiacono suo, si nobis denuntient, cui in virtute sancte obedientie iniungimus, ut in visitatione de talibus diligenter inquirat et nobis aut vicario nostro fideliter referat. Si autem post dictam correctionem per mensem duraverit, ipsum ab officio et beneficio suspendimus, quam suspensionem si per alium mensem sustinuerit, ipsum in hiis scriptis excommunicamus, quam excommunicationem si per alium mensem immediate sequentem sustinuerit, beneficiis et officiis et dignitatibus ecclesiasticis, que in ecclesia nostre civitatis aut diocesis obtinet, declaramus fore privatum ipso facto, quarum provisionem nobis et nostris successoribus reservamus, facto predicto in quantum notorio. Itaque infitiationi, excusationi seu denegationi locus penitus non existat. Qui autem beneficium non haberet ecclesiasticum, hunc pena pecuniaria ultra predicta per nostrum vicarium committimus puniendum ac duris carceribus mancipari.

Additio ad Constitutionem De concubinariis

Quamquam archidiaconis, vicearchidiaconis ac personis ecclesiasticis nostre diocesis, quibus ius visitandi ecclesiarum rectores sibi subiectos aliosque clericos quomodolibet <competit>⁷¹⁸ fuerit equitate servata, ut audivistis, de medietate pene provisum, ut districtus et archidiaconatus suos possent a concubinariis et aliis facinorosis purgare criminibus, tamen quidam ipsorum, ut summus edocti, avaritie ducti cecitate, que sua sunt, non que Iesu Christi, querentes in animarum suarum et sibi commissarum periculum penam predictam etiam contra formam mandati nostri eis superinde facti penam sententie excommunicationis in se contine[n]tis in contrafacientes cominantis et in choro sive stallo predictae ecclesie Waradiensis ultra annum publice affixi et post annum affixionis et publicationis amoti ita, ut nemo illius ignorantiam pretendere possit, pro se usurpantes nobis aut⁷¹⁹ vicario nostro seu

⁷¹⁶ habentem

⁷¹⁷ cuius | corr. D

⁷¹⁸ corr. D

⁷¹⁹ autem

synodo minime denuntiare curant cameram nostram defraudantes et quod deterius, criminosos in suis excessibus permanere permittentes, ut eos liberius emungant et nulla sequatur correctio, solum aliquos pauperes denuntiando et aliquando alios ex odio, quos non possunt ad voluntatem suam exactionare et spoliare, per synodales testes denuntiare facientes. Quidam predictorum archidiaconorum et personarum ecclesiasticarum sibi subiectarum cum viginti aut pluribus equis incedunt, et quos aliqui tempore visitationis impenderent, accomodant cum famulis incompositis, cum canibus venatoriis et avibus visitant ecclesias et plebanos eorum spoliando magis, quam corrigendo. Aliquando vero per capellanos aut familiares, quod eis non licet, visitant ecclesias et plebanos multipliciter vexando et spoliando in scandalum ecclesie honestatis non modicum. Nolentes igitur premissa sub dissimulatione pertransire, sed sicut ex debito nostre sollicitudinis tenemur, de remedio opportuno providere habita cum fratribus nostris de capitulo Waradiensi matura deliberatione, hac sacra approbante synodo statuimus et decrevimus sacrorum <canonum>⁷²⁰ vestigiis inherendo, quod quilibet archidiaconus aut alia ecclesiastica⁷²¹ persona, quibus de iure vel de consuetudine legitima ius visitandi sibi subiectas ecclesias competit, singulis annis semel per se tamen, per se et non per alium visitare sibi subiectas ecclesias teneatur. In qua visitatione numerum octo equorum non excedant, nisi forte ubertas ecclesie visitande aliud induceret, et de hoc visitanda se gravatam pretendere non posset, vel nisi vicearchidiaconum illius disrictus secum pro informatione habere velit, qui ultra duos equos habere non possit. Nec tamen per hoc illi archidiaconi vel visitatores, qui hactenus paucioribus equis uti solebant, plurium equorum credant sibi in visitatione potestatem indultam. In qua visitatione inter alia de statu ecclesiarum plebanorum et parochianorum se diligenter⁷²² informant, concubinarios et alios facinorosos, infamias exortas inquirant. Synodalia statuta ad habitum, vitam, mores, ad clericorum religionem studiose intendant et doceant. Et cum excommunicatio sit mucro episcopi, excommunicare vel confessiones audire et absolvere archidiaconis sine licentia episcopi speciali non liceat.⁷²³ Item ad ordines presentandorum vita et parentum honestas sciscitentur. Corpus dominicum sub fideli custodia in loco signato, clavibus adhibitis in omni ecclesia, similiter et crisma et baptizterium recondantur, ne iniqua manus, aves vel vermes illic valeant pertingere. Item corpus dominicum tamdiu conservari iubeant, quod ne vermes ex eo generentur aut sumentibus alium generent saporem. Item cimiterium cum fossis, lignis seu muro segregari precipiatur. Item de immunitate ac violentia et pollutione ecclesiarum et cimiteriorum ac rerum ecclesiasticorum inquirant et referant. Item de sectis, heresibus, abusibus contra

⁷²⁰ corr. D

⁷²¹ ecclesie

⁷²² In archidiaconorum inquisitio

⁷²³ digitus monstrans

dogmata⁷²⁴ sancte Romane ecclesie. Item illicita matrimoniam inquirant et nobis referent, sacerdotes examinent de ecclesie sacramentis ac illa sciant in forma ecclesie conferre et horas canonicas dicere et servare. Non liceat archidiaconis commendaticias literas dare aut ecclesias conferre. Excommunicatos perscrutent et referant ac ceteros defectus ecclesiarum registrando ac demum per se, et non per testes synodales, quando synodus celebratur a nobis. Quando vero synodus non celebratur, vicario nostro fideliter et conscientiose assignare debeant et teneantur, ut sic exinde sequi debeat debita et iusta correctio et emenda. Parati enim sumus de medietate pene ipsis debenda observare constitutionem predictam, quam alioquin iuxta litteras nostras, de quibus supradictum est, noverint sibi interdictam. Non enim congruum putamus eum consequi commodum, qui sibi incumbens onus negligit vel recusat. Si quis vero deinceps contrarium attemptare presumpserit, vel a publicis concubinariis vel aliis manifestis facinorosis aliquid exegerit ob non accusandum vel non deferendum causam, ut premittitur, vel promissionem acceperit aliquam, vel per alium visitare presumpserit, vel numerum equorum transcenderit pretaxatum, ipso facto sententiam suspensionis ab officio et beneficio incurrat, a quo absolvi non possit, nisi dupplum eius, quod acceperit, restituat et satisfaciat camere nostre, cuius medietas duppli camere nostre et alia medietas denunciante nobis vel vicario nostro applicetur. Scituri, quod si durante dicta suspensione se divinis immiscuerint, erunt ipso facto irregulares et merito nos ad provisionem beneficiorum suorum aliis fiendam procedere possumus. Sciant insuper omnes prefati, quod durante dicta suspensione suorum beneficiorum fructus non faciunt suos, sed eos ex tunc, prout ex nunc et ex nunc, prout ex tunc ad fabricam ecclesie nostre reservamus. Ne autem plebani exempti possint se sine visitatione et correctione evasisse gloriari, singulis annis de visitatore idoneo ipsis plebanis exemptis providere intendimus, qui iuxta predicta et canonum sanctiones eos visitare debebit et nobis in synodo, quando celebrabitur, aut vicario nostro in scriptis fideliter et conscientiose referre tenebitur.

De tabernis clericorum

Quod clerici vinum in domibus propriis et aliorum in propria persona non tabernent, nec officiolatum laicorum recipiat laicalibus mercimoniis se non immisceant, de pena contrafacientium decrevimus insuper in presenti synodo, quod nulla persona ecclesiastica nostre civitatis ac diocesis mercationibus et negotiationibus laicalibus se publice immiscere presummat illa in sua persona exercendo vel per alios pro laicorum scandalo exerceri faciendo. Nec officium publicum seu officiolatum alicuius laici temporale in curia seculari exercere debeat, nec leves vilesque vel suspectas personas hospitare aut cum ipsis modo

⁷²⁴ dogmate

aliquali conversari. Delinquentes autem in talibus pena congruo vicario nostro committimus puniendos.

De missis, vespers ac matutinis

Qualiter ac qua hora misse et alia divina officia debeant celebrari. Provideamus, quod in nostre cathedrali aut qualibet alia ecclesia collegiata seu parochiali nostre diocesis, ubi plures sacerdotes et clerici residere consueverunt, missa maior iusto impedimento cessante, prout convenit, hora debita singulis diebus cum cantu debeat celebrari. Matutinalia autem et vespertinalia officia in eisdem et potissime in nostra cathedrali ecclesia modo simili cum honestate debita celebrentur. In qua horis omnibus supradictis ac aliis horis prebendarius cum rectoribus altarium iuxta eorum cancellum a principio et usque illarum finem honeste stando, non uti solent, sedendo ad librum, intersint. In dignitatibus autem et personatibus ac canonicatibus constitutos, ut in maioribus missis ac vespers intersint, fraternaliter admonemus. Omnes denique in dignitatibus ac canonicatibus cathedralis ecclesie constitutos ac etiam collegiatarum Sancti Stephani de Promontorio, Beate Marie Virginis ac Sancti Iohannis ecclesiarum canonici et ceteri rectores altarium ac hospitalium in primis et secundis vespers ac missis maioribus diebus dominicis, necnon in eisdem processionibus et matutinis magnarum festivitatum interesse volumus ac mandamus. Negligentes vero, si fuerint, altariste per vicarium nostrum iniuncto eis ieiunio in pane et aqua, quod in propria cathedrali ecclesia ieiunare debeant, si vero in dignitate aut canonicatu constituti fuerint, quemlibet absentem cessante legitimo impedimento in uno floreno mulctare volumus et mandamus.

De promovendis ad sacros ordines

Constitutimus etiam, quod hii, qui sunt ad sacros ordines promovendi, nobis aut nostro in spiritualibus vicario ante diem sue ordinationis debeant per suos presentatores presentari examinandi, prout esse solet. Et tales, qui sunt legitime etatis, ut non obstante impedimento canonico possint in decimo octavo ad subdiaconatus, in XX ad diaconatus et in vigesimo quinto etatis sue anno ad presbyteratus ordines promoveri. Nec requiritur, quod subdiaconandus expleverit decem et octo annos, sed sufficit attigisse, idem et de reliquis predictis. Honestae vite ac de legitimo matrimonio nati et, qui bene sciant legere et cantare, ac in primitivis scientiis sint alligaliter⁷²⁵ instructi, non irregulares, non coniugati, non bigami, non servi, nisi forte essent manumissi, non corpore vitiati. Patientes autem morbum caducum, seu demoniaci aut simoniaci vel furiosi aut homicide vel incestuosi vel periuri vel, qui publice adulterium commiserunt, vel, qui solemnem penitentiam peregerunt, aut in aliis criminibus

⁷²⁵ alligaliter

facinorosis enormibus fuerunt reperti laborantes, aut alias canonicum impedimentum habentes, quos omnes prohibemus ad ordines promoveri, nec ad aliquem titulum ecclesiasticum admitti, alioquin tam presentans, quam presantatus a beneficio ecclesiastico et executione sui beneficii noverint se suspensos.

De usurpantibus iura ecclesiastica

Preterea, quia effrenata cupiditas in plerisque adeo dominatur, quod vetita usurpant et recipiunt aliena, ex hoc vehementer compellimur, ut eorum conatus, in quantum possumus, effrenemus. Eapropter sanctione presenti ordinamus salubriter, quod nulla secularis seu ecclesiastica persona, universitas sive collegium, bona mobilia seu immobilia aut iura perpetua, iurisdictiones, honores, ius eligendi vel conferendi aliquam ecclesiam, rectoriam vel⁷²⁶ prebendam ad quemlibet venerabilem locum, aut ad nos vel mensam nostram episcopalem quovis modo aut titulo, aut ad fratres nostros de capitulo pertinentem, aut ecclesiam aliquam vel hospitale vel alium pium locum usurpare, impedire directe vel indirecte, invadere aut alias occupare presumat, aut violenter etiam detinere vel spoliare ipsum possessione iuris percipiendi aliquas possessiones, census annuos, decimas vel fructus. Singulares denique personas, que facere temptaverint contra predicta vel in aliqua sui parte facto vel mandato aut expresso consilio vel consensu, excommunicationis sententia innodamus. Universitates autem et collegia terrasque et loca eorum supponi volumus ecclesiastico interdicto, si contra hoc duxerint attemtandum. Illosque, qui temeritate propria pluries requisiti solvere contempserint venerabili loco, mense nostre seu fratrum nostrorum aut alterius eorum decimas, pensiones, fructus, census consuetos, decrevimus excommunicationis vinculo innodatos. Qui cum ligati fuerint, relaxari non debeant, donec predictis aut alium predictorum fuerit de hiis iuribus suis et iniuriis integraliter satisfactum vel de satisfaciendo idonee cautum.

De tributariis

Item admonemus primo, secundo, tertio et peremptorie omnes tributarios tam super pontibus aquarum transitu, quam aliis passibus nostre diocesis existentes aut eorum vices gerentes⁷²⁷ quatenus tributum a sacerdotibus et clericis ac religiosis quibuscumque ac rebus eorum, nisi causa mercium deferendarum, et specialiter ad synodum venientium exigere aliquatenus non presumant, quod si fecerint, eos ipso facto excommunicationis sententia innodamus, a qua nisi satisfactione impensa nullatenus absolvantur.

⁷²⁶ „ms. add: plebaniam”

⁷²⁷ gerentibus

De pena non confirmatorum in beneficiis suis

Item excommunicamus omnes et singulas personas ecclesiasticas nobis subiectas, que ecclesias sive aliqua ecclesiastica beneficia de manu receperint laicorum hiis contemptis, ad quos ipsorum beneficiorum confirmatio vel dispositio pertinet. Sciant etiam tales, qui absque institutione canonica modo premissa ecclesias assequuntur, nullam se recipere potestatem absolvendi vel ligandi vel alia ecclesiastica sacramenta ministrandi, et hii solum vere Dei populum decipiunt et se dampnabiliter illaqueant, sed ut hec facere possint, oportet, ut nostram vel aliorum, ad quos spectant, auctoritatem obtineant et requirant.

De penis non residentium in beneficiis suis

Et quia propter defectum residentium ministrorum frequenter ecclesie ipse damna patiuntur et multa exinde proveniunt pericula animarum, in hac presenti synodo publice et peremptorie prelatos, rectores, canonicos ac dignitates, personatus et beneficia curata tenentes, rectores altarium aliosque clericos beneficiatos quoslibet nostre diocesis monemus, ut infra tres menses a die presentis monitionis computandos ad suas ecclesias et ad sua beneficia, que in nostra diocesi obtinent, revertantur. Facturi deinde continuam residentiam apud illa beneficia faciant. Alioquin ipsos ex nunc a beneficiis ecclesiasticis vel ecclesiis suspendimus in hiis scriptis privantes eosdem, si ipsam suspensionem sustinuerint infra mensem, nisi ab ipsa residentia legitimo impedimento vel dispensatione excusentur, <aut>⁷²⁸ huiusmodi persone nobiscum seu alias⁷²⁹ de nostro beneplacito commorentur, de quibus nobis aut vicario nostro volumus fieri plenam fidem.

Contra absentes

Presenti quoque sanctione inviolabiliter ordinamus, quod omnes et singuli, qui in nostra diocesi beneficia ecclesiastica assecuntur, in ipsis ecclesiis, in quibus eadem⁷³⁰ obtinent vel obtinebunt in futurum, residentiam faciant personalem. Nos, per vicarios vel, ut eorum more loquamur, procuratores suos, sed per se ipsos faciant residentiam in eisdem, qui hoc facere contempserint, ex tunc eisdem beneficiis post amonitionem presentibus contentam eosdem decrevimus fore privatos, nisi per dispensationem aut aliam iustam causam rationabilem excusentur a non residentia antedicta. Super non residentia dispensationes a nostris predecessoribus vel a non sub quacumque forma verborum factas omnino revocamus.

⁷²⁸ corr. D

⁷²⁹ aliis | corr. D

⁷³⁰ quibus | corr. D

De testamentis

Qualiter testamenta fiant in presentia sacerdotis parochialis et in scriptis, et de pena tales impediens. Ceterum quia nihil est, quod magis hominibus debeatur, quam ut supreme voluntatis, *postquam iam aliud velle non possunt, liber sit stylus et licitum, quod iterum non redit, arbitrium*, statuimus et mandamus, quod quicumque de nostra diocesi de bonis suis disponere aliquid voluerit seu testari, rectorem seu capellanum ecclesie, intra cuius degit parochiam, tanquam personam, que eiusdem testatoris condicionem et conscientiam non creditur ignorare, et qui illi viventi sacramenta ecclesiastica ministravit, <advocet>⁷³¹ omnino ipso presente maxime pro anima sua leganda vel ordinanda ordinet et disponat et per quem dirigi solet vel poterit in hiis, que ad salutem anime ipsius pertinebant, cuius dispositio et ordinatio, ubi est possibile, conscribatur pro memoria futurorum, ne voluntates defunctorum plus prorogentur. Si quis autem directe vel indirecte dispositioni ultime voluntatis rectorem seu capellanum ecclesie prohibuerit interesse, vel ipsum testatorem in scriptis testari impediverit vel voluntatem talium ultimam occultaverit, in ipsos sententiam excommunicationis promulgamus. Monentes insuper tenore presentium iudices et iuratos civitatum, oppidorum, castrorum et locorum aliorum ac villarum quarumcunque diocesis nostre, ne statuta, monitionis precepta seu mandata contra presentem nostram constitutionem faciant. Et si qua vel quas fecerint, infra sex dies a publicatione presentium debeant revocare, nec non per predecessorem aut predecessores ipsorum facta et factas. Quod si non fecerint, in ipsos et quoslibet ipsis utentes sententiam excommunicationis ferimus in hiis scriptis. Presentem autem constitutionem in quolibet die dominico in vestris ecclesiis publicetis, et ad notitiam populi deducetis.

De relictis ad pias causas, et infra sex dies persolvantur

Utiliter providemus quoslibet peremptorie admonentes tam heredes, quam executores et fidei commissarios presentes et futuros ultimarum voluntatum, quod in relictis ad pias causas pro animarum salute ac peccatorum remedio pauperibus, ecclesiis et hospitalibus et restitutionibus male ablatorum, sive certa fuerint, sive incerta, legata seu relicta ultra sex menses solvere non tardent, de quibus tamen generalem fieri volumus in ecclesiis vestris amonitionem super istis et compelli debeant ad solvendum legata et ordinata iuxta testatoris voluntatem.

De excommunicatis vitandis mandatum

Volumus insuper omnes excommunicatos et interdictos ab omnibus clericis, secularibus et regularibus, exemptis et non exemptis, in divinis officiis et sacramentis ecclesiasticis evitari,

⁷³¹ corr. D

quia nullis super hec privilegiis tuerentur. Qui vero contrafecerint scienter vel tales ad ecclesiasticam sepulturam acceperint aut celebrari in ecclesia interdicta presumpserint, penas suspensionis ab ecclesie ingressu et a participatione sacramentorum a canone indictas⁷³² contrahunt ipso facto. Si capitulum vel conventus aut maior pars ipsius fuerit in culpa, ipsorum ecclesia ecclesiastico subiciatur interdicto. Qui autem interdicti vel excommunicati vel scienter in locis aut ecclesiis interdictis divina officia celebrare presumpserint, irregularitatem incurrunt, super quam per Sedem Apostolicam dumtaxat poterit dispensari.

Constitutiones contra turbantes iurisdictionem spiritualem

Quoniam intelleximus, <quod> quorundam temporalium dominorum ac iudicum secularium et, quod reprehensibilis est, etiam ecclesiasticorum virorum presumptuosa temeritas inolevit, quod iurisdictionem spiritualem sancte ecclesie Waradiensis in suis comitatibus et parochiis impedire vel potius in animarum suarum dispendium annihilare et usurpare attemptant, litigantes aut alteram partem litigantium ad alterius litigantis partis instantiam sua iura in sede spirituali Waradiensi prosequi debentes interdicendo, intrahendo, impediendo et prohibendo. Itaque a lite seu questione desistere compellantur. Verum quia novis supervenientibus morbis nova convenit antidota preparare et varia experimenta morborum varia cogunt remedia invernire, nos iustitiam nostram et predictae Waradiensis ecclesie, cuius regimen et gubernatio in spiritualibus et temporalibus per Sedem Apostolicam nobis est commissa, nolentes negligere, qui alios subditos nostros in sua iustitia confovemus, presenti synodali constitutione sancimus statuimusque et ordinamus, ne quis de testamentis, dotalitiis, quartis puellaribus et rebus paraffernalibus et aliis causis ecclesiasticis cognoscere vel iudicare presummat sine nostra vel vicarii nostri licentia speciali, neque ad forum ecclesiasticum recurrentes super causis, que ad Waradiensem ecclesiam de iure vel consuetudine pertinere noscuntur, ad desistendum vel in foro seculari de questionibus huiusmodi litigandum⁷³³ quoscunque directe vel indirecte, palam vel occulte compellat seu compelli faciat vel procuret, per se vel per alium vel alios impediatur, quominus in sede spirituali Waradiensi querulantes de causis, que, ut premissum est, ad cognitionem pertinentur sedis eiusdem, possint iustitiam libere obtinere. Nec ad predicta impedimenta facienda dent auxilium, consilium vel favorem. Si quis vero contra presumpserit, excommunicationi se ipso facto noverit subiacere, a qua, nisi tam ecclesie Waradiensi prenotate, cuius cognitio fuerit impedita vel iurisdicatio usurpata, quam parti, que turbata in prosecutione sui iuris fuerit et

⁷³² indictam

⁷³³ litigandis

<de>⁷³⁴ inuiria, damnis, expensis ac interesse per eundem integre prius fuerit satisfactum, nullatenus absolvatur. Volumus autem, ut presentis constitutionis forma per plebanos civitatum et insignium locorum seu oppidorum conscribatur et per eos vel eorundem predicatorum diebus dominicis et festivis infra missarum sollempnia et in ambone publicetur iniungendo ipsis sub pena excommunicationis illud firmiter observari.

Attentatis de religiosis et questoribus

Universis et singulis abbatibus, prioribus, prepositis et archidiaconis sub iurisdictione ecclesie Waradiensis ubilibet constitutis et existentibus salutem in Domino. Pastoralis cura sollicitudinis nos inducit, ut abusionibus, quas nonnulli religiosi mendicantes et elemosinarum questores in suis questibus proponunt, ut simplices decipiant et aurum subtili et fallaci potius ingenio extorqueant ab eisdem, cum in animarum cedat periculum et scandalum plurimorum, viam, prout nobis est possibile, precludimus, iuxta sacrorum canonum statuta subditis nostris duximus prohibeandum, ut tales nullatenus <populo>⁷³⁵ predicare vel confessiones audire vel questuare ullo modo premittant, nisi nostras vel vicarii nostri litteras exhibuerint, per quas pateat ipsos per prelatos ipsorum ad audiendum confessiones et verbum Dei proponendum iuxta iuris formam nobis vel vicario nostro fore representatos et alia, in quibus instant, de iure posse adimplere. Nam sicut ad nostrum pervenit auditum, non sine multa temeritatis audacia et deceptione multiplici animarum indulgentiam populo proprio motu de facto concedunt, super votis dispensant, a periuriis et homicidiis et peccatis aliis sibi confitentes absolvunt, male ablata, incerta data sibi aliqua pecunie quantitate remittunt, tertiam vel quartam partem de penitentiis iniunctis relaxant, animas tres vel plures parentum illorum vel amicorum illorum, qui ei<s> elemosinas conferunt, de purgatorio, ut asserunt mendaciter, trahunt et ad gaudia paradisi perducunt. Confratribus ipsorum et benefactoribus remissionem plenam peccatorum indulgent, et aliqui ex ipsis eos a pena et a culpa, ut eorum verbis utamur, absolvunt. Nos abusiones huiusmodi, per quos censura vilescit ecclesiastica et clavium ecclesie auctoritas deducitur in contemptum, omnimode aboleri, volentes tenore presentium subditis nostris et eorum cuilibet precipimus et sub excommunicationis pena precipiendo mandamus, ut si quem de predictis, cuiuscumque condicionis, ordinis, religionis vel status existant, sine litteris nostris aut vicarii nostri post presentem synodum concessis repererint questuare, predicare aut confessiones audire, equos eorum ac universa bona, que secum deferunt et habent, eorum liberis dimissis personis recipiant et nobis vel vicario nostro presentent, arestando insuper auctoritate nostra quecunque ex ipso questu aquisita, et penes quoscunque

⁷³⁴ corr. D

⁷³⁵ possunt | corr. D

deposita fuerint per ipsos. Hortamur tamen tenore presentium vos religiosos mendicantes, ut quartam parochialibus sacerdotibus iuxta taxatam sine fraude et dolo ipsis solvere debeatis, ne querelis ipsorum parochialium affligamur. Et ut pax ipso iure in dicta forma stabilita existat, hortamur etiam ipsos religiosos, ne in ecclesiis seu locis interdictis divina debeant celebrare. Et si contrafecerint, per penas a iure statutas contra ipsos et alia iuris remedia procedemus.

De officio archidiaconorum

Cum propter diffusam nostri episcopatus iurisdictionem et diocesim nostrorum subditorum notitiam habere nequeamus et ipsorum status et condiciones⁷³⁶ plurimum⁷³⁷ ignoramus, sepeque contingit, quod nonnulli clerici vinculo excommunicationis astricti aut interdicti, suspensi, publice concubinas habentes, apostate seu irregulares vel illegitime nati et ordinum sacrorum susceptione indigni ad sacros ordines false et surrepticie se faciunt promoveri. Nos volentes animarum ipsorum periculis obviare presenti constitutione statuimus et ordinamus, ut quotiescunque archidiaconi suos archidiaconatus visitaverint, nomina quorumcunque, qui ad ordines promoveri voluerint, rite et legitime de vita et moribus ac condicionibus ipsorum facto scrutinio in scriptis reducant et registrent. Adveniente quoque ordinationis tempore ipsi archidiaconi vel vicearchidiaconi absentibus archidiaconis nobis vel vicario nostro representent ordinandos personaliter vel per eorum litteras ipsorum sigillis munitas.

De commessationibus clericorum

Dolentes referimus, quod clerici et alii presbyteri circa *commessationes superfluas et confabulationes illicitas, ut de aliis taceamus, ludis illicitis noctis medietatem expendunt et somno residuum relinquentes vix ad diurnum avium concinium excitantur, transeundo undique continue sincopant divinum officium.*⁷³⁸ Sunt etiam aliqui, qui minime considerando, quod beneficium datur propter officium, censum servitutis sue minime persolvunt, sed panem doloris comedentes sic illicitis secularium negotiationibus postergatis horis canonicis se immiscent, quod potius laici, quam clerici appellari deberent, et quod deterius est, divinis horis in ecclesiis interesse contemnunt, et si quandoque intersunt, chori silentium fugientes vanis colloctionibus intendunt, dum auditum ad indebitos sermones effundunt, aures intentas non porrigunt ad divina. Hec autem quantum sunt abhominabilia et detestabilia, sanctorum patrum constitutionibus manifestius edocetur. Volentes igitur, quantum cum Deo possumus, providere, hec et similia sub pena excommunicationis de cetero fieri prohibemus. Monentes

⁷³⁶ condicionis

⁷³⁷ plurimorum

⁷³⁸ Const. Conc. IV. Later. c. 17. in: COD 219; cf. X 3. 41. 9. in: Friedberg: CIC II. 641-42.

insuper omnes et singulos beneficia ecclesiastica obtinentes, necnon in sacris aut aliquo sacrorum ordinibus constitutos, ut horas canonicas singulis diebus sub interminatione maledictionis eterne dicere debeant.

De usurariis

Quia usurarum vorago, que animas devorat, facultates exhaurit et evacuat, ita inolevit, *quod negotiis aliis pretermittis quasi licite usuras exerceant, et qualiter utriusque Testamenti pagina et utriusque iuris sanctione condempnantur, nequaquam attendunt. Ideo statuimus, quod usurarii ad communionem non admittantur altaris,*⁷³⁹ nec ipsorum oblationes recipiantur, nisi satisfecerint illis, a quibus extorserant illos vel de satisfactione idoneam prestiterint cautionem. Sed si non restituis usuris aut idonea cautione non prestita de ipsis restituendis in manibus parochialis plebani decesserint, ecclesiastica careant sepultura. Si quis autem ipsum usurarium ecclesiasticum⁷⁴⁰ presumpserit tradere sepulture vel exequiis eius interesse non restituis usuris vel idonea non prestita cautione, ultra penas in iure contentas in decem florenis auri mulctetur, quorum medietas camere nostre applicetur, alia medietas archidiacono, in cuius archidiaconatu contrafacientes reperiuntur, si tales officiali nostro denunciaverint, quibus in virtute, sancte obedientie iniungimus, ut de talibus, cum visitaverint, requirere debeant cum effectu.

De usurpatoribus ecclesiarum

Avaritie cecitas et damnanda⁷⁴¹ ambitionis improbitas aliquorum animos occupantes eos in illam temeritatem impellunt, ut propriis terminis non contenti alienos exquisitis fraudibus usurpare conantur. Cum itaque per nostros predecessores limites parochiarum et assignationes provide et sancte distincti et assignati fuerunt, nonnulli tamen ecclesiis vacantibus ipsarum ecclesiarum sic vacantium iura usurpant et tanquam capellas ipsas penitus sub se habere nituntur. Cum tamen manifeste constat ipsas fuisse principales ecclesias et iura cimiterii ad hoc manifeste apparent, sed hoc diuturnitate temporis de aliis iuribus probare nequeant,⁷⁴² ex quo plura insurgunt inconvenientia, quia limites parochialium confunduntur, ipsa iura ecclesiarum etiam per laicos usurpantur. Cum propriis tales ecclesie careant rectoribus, cultus divinus, qui augeri deberet,⁷⁴³ minuitur, nec non iura archidiaconorum ecclesie nostre in cathedrali et aliis iuribus archidiaconalibus defraudantur. Quare malitiis hominum, quibus indulgeri non debet, providere volentes presenti constitutione sancimus, ut nullus de cetero

⁷³⁹ Const. Conc. III. Later. c. 25. COD 199; cf. X 5. 19. 3. in: Friedberg: CIC II. 812.

⁷⁴⁰ ecclesiastico

⁷⁴¹ damnans | corr. D

⁷⁴² nequeant

⁷⁴³ debet | corr. V, D

talia agere presumat. Omnes illos, qui secus fecerint, sententia excommunicationis innodamus. Volentes nihilominus et declarantes, quod quicumque fuerit sacerdos seu rector parochialis tales⁷⁴⁴ sub se habens ecclesias, de quibus clare probare non possit, pro ipsis nihilominus teneatur solvere cathedraticum. Si autem fuerint capelle, de quibus manifeste constet, {quod} pro medietate cathedratici pro qualibet teneatur capella, ut omnes cavillationes auferantur. Preterea propter dilationem temporis plerumque infantes sine baptismo moriuntur, presenti constitutione statuimus, ut archidiaconi, vicearchidiaconi, presbyteri et alii rectores singulis diebus dominicis et festivis moneant parochianos suos, ut infantes, quanto citius possunt, ad baptisandum deferant et saltem ante octo dies eos baptisare non diferant. Si quis autem contrarie presumpserit, ei⁷⁴⁵ firmissimum teneatis interdictum tamdiu, quamdiu baptisare curaverit.

Ultimo monemus et requirimus ex superhabundanti omnes et singulos abbates, prepositos, priores, regulares et seculares, plebanos, viceplebanos, altaristas et rectores ecclesiarum ab hac sancta synodo absentes, exemptos et non exemptos, quatenus infra quindecim dies ab hac die computando, quos pro primo, secundo et tertio ac ultimo et peremptorio termino canonicaque monitione eisdem prefigimus et assignimus, quatinus se nobis aut vicario nostro representent allegaturi, si habuerint causas absentie sue, alioquin dictis quindecim <diebus> elapsis in omnes et singulos absentes sententiam excommunicationis ex nunc, prout ex tunc et ex tunc, prout ex nunc ferimus in hiis scriptis. Contra quos etiam ad denuntiationem et ad graviores penas procedemus et procedi faciemus, prout eorum rebellio et contumacia requirit.

Sequitur de festivitibus colendis in ecclesia et diocesi Waradiensi

Nos, Franciscus de Peren, Dei et Apostolice Sedis gratia episcopus ecclesie Waradiensis comesque perpetuus comitatus Byhoriensis etc. <ut> circa festivitates colendas in ecclesia nostra Waradiensi et diocesi concors et perpetua concordia habeantur, statuimus, ut in subscriptis diebus clerici et laici <debeant> a servilibus operibus abstinere.

Primus mensis. Ianuarius habet dies XXI

Item circumcisio Domini	prima die
Epiphania Domini	sexta die
Conversio Pauli	XXV. die

Secundus mensis. Februarius habet dies XXVIII

Purificatio sanctae Mariae virginis	secunda die
-------------------------------------	-------------

⁷⁴⁴ talis | corr. D

⁷⁴⁵ et

Dorothee virginis et miris	sexta die
Cathedra sancti Petri apostoli	XXII. die
Matthie apostoli	XXIII. die

Tertius mensis, Martius habet dies XXX

Gregorii pape	XII. die
Anuntiatio Sancte Marie virginis	XXV. die

Quartus mensis, Aprilis habet dies XXX

Georgii martyris	XXIII. die
Marci evangeliste	XXV. die
Festum Resurrectionis Domini cum duobus diebus sequentibus	
Ascensio eiusdem	
Pentecostes duobus diebus sequentibus	
Festum sancte Trinitatis	
Festum sanctissimi corporis Christi	

Quintus mensis, Maius habet dies XXXI

Philippi et Iacobi apostolorum	prima die
Inventio Sancte Crucis	tertia die

Sextus mensis, Iunius habet dies XXX

Ioannis baptiste	XXIII. die
Sanctissimi Ladislai regis, patroni nostri	XXVII. die
Petri et Pauli apostolorum	XXIX. die

Septimus mensis, Iulius habet dies XXXI

Visitationis Beate Marie virginis	secunda die
Margarete virginis et martyris	XIII. die
Duodecim apostolorum	XV. die
Marie Magdalene	XXII. die
Iacobi apostoli	XXV. die
Anne, matris Marie	XXVI. die
Depositio Beatissimi Ladislai regis	XXIX. die

Octavus mensis, Augustus habet dies XXXI

Marie de Nive	V. die
Transfiguratio Domini	VI. die
Laurentii martyris	X. die
Assumptio beate Marie virginis	XV. die
Sancti Stephani regis	XX. die
Bartolomei apostoli	XXIII. die

Nonus mensis, September habet dies XXX

Nativitas Sancte Marie virginis	VIII. dies
Exaltatio Sanctae Crucis	XXI. die
Matthei apostoli et evangeliste	XXIII die
Michaelis archangeli	XXIX. die

Decimus mensis, October habet dies XXXI

Luce evangeliste	XVIII. die
Simonis et Iude apostolorum	XXVIII. die

Undecimus mensis, November habet dies XXX

Omnium sanctorum	prima die
Dies animarum usque ad magnam missam	secunda die
Emerici ducis	quinta die
Martini episcopi et confessoris	XI. die
Elizabet vidue	XIX. die
Katherine virginis et martyris	XXIII. die
Andree apostoli	XXX. die

Duodecimus mensis, December habet dies XXXI

Barbare virginis	quinta dies
Nicolai episcopi et confessoris	VI. dies
Conceptionis Virginis Marie	VIII. dies
[Thomae apostoli	XXI. die
Nativitas Domini Nostri Iesu Christi	XXV. die
Stephani prothomartyris	XXVI. die
Ioannis apostoli et evangeliste	XXVII. die

[Item omnis dies dominici. Item quilibet ecclesia parochialis festum patroni sui, in cuius honorem est fundata. Aniversarium sive dedicationem quilibet is sua ecclesia faciat celebrari.]⁷⁴⁷

⁷⁴⁶ A kézirat a naptár végén hiányos. Az 1450-es és 1493-as esztergomi és az 1515-ös veszprémi zsinati határozatokból átvett ünneplistán alapján kiegészítettük. Vö. Batthyány: Leges III. 491; 566; Solymosi: A veszprémi 107.

⁷⁴⁷ Ez a rész az Estei-féle kalendárium többlete, amit a többi rendelkezéssel együtt átvehettek. Batthyány: Leges III. 566.

1524. 29. die July in festo depositionis
Incipiunt Constitutiones Nove Alme Ecclesie Waradien
 Incipit doctor summo et Gregorius eius Augustinus scriptis libris de
 Epiana fili Cardinalis solia per orbem diffusa tribus modis existere
 comprobantur. Quia namque hinc in illa sua est auctoritas
 scripturam non et veritas scripturae vel universales traditioe
 Iustitia propria et particularis existit. Unde cum scripturam totalis
 gubernatur. Et universali traditione regitur ipsa tota primario uno
 constitutionibus et propriis informationibus pro locorum varietate regitur
 unaqueque eorum. Nos hinc inde de yorum quod etiam generalium
 Comissarij petunt comites Bysion; Quendam ad informationem morum
 et ecclesiarum in die et inspectionibus prefatum ac dictorum
 rationum presentium participato consilio et consensu fidei et Capituli
 aux. dicto in ecclesia Waradien infrascriptas constitutiones dudum per
 nos expressis modis editas et nunc de novo ad verum notitia presentibus
 duximus et firmatas. et in hac sancta synodo publicandas. Mandantes
 eisdem sub penis adiectis inviolabili observari. et sine observatione
 omni et singulas personas ecclesiasticas vel in fidei in die diocesis
 Jure aut eorum inspectione contentas. primo. corda. et tunc ac prompto
 admodum admodum yunamque spiritualia et alia quascumque infestas
 et sine ipso facto contra ipsorum honorarios transgressoris publicandas
 et presentibus in his scriptis. Constitutiones tamen ipsas in preteritum
 et dictam. et ad hunc de summo et contra ipsas diffusam nobis
 vestrisque successores facultatem plenam referimus.

Attendatis Constitutiones Alme Ecclesie Waradensis
 Gregorius fidei servator domini et cooperatoris officij in vos estis
 Nos quidem ac etiam Episcopus hinc indigne hominum hanc hanc
 vos etiam. Nos vero dudum apertum fungimur vos Iustas
 de yunamque duarum disciplinam. Nos pastores vestri summo. Vos
 vero quippe vobis pibus. Nos tunc yastori domus Nostro Ipa
 Episcopus Inquam de vobis hanc reddere summo. Vos vero de yestis
 vobis quippe. vestras itaque in domo fortamini hanc hanc
 Illiusmodi de observationibus et hanc hanc hanc. et adimplere
 tunc hanc hanc illud quod est hanc hanc. et officij hanc hanc
 omni. Dixit de hanc hanc. Dixit hanc hanc hanc hanc hanc
 esse. Vestras. Quia est vobis et quoniam vestras hanc hanc hanc
 hanc. est. hanc hanc. et hanc hanc hanc hanc hanc hanc hanc
 hanc in ecclesiasticorum hanc hanc hanc hanc hanc hanc hanc
 hanc custodia. et hanc hanc. Quia in hanc hanc hanc hanc
 hanc in hanc hanc hanc hanc hanc hanc hanc hanc hanc hanc

obis humiliter. et reverentissime. sicut dicitur in scripturis. et dicitur in
dicens orationes que continentur in talibus diei sequitur. Nullum
religiosum vel clericum et equestrum et qui in est baptisatus
debet recipere baptismum. et post inter parentis infantis. et hoc
qui vivunt. et baptismum infantium. prout dicitur in scripturis. per hoc
et eodem modo referendum est. de sacerdotibus baptisatis. sicut de laicis.

Secundum Sacramentum

Secundum autem sacramentum est confirmatio a Episcopo institutum. qui
apostolus suos confirmavit. et per eos eorum successores quod fuit
informatoris. In hoc sacramente sicut in baptisate gratias
gratias impediens. Matrimonium etiam. et divinum gratia
Nullus tamen debet. sed confirmari potest. Non Baptisari. Nullus nisi sit
confirmatus alius ad confirmationem profertur. Nullus primum filius et agnoscit.
Non est vir uxorem. Non agnoscit in confirmatione. Non est profertur
Non plures vult. et cum plures confirmados habeat. Non oblivis
et temporis dicitur. vel proinde Multiplicem pro vivum parati
ocasionem habeat. Nullus hoc sacramentum nisi Baptisatus recipiat
Nullus sine hoc sacramente certum debet finire. Ideo de hoc dicitur
laico. per presbitero. In die expecta confirmari. Non hoc faciat de
juris sine fine. Sicut cum aliquis in confirmatione confirmatus. In die
baptisatus illa. et si circumstantur. Non tamen. Anno deficiat et
debetur. que hinc per hoc dies et saltem per unum potest. et
sine tota oblivisatur. prout deponitur hinc. et aqua. et hinc generati
et aqua illa in primum mittatur.

Tertium Sacramentum

Tertium sacramentum est penitentia. que secundum Beatum Ambrosium est
propterea mala placare. et plangenda. et hoc non quidem dicitur
sed in omni penitentia vera hinc esse. sicut dicitur in scripturis. et
officio. si quis loqui potest. et ex hoc satisfactio. In hoc
et tunc. quodam. et hoc firmum. prout in scripturis dicitur
Non propter vespere. et aliquid sine penitentia. dicitur. Oblivisatur
tamen. quia secundum Iulium. pagani. carnes penitentia. Non dicitur
tamen est. Amaran. Tamen. Namque. et dicitur. In penitentia. hinc dicitur
res. hinc. Non. et hoc. In oblivisatur. res. et hoc. penitentia. hinc dicitur
porro. In hoc. tunc. In oblivisatur. hinc dicitur. et penitentia
In oblivisatur. dicitur. oportet esse. dicitur. et tunc. et hoc.
In oblivisatur. dicitur. et hoc. In oblivisatur. dicitur. et hoc.
In oblivisatur. dicitur. et hoc. In oblivisatur. dicitur. et hoc.
In oblivisatur. dicitur. et hoc. In oblivisatur. dicitur. et hoc.

Ymniamia Mowat 12 Gorkantur ider adiriunt qd
Male ablatu 12 bona manta sibi 2 qfidentibus appignata vno
Ymniamia 2 Gorkantur 12 appignata in appignata 12 nullus detur
Ymniamia. Tuncus usqz quipquis porgialis oarulo No 2 porgialis
suis in infirmitate qfidentibus pro Carrauntodum Ministracione
Tuncus vel porgialis 2 Gorkantur Ymniamia in mendo qfidenti qd
si aliquas Missas fuerit celebrari in offras p. id celebrand ipod
No p. quipquis sub in mendo videtur. Quibus dicit deus off
Ymniamia 12 porgialis porgialis 12 ois form fore p. No
Tuncus in 2 porgialis 2 Gorkantur 2 Gorkantur pro porgialis qua in
Tuncus 12 ois porgialis porgialis mendo dicit offras volunt sibi
Tuncus in mendo

Quartum Sacramentum

Quartum Sacramentum est Eucharistia. Eucharistia autem dicitur
latine datur gratia et bona gratia. Gratia itaqz gratia corpus
12 gratiam deum nostri Ihu xpi cum Eucharistia sicut homo
fidelis Manu gratia gratia. sicut in ecclesia Eucharistia parata
p. infirmitas gratia 12 gratia in hoc gratia Eucharistia sicut
quam sicut Eucharistia gratia in gratia revocari possit. Requirit
ad infirmitas sicut Mora festinare. No sicut gratia dicitur
Eucharistia in dicitur dicit de gratia cum sicut p. dicit et dicit
gratia gratia cum sicut dicit 12 Campana p. dicitur. qua p.
12 gratia 12 gratia est fieri 12 gratia dicitur. Iuxta p. dicit
cum Eucharistia 12 gratia 12 fidelis dicitur dicitur. dicitur
in dicit gratia gratia gratia 12 gratia corpus. xpi sicut
ad infirmitas et dicitur. et ois gratia gratia dicitur ad dicit
dicitur. No dicit dicit dicit gratia 12 gratia in dicit 12
dicitur. dicitur 12 dicitur de gratia dicit dicitur et dicitur
sibi gratia dicitur dicit dicit dicitur dicitur. et dicitur
sicut in dicit fidelis gratia gratia gratia gratia gratia
12 dicit dicitur. No dicitur in Mortali p. dicit et Manifesto
dicitur. gratia. Gratia. dicitur dicitur sibi Mandata 12 dicitur
12 si sicut dicitur p. dicit ad gratia gratia dicitur dicitur
cum gratia 12 gratia. dicitur dicitur No gratia Gratia dicitur
dicit dicitur 12 dicitur dicitur qui si dicitur. Notoria gratia
sibi gratia in dicitur. si dicitur dicitur gratia gratia dicitur dicitur
gratia cum ois dicitur. si dicitur dicitur de quo no est dicitur
gratia Manifestum est dicitur sibi gratia gratia dicitur. Gratia
dicitur dicitur de quo 12 Mandata gratia gratia in gratia No dicitur
dicit dicitur dicitur. si quis autem vestrum corpus dicitur in loco
no gratia 12 sicut in fida custodia dicitur infirmitas sicut dicitur dicitur

sine dicitur comburatur. et minus hinc collam condatur. ut tam
 nequeat pulvis comburatur quibuscumque.

De divinarum officiorum Celebratione

Quia prima illa res per se expedit esse ornatos qui in divinarum
 officiorum celebratione assistunt. unde in hinc in de offi. de Matrimonii
 singulis. infra unum hinc expedit de antea de hinc. Missam
 celebrationis dicitur et religiose pariter. etiam vnde dicitur et
 subdicitur de clero in modis si sunt beneficiati ad divinum servat
 tunc dicitur si hinc Nullus plures Missas uno die celebrare dicitur
 nisi in festo Martini domini et diebus casibus concessis et hinc. et tunc
 in nisi in ultima vnde et aqua perfusionis sumat Nam per sumptionem
 illius vnde in offi. Nullus parvulus Missam dicat sed vnde quicquid
 plerumque et scolam galat qui sibi ad Missam respondet et ad
 quo si voluerit plures dies. omni die dominica exceptis dominica pasche
 et quinquagesime aquam benedictionis et altaria et plures vesperas
 exponere. de quod per aquam vas dicitur galat. oratione Missam
 Officiarios et tunc hinc et intelligitur hinc. de distinctis. et Mamonis
 sine profane studere plures res concessis et Epistola Evangelio
 vel alia para scriptura dicitur dominica et festis lingua prout
 dicitur. oratione. Epistolam et Evangelium hinc legere et populo ad
 hanc exponere sine studere plures et alios offi. et vnde distinctio
 cum plures cantibus sine pariter symbolum Agnoscij et hinc
 quicquid vnde de Deo. et de gloria et consensu hinc et aqua
 baptismi plures pariter ad alios hinc Mamonis hinc. ordine
 vnde baptisandi et vnde pariter plures canonum distinctum et
 forma vnde hinc plures et vnde in vnde Mortuorum et alia
 finibus galat et sine studere. Nullus dicitur nisi parvulus
 Cathedra vel Baptisator de aqua dicitur dominica et hinc et
 Mortuos populi. Dicitur aut in mortis hinc vbi pariter
 galat in vnde. hoc facere per. et nullus. nisi vnde dicitur vel
 dicitur Matrimonio et hinc officio Missam dicat Nullus vnde post
 quicquid alium vnde quicquid modum Missam dicat celebrat
 Nullus nisi in vnde dominica et distinctio hinc missam nam celebrat
 exponere quicquid in intelligitur hinc offi. sed si distinctio galat
 dicitur dicitur nulla pariter vnde celebrat. si vnde dominica
 pariter et distinctio in galat missam celebrat hinc hinc. Nemo
 in vnde Mortali Missam celebrat exponere sine vnde offi. et
 dicitur pariter et si pariter in vnde in celebrat. nisi causa
 vnde et missas dicitur que sine gravi scandalis pariter
 nequeat. et tunc ad sit hinc et populum offi. quia vnde
 Missa officium vnde alia dicitur offi. et vnde Mortuo
 et dicitur et cum canali studio et vnde hinc celebrat

aut per ipsa iudiciorum genere per aliquos vel per unum
aliquam partem iudiciali vel placitariam pertinet ad ipsos
Universitatem eorum aut ad nos vel Magistrum nostrum Episcopatum
quomodo aut tunc aut ad hunc modum in capitulis parochialis aut
locum aliquam vel hospitium vel aliud pro eorum reparare proventus
iuris vel iudiciorum iuribus aut aliis comparari profuerunt aut
voluerunt unum de iure vel spoliarum ipsam possessionem suis propriis
aliquos possessionis eiusdem divinos divinas vel fidei singulas
Demum personas que fuerunt impunitas contra predicta vel in aliqua
sua ipsa facto vel mandato aut expresso consilio vel consensu
Legationis sua huiusmodi Universitatibus aut in colligi huiusmodi
in loca eorum supponi volumus huiusmodi iudiciorum si contra nos
decursum attentandis Illis qui huiusmodi pro via pluribus legibus
coluere condempnatis Universitatis loco in ipsa pro pro munda
aut aliam eorum divinas possessiones fidei eiusdem consuetudo
decursum de Legationis unum huiusmodi. Qui in legibus fuerunt
religiosi in locis domus predictis aut aliis predictorum fuerunt
de his iudiciorum suis in iudiciorum integratam satisfactum vel de
satisfaciendo de iure eorum

De Tributariis

Item huiusmodi pro ipso die de iure in promissionibus omnium tributariis
tam per pontificis personam transire quam aliis personis in diebus
de quibus aut eorum de iudicioribus quibus tributum a cardinalibus
et aliis in religiosis quibuslibet ab eorum eorum ipsi causa
nunciam impendantur in diebus ad eorum Universitatem in quibus
ab ipse in pro sumat de ipsa pro foverit eos pro facto Legationis
eiusdem huiusmodi a qua ipsi satisfactionem impunitam nullatenus absolventur

De pena non Confirmatorum in Beneficiis suis

Item Legationis omnium in singulis personis Beneficiis vel subiectis
qui ecclesias suas aliqua Beneficia Beneficia de manu Imperatoris laicorum
hunc consuetudo ad quos ipsorum Beneficiorum Confirmatio et dispositio
pro eis eorum unum talis qui alius Beneficiorum Canonica in quibus ecclesias
supponitur nullam se de iure possessionem absolventi et eorum vel
alia Beneficia eorum nullatenus in eis solum de re dei populum
decursum in se de iudicioribus illaqueant. Eorum res pro foverit
eorum res unum vel aliorum ad quos ipsorum iudiciorum obtinere
in requirant

De penis non dependentium in Beneficiis suis

Et quia per ipsam defectum infirmum infirmum frequenter tunc ipsi damna
pariuntur in multa eorum pro iudicioribus prima animarum. In hoc pro
tunc pro publicis et promissionibus prolatos notorio Canonico et de iudicioribus
proventus in Beneficia in iudicioribus huiusmodi altam aliis de iudicioribus Beneficiis
quibuslibet in diebus. Mommus in ipsa his unum a die proventus
Mommus computandos ad quos tunc in ad sua Beneficia que in iudicioribus

dispositio in remanentibus. factum dicitur continere dispensationem apud illa
transmissa faciant. Alioquin ipse quod a beneficiis sollicitudinis et solido
suspenditur in suis propriis personis eorum si ipsam suspensionem sustinerent
infra Mensem nisi ab ipsa dispensatione legitime impeditur et dispensatione
et dispensatione omnium personarum nobiscum sine alijs et in exemplis condonatur
de quibus non aut variis in volumine fieri planam fidem

Contra Absentes

Propositi quod favorabiliter ordinantur. Et omnes et singuli qui in
diocesi transmissa sollicitudine apparet in ipso solido quibus obtinet vel
obtinere intendunt dispensationem faciant proventum. Nos per vicarios et
et eorum more legimus proventus suos per se ipsos faciant dispensationem
in eorum qui hoc favore remanentibus et tunc eorum beneficiis post
demonstrant probitas quantum eorum dixerimus fore proventus. Nisi per
dispensationem aut aliam postea rationabiliter excepta a dispensatione
alibi dicta. super in dispensatione dispensationis a iure quod dispensationis est
a iure sub quacumque forma eorum factas omnes dixerimus

De Testamentis

Quatuor testamento fieri in iura canonice perhibitis et in scriptis. Et
de prima talis impedimento. Quorum quia iuris est quod magis bonis
debetur quod et expressum voluntate postquam aliquid velle in possunt
liber per filios et heredes et in iura in iure arbitrio. Statuimus et
Mandamus quod quicumque de iura diocesis de bonis suis disponere aliquid
voluerit sine testari testatorum sine excepta. Solida iura omnes de qua
personarum tamquam personarum qui iure testatoris ordinem et consuetudinem in iure
conservare. Et qui illi iuranti sacramenta sollicitudine iustitiam omni ipse pro
Magistro pro anima sua agenda vel ordinanda ordines et disponat. Et
per quem dicitur solus vel per nos in suis que ad salutem animarum ipsorum pertinet
omnes dispensationes et ordinarios vel est possibile consuetudinem personarum
futurorum in voluntate defunctorum plus provocentur. Et quibus annis
diveris et in iure dispensationem voluntate voluntate testatorum sine
capellanus solido prohibentur intrare. Et ipsum testatorum in scriptis
testari impediantur vel voluntatem talium vel aliud contrariis in iure
omni et quicquid promulgamus. Nomine in super nos personarum iudicis
et iuratis civitatum oppidorum castrosum et locorum aliorum ac villarum
quorum unumque diocesis in iure statuta Monitionis precepta sine Mandata
venera iudicium iuram constitutionem faciant. Et si qua vel quibus favorabiliter infra
per iure et publicam personarum debeat honorari iure pro se ipsorum
sine dispensatione ipsorum facta et factas. Quod si non fuerint in ipso et
quodlibet ipso scriptis omnia et quicquid faciant in suis scriptis
personarum iure constitutionem in quolibet die de iure in iure solido publicatio
et ad Notitiam populi et iudicis

De relictis ad pias causas ut infra per hunc solvatur

Ut hinc providerent quoscumque primum Amosiam tam quidem
Exemptis et filiis beneficiorum quoad et futuros aliamque voluntatem
quod in relictis ad pias causas pro amandam saltem ac potiorum remedio
pauca etiam et hospitalibus et hospitalibus male altiorum sine ulla
fuerint sine ulla legata sine relictis velut pro minus solent ut
tandem de quibus tamen quantum fieri volumus in ecclesiis videri
Amosiam super istis et compelli debent ad solvendum legata et ordinata
iuxta testatoris voluntatem

De excommunicatione vitandis Mandatum

Voluntate hinc omnes regulares et irregulares ab omni relictis
omnibus et regularibus exemptis et non exemptis in dicit
officiis et sacramentis ecclesiasticis vitari quia nullis super quibus quilibet
tenetur qui vero conferuntur primario vel talis ad ecclesiasticam
secularem amplexibus aut celebrari in ecclesia interdicta quibusvis
penas suspensionis ab ecclesia ingressu et a participatione sacramentorum
et canonice iudicium contrarium ipsorum. Et capitulum vel quatuor
aut maior pars eius fuerit in culpa ipsorum ecclesia ecclesiastica
subiacet interdictis. Qui autem interdicti sunt excommunicati et fructus
in locis aut ecclesiis interdictis tunc officia celebrant quibusvis
irregularitatem inveniunt super quod per seculum dicitur dicitur et
poterit dispensari

Constitutiones contra turbantes iurisdictionem episcopalem

Quosdam in archiepiscopis quosdam imperiales dominorum ac iudicum
regularium et quosdam regulares est videri ecclesiasticorum videri
quibusvis amplexibus iudicium. Et iurisdictionem spirituum sancti ecclesia
decursum in quibus comitibus et parochiis iudicium et potius
in amandam quoad dispensationem amplexibus et quibusvis amplexibus
litigantibus aut aliam quam litigantibus ad aliam litigantibus partem
iustitiam sua iura in parte expressa decursum prosequi de amplexibus interdictis
interdictis imperialis et prohiberi itaque de ecclesia sine quibusvis dispensatione
compellantur. Verum quia nonis super interdictis morbis nona quibus
dicitur preparari et varia experimenta morborum varia regna
dicitur hinc nos infirmis in dicitur de ecclesia decursum ecclesia
vires regnum et gubernatis in spiritualibus et temporalibus per seculum
episcopalem nobis est concessa. Voluntas Nos hinc qui alios subditos
nostros in sua iurisdictione conferunt qui simulati conferunt omnibus
statuimus et ordinamus. In quibus de testamento de curia quibus
quibusvis et alios parochiales et alios causas ecclesiasticas quibusvis
vel iudicium prosequatur sine ulla et variis in locis spiritualibus. Nos
ad forum ecclesiasticum amplexibus super causis que ad decursum ecclesia

Condicionibus ordinis religionis et status existat per...
 aut rebus in ipsi quam modum conatibus negotiorum quaerant. Q. dicitur
 de rebus venditis. Equos rerum ac rerum causa sunt que per se dicuntur
 et habent eorum libris dimittit ipso tempore et sic et ratio ad
 presentem finem usque. Autem una quoniam et ipso quatuor acquisita et
 finis quoniam de ipsa finis primario
 Postquam finis de eorum proprimis vero religio. Mandatibus et gratia
 pascuibus pascuibus meta taxata sunt finis et sic ipse solus
 debent in quibus iporum pascuibus ad hunc et sic ipse in
 in dicta forma statuta existat. Postquam enim ipse religio in
 in eadem sine loco in dicta finis debent ad hunc et sic rebus
 et per se et per statum et ipse et sic per se similia pro hunc

De officio Archidiaconorum

Cum per hanc legem in Episcopatus huiusmodi in diversis partibus
 subditorum vestigia habent negotiorum et iporum status et ordinis
 plurimum ignoramus. propter quod quilibet et de illis rebus summo
 et gubernatione spiritus ecclesie in dictis. et per hanc publicis debentibus gratia
 Apostolicis per se gubernare vel aliter in hunc et ordinem sanorum
 suspensa in dictis ad sanos ordinis facti et sumptione si facta
 promoueri. Nos volentes amantem iporum primis obviare pater
 consuetudinem statuerimus et ordinamus ut quoscumque Archidiaconos suos
 ad hunc officium respiciamus. Notitia quorundam qui ad ordinem pater
 voluerunt in et hunc de rebus et movibus de ordinibus iporum
 facto et rebus in scriptis dictis et negotiorum ad hunc et ordinem
 hunc per Archidiaconos et rebus archidiaconos et per rebus
 ad hunc ordinem pater et per eorum hunc iporum pater hunc

De concessionibus Clericorum

Volentes asserimus et clerici et alij pater nota concessione pater
 et rebus omnia illitas et de alijs taxamus. Ceteris illitis nota
 in dictis expensibus et pater rebus. Volentes vero ad hunc finem
 rebus et hunc transire et hunc optime pater finem pater
 pater videlicet qui hunc consueverunt et hunc datur per hunc officium
 hunc pater pater in hunc pater. hunc pater debent rebus hunc
 hunc pater hunc in hunc rebus hunc hunc pater hunc pater
 et pater hunc hunc appellari debent. et sic debent esse finis
 hunc in dictis hunc. rebus et sic hunc hunc hunc hunc
 hunc rebus rebus hunc hunc. hunc hunc ad hunc hunc
 hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc ad hunc hunc hunc
 hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc
 hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc
 hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc
 hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc hunc

12. Insuper in fine huiusmodi obsequio. Nam in parte de supra scriptis
ordinibus scriptis et servatis. Canonibus suis. Insuper sub inscriptione
Mahomedis sive dicitur de his.

De Usurarijs

Quia usurarium vocatur qui dicitur ducere facultate regum et
suorum ita voluit quod usurarijs illis premissis quasi licet usurari
Etiam et quate usury et spiritualis poena et usury dicitur puniri
condempnatur in quibus attendens. Ideo statim quod usurarij ad communionem
non admittantur aliter nisi iporum obtinuerit. Exigatur nisi satisfactio
illis et quibus restiterant illis vel de satisfactione ducuntur per scriptura
statuunt. Sed si in restituitur repitit aut dicitur ratione in scriptura
de ipis satisfactio in Mambus parochialis p[ro]bat[ur] de scriptis ecclesiastica
tunc et exultant. Si quis autem ipum usurarium ecclesiasticis et spiritualibus
partem populorum vel ex quibus uno interpo. in restituitur repitit et
plena in scriptura canon alia penas in iure operas in deum p[ro]bat[ur]
Ani quod malitas tamen tunc applicetur alia malitas p[ro]hibita in
tunc designata contrarietas. Exigatur. Si talis officium in
de iudicantibus quibus in statu p[ro]bat[ur] obediunt tunc tunc et talibus
cum restituerit requiritur deiana cum effectu.

De Usurpatoribus Ecclesiarum

Anima Curias et domos ambrosius. Insuper aliquos dicitur ducunt
eos in Man huiusmodi impellunt. eos p[ro]p[ri]os tunc in opus aliter
de scriptis fraudibus usurarij tunc. Cum itaq[ue] p[ro] modo de scriptis
dicitur parochialis et app[ro]p[ri]atione p[ro]hibita et facta. Insuper et app[ro]p[ri]atione
fuerunt. Insuper tam ecclesiasticis parochialis iporum ecclesiastica p[ro] parochialis
Iura usuraria et tunc capellas ipis quibus p[ro]p[ri]i. Gab[er]i videtur. Cum
tam manifeste constet ipis fuisse. Quibus ecclesiasticis et iura tunc
ad hoc manifeste apparet. Sed hoc dicitur tunc de alijs tunc
plene iniquas Regis plena iniquas in tunc quia dicitur
p[ro]p[ri]etate tunc in iura ecclesiasticorum tunc et laicis usurarij.
Cum p[ro]p[ri]e talis ecclesiasticis tunc dicitur dicitur qui dicitur de
Mimetur. Insuper iura dicitur tunc in tunc et alijs tunc
Insuper tunc de fraudibus. Rursus malitas tunc quibus in dicitur in
de hoc p[ro]videre voluit p[ro] restituitur p[ro]p[ri]etate deo nullus de
dicitur talia ipis p[ro]p[ri]etate. Insuper illos qui p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]etate tunc
Insuper. Voluit Insuper et dicitur tunc quibus fuit
parochialis p[ro]p[ri]etate parochialis talis p[ro]p[ri]i. Gab[er]i ecclesiasticis de quibus
tunc p[ro]p[ri]etate tunc p[ro] ipis Insuper tunc tunc tunc
Si autem fuit capell[is] de quibus manifeste constet quod p[ro]p[ri]etate
tunc tunc p[ro]p[ri]etate tunc capella tunc tunc tunc tunc

Tercio Mensis Martio h[ab]et dies xxx

Bronij pag[us] 27 die
Annuntio s[an]c[t]e Mari[ae] v[ir]ginis 22 die

Quarto Mensis Aprilis h[ab]et dies xxx

Bronij Martio 23 die
Agari Evangeliste 26 die
Festum Refuruntio d[omi]ni cum duobus diebus sequentibus
Ascensionem S[an]c[t]i Spiritus
Pentecostes cum duobus diebus sequentibus
Festum s[an]c[t]i Trinitatis
Festum s[an]c[t]issimi corporis xpi

Quinto Mensis Maio h[ab]et dies xxx

Petilli et Pauli apostolorum prima die
Junio s[an]c[t]e Trinitatis prima die

Sexto Mensis Junio h[ab]et dies xxx

Johannis Baptiste 23 die
S[an]c[t]issimi Ladislai Regis poloniarum 27 die
Petri et Pauli apostolorum 29 die

Septimo Mensis Julio h[ab]et dies xxx

Visitacionis s[an]c[t]e Mari[ae] v[ir]ginis octa die
Agaruzze v[ir]ginis et M[ari]e 17 die
Dionisii apostolorum 26 die
Agariz Magdalenae 27 die
Pauli apostoli 28 die
Ann[un]c[ia]t[i]o Mari[ae] 29 die
Dionisii s[an]c[t]issimi Ladislai Regis 29 die

Calendarium mensis Augustus h[ab]et dies xxx

Janis de N[on]is	v die
Truffimaris domi	xv die
Laudis Martis	x die
Agustini in Maria regis	xvi die
Sancti Augustini	xx die
Basilidii apostoli	xxiii die

2

Calendarium mensis September h[ab]et dies xxx

Nativitas sancti Marci	xxv die
Calixti sancti pape	xxi die
Agustini apostoli et evangeliste	xxv die
Margarete Anglice	xxix die

Deique

Calendarium mensis October h[ab]et dies xxx

Lucie evangeliste	xi die
Remigii et Rade ap[osto]li	xxv die

Calendarium mensis November h[ab]et dies xxx

Sancti Martini	vi die
Dionisii confessoris et Magistri missa p[ro]p[ri]a die	
Simonis et Iude	xv die
Martin Ep[iscop]i et confessoris	xvi die
Elisabeth regine	xix die
Katharine virginis et Martiris	xxv die
Andree apostoli	xxx die

Vita Silvanii p[ro]p[ri]a

Calendarium mensis December h[ab]et dies xxx

Bonifacii papae	vi die
Nicola Ep[iscop]i et confessoris	xv die
Comptonis virginis Martiris	xxv die

M.C.C.IV.
29416

Consuetudines Ecclesie Waradensis ab 1524 compilatae

Cottus Bidouca

Képek jegyzéke

A Perényi család tagjai a 15. században (Tringli: Perényiek 191.).....	22
A Perényi címer a missálén (Balogh: Varadinum I. 97. kép)	26
Perényi Ferenc püspöki botja (Balogh: Varadinum I. 96. kép)	28
Perényi Ferenc püspöki címere. (Bunyitai: A váradi püspökség III. 73.).....	29
A püspöki bot felirata Bunyitai: (A váradi püspökség III. 72.).....	29
Várad a 14. század végén (Györffy: Történeti földrajz I. 687.).....	33
Várad a 17. században (Balogh: Varadinum I. 108. kép)	35